

Piotr Okniński

NARODZINY MIASTA KOMUNALNEGO

Struktury ustrojowe, ramy przestrzenne
i podstawy gospodarcze Krakowa
w XIII wieku

NARODZINY MIASTA KOMUNALNEGO

Mojej drogiej Żonie Marcie

PIOTR OKNIŃSKI

NARODZINY
MIASTA KOMUNALNEGO

Struktury ustrojowe, ramy przestrzenne
i podstawy gospodarcze Krakowa
w XIII wieku

Instytut Historii PAN
Warszawa 2018

RECENZJE WYDAWNICZE

prof. dr hab. Zdzisław Noga, dr hab. Marcin Starzyński

REDAKCJA, KOREKTA I INDEKSY

Jolanta Rudzińska

OPRACOWANIE GRAFICZNE I PROJEKT OKŁADKI

Dariusz Górski

NA OKŁADCE

XIV-wieczna wielka pieczęć miasta Krakowa
przy dokumencie z 27 lutego 1425 r.;
Warszawa, Archiwum Główne Akt Dawnych,
dok. perg. nr 5024

© Copyright by Piotr Okniński

© Copyright by Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla
Polskiej Akademii Nauk

ISBN 978-83-65880-54-3

Publikacja dotowana ze środków publicznych Ministerstwa Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Wydanie I, Warszawa 2018

Instytut Historii PAN

Rynek Starego Miasta 29/31

00-272 Warszawa

22 831 02 61-62, w. 44

www.ihpan.edu.pl

<http://ksiegarnia-ihpan.edu.pl>

wydawnictwo@ihpan.edu.pl

DRUK I OPRAWA

Fabryka Druku

SPIS TREŚCI

WPROWADZENIE. OMÓWIENIE PROBLEMATYKI BADAŃ I BAZY ŹRÓDŁOWEJ	7
ROZDZIAŁ I. MIEJSKA GMINA SAMORZĄDOWA	19
1. Prawo i porządek sądowy w mieście	20
2. Organy samorządu komunalnego	32
3. Mechanizmy emancypacji politycznej	47
ROZDZIAŁ II. TERYTORIUM MIASTA LOKACYJNEGO	63
1. Tereny należące do gminy miejskiej	64
2. Struktury organizacji kościelnej	75
3. Przestrzeń publiczna <i>intra muros</i>	85
ROZDZIAŁ III. KOMUNALNE „PRZEDSIĘBIORSTWO”	95
1. Autonomia gospodarcza miasta	96
2. Ośrodek koncentracji kapitału	108
3. Majątek własny i system skarbowy	122
ROZDZIAŁ IV. BUNT WÓJTA ALBERTA I JEGO WYMOWA SPOŁECZNO-USTROJOWA	131
WYKAZ SKRÓTÓW	146
BIBLIOGRAFIA	148
ABSTRACT	187
INDEKS OSÓB	189
INDEKS GEOGRAFICZNO-TOPOGRAFICZNY	201

WPROWADZENIE. OMÓWIENIE PROBLEMATYKI BADAŃ I BAZY ŹRÓDŁOWEJ

W moich rozważaniach nad powstaniem miasta komunalnego w Krakowie odwołuję się do znanego modelu teoretycznego „miasta typu zachodniego”. Przedstawił go Max Weber w eseju *Die Stadt*, opublikowanym pośmiertnie w 1921 r., potem wielokrotnie przedrukowywanym i tłumaczonym¹. Studium to jest uważane za ukoronowanie wieloletnich dyskusji toczonych w kręgach niemieckich prawników, ekonomistów i historyków². W ujęciu Webera najważniejszą cechą odróżniającą miasto okcydentalne od miasta typu wschodniego (lub orientalnego) jest autonomia prawnoustrojowa. W polskiej historiografii średniowieczne miasto postrzegane jako autonomiczny byt prawnoustrojowy stało się obiektem systematycznych badań na przełomie XIX i XX w. Pionierską rolę na tym polu odegrały zwłaszcza porównawcze studia historycznoprawne Stanisława Estreichera³.

¹ M. Weber, *Die Stadt*, „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik” 47, 1921, s. 621–772 (przedruk w pol. tłum. w: tenże, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, tłum. D. Lachowska, Warszawa 2002, s. 923 n.).

² H. Callies, *Der Stadtbegriff bei Max Weber*, w: *Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter*, t. 1, red. H. Jankuhn, W. Schlesinger, H. Steuer, Göttingen 1973, s. 56–60; K. Schreiner, *Die mittelalterliche Stadt in Webers Analyse und die Deutung des okzidental Rationalismus. Typus, Legitimität, Kulturbedeutung*, w: *Max Weber, der Historiker*, red. J. Kocka, Göttingen 1986, s. 119–150; *Die okzidentale Stadt nach Max Weber. Zur Problem der Zugehörigkeit in Antike und Mittelalter*, red. Ch. Meier, München 1994; *Max Weber und die Stadt im Kulturvergleich*, red. H. Bruhns, W. Nippel, Göttingen 2000; F. Irsigler, *Annäherungen an den Stadtbegriff*, w: *Europäische Städte im Mittelalter*, red. F. Opl, Ch.P. Sonnlechner, Innsbruck 2010, s. 17–20; zob. też *Vierlei Städte. Der Stadtbegriff*, red. P. Johaneck, F.-J. Post, Köln 2004.

³ H. Barycz, *Stanisław Estreicher i rozwój jego twórczości naukowej*, „Pamiętnik Literacki” 38, 1947, s. 124–150; M. Patkaniowski, *Rozkwit nauk historycznoprawnych na Uniwersytecie Jagiellońskim*, w: *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. M. Patkaniowski, Kraków 1964, s. 127–132; tenże, *Od prawa*

W tym okresie powstały też klasyczne prace dotyczące ustroju średniowiecznego Krakowa. W 1911 r. ukazała się rozprawa Estreichera dotycząca ustanowienia prawa magdeburgskiego w Krakowie na etapie lokacji w 1257 r.⁴, w 1934 r. wydana została monografia krakowskiej rady miejskiej w średniowieczu autorstwa ucznia Estreichera, Michała Patkaniowskiego⁵, a w 1938 r. Mieczysław Niwiński opublikował monografię krakowskiego wójtostwa w średniowieczu⁶. Preferencja tematyki prawnoustrojowej znalazła też wyraźne odbicie w pierwszej monografii dziejów miast i mieszczaństwa dawnej Polski autorstwa Jana Ptaśnika⁷.

W drugiej połowie XX w. historycy polskich miast interesowali się w większym stopniu zagadnieniami społeczno-gospodarczymi, odwołując się mniej lub bardziej konsekwentnie do metodologii marksistowskiej⁸. Korzystali jednak też z dorobku przedwojennych badań historycznoprawnych. W latach 60. i 70. opublikowano dwie rozprawy, które do dziś warunkują nasze rozumienie procesu powstawania średniowiecznego miasta lokacyjnego. W głośnej pracy z 1964 r. Karol Buczek kategorycznie odrzucił teorię mówiącą

niemieckiego do powszechnej historii prawa: Lotar Dargun (1853–1893), Stanisław Estreicher (1869–1939), w: tamże, s. 223–239; L. Pauli, Trzy kierunki badań naukowych profesora Michała Patkaniowskiego, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 408, „Prace Prawnicze” 70, 1976, s. 15–30; S. Grodziski, Stanisław Estreicher jako twórca porównawczej historii państwa i prawa, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 50, 1998, 1, s. 117–128; P.M. Żukowski, Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego, t. 2: 1780–2012, red. D. Malec, Kraków 2014, s. 96–98.

⁴ S. Estreicher, *Kraków i Magdeburg w przywileju fundacyjnym krakowskim*, w: *Ku uczczeniu Bolesława Ulanowskiego*, Kraków 1911, s. 403–435 [odb., s. 1–35]; zob. też *Bibliografia drukowanych prac historycznoprawnych Stanisława Estreichera*, oprac. W.M. Bartel, w: *Studia Culmensia Historico-Iuridica czyli Księga pamiątkowa 750-lecia prawa chełmińskiego*, t. 1, red. Z. Zdrójkowski, Toruń 1990, s. 474–479.

⁵ M. Patkaniowski, *Krakowska rada miejska w średnich wiekach*, Kraków 1934.

⁶ M. Niwiński, *Wójtostwo krakowskie w wiekach średnich*, Kraków 1938.

⁷ J. Ptaśnik, *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, wyd. F. Bujak, Warszawa 1934.

⁸ A. Sosnowska, *Zrozumieć zacofanie. Spory historyków o Europę Wschodnią (1947–1994)*, Warszawa 2004, s. 106 n., 203 n.; W. Kriegseisen, *Główne nurty badań nad dziejami nowożytnymi w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1930–1990*, w: *Historia na Uniwersytecie Warszawskim. Materiały konferencji naukowej z okazji jubileuszu 80-lecia Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 21 października 2010*, red. M. Koczerska, J. Adamczyk, Warszawa 2012, s. 50; M. Tymowski, *Czy w historiografii polskiej istnieje „szkoła Małowista”?*, KH, 124, 2017, 1, s. 105.

o istnieniu na ziemiach polskich autochtonicznych form ustroju targowego i miejskiego przed kolonizacją na prawie niemieckim⁹. Następnie w 1974 r. Benedykt Zientara opisał proces przeobrażania się „ośrodków pełniących ekonomiczne funkcje miast” w „wyodrębnione prawnie autonomiczne miasta”¹⁰. Według Zientary warunkiem wykształcenia się autonomicznej gminy miejskiej na ziemiach polskich była lokacja na prawie niemieckim. Wśród następstw lokacji badacz wymieniał utworzenie regularnego planu urbanistycznego, budowę murów, powołanie władz samorządowych i wyodrębnienie się załazków stanu mieszczańskiego. Całokształt tych transformacji nazywał „przełomem lokacyjnym”¹¹. Koncepcję przełomu lokacyjnego w ujęciu proponowanym przez Zientarę rozwinął Sławomir Gawlas¹². Pokazał on, że był to proces „zamykający się między recepcją wzoru osady targowej (*villa forensis*) a powstaniem modelu miasta komunalnego około połowy XIII w.”¹³

Benedykt Zientara podkreślał jednocześnie, że lokacja miasta była dopiero punktem wyjścia dla powstania gminy komunalnej

⁹ K. Buczek, *Targi i miasta na prawie polskim (okres wczesnośredniowieczny)*, Kraków 1964, zvl. s. 92–112. Krytykowana koncepcja miast na prawie polskim miała dawną genezę: K. Maleczyński, *Najstarsze targi w Polsce i stosunek ich do miast przed kolonizacją na prawie niemieckim*, Lwów 1926 (*Studia nad Historią Prawa Polskiego*, 10, 1); G. Labuda, *Miasta na prawie polskim*, w: *Studia historica: w 35-lecie pracy naukowej Henryka Łowmiańskiego*, red. A. Gieysztor i in., Warszawa 1958, s. 181–197. Mimo krytyki K. Buczka, teoria ta trafiła do jedynej polskiej monografii kolonizacji na prawie niemieckim: A. Wędzki, *Początki reformy miejskiej w środkowej Europie do połowy XIII wieku (Słowiańszczyzna Zachodnia)*, Poznań 1974; por. polemikę B. Zientary, *Przełom w rozwoju miast środkowoeuropejskich w pierwszej połowie XIII w.*, PH, 67, 1976, 2, zvl. s. 228 n.

¹⁰ B. Zientara, *Przemiany społeczno-gospodarcze i przestrzenne miast w dobie lokacji*, w: *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne*, red. A. Gieysztor, T. Rosłanowski, Warszawa 1976, s. 79 n. (opublikowany w 1976 r. tom zawiera materiały z kolokwium Komisji Historii Miast KNH i Komisji Mediewistycznej PTH, które odbyło się 7–8 IX 1974 r.); zob. też A. Gieysztor, *From forum to civitas. Urban Changes in Poland in the Twelfth and Thirteenth Centuries*, w: *La Pologne au XIIe Congrès International des Sciences Historiques à Vienne*, red. J. Bardach, Warszawa 1965, s. 7–30.

¹¹ B. Zientara, *Przełom w rozwoju miast*, s. 230.

¹² S. Gawlas, *Przełom lokacyjny w dziejach miast środkowoeuropejskich*, w: *Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, red. Z. Kurnatowska, T. Jurek, Poznań 2005, s. 133–162.

¹³ Tamże, s. 160.

sensu stricto, twierdząc, że „miasto polokacyjne jest jeszcze miastem przedkomunalnym”¹⁴. Jego zdaniem proces kształtowania się gminy komunalnej postępował w miarę stopniowej emancypacji miejskiego samorządu spod dominacji władzy zwierzchniej i reprezentującego jej interesy wójtostwa dziedzicznego¹⁵. Koncepcja wyróżniania w historii miast lokacyjnych czasu przedkomunalnego (tzw. okresu dominacji wójta dziedzicznego) oraz czasu samodzielności rady miejskiej (tzw. okresu radzieckiego) występowała także w późniejszej historiografii. Uwzględniała ją na przykład najważniejsza monografia dziejów polskich miast w okresie przedrozbiorowym, autorstwa Marii Boguckiej i Henryka Samsonowicza¹⁶. W badaniach nad Krakowem jako cezurą oddzielającą okres wójtowski od radzieckiego traktuje się od dawna moment stłumienia buntu wójta Alberta w 1312 r., w następstwie tego wydarzenia zlikwidowano bowiem instytucję dziedzicznego wójtostwa¹⁷. Przekonanie o całkowitym zdominowaniu struktur samorządowych Krakowa przez wójtostwo dziedziczne w okresie przed 1312 r. wyraził szczególnie dobitnie Roman Grodecki w studium o krakowskiej radzie miejskiej¹⁸. Rok 1312 posłużył następnie jako cezura w monografii średniowiecznego Krakowa autorstwa Jerzego Wyrozumskiego, który jednak w większym stopniu niż wcześniejsi badacze akcentował gospodarcze skutki stłumienia rebelii¹⁹. Podział na okres wójtowski i radziecki w historii Krakowa jest również silnie eksponowany we współczesnych badaniach nad historią krakowskiego

¹⁴ B. Zientara, *Przemiany społeczno-gospodarcze*, s. 90–91.

¹⁵ Tenże, *Das Deutsche Recht (ius Teutonicum) und die Anfänge der städtischer Autonomie*, w: *Autonomie, Wirtschaft und Kultur der Hansestädte. Johannes Schildhauer zum 65. Geburtstag*, red. K. Fritze, Weimar 1984 (Hansische Studien, 6), s. 94–100.

¹⁶ M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 58 n.; zob. też M. Załęska, *Wójtostwa dziedziczne w miastach Małopolski w późnym średniowieczu (studium historyczno-prawne)*, Warszawa 2005, s. 64 n.

¹⁷ Przebieg wydarzeń ustalił E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, RK, 7, 1905, s. 135–186; tenże, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, wyd. J. Dąbrowski, wyd. 2, Kraków 2009, s. 138 n. Wcześniej problem omawiał M. Bobrzyński, *Bunt wójta krakowskiego Alberta z roku 1311*, w: tenże, *Szkice i studia historyczne*, t. 1, Kraków 1922, s. 159–183; zob. też A. Grabowska, *Bunt wójta Alberta w historiografii polskiej*, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, red. J. Rajman, Kraków 2013, s. 19–31.

¹⁸ R. Grodecki, *Początki rady miejskiej w Krakowie*, RDSG, 25, 1963, s. 49 n.; J. Wyrozumski, *Roman Grodecki o średniowiecznym Krakowie*, RK, 49, 1978, s. 5–26.

¹⁹ J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992, 212 n.

ustroju samorządowego, zwłaszcza w artykułach Zdzisława Nogi i Waldemara Bukowskiego²⁰ oraz w najnowszej monografii rady miejskiej autorstwa Marcina Starzyńskiego²¹.

Zastrzeżenia wobec opisanego modelu periodyzacji dziejów polskich miast lokacyjnych zgłosił Antoni Gąsiorowski w badaniach nad ustrojem średniowiecznego Poznania. Zauważył on, że likwidacja lub wykup wójtostwa przez władze przykładowego miasta lokacyjnego nie musiały wcale skutkować rozwojem autonomii politycznej mieszczan, przechodzili oni wtedy bowiem zwykle spod nadzoru wójta pod zarząd starosty²². Warto również przytoczyć wyniki badań porównawczych przeprowadzonych przez Sławomira Gawlasa, który pokazał, że polskie miasta rozpoczęły walkę o rozszerzenie autonomii komunalnej już w drugiej połowie XIII w., a więc teoretycznie jeszcze w okresie dominacji wójtostwa dziedzicznego²³. Zdaniem tego badacza ambicje polskich miast stanowiły w tym czasie echo oddziaływania niemieckiego ruchu komunalnego²⁴. Absolutyzowanie podziału historii miasta lokacyjnego na okres wójta dziedzicznego i rady miejskiej

²⁰ Z. Noga, *Między oligarchią a reprezentacją. Uwagi o ewolucji władz miejskich Krakowa w okresie przedrozbiorowym*, w: *Kraków. Studia z dziejów miasta: w 750 rocznicę lokacji*, red. J. Rajman, Kraków 2007, s. 101–109; tenże, *Rola samorządu w rozwoju miasta w XIII–XVIII wieku*, w: *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2007, s. 439–527; W. Bukowski, Z. Noga, *Ustrój miasta Krakowa w XIII–XVIII wieku*, w: *Kraków. Europejskie miasto prawa magdeburskiego 1257–1795. Katalog wystawy*, red. G. Lichończak-Nurek, Kraków 2007, s. 49–68.

²¹ M. Starzyński, *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010, zvl. s. 59 n., 171 n.

²² A. Gąsiorowski, *Zarząd miasta późnośredniowiecznego*, w: *Dzieje Poznania*, t. 1, cz. 1: *Dzieje Poznania do roku 1795*, red. J. Topolski, Warszawa–Poznań 1988, s. 236; zob. też tenże, *Wójt i starosta. Ramię monarsze w polskim mieście średniowiecznym*, w: *Ars historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski*, red. M. Biskup, Poznań 1976, s. 437–444.

²³ S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społecznoustrojowej odrębności Polski*, wyd. 2, Warszawa 2000, zvl. s. 26 n., 88 n.

²⁴ H. Planitz, *Die deutsche Stadt im Mittelalter. Von der Römerzeit bis zu den Zunftkämpfen*, Graz–Köln 1954, s. 98 n., 295 n.; E. Ennen, *Die europäische Stadt des Mittelalters*, wyd. 4, Göttingen 1987, s. 111 n.; E. Engel, *Die deutsche Stadt des Mittelalters*, München 1993, s. 39 n.; K. Schulz, „Denn sie lieben die Freiheit so sehr...” *Kommunale Aufstände und Entstehung des europäischen Bürgertums im Hochmittelalter*, Darmstadt 1992, s. 75 n.; E. Isenmann, *Die deutsche Stadt im Mittelalter 1150–1550. Stadtgestalt, Recht, Verfassung, Stadtregiment, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft*, wyd. 2, Köln–Weimar–Wien 2014, s. 281 n.

może więc prowadzić z jednej strony do zbyt entuzjastycznej oceny zakresu komunalnej autonomii po likwidacji wójtostwa dziedzicznego, a z drugiej do bagatelizowania rozmaitych, mniej oczywistych przejawów rozwoju komunalnego w okresie wójtowskim. Na brak zadowalających schematów periodyzacji historii ustroju miejskiego na ziemiach polskich w okresie średniowiecza zwracała także uwagę Halina Manikowska²⁵. Wskazała też wiele zagadnień wymagających jej zdaniem lepszego opracowania, w tym między innymi: zakres i charakter komunalnej samorządności, proces stanowienia prawa miejskiego i jego egzekucji, relacje miasta z jego terytorium, możliwymi i rycerstwem, funkcjonowanie miasta jako „przedsiębiorstwa” oraz ideologię miejską i komunalną²⁶. Do wielu z tych problemów ustosunkował się później Mateusz Goliński w artykule o genezie stanu mieszczańskiego na ziemiach polskich²⁷.

Obserwacje Haliny Manikowskiej i Mateusza Golińskiego legły u podstaw mojego kwestionariusza badań nad kształtowaniem się krakowskiego miasta komunalnego. Wyróżniłem trzy główne płaszczyzny tego procesu. W pierwszym rozdziale omawiam wykształcanie się w Krakowie gminy komunalnej o własnym systemie sądowym, ustroju samorządowym i aspiracjach politycznych. W rozdziale drugim pokazuję wyodrębnianie się terytorium miasta lokacyjnego o wyraźnie określonych granicach, topografii kościelnej i odpowiednio zorganizowanej tkance urbanistycznej. W rozdziale trzecim przedstawiam proces kształtowania się komunalnego „przedsiębiorstwa”, a więc ośrodka autonomicznej działalności kupiecko-rzemieślniczej, centrum koncentracji kapitału i instytucji o własnym majątku i systemie skarbowym. W ostatnim rozdziale opisuję przebieg i skutki buntu wójta Alberta, a także podejmuję próbę ukazania znaczenia tego wydarzenia w historii średniowiecznego Krakowa. Zgodnie z główną tezą prezentowanych badań krakowskie miasto komunalne zaczęło się formować już w XIII w., a wójtowie dziedziczni aktywnie w tym procesie uczestniczyli.

²⁵ H. Manikowska, *Miasta i mieszczaństwo na ziemiach Polski w średniowieczu – postulaty i perspektywy badawcze*, w: *Pytania o średniowiecze. Potrzeby i perspektywy badawcze polskiej mediewistyki*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2001, s. 99–127.

²⁶ Tamże, s. 103–111.

²⁷ M. Goliński, *Wokół problematyki formowania się stanu mieszczańskiego w Polsce*, w: *Studia z historii społecznej*, red. M. Goliński, S. Rosik, Wrocław 2012, s. 11 n.

Ostateczny kształt przyjętego kwestionariusza badań jest uwarunkowany bazą źródłową do dziejów XIII-wiecznego Krakowa. Jest ona bardzo ograniczona. Jej trzon stanowią przekazy o charakterze urzędowym, przede wszystkim pozostałości po zasobie staropolskiego archiwum miasta Krakowa, należące dziś do zespołu Akta miasta Krakowa w Archiwum Narodowym w Krakowie²⁸. Niektóre dokumenty z dawnego archiwum Krakowa zachowały się tylko w kopiach w dwóch późnośredniowiecznych kopiażach miejskich. Pierwszy z nich, tzw. kodeks Grabowskiego, został założony około 1375 r. i znajduje się w Archiwum Narodowym w Krakowie²⁹. Jego edycję krytyczną opracował Stanisław Estreicher, który znalazł go w materiałach po Ambrożym Grabowskim³⁰. Drugim kopiażem jest słynny kodeks Baltazara Behema, założony na początku XVI w. i przechowywany od pierwszej połowy XIX w. w Bibliotece Jagiellońskiej w Krakowie³¹. Zawartość tej księgi nie stała się do dziś tematem wyczerpujących badań³². Średniowieczne dokumenty z zasobu dawnego archiwum miasta Krakowa zostały w większości wydane w latach 1879–1882 przez Franciszka Piekosińskiego w *Kodeksie dyplomatycznym miasta Krakowa*³³. W 1878 r. Piekosiński wraz z Józefem Szujskim ogłosili drukiem także najstarszą księgę wpisów miasta Krakowa, założoną około 1300 r. i przechowywaną dziś w Archiwum Narodowym³⁴. Osobną grupę źródeł urzędowych do badań nad historią ustroju samorządowego w Krakowie stanowią najstarsze pieczęcie miejskie, których inwentaryzacji dokonał Adam Chmiel³⁵. Niniejsze badania objęły również źródła zachowane

²⁸ *Katalog Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa*, cz. 1–2, oprac. F. Piekosiński, Kraków 1907, 1915.

²⁹ Kraków, Archiwum Narodowe, *Codices privilegiorum, inventaria et acta ad historiam archivi civitatis Cracoviensis spectantia*, rkps 3580, s. 133.

³⁰ *Najstarszy zbiór*.

³¹ Kraków, Biblioteka Jagiellońska, rkps 16.

³² Z. Ameisenowa, *Kodeks Baltazara Behema*, Warszawa 1961; A. Sobańska, *Kodeks Baltazara Behema. Komentarz kodykologiczny*, Kraków 2007; M. Starzyński, *Kto był pisarzem „Kodeksu Behema”?*, RK, 73, 2007, s. 61–71; P. Wiencierz, *Kodeks Baltazara Behema jako kopiaż*, *Nowe dyskusje i nowe ustalenia*, RK, 84, 2018, s. 17–32.

³³ KDMK, t. 1–4.

³⁴ *Najstarsze księgi*, cz. 1. Edycję uzupełniła B. Wyrozumka, *Odnalezione zapiski z najstarszej księgi miejskiej krakowskiej*, „*Studia Historyczne*” 34, 1991, 1, s. 111–114.

³⁵ A. Chmiel, *Pieczęć wójtowska krakowska z drugiej połowy XIII wieku*, RK, 9, 1907, s. 213–223; tenże, *Pieczęcie miasta Krakowa, Kazimierza, Kleparza i jurydyk krakowskich do końca XVIII w.*, RK, 11, 1909, s. 86–87.

w archiwach licznych instytucji kościelnych działających na terenie i w okolicy krakowskiego miasta lokacyjnego. Wyjątkowe znaczenie dla znajomości wewnętrznych dziejów miasta Krakowa mają zwłaszcza dokumenty z archiwum opactwa cysterskiego w Mogile³⁶. Analizy wymagała także szczątkowo zachowana dokumentacja z archiwów kilku innych miast małopolskich. Znany dość dużo średniowiecznych dokumentów z archiwum Sandomierza. Poza zachowanym w oryginale przywilejem lokacyjnym z 1286 r. znajomość ich treści zawdzięczamy materiałom zgromadzonym w Tekach Naruszewicza³⁷. Stosunkowo dużo wiadomo też o dokumentach należących niegdyś do archiwum Nowego Sącza. Spłonęło ono co prawda w 1894 r., jednak niektóre średniowieczne dyplomy ogłoszono do tego czasu drukiem, a dzięki XIX-wiecznym edycjom źródłowym i spisom archiwalnym możliwe było nawet opracowanie inwentarza idealnego tego archiwum³⁸. Ważnym źródłem do badań historii Krakowa na przełomie XIII i XIV w. są też dwie zachowane karty z najstarszej księgi miejskiej Olkusza. Pochodzą one prawdopodobnie z drugiej ćwierci XIV w. i zachowały się w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich³⁹.

Materiały archiwalne nie wyczerpują zasobu wykorzystanych przeze mnie źródeł. Najwcześniejsze dzieje miasta komunalnego w Krakowie znalazły również odbicie w licznych zabytkach krakowskiego i małopolskiego dziejopisarstwa średniowiecznego. Najważniejsze z tych przekazów można przyporządkować zasadniczo dwóm nurtom historiograficznym. Jeden z nich stanowi historiografia wytworzona w kręgu krakowskiej katedry⁴⁰. Pierwszym z tej grupy jest *Rocznik kapituły krakowskiej*, zachowany w redakcji z około 1266 lub 1271 r. i uzupełniony w pierwszej połowie XIV w. o dwie kolejne

³⁶ *Katalog Archiwum Opactwa Cystersów w Mogile*, oprac. K. Kaczmarczyk, G. Kowalski, Kraków 1919.

³⁷ S. Grzybowski, *Teki Naruszewicza*. „Acta regum et populi Poloni”, Wrocław 1960, s. 44.

³⁸ K. Golachowski, *Inwentarz archiwum miasta Nowego Sącza z lat 1292–1772 (inwentarz idealny)*, „Rocznik Sądecki” 3, 1957, s. 174–315; por. rec. autorstwa Z. Budkovej, „Małopolskie Studia Historyczne” 1, 1958, 3–4, s. 119–120.

³⁹ B. Wyrozumka, *Fragmenty najstarszej księgi Olkusza*, „Małopolskie Studia Historyczne” 2, 1959, 1, s. 49–57.

⁴⁰ J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, Wrocław 1964, s. 46 n.; K. Ożóg, *Kultura umysłowa w Krakowie w XIV wieku. Środowisko duchowieństwa świeckiego*, Kraków 1987, s. 51 n.

noty⁴¹. Zapewne w latach 70. XIV w. w zbliżonym kręgu powstała *Kronika katedralna krakowska*⁴². Ukoronowaniem średniowiecznej tradycji historiografii katedralnej jest bogata twórczość dziejopisarstwa Jana Długosza, który utrwalił, zwłaszcza na kartach *Roczników* i *Liber beneficiorum*, wiele skądinąd nieznanymi, często legendarnymi, wiadomości odnoszących się do historii krakowskiego miasta komunalnego⁴³. Osobny nurt średniowiecznej annalistyki małopolskiej stanowi grupa przekazów nazywanych małopolskimi rocznikami kompilowanymi. Są to *Rocznik Traski*, *Rocznik krakowski*, *Rocznik Sędziwoja* oraz cztery rzekome redakcje *Rocznika małopolskiego*, będące w rzeczywistości osobnymi rocznikami, zwanymi w nowszej literaturze przedmiotu *Rocznikiem małopolskim Kuropatnickiego*, *Dąbrówki*, *Szamotulskiego* oraz *Gesselena*⁴⁴. Źródła te zachowały się w rękopisach z XIV i XV w., bazują jednak na starszym, wspólnym archetypie, utożsamianym zwykle z zaginioną kompilacją rocznikarską, która miałaby powstać na początku XIV w. w klasztorze krakowskich minorytów⁴⁵. W tym nurcie dziejopisarstwa sytuuje się również kronika franciszkanina krakowskiego Dzierzwy. Powstała ona na początku XIV w., a jej narracja urywa

⁴¹ *Rocznik kapituły krakowskiej*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, w: MPH ns, t. 5, Warszawa 1978; Z. Kozłowska-Budkowa, *Wstęp*, w: tamże, s. XXX n.; J. Banaszkiewicz, *Prolog do „Rocznika kapituły krakowskiej”, św. Stanisław i czas historyczny*, w: *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, t. 1, red. J. Banaszkiewicz, A. Dąbrówka, P. Węcowski, Warszawa 2018, s. 307–352.

⁴² *Kronika katedralna* (jako *Rocznik kujawski*), wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, Lwów 1878, s. 204–212; K. Ożóg, *Kultura umysłowa*, s. 51–58.

⁴³ M. Koczerska, *Mentalność Jana Długosza w świetle jego twórczości*, „*Studia Źródłoznawcze*” 15, 1970, s. 130; M. Starzyński, *Breviculi – czyli co Jan Długosz postanowił utrwalić w „Rocznikach” z dziejów XV-wiecznego Krakowa*, w: *Klasztory, miasta, zamki w życiu i twórczości Jana Długosza*, red. J. Rajman, D. Żurek, Kraków 2016, s. 241–252; zob. też C. Deptuła, *Księżda kanonika Jana Długosza osobliwe spojrzenie na miasta Regni Poloniae, w: Ecclesia, cultura, potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana siostrze profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, red. P. Kras i in., Kraków 2006, s. 649–672.

⁴⁴ *Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 2, Lwów 1872, s. 826–861; *Rocznik krakowski*, wyd. A. Bielowski, w: tamże, s. 828–852; *Rocznik Sędziwoja*, wyd. A. Bielowski, w: tamże, s. 871–880; *Rocznik małopolski* (Kuropatnickiego, Dąbrówki, Szamotulskiego, Gesselena), wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, s. 135–202.

⁴⁵ W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska XIII–XV wieku. Kierunku rozwoju wielkich roczników kompilowanych*, Kraków 2003; J. Banaszkiewicz, *Rocznik tzw. małopolski (minorycki) z początku XIV wieku – próba dookreślenia zabytku*, w: *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, t. 1, s. 353–365.

się na roku 1288⁴⁶. Do przekazów analizowanych zwykle w trakcie badań nad historią XIII-wiecznego Krakowa należy również *Rocznik świętokrzyski*, powstały zapewne u schyłku XIV w. w polskiej kancelarii królewskiej⁴⁷, a także *Rocznik miechowski*, spisany w klasztorze Bożogrobców miechowskich i zachowany w rękopisie z przełomu XIV i XV w., opierającym się jednak na starszych zapiskach⁴⁸. Ponadto wiele informacji o mieszkańcach Krakowa i innych małopolskich miast w XIII w. znajduje się w utworach hagiograficznych, mianowicie w żywotach i spisach cudów św. Stanisława, św. Jacka, bł. Salomei oraz św. Kingi⁴⁹.

* * *

Niniejsza książka jest rozwiniętą wersją rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. Sławomira Gawłasa i obronionej w 2016 r. na Wydziale Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego. Chciałbym podziękować mojemu Promotorowi i Mistrzowi za inspirowane lata życzliwej opieki naukowej na kolejnych etapach edukacji uniwersyteckiej. Wyrazy wdzięczności za wnikliwe uwagi kieruję

⁴⁶ *Kronika Dzierzwy*, wyd. K. Pawłowski, w: MPH ns, t. 15, Kraków 2013; J. Banaszekiewicz, *Kronika Dzierzwy. XIV-wieczne kompendium historii ojczystej*, Wrocław 1979.

⁴⁷ *Rocznik świętokrzyski*, wyd. A. Rutkowska-Płachcińska, w: MPH ns, t. 12, Kraków 1996; M. Błaziak, „*Rocznik świętokrzyski nowy*” – rocznikiem mansjonarskim czy andegaweńsko-jagiellońskim?, „*Studia Źródłoznawcze*” 37, 2000, s. 49–63; W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska*, s. 263 n.; por. G. Labuda, *Gdzie pisano najdawniejsze roczniki polskie?*, RH, 23, 1957, s. 90; J. Dąbrowski, *Dawne dziejopisarstwo*, s. 57–60; K. Ożóg, *Kultura umysłowa*, s. 60 n.

⁴⁸ *Rocznik miechowski*, wyd. Z. Budkowa, „*Studia Źródłoznawcze*” 5, 1960, s. 119–135. Zob. też tamże, s. 119–122; W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska*, s. 280 n.

⁴⁹ *Miracula sancti Stanislai*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH, t. 4, Lwów 1884, s. 285–318; *De vita et miraculis sancti Iacchonis (Hyacinthi) ordinis fratrum predicatorum. Auctore Stanislao lectore Cracoviensi eiusdem ordinis*, wyd. L. Cwikliński, w: MPH, t. 4, s. 819–903; tłum.: Stanisław z Krakowa, *Życie i cuda świętego Jacka z Zakonu Braci Kaznodziejów*, tłum. T. Gałuszka OP, oprac. M. Zdanek, w: *Święty Jacek Odrowąż. Studia i źródła. Skarby dominikańskie*, red. M. Zdanek, Kraków 2007 (Studia Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, 2); *Vita sanctae Salomeae Reginae Haliciensis*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH, t. 4, s. 770–796; *Vita et miracula sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis*, wyd. W. Kętrzyński, w: tamże, s. 662–744. A. Witkowska, *Miracula małopolskie z XIII i XIV wieku. Studium źródłoznawcze*, „*Roczniki Humanistyczne*” 19, 1971, 2, s. 29–161; J. Rajman, *Żywoty i cuda świętych jako źródła do dziejów Krakowa w XIII wieku*, w: *Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, red. A. Jureczko, F. Leśniak, Z. Noga, Kraków 2004, s. 177–186.

również do recenzentów mojej dysertacji, prof. dr. hab. Romana Czai i prof. dr. hab. Mateusza Golińskiego. Osobno dziękuję Kolegom z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, którzy wspierali mnie w trakcie moich badań, w szczególności dr. hab. Markowi Janickiemu, dr. hab. Marcinowi Paukowi i dr. hab. Pawłowi Żmudzkemu. Ostateczną wersję monografii napisałem, pracując w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk. Za pomoc w dopracowaniu jej koncepcji chciałbym podziękować zwłaszcza prof. dr. hab. Halinie Manikowskiej, prof. dr. hab. Hannie Zaremskiej, prof. dr. hab. Markowi Słoniowi oraz mgr Annie Pomierny-Wąsińskiej. Jestem również wdzięczny za wartościowe uwagi recenzentów wydawniczych, prof. dr. hab. Zdzisława Nogi i dr. hab. Marcina Starzyńskiego.

ROZDZIAŁ I

MIEJSKA GMINA SAMORZĄDOWA

Struktury prawnoustrojowe miast lokacyjnych kształtowały się na podstawie przepisów tzw. prawa niemieckiego. Termin ten, stosowany na ziemiach polskich od początku XIII w., odnosił się pierwotnie do rozmaitych wolności osadniczych udzielanych przez władców obcym kolonistom¹. Jako najwcześniejszy etap procesu kształtowania ustroju samorządowego w polskim mieście w tym stuleciu wskazuje się utworzenie gminy kupieckiej pod przywództwem sołtysa. Była ona obdarzona immunitetem prawnym, lecz pozbawiona organów samorządowych². Model organizacji kolonii kupieckich wyrastał ze znacznie dawniejszych tradycji książęcej opieki nad cudzoziemcami³.

¹ B. Zientara, *Źródła i geneza „prawa niemieckiego” (ius Teutonicum) na tle ruchu osadniczego w Europie zachodniej i środkowej w XI–XII w.*, PH, 69, 1978, 1, s. 47–74; S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społecznoustrojowej odrębności Polski*, wyd. 2, Warszawa 2000, s. 53 n.; M. Goliński, *Wokół problematyki formowania się stanu mieszczańskiego w Polsce*, w: *Studia z historii społecznej*, red. M. Goliński, S. Rosik, Wrocław 2012, s. 11 n.

² A. Rutkowska-Pfłachcińska, *Wieki średnie – Medium aevum. Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60 rocznicę urodzin*, red. A. Gieysztor, Warszawa 1962, s. 143–150; B. Zientara, *Przemiany społeczno-gospodarcze i przestrzenne miast w dobie lokacji*, w: *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne*, red. A. Gieysztor, T. Rosłanowski, Warszawa 1976, s. 82 n.; S. Gawlas, *Ustrojowe i społeczne uwarunkowania lokacji miejskich na ziemiach polskich w I. połowie XIII wieku*, „*Archaeologia Historica Polona*” 23, 2015, s. 7–56. Analogiczne zjawiska w historii procesów formowania się ruskich miast lokacyjnych omawiał wielokrotnie A. Janeczek, zob. zwł. *Faktorie, powiaty i dwory. Trzy strefy miejskiego ruchu osadniczego na Rusi Czerwonej (XIII–XV w.)*, w: *Procesy lokacyjne miast w Europie Środkowo-Wschodniej. Materiały z konferencji międzynarodowej w Łądku Zdroju 28–29 października 2002 roku*, red. C. Buško, M. Goliński, B. Krukiewicz, Wrocław 2006, s. 421–445.

³ B. Zientara, *Die deutsche Einwanderer in Polen vom 12. bis zum 14. Jahrhundert*, w: *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte*. Reichenau

Obcy kupcy, nazywani w źródłach gośćmi (*hospites*) tracili w nowym otoczeniu opiekę prawa, a zastępował ją patronat władcy, który gwarantował wolności i prawa za cenę daleko posuniętej zależności⁴. W dalszej kolejności, najwcześniej około połowy XIII stulecia, następowała lokacja miasta jako bytu instytucjonalnego, w którego granicach obowiązywały przepisy prawa miejskiego⁵. Od tego czasu umacniał się przywódczy status rady miejskiej jako oficjalnego reprezentanta mieszczan i wzmacniało się stanowisko polityczne całej gminy⁶. Rozwój autonomii komunalnej był jednak zwykle efektem gry sił między wójtem, elitami kupieckimi w radzie, panem miasta i innymi podmiotami politycznymi, na przykład pospólstwem miejskim lub biskupstwem.

1. PRAWO I PORZĄDEK SĄDOWY W MIEŚCIE

W Krakowie powstanie autonomicznej kolonii obcych kupców przypadło prawdopodobnie jeszcze na lata rządów Leszka Białego. Proces ten znajduje odbicie w dokumentach zachowanych w archiwum klasztoru Cystersów w Mogile. W 1228 r. Piotr, sołtys krakowski (*solthetus Cracoviensis*), wystawił dokument, na mocy którego sprzedał opactwu cysterskiemu wieś Trusinów⁷. Możliwe, że był on tożsamy

Vorträge 1970–1972, red. W. Schlesinger, Sigmaringen 1975, s. 333–348; Ch. Lübke, *Fremde im östlichen Europa. Von Gesellschaften ohne Staat zu verstaatlichten Gesellschaften (9.–11. Jahrhundert)*, Köln–Weimar–Wien 2001, s. 152 n., 177 n.

⁴ S. Gawlas, *Ustrojowe i społeczne uwarunkowania lokacji*, s. 13; zob. też D. Głównka, „*Hospites*” w polskich źródłach pisanych XII–XV wieku, *KHKM*, 32, 1984, 3, s. 371–387.

⁵ B. Zientara, *Przemiany społeczno-gospodarcze*, s. 83 n.

⁶ H. Samsonowicz, *Ideologia mieszczańska w Polsce XIII wieku*, w: *Sztuka i ideologia XIII wieku. Materiały Sympozjum Komitetu Nauk o Sztuce PAN, Warszawa, 5 i 6 IV 1971*, red. P. Skubiszewski, Wrocław 1974, s. 153–164; tenże, *Miasta wobec zjednoczenia Polski w XIII/XIV wieku*, w: *Ars historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski*, red. M. Biskup, Poznań 1976, s. 425–436; J. Wyrozumski, *Miasta w życiu politycznym Polski średniowiecznej*, w: *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu. Studia ofiarowane Profesorowi Antoniemu Czacharowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. R. Czaja, J. Tandecki, Toruń 1996, s. 29–42; S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 89 n.; R. Czaja, *Miasta i mieszczaństwo na ziemiach polskich na przełomie XIII/XIV w.*, w: *Polska około roku 1300. Państwo, społeczeństwo, kultura*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2003, zwł. s. 57–72.

⁷ *KMog*, nr 8. J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992, s. 153 n.; tenże, *Lokacja czy lokacje Krakowa na prawie niemieckim?*, w: *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2007, s. 121–151; tenże,

z Piotrem włodarzem (*Petrus villicus*), urzędnikiem odpowiedzialnym za administrowanie majątkiem książęcym, którego wymieniono wśród świadków na dokumencie z 1220 r.⁸ Należy dodać, że na liście świadków dokumentu z 1228 r. wystąpili także dwaj kupcy (*mercatores*), zapewne krakowscy, Burchard i Arnold. W 1230 r. Piotr został wymieniony na dokumencie wojewody Marka wraz z trzema kolejnymi kupcami krakowskimi, Dionizym, Gosławem i Wilkinem⁹. Następny sołtys Krakowa, Salomon (*scultetus Cracoviensis*), został wymieniony wśród świadków na dokumencie Bolesława Wstydlivego z 1250 r., transumującym dyplom Henryka Brodatego z 1238 r.¹⁰ Kilku kupców krakowskich wymieniono również w protokole cudów św. Stanisława z około 1252 r.¹¹ W artykule XXII wystąpił Riner, mieszczanin krakowski (*civis Cracoviensis*), mąż Emlety i ojciec Małgorzaty, a wśród świadków wymieniono mieszczan Drabotę i Konrada¹². W artykule XL wspomniany jest natomiast inny Riner (też *civis Cracoviensis*), mąż Radosławy, z córką Przybysławą¹³. Działanie gminy kupieckiej w Krakowie nie załamało się całkowicie w wyniku najazdu tatarskiego z 1241 r., skoro zgodnie ze wspomnianą zapiską o cudzie XL Przybysława miała odzyskać zdrowie za wstawiennictwem

Kraków – miasto na prawie polskim i jego lokacja na prawie magdeburskim, „Krzysztofor” 26, 2008, s. 12 n.; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*, Kraków 2004, s. 173 n.; tenże, *Krakowska civitas sołtysów Piotra i Salomona, w: Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 12, red. S. Górczyński, Warszawa 2012, s. 57–68; M. Starzyński, *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010, s. 24 n.

⁸ KMog, nr 1. Jako pierwszy identyfikację sołtysa Piotra z włodarzem Piotrem proponował S. Zakrzewski w recenzji z pracy S. Zachorowskiego, *Kraków biskupi*, RK, 8, 1906, s. 103–126, zamieszczonej w KH, 21, 1907, 2–3, s. 449. Ostatnio na ten temat: J. Rajman, *Krakowska civitas*, s. 52. W sprawie kompetencji włodarzy zob. J. Tęgowski, *O włodarzach w Polsce XIII wieku*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 15, 1985, 1, s. 5–17.

⁹ KMog, nr 11.

¹⁰ Tamże, nr 22. J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 185, przyp. 152. Badacz słusznie zauważa, że lista świadków, w której wymieniono Salomona, odnosiła się do dokumentu Bolesława, a nie Henryka; por. J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 156.

¹¹ J. Rajman, *Żywoty i cuda świętych jako źródła do dziejów Krakowa w XIII wieku*, w: *Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, red. A. Jureczko, F. Leśniak, Z. Noga, Kraków 2004, s. 181 n.

¹² *Miracula sancti Stanisłai*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH, t. 4, Lwów 1884, s. 301.

¹³ Tamże, s. 314.

św. Stanisława „rok po najeździe Tatarów” („anno post adventum Tartarorum”)¹⁴. Wydaje się, że przed wystawieniem przywileju lokacyjnego w 1257 r. nie nastąpiły też żadne poważniejsze zmiany w położeniu prawnym krakowskich *hospites*. Rzekomy dokument erekcyjny kościoła Mariackiego z 1226 r., wymieniający rajców krakowskich, jest fałszerstwem z okresu sporu o prawa patronackie¹⁵. Falsyfikatem jest także przywilej lokacyjny Bolesława Wstydliwego dla Podolińca z 1244 r., wspominający o posługiwaniu się przez mieszkańców Krakowa i Sandomierza prawem magdeburskim („*iuris processu [...] Magdeburgensi, quo cives Cracovienses et Sandomirienses utuntur*”)¹⁶.

Utworzenie autonomicznego okręgu sądownictwa miejskiego w Krakowie nastąpiło dopiero na etapie lokacji w 1257 r., zatwierdzonej przywilejem wystawionym przez Bolesława Wstydliwego z udziałem jego matki Grzymisławy i żony Kingi¹⁷. Była to druga udokumentowana – po lokacji Bochni w 1254 r. – i najszerzej zakrojona inicjatywa osadnicza tego władcy¹⁸. W klauzuli otwierającej dyspozycję

¹⁴ J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 158; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 185–186; tenże, *Żywoty i cuda*, s. 181.

¹⁵ KDKK, II, nr 398. M. Friedberg, *Założenie i początkowe dzieje kościoła NP Marii w Krakowie*, RK, 22, 1929, s. 2–4; K. Mieszkowski, *Studia nad dokumentami katedry krakowskiej XIII wieku. Początki kancelarii biskupiej*, Wrocław 1974, nr 19; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 195, przyp. 201.

¹⁶ KDM, II, nr 425. J. Beňko, *Problém pravosti podolineckej listiny z roku 1244*, „Slovenská archivistika” 3, 1968, s. 314–329; A. Wędzki, *Uwagi nad problemem kształtowania się granicy polsko-węgierskiej na Spiszu w średniowieczu na marginesie najnowszych prac J. Beňko*, „Slavia Antiqua” 20, 1973, s. 197–209; R. Jop, *Dokument Bolesława Wstydliwego dla Podolińca z 1244 r. Próba nowej interpretacji*, „Spiš” 6, 2012, s. 60–81.

¹⁷ KDM, I, nr 1. Nowa edycja, jednak pozbawiona aparatu krytycznego, w: *Przywileje ustanawiające gminy miejskie wielkiego Krakowa (XIII–XVIII wiek)*, oprac. B. Wyrozumska, tłum. T. Bałuk-Ulewiczowa i in., Kraków 2007, s. 23–26. M. Niwiński, *Wójtostwo krakowskie w wiekach średnich*, Kraków 1938, s. 33 n.; B. Wyrozumska, *Sądownictwo miejskie w średniowiecznym Krakowie*, RK, 67, 2001, s. 5–12; por. S. Kuraś, *Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich XIV–XV wieku*, Wrocław 1971. Badacz ten bezpodstawnie podważa walory źródłowe dokumentów lokacyjnych. Zob. też L. Łysiak, *Małopolskie dokumenty lokacyjne w praktyce sądowej XIV–XVI wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 15, 1964, 2, s. 45–66.

¹⁸ J. Krzyżanowski, *Polityka miejska Bolesława Wstydliwego*, w: *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938, s. 381–430; W. Kuhn, *Die deutschrechtliche Siedlung in Klempolen*, w: *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters*, s. 225–261; J. Wyrozumski, *Rozwój sieci miejskiej w Małopolsce w średniowieczu i u progu czasów nowożytnych*, KHKM, 28, 1980, 3, s. 363–372; F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski*.

krakowskiego przywileju lokacyjnego zapowiedziano zaprowadzenie w mieście prawa Magdeburga, które zostało przeciwstawione normom obowiązującym we Wrocławiu. Opisano też kompetencje sądowe wójtów, wyłączając z nich sądownictwo wyższe, które zarezerwowano dla księcia. Bolesław obiecał co prawda, że nie ustanowi nad miastem stałego landwójta, zapowiedział jednak, że w razie konieczności odbycia sądu wyższej instancji będzie mu przewodzić osobiście lub deleguje kogoś ze swojego otoczenia. Należy podejrzewać, że na etapie lokacji na prawie magdeburskim powołano w Krakowie także kolegium ławników, którzy asystowali wójtom w wykonywaniu obowiązków sądowych. Sądy wójtowsko-ławnicze zwoływano w Krakowie trzy razy do roku, ich systematyczną działalność poświadczają jednak dopiero wpisy do najstarszej księgi miejskiej z około 1300 r.¹⁹ W przywileju lokacyjnym Krakowa sprecyzowano też zakres osobowy miejskiego sądownictwa. Zastrzeżono, że wójt może sędzić jedynie te sprawy, w których stroną pozwaną jest Niemiec („si Polonus civem in causam traxerit, hanc advocati et exsequantur sententiam, et dirimant questionem”). W kontekście tego ustępu należy przywołać inną klauzulę dokumentu, ograniczającą prawo do osiedlania się na terenie miasta lokacyjnego ludności polskiej. Zasadzcy zobowiązali się, że „nie uczynią swoim współobywatelom” („faciant suum concivem”) żadnego chłopca, tak by lokacja Krakowa nie spowodowała opustoszenia okolicznych majątków („ne hac occasione nostra vel episcopalia aut canonicorum vel aliorum predia ruralia desolentur”). Ograniczanie dostępu do wolności osadniczych miejscowej ludności należało do typowych elementów programu kolonizacji na prawie niemieckim²⁰. Prawdopodobnie już w XIII w.

Województwo sandomierskie XIII–XVI wiek, Kielce 1994; tenże, *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII–XV w. Województwo krakowskie (powiaty południowe)*, Kraków 1985. W sprawie lokacji Bochni zob.: F. Kiryk, J. Piotrowicz, *Bochnia do połowy XVII wieku*, w: *Bochnia. Dzieje miasta i regionu*, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Kraków 1980, s. 78–151; F. Kiryk, *Wokół lokacji Bochni na tle urbanizacji Małopolski w XIII wieku*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyrozumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Z. Piech, Kraków 2008, s. 135–140.

¹⁹ M. Niwiński, *Wójtostwo krakowskie*, s. 33 n.; B. Wyrozumska, *Sądownictwo miejskie*, s. 7.

²⁰ B. Zientara, *Henryk Brodaty i jego czasy*, wyd. 3, Warszawa 2006, s. 216–218; J.M. Piskorski, *Kolonizacja wiejska Pomorza Zachodniego w XIII i początkach XIV wieku na tle procesów osadniczych w średniowiecznej Europie*, Poznań 1990, s. 104; M. Goliński, *Wokół problematyki*, s. 22 n.

warunkiem przyjęcia do obywatelstwa w Krakowie była przysięga, a zapewne też nabycie dziedzicznej nieruchomości. W 1299 r. przysięgę taką złożył i zatwierdził specjalnym dokumentem Teodoryk, opat klasztoru Cystersów w Mogile. Stwierdził w nim, że uzyskał od rajców Krakowa obywatelstwo („nobis suam concivilitatem conferencium”) i obiecał ponosić wszelkie powinności wynikające z dysponowania na terenie miasta dworem, dzierzonym za zgodą rajców („de curia nostra, quam in ipsa civitate Cracovia possidemus cum eorum beneplacito ac consensu”)²¹.

Początki krakowskiej rady miejskiej sięgają zapewne czasów lokacji miasta w 1257 r. Drogę do powołania tej instytucji otwierała wyrażona w przywileju lokacyjnym deklaracja wprowadzenia w życie przepisów prawa magdeburgskiego oraz przeciwstawienie ich przepisom obowiązującym we Wrocławiu: „eo iure eam [civitatem] locamus, quo Wratislaviensis civitas est locata, ut non quod ibi fit, sed quod ad Magyburgensis civitatis ius et formam fieri debeat advertatur”. Prawo wrocławskie nie przewidywało w tym czasie działalności rady miejskiej, istniejącej już około 1238 r. w Magdeburgu²². Ustęp ten pokazuje także, że osadnicy migrujący do Krakowa około połowy XIII w. pochodzili głównie ze Śląska²³. Stamtąd wywodzili się wszyscy trzej zasadzcy – mieszczenie wrocławscy Gedko Stilvoyt i Dytmar Wolk oraz mieszczanin nyski Jakub²⁴. Także później, w okresie oświeconym

²¹ Najstarszy zbiór, nr 1.

²² Zauważył to jako pierwszy S. Estreicher, *Kraków i Magdeburg w przywileju fundacyjnym krakowskim*, w: *Ku uczczeniu Bolesława Ulanowskiego*, Kraków 1911, [odb.], s. 3 n.

²³ *Studien zur Geschichte des sächsisch-magdeburgischen Rechts in Deutschland und Polen*, red. D. Willoweit, W. Schich, Frankfurt am Main 1980; K. Kamińska, *Lokacje miast na prawie magdeburgskim na ziemiach polskich do 1370 r. Studium historycznoprawne*, Toruń 1990; *Kraków. Europejskie miasto prawa magdeburgskiego 1257–1795. Katalog wystawy*, red. G. Lichończak-Nurek, Kraków 2007; *Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht. Internationale und interdisziplinäre Konferenz in Leipzig vom 31. Oktober bis 2. November 2003*, red. C. Wieland, E. Eichler, H. Lück, Berlin 2008; M. Mikula, *Prawo miejskie magdeburgskie (Ius municipale magdeburgense) w Polsce XIV – pocz. XVI w. Studium o ewolucji i adaptacji prawa*, Kraków 2018.

²⁴ S. Estreicher, *Kraków i Magdeburg*, s. 11, przyp. 12–13; K. Pieradzka, *Gedko Stilvoyt*, w: *PSB*, t. 7, Kraków 1948–1958, s. 370; M. Goliński, *Biogramy mieszczań wrocławskich do końca XIII wieku*, Wrocław 1995, s. 20; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, wg indeksu; M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 26; *Urzednicy miejscy Nysy do 1618 roku*, oprac. E. Wólkiewicz, Toruń 2013 (*Spisy Urzedników Miejskich*

wpisami do krakowskiej księgi miejskiej, a więc od początku XIV w., przeważająca większość przedstawicieli elit Krakowa wywodziła się z terenu śląsko-małopolskiego pogranicza²⁵. Rada miejska działała w Krakowie najpóźniej w 1264 r.²⁶ Wyobrażenie o jej najwcześniejszych, hipotetycznych kompetencjach daje pouczenie prawne skierowane z Magdeburga do Wrocławia w 1261 r.²⁷ Do uprawnień rajców zaliczono w nim sądownictwo w sprawach o posługiwanie się fałszywymi miarami i wagami, oszustwa przy sprzedaży żywności i krzywoprzysięstwo oraz prawo do zwoływania wieców mieszczan („burding”) i ogłaszania wilkierzy za radą najrozmniejszych mieszczan („mit der wisesten lute rate”), a więc starszyny wiecowej. Przesłpców karano grzywnami lub „na skórze i włosach” („sie müzen wetten hût unde har”), czyli zapewne przy pręgierzu²⁸. W podobny sposób uprawnienia rajców opisano w pouczeniu prawnym skierowanym niedługo po 1253 r. z Berlina do Frankfurtu nad Odrą²⁹. Dodano w nim jednak, że rajcy

z Obszaru Dawnej Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza Zachodniego, t. 1: Śląsk, z. 3: Nysa), s. 35–36, 157, nr 662.

²⁵ J. Rajman, *Z badań nad mieszczanami górnośląskimi w średniowiecznym Krakowie*, „Studia Śląskie” 48, 1990, s. 205–221; tenże, *Gmina miasta lokacyjnego w XIII i początkach XIV wieku*, w: *Kraków. Studia z dziejów miasta: w 750 rocznicę lokacji*, red. J. Rajman, Kraków 2007, s. 61–75; tenże, *Mieszczanie z Górnego Śląska w elicie Krakowa w XIV w.*, w: *Elita władzy miasta Krakowa i jej związki z miastami Europy w średniowieczu i epoce nowożytnej (do połowy XVII wieku)*. Zbiór studiów, red. Z. Noga, Kraków 2011, s. 49–80; tenże, *Przybyśże z miast księstwa opolskiego w czternastowiecznym Krakowie*, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, red. J. Rajman, Kraków 2013, s. 107–118; Z. Noga, *Geografia imigracji do krakowskiej elity władzy w średniowieczu i epoce nowożytnej (do połowy XVII wieku)*, w: *Elita władzy miasta Krakowa*, s. 23–32.

²⁶ KDM, II, nr 472. Na przekaz ten zwrócił uwagę jako pierwszy J. Ptaśnik, *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, wyd. F. Bujak, Warszawa 1934, s. 74, następnie R. Grodecki, *Początki rady miejskiej w Krakowie*, RDSG, 25, 1963, s. 48–49.

²⁷ *Schlesisches Urkundenbuch*, t. 3, wyd. W. Irgang, Köln 1984, nr 381. S. Estreicher, *Kraków i Magdeburg*, s. 15 i n; M. Patkaniowski, *Krakowska rada miejska w średnich wiekach*, Kraków 1934, s. 28–29; M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 45.

²⁸ W. Maisel, *Pręgierz poznański (Studium archeologiczno-prawne)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 23, 1971, 1, s. 15, 26; M. Trzcíński, *Miecz katowski, pręgierz, szubienica. Zabytki jurysdykcji karnej na Dolnym Śląsku (XIII–XVIII w.)*, Wrocław 2001, s. 124.

²⁹ *Codex diplomaticus Brandenburgensis. Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Geschichtsquellen für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihrer Regenten*, cz. 1, t. 23, wyd. A.F.J. Riedel, Berlin 1862, nr 3. E. Kaeber, *Die Beziehungen zwischen Berlin und Cölln im Mittelalter und der Konflikt der beiden Städte mit Kurfürst Friedrich II*,

mogą wyznaczać kilku „zaufanych mężów” („duos idoneos viros vel plures”) do pilnowania jakości towarów sukiennych i że mają prawo palić fałszywe lub wadliwe towary („Pannum eciam reprehesibilem et falsum, lanam et fila falsa consules per incendium consumere habent potestatem et iudicare”). W polskich miastach w późniejszym średniowieczu również podejmowano takie działania, między innymi w okolicach Pręgierzy³⁰. Z przytoczonych przepisów wynika więc, że najstarsze kompetencje rad miejskich w polskich miastach lokacyjnych około połowy XIII w. mogły sprowadzać się do ustawodawstwa i sądownictwa targowego. Zdaje się za tym przemawiać także klauzula w przywileju lokacyjnym Poznania z 1253 r., zgodnie z którą prawo ustanawiania miar i wag zostało przekazane wójtowi i mieszczanom, a połowę kar płaconych za oszustwa targowe nadano miastu („ut ipsa civitas ipsam utilitatem per medium semper sit perceptura”)³¹.

Wystawiane mniej więcej od około połowy XIII w. przywileje lokacyjne były pierwszymi pisemnym aktami prawnymi, które regulowały status miast samorządowych na ziemiach polskich³². W erudycyjnej arendzie przywileju krakowskiego podkreślono znaczenie obecności prawa w życiu mieszczan, parafrazując sylogizm z dzieł Boecjusza i Kasjodora, zgodnie z którym celem istnienia ludzkiej zbiorowości

„Hansische Geschichtsblätter” 54, 1929, s. 19–88; H. Helbig, *Gesellschaft und Wirtschaft der Mark Brandenburg im Mittelalter*, Berlin–New York 1973, s. 23; W. Schich, *Das mittelalterliche Berlin (1237–1411)*, w: *Geschichte Berlins*, t. 1: *Von der Frühgeschichte bis zur Industrialisierung*, red. W. Ribbe, Berlin 1987, s. 177–180; W.H. Fritze, W. Schich, *Gründungsstadt Berlin. Die Anfänge von Berlin-Cölln als Forschungsproblem*, Potsdam 2000, s. 16.

³⁰ W. Maisel, *Pręgierz poznański*, s. 27.

³¹ PMP, nr 3. W. Maisel, *Sądownictwo miasta Poznania do końca XVI wieku*, Poznań 1961, s. 32–33; tenże, *Poznańskie prawo karne do końca XVI wieku*, Poznań 1963, s. 289; Z. Kaczmarczyk, *Ustrój prawny Poznania do roku 1386*, w: *Początki i rozwój Starego Miasta w Poznaniu w świetle badań archeologicznych i urbanistyczno-architektonicznych*, red. W. Błaszczyk, Warszawa–Poznań 1977, s. 95; tenże, *Ustrój miasta lokacyjnego*, w: *Dzieje Poznania*, t. 1, cz. 1: *Dzieje Poznania do roku 1795*, red. J. Topolski, Warszawa–Poznań 1988, s. 188–189.

³² A. Gieysztor, *Les chartes de franchises urbaines et rurales en Pologne au XIIIe siècle*, w: *Les libertés urbaines et rurales du XIe au XIVe siècle*, Bruxelles 1968, s. 103–125; S. Kuraś, *Przywileje prawa niemieckiego*; J.J. Menzel, *Die schlesischen Lokationsurkunden des 13. Jahrhunderts. Studien zum Urkundenwesen, zur Siedlungs-, Rechts- und Wirtschaftsgeschichte einer ostdeutschen Landschaft im Mittelalter*, Würzburg 1977 (Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte, 19).

jest wprowadzanie w życie ideałów sprawiedliwości: „Cum igitur congregacio hominus, que naturalis est et dicitur, in terris iusticiam fecerit, sicut iusticia ipsa est omnibus favorabilis, et ipsa congregacio pari vice”³³. W dokumencie polecono również, by w razie jakichkolwiek wątpliwości dotyczących wykładni prawa miejskiego odwoływać się do „prawa pisanego”: „ut si quando de hoc dubitatum fuerit, ad ius scriptum a dubitantibus recurratur”. Owa niejasna klauzula pozostaje przedmiotem szczegółowych rozważań od początków profesjonalnych badań nad historią ustroju średniowiecznego Krakowa. Zastanawiano się, czy ustęp ten można traktować jako dowód na posługiwanie się przez władze Krakowa już krótko po lokacji z 1257 r. jakimś zwodem prawa miejskiego, na przykład w formie pouczenia z Magdeburga. Pozostałości po takim pouczeniu doszukiwano się w trzech samodzielnie zredagowanych paragrafach z pouczenia z Magdeburga dla Wrocławia z 1261 r., które zostały włączone w niemożliwym do określenia czasie do tzw. ekstrawagantów do *Zwierciadła saskiego*³⁴. Owe ekstrawaganty zachowały się w dwóch rękopisach *Zwierciadła*, przy czym wcześniejszy z nich i bliższy pierwowzorowi powstał prawdopodobnie w Krakowie i został darowany przez Kazimierza Wielkiego Sądowi Najwyższemu Prawa Magdeburskiego³⁵. Przeciwno takiej hipotezie przemawia jednak orył magdeburski z końca XIV w., z którego wynika, że ławnicy Magdeburga nie wiedzieli w tym czasie nic o lokacji Krakowa³⁶. Możliwe więc, że klauzula zalecająca odwoływanie się do „prawa pisanego” otwierała

³³ J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 163; P. Rabiej, *Kilka uwag o dokumencie lokacyjnym miasta Krakowa z 1257 roku*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki*, s. 495.

³⁴ C.G. Homeyer, *Die Extravaganten des Sachsenspiegels*, „Abhandlungen der Königlich-Preussischen Akademie den Wissenschaften zu Berlin” 7, 1861, s. 235–236, 251–259; S. Estreicher, *Kraków i Magdeburg*, s. 17 n.; M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 31–32; M. Mięka, *Prawo miejskie magdeburskie*, s. 43.

³⁵ *Inwentarz akt sądów wyższych prawa miejskiego w Krakowie*, oprac. Z. Wenzel-Homecka, Warszawa 1970, s. 21; L. Łysiak, *Ius supremum Maydeburgense castri Cracoviensis, 1356–1794. Organisation, Tätigkeit und Stellung des Krakauer Oberhofs in der Rechtssprechung Altpolens*, Frankfurt am Main 1990, s. 7; U.-D. Oppitz, *Deutsche Rechtsbücher des Mittelalters*, t. 1, Köln–Wien 1990, s. 612–613; M.R. Munzinger, *The Text and Textualization of Codex BJ 168: Legal Culture in Transition at the High Court of Magdeburg Law at the Castle of Kraków*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 4, 2011, s. 21–41; M. Mięka, *Prawo miejskie magdeburskie*, s. 41–44.

³⁶ S. Estreicher, *Kraków i Magdeburg*, s. 27 i przyp. 42; M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 31–32.

przed władzami Krakowa możliwość ubiegania się o pouczenia prawne w przyszłości³⁷. Należy jednak zauważyć, że w niektórych innych miastach małopolskich w sytuacji sporów prawnych odwoływać się miano właśnie do przywileju lokacyjnego Krakowa. Świadczy o tym dokument lokacyjny Opatowca w dobrach klasztoru tynieckiego, wystawiony przez Bolesława Wstydlivego w 1271 r. Książę zaznaczył, że miasto powinno zostać lokowane na prawie obowiązującym w Krakowie („sub forma et libertate iuris Cracoviensis”), a w wypadku jakichkolwiek sporów dotyczących jego przepisów mieszczanie powinni odwołać się do krakowskiego przywileju lokacyjnego: „Si vero in aliquibus eiusdem libertatis articulis fuerit dubitatum, ad praedictae civitatis privilegium recurratur”³⁸. W 1292 r. z nadania Waclawa II prawo magdeburskie w wersji krakowskiej uzyskał też Nowy Sącz. W przywileju lokacyjnym władca nakazał, by w razie kontrowersji prawnych odwoływano się do „prawa spisanego w Krakowie”: „ut ad ius ibidem prescriptum recurrant, si de aliquo fuerit dubitatum”³⁹.

Wyraźny przełom w organizacji porządku prawnego w Krakowie nastąpił na początku XIV w. We wrześniu 1306 r., u progu swoich rządów w Małopolsce, Władysław Łokietek wystawił dwa wielkie przywileje dla wójtów i mieszczan. Była to cena, którą musiał zapłacić za posłuszeństwo miasta Krakowa⁴⁰. Jeden z dokumentów został wystawiony 12 września. Drugi jest pozbawiony daty dziennej, był adresowany do wójtów Alberta i Henryka, i ma formę rozszerzonego przywileju lokacyjnego. Ponieważ oba dyplomy wystawiono przy udziale w większości tych samych świadków, uważa się, że drugi przywilej został ogłoszony w podobnym terminie⁴¹. Oba dokumenty zostały

³⁷ S. Estreicher, *Kraków i Magdeburg*, s. 27 n.; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 163; M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 31–32.

³⁸ KDT, I, nr 24.

³⁹ KDP, III, nr 67.

⁴⁰ KDMK, I, nr 3 i 4. J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 205–206; zob. też S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 93; A. Marzec, *Urzednicy malopolscy w otoczeniu Wladyslawa Lokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006, s. 22 n.

⁴¹ J. Bieniak, *Pieczenie dostojników malopolskich z 1306 r.*, w: *Opuscula minora in memoriam Iosepho Spors*, red. J. Hauziński, Słupsk 1993, s. 147. Autentyczność przywilejów kwestionował J. Sikorski, *Przywileje celne miasta Krakowa i kwestia autentyczności dyplomu Łokietka z roku 1306*, RK, 35, 1961, s. 59–90. Z poglądem tym polemizowali słusznie Z. Kozłowska-Budkowa, *Przyczynki do życiorysu Jana Muskaty*, w: *Ars historica*, s. 451–452; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 190.

anulowane i skonfiskowane po buncie wójta Alberta i nie zachowały się w oryginale. Ich treść znana jest z XV-wiecznych transumptów⁴². W XV i na początku XVI w. odpisy przywilejów, bazujące jednak na transumptach, umieszczono w obu średniowiecznych kopiarzach miejskich, tzn. w kodeksach Grabowskiego i Behema. W adnotacji kancelaryjnej do starszej kopii dokumentu pozbawionego daty dziennej podano, że oryginał przechowywany jest w skarbcu królewskim („Copia haec est ex privilegio, quod in castro in thesauro domini Regis est super advocacia”)⁴³, a w nagłówku poprzedzającym odpis tego przywileju w kodeksie Behema dodano, że został on odebrany miastu i złożony w skarbcu królewskim z powodu występku wójta dziedzicznego, „propter excessum advocati haereditari”⁴⁴. W dokumencie tym zawarto między innymi przepis, który znacząco rozszerzał kompetencje sądowe wójtów określone przywilejem lokacyjnym. Uzyskali oni bowiem pełnię sądownictwa w obrębie całego miasta lokacyjnego, bez względu na kondycję społeczną pozwanego⁴⁵. Poza tym zdobyli także prawo do sądenia dłużników dowolnej kondycji społecznej. Przywilej z 1306 r. rozszerzył również znacząco autonomię prawną wszystkich obywateli Krakowa. Od tej pory każdy mieszczanin miał być sądzony wyłącznie według przepisów prawa miejskiego, bez względu na typ popełnionego przestępstwa, i mógł dochodzić własnych praw wobec dowolnej osoby przed sądem miejskim. Możliwe, że egzekwowaniu uprawnień uzyskanych przez miasto w 1306 r. miał służyć zbiór tekstów prawnych sporządzony na zlecenie mieszczan przez notariusza biskupa wrocławskiego Tomasza II, Konrada z Opola⁴⁶. Konrad ukończył swą pracę 25 lipca 1308 r. Do zbioru wpisał łacińskie przekłady *Landrechtu*

⁴² Przywilej z datą dzienną zachował się w transumpcie z 1401 r.: KDMK, I, nr 97. Przywilej pozbawiony daty dziennej znany jest z transumptów z lat 1423, 1452 i 1493: J. Bieniak, *Piecczęcie dostojników*, s. 165–170; KDMK, I, nr 155, 204.

⁴³ Kraków, Archiwum Narodowe, Codices privilegiorum, inventaria et acta ad historiam archivi civitatis Cracoviensis spectantia, rkps 3580, s. 133. Wzmiankę tę przytoczył i zinterpretował S. Estreicher, *Wstęp*, w: *Najstarszy zbiór*, s. XIII–XIV.

⁴⁴ Kraków, Biblioteka Jagiellońska, rkps 16, f. 157 r. Na wzmiankę tę zwrócił uwagę jako pierwszy, jednak bez przywołania źródła, M. Bobrzyński, *Bunt wójta krakowskiego Alberta z roku 1311*, w: tenże, *Szkice i studia historyczne*, t. 1, Kraków 1922, s. 177, przyp. 3.

⁴⁵ KDMK, I, nr 3.

⁴⁶ Zwrócił na to uwagę S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 93.

i *Lehnrechtu Zwierciadła saskiego*, prawa lubeckiego i niemieckie teksty *Landrechtu*, *Lehnrechtu* i *Weichbildu magdeburgskiego*⁴⁷.

Reforma krakowska z 1306 r. wpisywała się w ogólniejsze przemiany statusu prawa miejskiego na ziemiach polskich. Polegały one na umacnianiu autonomii sądowej mieszczan oraz rozszerzaniu terytorialnego i osobowego zasięgu wymiaru sprawiedliwości miast. Dążenia takie w Małopolsce obrazuje już przywilej lokacyjny Sandomierza, wystawiony w 1286 r. przez Leszka Czarnego⁴⁸. Książę zezwolił w nim na odprawianie sądów bożych pod swoją nieobecność i obiecał, że nie ustanowi nad miastem landwójta. Na podkreślenie zasługuje jednak zwłaszcza zapowiedź, że w trakcie organizowanych trzy razy do roku sądów wielkich wójtowi powinien asystować wyznaczany przez władcę „rycerz lub mieszczanin”: „Ad magnum iudicium quod fit ter in anno a latere nostro destinabimus militem sive civem quemcumque nobis fidelem, qui simul cum advocato diiudicans causas eisdem presidebit”⁴⁹. Na mocy przywileju lokacyjnego Miechowa,

⁴⁷ S. Kutrzeba, *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, cz. 2, Lwów–Warszawa–Kraków 1926, s. 210–211; Z. Rymaszewski, *Łacińskie teksty Landrechtu Zwierciadła Saskiego w Polsce: versio Vratislaviensis, versio Sandomiriensis, Łaski, Wrocław 1975*, s. 10 n.; K. Kroeschell, *Rechtsaufzeichnung und Rechtswirklichkeit. Das Beispiel des Sachsenspiegels*, w: *Recht und Schrift im Mittelalter*, red. P. Classen, Sigmaringen 1977 (Vorträge und Forschungen, 23), s. 370; U.-D. Oppitz, *Deutsche Rechtsbücher*, t. 1, s. 26; t. 2, nr 845; W. Wasser, *Die Edition von zwei oberschlesischen Sachsenspiegelhandschriften aus der Universitätsbibliothek zu Krakau*, „Oberschlesisches Jahrbuch” 9, 1993, s. 272–276; tenże, *Der Sachsenspiegel aus Oppeln und Krakau*, „Oberschlesisches Jahrbuch” 11, 1995, s. 11–33; *Der Sachsenspiegel aus Oppeln und Krakau*, wyd. I.T. Piirainen, W. Wasser, Berlin 1996 (Schriften der Stiftung Haus Oberschlesien. Landeskundliche Reihe, 10); *Der Sachsenspiegel aus der Dombibliothek in Breslau/Wrocław. Einleitung, Edition und Glossar*, wyd. I.T. Piirainen, I. Ten Venne, Wrocław 2003, s. 14; I.T. Piirainen, *Frühneuhochdeutsche Handschriften in Schlesien*, w: *Kulturgeschichte Schlesiens in der Frühen Neuzeit*, red. K. Garber, t. 1, Tübingen 2005, s. 780; M. Mięka, *Prawo miejskie magdeburgskie*, s. 31 n., 39 n.; zob. też F. Ebel, R. Schelling, *Das lateinische lübische Recht in der schlesisch-polnischen Fassung des 13. Jahrhunderts*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanische Abteilung” 123, 1993, s. 93–148.

⁴⁸ T. Lalik, *Lokacja Sandomierza w roku 1286*, w: *Dzieje Sandomierza*, t. 1: *Średniowiecze*, red. S. Trawkowski, Warszawa 1993, s. 99–114; F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski*, s. 120–127; M. Florek, *Sandomierski ośrodek grodowo-miejski w średniowieczu. Przemiany przestrzenne i funkcjonalne*, Warszawa 2005; P. Okniński, *Główne etapy formowania się miasta lokacyjnego w Sandomierzu w XIII–XIV wieku*, RH, 82, 2016, s. 79–106.

⁴⁹ *Dokument lokacyjny Leszka Czarnego dla Sandomierza z 1286 roku*, wyd. T. Giergiel, R. Jop, Sandomierz 2015 (Źródła do Dziejów Sandomierza, 1), s. 48. Ustęp ten przywołuje na myśl postanowienie landfrydy Henryka IV Prawego z 1277 lub 1278 r.,

wystawionego w 1290 r. przez Przemysła II, wójtowie uzyskali pełnię jurysdykcji na terenie miasta, a jego mieszkańcy mogli być sądzeni wyłącznie według przepisów prawa niemieckiego⁵⁰. Za rządów tegoż władcy w podobnym kierunku ewoluowały także modele sądownictwa miejskiego w Wielkopolsce⁵¹. Interesujące światło na dążenia mieszczan poznańskich w tym okresie rzucają zwłaszcza dwa dokumenty wystawione przez tego księcia w 1292 r. W jednym z nich Przemysł sprzeciwił się podejmowanym przez wójta Poznania próbom przejęcia sądownictwa sołtysiego w podmiejskich Jeżycach⁵². Od dawna mieściły się one w orbicie wpływów wójtostwa i mieszczan jako jedna z kilkunastu wsi, na terenie których zgodnie z przywilejem lokacyjnym Poznania miano wytyczyć 30 łanów dziedzicznego uposażenia wójtowskiego i 20 łanów pastwisk miejskich, a po upływie wolnizny wójtowie mieli pobierać tam czynsze od co szóstego łanu. W drugim dokumencie z 1292 r. książę zakazał kupowania gruntów w Jeżycach tym mieszczanom poznańskim, którzy planowaliby potem pozostać w mieście („in civitate vero residenciam facientes corporalem”). By kupić ziemię we wsi należało przenieść się tam z całą rodziną („quod ibi presencialiter semper sit et resideat sua cum familia universa”)⁵³.

Dążenia mieszczan wielkopolskich ujawniły się z całą mocą zwłaszcza po śmierci Przemysła II, najpierw w okresie rządów Władysława Łokietka. W 1298 r. książę pozwolił, by władze Poznania, Gniezna, Pызdr i Kalisza wspólnie ścigały przestępców dowolnej kondycji

przekazujące kompetencje w zakresie ścigania przestępców specjalnym sądom książęcym, spośród których każdy miał składać się z dwóch rycerzy i mieszczan: *Monumenta Germaniae Historica. Legum Sectio IV. Constitutiones et Acta Publica Imperatorum et Regum*, t. 3, wyd. J. Schwalm, Wiesbaden 1980, nr 626, art. 6. K. Orzechowski, *Ogólnośląskie zgromadzenia stanowe*, Warszawa–Wrocław 1979, s. 95; M. Ptak, *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa głogowskiego od początku XIV w. do 1742 r.*, Wrocław 1991, s. 66.

⁵⁰ KDM, II, nr 516. Z. Pęcowski, *Miechów. Studia z dziejów miasta i Ziemi Miechowskiej do roku 1914*, Kraków 1967, s. 44–49; W. Bukowski, *Miechów – miasto*, w: SHGK, IV, s. 332 n.

⁵¹ S. Gawlas, *Polityka wewnętrzna Przemysła II a mechanizmy społecznych dążeń i konfliktów w Wielkopolsce jego czasów*, w: *Przemysł II. Odnowienie Królestwa Polskiego*, red. J. Krzyżaniakowa, Poznań 1997, s. 67–80.

⁵² KDW, II, nr 684; M. Szymańska, *Wójtostwo poznańskie 1253–1386. Od lokacji miasta do wykupu wójtostwa przez miasto*, „Przegląd Zachodni” 9, 1953, 6–8 (z. specj. *Studia ku uczczeniu 1000-lecia miasta i 700-lecia samorządu miejskiego*), s. 185; T. Jurek, *Przebieg lokacji Poznania*, w: *Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, red. Z. Kurnatowska, T. Jurek, Poznań 2005, s. 180–189.

⁵³ KDW, II, nr 683.

społecznej i przyznał im też prawo do wydawania wyroków kary śmierci⁵⁴. Rok później powtórzył te gwarancje dla Kalisza, Gniezna i Pyzdr⁵⁵. Ich władze uzyskały ponadto prawo do utrzymywania urzędników sądowych we wszystkich miastach książęcych, w celu usprawnienia ścigania przestępów („habeant prolocutores suos per omnes civitates nostras pertinentes ad dominium nostrum”). Łokietek zapewnił również, że wyroki proskrypcji wydawane w wielkopolskich miastach będą obowiązywać w granicach całego jego władztwa. Możliwe, że około 1306 r. podobnie ukierunkowane były też ambicje mieszczan krakowskich. Trzeba jednak zauważyć, że nawet po uniezależnieniu się miejskiego wymiaru sprawiedliwości spod kontroli władcy najwyższe kompetencje sądowe pozostawały w rękach wójtów dziedzicznych. W okresie oświetlonym przez wpisy do księgi miejskiej, a więc od pierwszych lat XIV w., sądom w Krakowie przewodzili w zastępstwie wójtów dziedzicznych tzw. wójtowie sądowi⁵⁶. Do 1311 r. obowiązki sądowe pełnił Piotr Gwis, być może krewniak wójta Alberta, został on jednak odsunięty od tej funkcji w maju 1311 r., gdy wójtostwo sądowe trafiło w ręce buntowników⁵⁷.

2. ORGANY SAMORZĄDU KOMUNALNEGO

Drogę do powołania w Krakowie rady miejskiej otworzyła lokacja na prawie magdeburskim z 1257 r., nie ulega jednak wątpliwości, że instytucje samorządowe nie powstały w społecznej próżni. Przypomnijmy, że w momencie lokacji już od trzech dziesięcioleci działała w mieście gmina obcych kupców. Należy podejrzewać, że niektórzy jej członkowie zachowali jakiś wpływ na losy miasta po lokacji. Może o tym świadczyć między innymi lista świadków na dokumencie Bolesława Wstydliwego z 1261 r. w sprawie nadania Kościołowi krakowskiemu łańców w Szczytnikach i Brzeziach⁵⁸. Sugerowano, że występujący

⁵⁴ PMP, nr 13.

⁵⁵ KDW, II, nr 820; W. Maisel, *Sądownictwo miasta Poznania*, s. 129 n.; tenże, *Związki sądownictwa miejskiego z sądownictwem królewskim w Polsce przedrozbiorowej*, w: *Czas, przestrzeń, praca w dawnych miastach. Studia ofiarowane Henrykowi Samsonowiczowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Wyrobisz, M. Tymowski, Warszawa 1991, s. 338.

⁵⁶ M. Niwiński, *Wójtostwo krakowskie*, s. 43–44.

⁵⁷ *Najstarsze księgi*, cz. 1, s. 22. E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, RK, 7, 1905, s. 143; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 207.

⁵⁸ KDKK, I, nr 62.

wśród świadków mieszczanin Salomon był tożsamy z noszącym to samo imię drugim znanym sołtysem kolonii kupieckiej⁵⁹. Możliwe, że ten sam Salomon wystąpił także na testacji innego dokumentu Bolesława i Kingi z 1261 r., w sprawie nadania wsi Bezden mieszczaninowi Rinoldowi. Bezden należał wcześniej do klasztoru cysterskiego w Jędrzejowie. Książę zastrzegł, że tą decyzją nie złamie obietnic złożonych w sprawie wsi mieszczanom krakowskim i zapewne z tego powodu na liście świadków wystąpili wójt Dytmar, jeden z trzech zasadźców Krakowa, oraz dwaj mieszczanie, Salomon i Goćwin⁶⁰. Mieszczanie uzyskali chyba egzemplarz dokumentu, skoro jego kopię wciągnięto potem do kodeksu Baltazara Behema⁶¹. Statusu wsi Bezden dotyczył też dokument książęcy z 1262 r.⁶² W zamian za nią Bolesław nadał zakonnikom część wsi Sudół i wieś Rudniki, tym razem jednak Bezden włączono do uposażenia miasta Krakowa. Władca zaznaczył, że uczynił to w odpowiedzi na prośby mieszczan: „ad magnam dictorum civium instanciam”⁶³. Jest to zatem pierwszy dokument ukazujący mieszczan krakowskich jako aktywną politycznie zbiorowość, jeszcze bez wzmianki o radzie miejskiej⁶⁴. Umacnianie autonomii gminy samorządowej i statusu instytucji komunalnych w Krakowie mogło być więc procesem dłuższym. W tym kontekście warto przywołać ustęp dokumentu Bolesława Wstydlivego dla klasztoru Benedyktynów w Tyńcu z 1258 r. w sprawie włączenia gruntów przy kolegiacie św. Floriana do uposażenia Krakowa. Mieszczanie krakowscy zostali tu jeszcze określani „hospitami”: „terre [...], quam civitati Cracoviensi et hospitibus loci predicti adiunximus”⁶⁵.

Stopniowy proces wyłaniania się organów samorządu komunalnego znajduje odbicie w źródłach odnoszących się do historii Wrocławia. Rada miejska została tam powołana dopiero po nadaniu miastu prawa magdeburgskiego w 1261 r. W intytulacji dokumentu wystawionego

⁵⁹ M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 24, przyp. 13.

⁶⁰ KDP, III, nr 38. F. Sikora, *Bezden*, w: SHGK, I, s. 39–40.

⁶¹ Kraków, Biblioteka Jagiellońska, rkps 16, f. 139r–140r. Zgodnie z nagłówkiem, kopię uwzględniono w kodeksie jedynie z powodu dawności dokumentu: „Privilegium [...] quod licet non sit ex utilitate hic connumerandum tamen propter vetustatis materiam hic inscriptum est”.

⁶² ZDM, IV, nr 876.

⁶³ J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 195.

⁶⁴ Por. M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 43, który podejrzewa, że prośbę o wcielenie wsi Bezden do uposażenia miasta przedłożyli sami rajcy.

⁶⁵ KDT, I, nr 21.

przez reprezentantów politycznych Wrocławia w latach 1261–1262 wymieniono jednak wójta oraz „wspólnotę mieszczan tego miejsca” („communitas burgensium eiusdem loci”), a czynności prawnej dokonano w prywatnym domu („in domo”) mieszczanina Konrada de Wide⁶⁶. Dokument opatrzono jedynym znanym odciskiem najstarszej pieczęci miasta Wrocławia. Zgodnie z legendą w otoku należała ona nie do miasta Wrocławia, lecz do „mieszczan z Wrocławia”: „sigillum burgensium de Wratislavia”⁶⁷. Podobnie brzmiąca inskrypcja znajdowała się w otoku jeszcze starszej pieczęci Elbląga, poświadczonej w użytku w 1242 r.: „sigillum burgensium in Elvigge”⁶⁸. Być może podobną sytuację ustrojową dokumentują źródła odnoszące się do historii Sandomierza z okresu krótko po lokacji na prawie magdeburskim w 1286 r. W przywileju dla konwentu dominikanów sandomierskich z tego roku Leszek Czarny zastrzegł, że przekazał zakonnikom parcelę na terenie miasta za zgodą wójta oraz „wszystkich mieszczan”: „consensu et assensu liberae voluntatis nostri fidelis advocati Vithconis et civium universorum praedictorum Sandomiriensium”. Także legaty świadczone przez mieszczan w nieruchomościach na rzecz konwentu zostały uzależnione od zgody władcy, wójta i „wszystkich obywateli”: „consensus domini ducis, advocati et civium universorum civitatis supradictae”⁶⁹. W świetle tych obserwacji tym trudniej rozstrzygnąć, w którym dokładnie momencie po 1257 r. mogła powstać rada miejska w Krakowie⁷⁰. Przypomnijmy, że pierwszym przekazem poświadczającym jej istnienie jest dokument Bolesława Wstydlivego z 1264 r. Książę nadał kolegiacie

⁶⁶ *Schlesisches Urkundenbuch*, t. 3, nr 367.

⁶⁷ M. Gumowski, *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Toruń 1960, nr 510; zob. też G. Köbler, *Civitas und vicus, burg, stat, dorf und wik*, w: *Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter*, t. 1, red. H. Jankuhn, W. Schlesinger, H. Steuer, Göttingen 1973, s. 61–76; H. Ludat, *Zum Stadtbegriff im osteuropäischen Bereich*, w: tamże, s. 77–91.

⁶⁸ *Codex diplomaticus Warmiensiis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands*, t. 1, wyd. C.P. Woelky, J.M. Saage, Mainz 1860 (*Monumenta Historiae Warmiensiis oder Quellensammlung zur Geschichte Ermlands*, 1), nr 3. R. Czaja, *Powstanie miasta*, w: *Historia Elbląga*, t. 1: *Do 1466 r.*, red. S. Gierszewski, A. Groth, Gdańsk 1993, s. 68; B. Mozejko, *Najdawniejsze pieczęcie i herb miasta Elbląga*, w: *Z przeszłości Elbląga*, red. A. Groth, Koszalin 1999, s. 55–66; J. Maik, *Cogs on Elbląg Seals Dating From 1242 and 1367*, „*Fasciculi Archaeologiae Historicae*” 24, 2011, s. 57–64.

⁶⁹ Z. Mazur, *Dwa dokumenty Leszka Czarnego dla dominikanów sandomierskich*, „*Studia Historyczne*” 12, 1969, 4, s. 608.

⁷⁰ M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 23 n.

św. Michała Archaniola na Wawelu roczny dochód z czynszu miejskiego w wysokości 5 grzywien, powołując się na zgodę wójta Raszka, ławników i rady miasta Krakowa: „de communi consensu et voluntate advocati Raschonis et omnium scabinorum et consilii ipsius civitatis Cracoviensis”⁷¹. Następne wzmianki o rajcach krakowskich zachowały się na listach świadków cudów św. Jacka Odrowąża, redagowanych w klasztorze dominikańskim w Krakowie zapewne od 1268 r.⁷² W listach świadków pięciu artykułów (XVI, XVII, XXVI, XXIX i XLIX) wzmiankowano w sumie aż sześciu krakowskich rajców i jednego wójta⁷³. Uwagę badaczy zwróciła zwłaszcza lista świadków pod artykułem XVI, w której wymieniono rajców Andrzeja i Piotra. Zainteresowanie to wynika z daty zrelacjonowanego cudu, miał on bowiem wydarzyć się w dniu śmierci Jacka Odrowąża, 15 sierpnia 1257 r., a więc około dwa miesiące po wystawieniu przywileju lokacyjnego Krakowa⁷⁴. Spisanie relacji o cudzie mogło jednak nastąpić znacznie później od opisywanych wydarzeń, a wśród osób wymienionych w liście świadków mogły być także obecne osoby uczestniczące dopiero w redagowaniu samej relacji⁷⁵. W świetle dostępnych przesłanek listę świadków pod cudem XVI należałoby datować raczej na okres 1272–1281, a może nawet na

⁷¹ KDM, II, nr 472.

⁷² Zwróciła na to uwagę B. Wyrozumska, *Kancelaria miasta Krakowa w średniowieczu*, Kraków 1995, s. 15–17. W sprawie okoliczności powstania źródła zob. R.-J. Loenertz, *La vie de s. Hyacinthe du lecteur Stanislas envisagée comme source historique*, „Archivum Fratrum Praedicatorum” 27, 1957, s. 5–38 (tłum.: „Żywot świętego Jacka” autorstwa lektora Stanisława jako źródło historyczne, tłum. A. Zajchowska, w: *Święty Jacek Odrowąż. Studia i źródła. Skarby dominikańskie*, red. M. Zdanek, Kraków 2007 [Studia Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, 2], s. 29–68); zob. też W. Bucichowski, *Lista lektorów dominikańskich prowincji polskiej od erygowania prowincji (1225) do roku 1525*, „Przegląd Tomistyczny” 6–7, 1997, s. 90–91; M. Zdanek, *Szkoły i studia dominikanów krakowskich w średniowieczu*, Warszawa 2005, s. 61–65.

⁷³ *De vita et miraculis sancti Iacchonis (Hyacinthi) ordinis fratrum predicatorum. Auctore Stanislao lectore Cracoviensi eiusdem ordinis*, wyd. L. Ćwikliński, w: MPH, t. 4, s. 867, 873, 875, 891; Stanisław z Krakowa, *Życie i cuda świętego Jacka z Zakonu Braci Kaznodziejów*, tłum. T. Gałuszka OP, oprac. M. Zdanek, w: *Święty Jacek Odrowąż. Studia i źródła. Skarby dominikańskie*, s. 123–124, 131, 133, 151–152.

⁷⁴ J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 196; tenże, *Żywoty i cuda*, s. 185; W. Bukowski, Z. Noga, *Ustrój miasta Krakowa w XIII–XVIII wieku*, w: *Kraków. Europejskie miasto prawa magdeburbskiego*, s. 52–53; Z. Noga, *Rola samorządu w rozwoju miasta w XIII–XVIII wieku*, w: *Kraków. Nowe studia*, s. 460.

⁷⁵ M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 36–38.

lata 80. XIII w.⁷⁶ Również lista świadków wymieniająca rajców Jakuba i Filipa pod artykułem XVII, gdzie opisano cud z 29 września 1257 r., powinna być datowana prawdopodobnie na lata 1290–1293⁷⁷. Oznacza to, że najstarszym istniejącym wiarygodnym przekazem świadczącym o aktywności rady w Krakowie pozostaje dokument Bolesława Wstydliego z 1264 r. dla kolegiaty św. Michała Archanioła.

Elekcje nowych rajców w Krakowie odbywały się zapewne zgodnie z powszechną praktyką, opisaną już w pouczeniach prawnych z około połowy XIII w.⁷⁸ Według pouczenia dla Frankfurtu nad Odrą rajcy byli wybierani przez członków rady ustępującej, a obejmowali to stanowisko pod przysięgą⁷⁹, zgodnie zaś z pouczeniem dla Wrocławia rajcy mieli przysiąc, że będą bronić praw, czci i pożytku miasta („stat recht vunde ire ere vnde iren vromen zu bewarende”) wedle swoich możliwości i wiedzy, ze wsparciem najrozsądniejszych z mieszczan⁸⁰. Nie sposób natomiast rozstrzygnąć, kto zdecydował o kształcie pierwszego składu krakowskiej rady miejskiej. Sugerowano, że mógł to zrobić wójt⁸¹, sami mieszczanie⁸² lub książę po konsultacjach z mieszczanami⁸³. Najstarsza wzmianka o radzie miasta Krakowa w dokumencie Bolesława z 1264 r. zdaje się w każdym razie świadczyć o początkowo niewysokim statusie politycznym tego kolegium, skoro nadając część czynszu z miasta kolegiacie św. Michała, władca powołał się najpierw na konsens wójta Raszka i ławników, a na końcu rajców⁸⁴. Dopiero przekazy pochodzące z okresu rządów Leszka Czarnego i z czasu wojny domowej po jego śmierci ukazują stopniowy wzrost znaczenia rady miejskiej, która z instytucji nadzoru targowego przekształcała się w głównego przedstawiciela miejskiej wspólnoty. Pierwszym przejawem zmian dokonujących

⁷⁶ Stanisław z Krakowa, *Życie i cuda świętego Jacka z Zakonu Braci Kaznodziejów*, s. 101–155, s. 124, przyp. 114. M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 37–43.

⁷⁷ Stanisław z Krakowa, *Życie i cuda świętego Jacka z Zakonu Braci Kaznodziejów*, s. 124, przyp. 117. M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 39, 42.

⁷⁸ M. Patkaniowski, *Krakowska rada miejska*, s. 29 n.; R. Grodecki, *Początki rady miejskiej*, s. 49; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 196.

⁷⁹ *Codex diplomaticus Brandenburgensis*, cz. 1, t. 23, nr 3.

⁸⁰ *Schlesisches Urkundenbuch*, t. 3, nr 381.

⁸¹ R. Grodecki, *Początki rady miejskiej*, s. 49; W. Bukowski, Z. Noga, *Ustrój miasta Krakowa*, s. 53.

⁸² J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 164.

⁸³ M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 43–44.

⁸⁴ KDM, II, nr 472. Jako pierwszy interpretował ową wzmiankę w taki sposób R. Grodecki, *Początki rady miejskiej*, s. 48–49.

się w układzie sił w strukturach politycznych miasta jest dokument opata klasztoru cysterskiego w Mogile Engelberta z 1283 r. Zatwierdzono nim zreformowany kontrakt lokacyjny Prandocina w dobrach klasztornych, którego sołtysami byli dwaj mieszczanie krakowscy. W roli mediatorów wystąpili rajcy Krakowa: Jaśko, Lupold, Rejnold, Henryk, Wolrad i Hartlib, których wymieniono na liście świadków. W ogóle nie wspomniano natomiast o wójcie i ławnikach⁸⁵. Koroboracja dokumentu przynosi też pierwszą wzmiankę o pieczęci miasta Krakowa („sigillo civitatis Cracovie”). Pieczęć ta z niejasnych powodów nigdy nie została przywieszona do dyplomu, nie wykonano dla niej nawet nacięcia w zakładce. Jej najstarszy, jedyny znany badaczom odcisk znajdował się przy testamentie z 1303 r.⁸⁶, zaginął on jednak krótko po opublikowaniu pierwszego studium monograficznego pieczęci przez Adama Chmiela w 1907 r.⁸⁷, co odnotowano w 1935 r.⁸⁸ Istnieją dwa rysunki tego odcisku autorstwa Kajetana Wincentego Kielisińskiego⁸⁹ oraz zdjęcie dokumentu z pieczęcią w artykule Chmiela⁹⁰. W świetle zachowanej dokumentacji należy przyjąć, że w otoku pieczęci z 1303 r. znajdowała się następująca inskrypcja: [+ S(igillum) A]DVOCATI CI[VITATIS ET CIVIVM CRACOVIENSIVM]⁹¹. Ponieważ na odcisku przedstawiono

⁸⁵ KMog, nr 35.

⁸⁶ Edycja na podstawie odpisu: KDMK, III, nr 368. Edycja na podstawie oryginału, choć pozbawiona aparatu krytycznego: D. Karczewski, *Miejsce krakowskiego klasztoru franciszkanów w strukturze czesko-polskiej prowincji zakonnej*, w: *Mendykanci w średnio-wiecznym Krakowie*, red. K. Ożóg, T. Gałuszka, A. Zajchowska, Kraków 2008, s. 95–96.

⁸⁷ A. Chmiel, *Pieczęć wójtowska krakowska z drugiej połowy XIII wieku*, RK, 9, 1907, s. 213–223.

⁸⁸ W. Budka, *Barwy herbu miasta Krakowa*, „Miesięcznik Heraldyczny” 14, 1935, 1, s. 9, przyp. 1.

⁸⁹ Kórnik, Biblioteka PAN, sygn. AO III 252. P. Pokora, *Rysunki pieczęci Kajetana Wincentego Kielisińskiego w zbiorach Biblioteki PAN w Kórniku*, w: *Zbiory pieczęci w Polsce*, red. Z. Piech, W. Strzyżewski, Warszawa 2009, cz. 1, nr 188, s. 422; *Album rysunków pieczęci Kajetana Wincentego Kielisińskiego ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk*, wyd. P. Pokora, Kórnik 2013, s. 140. Zdjęcie drugiego rysunku: Kraków, Archiwum Narodowe, Zbiór fotograficzny, nr II/394. Wiadomość o drugim rysunku podał M. Starzyński, *Uwagi w sprawie genezy najstarszej pieczęci Krakowa z XIII wieku (na marginesie ostatnich badań)*, „Studia Źródłoznawcze” 50, 2012, s. 28, przyp. 18. Zwraca on również uwagę na różnice między rysunkami.

⁹⁰ A. Chmiel, *Pieczęć wójtowska krakowska*, fot. przed s. 213.

⁹¹ Tamże, s. 222. Pozostałe propozycje odczytu legendy zob. P. Okniński, *Uwagi do dyskusji nad najstarszą pieczęcią Krakowa z XIII w.*, „Studia Źródłoznawcze” 53, 2015, s. 164–165.

między innymi herby Leszka Czarnego, powstanie pieczęci miejskiej Krakowa można datować na lata rządów tego księcia⁹².

Rozwój kancelarii miejskiej należał z pewnością do najważniejszych płaszczyzn ewolucji ustroju komunalnego⁹³. Związek między wykonaniem pierwszej pieczęci a przeobrażeniami ustrojowymi prowadzącymi do wykształcenia się ustroju samorządowego jest zauważalny w wielu miastach z terenu Rzeszy Niemieckiej, na przykład w Lubece i Magdeburgu. Najstarsza pieczęć Lubeki powstała zapewne około 1225 r., a zatem w okresie, gdy miastu udało się wyzwolić z zależności od Danii, a król duński przebywał w niewoli grafa Schwerinu⁹⁴. Mieszczanie uzyskali wtedy od Fryderyka II status wolnego miasta Rzeszy i zburzyli królewski zamek⁹⁵. W Magdeburgu pieczęć poświadczona jest w użytku od 1244 r., gdy przywieszono ją do dokumentu wystawionego przez rajców i wspólnotę mieszczan⁹⁶. Rada powstała tu zapewne około

⁹² Alternatywną koncepcję datowania pieczęci proponowali: H. Seroka, *W sprawie początków pieczęci miejskiej Krakowa. Ze studiów nad średniowieczną sfragistyką miast małopolskich*, w: *Droga historii. Studia ofiarowane profesorowi Józefowi Szymańskiemu w siedemdziesiąt rocznicę urodzin*, red. P. Dymmel, K. Skupieński, B. Trelińska, Lublin 2001, s. 299–307; tenże, *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002, s. 22–30; B. Śliwiński, *Nowa hipoteza o początkach godła Krakowa*, w: *Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, s. 155–164. Ze stanowiskiem tym słusznie polemizował M. Starzyński, *Uwagi w sprawie genezy*, s. 29 n.

⁹³ Stan badań nad historią polskich kancelarii miejskich omawiają: J. Tandeki, *Dokumenty i kancelarie miejskie*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 407–446; A. Bartoszewicz, *Piśmiennosc mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa 2012, s. 67–68; P. Okniński, *Uwarunkowania początków rozwoju polskich kancelarii miejskich. Przykład Krakowa (do 1312 r.)*, w: *Loca scribendi. Miejsca i środowiska tworzące kulturę pisma w dawnej Rzeczypospolitej XV–XVIII stulecia*, red. A. Adamska, A. Bartoszewicz, M. Ptasiński, Warszawa 2017, s. 27–45.

⁹⁴ J. Goetze, *Zur Bedeutung der lübeckischen Schiffsiegel*, „*Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde*” 61, 1981, s. 229–237; C. Jahnke, *Zur Interpretation der ersten Lübecker Schiffsiegel*, „*Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde*” 88, 2008, s. 9–24.

⁹⁵ B. Am Ende, *Studien zur Verfassungsgeschichte Lübecks im 12. und 13. Jahrhundert*, Lübeck 1975, s. 137 n.; E. Hoffmann, *Lübeck im Hoch- und Spätmittelalter. Die große Zeit Lübecks*, w: *Lübeckische Geschichte*, red. A. Graßmann, Lübeck 1988, s. 108–109; M. Lutterbeck, *Der Rat der Stadt Lübeck im 13. und 14. Jahrhundert. Politische, personale und wirtschaftliche Zusammenhänge in einer städtischen Führungsgruppe*, Lübeck 2002, s. 13–15.

⁹⁶ *Urkundenbuch der Stadt Magdeburg*, t. 1, wyd. G. Hertel, Halle an der Saale 1892 (Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und angrenzender Gebiete, 26), nr 107. Na lata 1238–1244 powstanie pieczęci Magdeburga datowali M. Puhle, C.-P. Hasse,

1238 r., od tego roku bowiem zachowała się średniowieczna lista magdeburgskich rajców⁹⁷. Powstanie rady w Magdeburgu umożliwiła zapewne śmierć arcybiskupa Albrechta w 1232 r., a wyrazem politycznych aspiracji mieszczan mógł być ich bunt przeciwko arcybiskupowi Wilibrandowi w 1238 r.⁹⁸ Najstarsza pieczęć miasta Wrocławia, zachowana w jedynym odcisku przy dokumencie z 1261–1262 r., powstała także w okresie poważnych przeobrażeń prawnoustrojowych. Polegały one między innymi na zaprowadzeniu w mieście prawa magdeburgskiego i umożliwiły utworzenie rady miejskiej⁹⁹. W interesujących okolicznościach powstała też najstarsza pieczęć Poznania, a mianowicie w okresie rozkwitu Poznania za rządów Przemysła II, który, podobnie jak Leszek Czarny, akceptował i wykorzystywał rosnące znaczenie polityczne swoich miast¹⁰⁰. O pieczęci poznańskiej wspomniano po raz pierwszy w dokumencie wystawionym w 1288 r. przez wójta dziedzicznego Rejnolda, który sprzedał młyn pod miastem prepozytowi z Santoka i jego braciom¹⁰¹. Sprzedaży dokonał w obecności władz samorządowych („coram consulibus et iuratis civitatis Poznaniensis”) i zapewne z tego powodu oprócz pieczęci wójta do dokumentu przywieszono także pieczęć miejską. Pojawienie się w użytku pieczęci

Die Bürgerschaft formiert sich: ein Rat entsteht, w: *Magdeburg 1200. Mittelalterliche Metropole, preußische Festung, Landeshauptstadt. Die Geschichte der Stadt von 805 bis 2005*, red. M. Puhle, Stuttgart 2005, s. 104.

⁹⁷ K. Janicke, *Verzeichnis der Magdeburger Bürgermeister und Kämmerer von 1213–1607*, „Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg” 2, 1867, s. 276–298, 393–406.

⁹⁸ Th. Goerlitz, *Die Anfänge der Schöffen, Bürgermeister und Ratmannen in Magdeburg*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanische Abteilung” 65, 1947, s. 77 n.; E. Uitz, *Der Kampf um kommunale Autonomie in Magdeburg bis zur Stadtverfassung von 1330*, w: *Stadt und Städtebürgertum in der deutschen Geschichte des 13. Jahrhunderts*, red. B. Töpfer, Berlin 1976, s. 301–302; M. Puhle, *Magdeburg im Mittelalter. Der Weg von der Pfalz Ottos des Großen bis zur Hansestadt um 1500*, Halle an der Saale 2005, s. 71–72.

⁹⁹ Por. R. Żerelik, *Najstarsze godło Wrocławia. O pieczęci miejskiej z 1261/1262 roku i symbolicznej dwugłowego orła*, w: *Z Gorzanowa w świat szeroki... Studia i materiały ofiarowane profesorowi Arno Herzigowi w 70-lecie urodzin*, red. K. Ruchniewicz, M. Zybur, Wrocław 2007, s. 131–138.

¹⁰⁰ S. Gawlas, *Polityka wewnętrzna Przemysła II*, s. 65–80; T. Jurek, *Przebieg lokacji Poznania*, s. 189–190.

¹⁰¹ KDW, II, nr 633. M. Adamczewski, *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000, s. 32 n.; por. P. Stróżyk, *Systematyka średniowiecznych i nowożytnych pieczęci miejskich Poznania. Status causae et controversiae*, RH, 72, 2006, s. 137–152.

miasta Krakowa mogło więc wiązać się z umocnieniem stanowiska politycznego rady miejskiej za rządów Leszka Czarnego. Należy jednak zauważyć, że legenda w jej otoku odzwierciedla jeszcze zwierzchnią pozycję wójta dziedzicznego, który został wymieniony na początku inskrypcji. Nie oznacza to jednak, że wójt dziedziczny był jedynym właścicielem krakowskiej pieczęci¹⁰². W inskrypcji jako jej współdyponentów wskazano również samych mieszczan. Na uwagę zasługują też wzmiankujące pieczęć koroboracje – w dokumentach z lat 1283 i 1306 została ona nazwana po prostu własnością miasta, w dokumencie z 1303 r. własnością rajców („honorabilium virorum civium Cracoviensium”), a w dokumencie z 1304 r. pieczęcią wspólnoty miejskiej („nostre communitatis”)¹⁰³. Stanowiła zatem najwyraźniej własność całej gminy miejskiej.

Władze miasta Krakowa najpóźniej od lat 80. XIII w. zatrudniały także własnego pisarza, kierującego kancelarią i opłacanego z kasy miasta. Zapewne w latach 1289–1290 pisarz miejski Jan Palec („scriptor civitatis Cracovie”) spisał pierwsze znane z treści krakowskie orzeczenie sądowe¹⁰⁴. Zachowało się ono w kopii w miejskiej księdze wpisów. Jego treść wciągnięto tam prawdopodobnie w 1335 r., w wolne miejsce pod rokiem 1302. Zgodnie z formułą końcową, ułożoną jednak dopiero na etapie redagowania wpisu, czynność prawną przeprowadzono za czasów Henryka IV Prawego („anno domini et temporibus incliti principis Henrici ducis Slesie et domini civitatis Vratizlaviensis”), czyli prawdopodobnie w okresie rządów księcia wrocławskiego w Małopolsce w latach 1289–1290¹⁰⁵. Trzeba podkreślić, że rajców wymieniono w testacji przed ławnikami, a więc w odwrotnej kolejności niż w dokumencie Bolesława Wstydlwego z 1264 r. Kolejny znany pisarz krakowski, Henryk, w 1293 r. został wynajęty do spisania dokumentu wystawionego przez prepozyta klasztoru Norbertanek w Zwierzyńcu, Romana¹⁰⁶. Potwierdzono nim sprzedaż wsi Rogoźnik mieszczaninowi krakowskiemu Piotrowi Morycowi, której dokonał jeszcze prepozyt Arnold. Należy dodać, że dyplom Romana zachował

¹⁰² Por. M. Starzyński, *Uwagi w sprawie genezy*, s. 37.

¹⁰³ P. Okniński, *Uwagi do dyskusji*, s. 165–166.

¹⁰⁴ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 25. B. Wyrozumska, *Kancelaria miasta Krakowa*, s. 21 n., 115.

¹⁰⁵ B. Wyrozumska, *Kancelaria miasta Krakowa*, s. 58–59, 98–99.

¹⁰⁶ KDM, I, nr 123. B. Wyrozumska, *Kancelaria miasta Krakowa*, s. 115; por. J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 198.

się wśród dokumentów z dawnego archiwum miasta Krakowa¹⁰⁷. Pisarz Henryk został wzmiankowany drugi i ostatni raz w kolejnym krakowskim orzeczeniu sądowym. Jest ono znane z kopii wciągniętej w nieznanym czasie na pierwszą kartę najstarszej księgi wpisów, a zostało ogłoszone prawdopodobnie w przedziale lat 1290–1300¹⁰⁸. Następny pisarz Krakowa, Roger, ujawnił swoje imię w tej samej księdze pod rokiem 1312, już po stłumieniu buntu wójta Alberta¹⁰⁹. Z ostatniej ćwierci XIII w. mogą także pochodzić najstarsze znane dokumenty wystawione przez władze miasta Krakowa. Możliwe, że w formie dokumentów opublikowano już treść wspomnianych dwóch orzeczeń sądowych. W orzeczeniu z lat 1289–1290 zachowały się ślady formularza dyplomatycznego, pozostawione przez pisarza odpowiedzialnego za wciągnięcie kopii orzeczenia do księgi wpisów w 1335 r.¹¹⁰ Kopia drugiego orzeczenia, z lat 1290–1300, zawiera z kolei pełną intytlację, promulgację i testację¹¹¹. Warto zauważyć, że we Wrocławiu, gdzie pierwszą znaną księgę ławniczą wprowadzono do użytku w 1345 r.¹¹², zachowało się w sumie 20 dokumentów ławniczych z lat 1299–1344¹¹³. Może więc nieprzypadkowo oba wspomniane orzeczenia sądowe z Krakowa dotyczyły spraw majątkowych, w które zaangażowani byli mieszczanie ze Śląska. W 1289–1290 r.

¹⁰⁷ *Katalog Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa*, cz. 1, oprac. F. Piekosiński, Kraków 1907, nr 4.

¹⁰⁸ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 1: „temporibus Henrici scriptoris”. Wzmianka nieodnotowana w dotychczasowych badaniach; por. B. Wyrozumska, *Kancelaria miasta Krakowa*, s. 115; P. Okniński, *Uwarunkowania początków rozwoju*, s. 42. W sprawie datowania samego orzeczenia zob. M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 47.

¹⁰⁹ *Najstarsze księgi*, cz. 1, s. 28. B. Wyrozumska, *Kancelaria miasta Krakowa*, s. 115–116.

¹¹⁰ B. Wyrozumska, *Kancelaria miasta Krakowa*, s. 98–99.

¹¹¹ Tamże, s. 99.

¹¹² P. Rehme, *Über die Breslauer Stadtbücher. Ein Beitrag zur Geschichte des Urkundenwesens, zugleich der städtischen Verwaltung und Rechtspflege*, Halle 1909, s. 58 n.; Th. Goerlitz; *Verfassung, Verwaltung und Recht der Stadt Breslau*, cz. 1: *Mittelalter*, wyd. L. Petry, Würzburg 1962 (Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte, 7), s. 126; A. Kucner, *Byłe Archiwum miasta Wrocławia oraz najstarsze wrocławskie księgi miejskie*, „Archeion” 21, 1952, s. 202–218; M. Słoń, *Zur Edition der Grundbücher einer mittelalterlichen Grosstadt. Die Breslauer Schöffenbücher*, w: *Historiographie, Briefe und Korrespondenzen. Editorische Methoden. Editions wissenschaftliche Kolloquien 2003/2004*, red. M. Thumser, J. Tandecki, Toruń 2005, s. 309–321.

¹¹³ Th. Goerlitz, *Die Übertragung liegenden Gutes in der mittelalterlichen und neuzeitlichen Stadt Breslau*, Heidelberg 1906, s. 85 n., 113–126.

byli to Henryk z Mülheim i Henryk z Brücken, a w latach 1290–1300 Gotfryd z Nysy¹¹⁴.

Partycypacja władz samorządowych w dokumentowaniu czynności publicznoprawnych zwiększyła się za panowania Przemysławów, a więc w okresie osłabienia bezpośredniej kontroli władzy zwierzchniej nad małopolskimi poddanymi¹¹⁵. W tych okolicznościach wzrosła popularność dokumentów wystawianych w sprawach prywatnych¹¹⁶ i dokumentów urzędniczych¹¹⁷. Uformował się także krakowski sąd ziemski, który dysponował własną kancelarią¹¹⁸. Trzeba zresztą zauważyć, że pierwszy dokument sądu ziemskiego, wystawiony w 1302 r., dotyczył sprawy, w którą zaangażowani byli mieszczanie krakowscy – Marek i Rupert. Sprzedali oni wieś Kurdwanów kanonikowi krakowskiemu Raclawowi za 40 grzywien srebra¹¹⁹. W 1296 r. przedstawiciele polityczni Krakowa, a więc wójt Albert oraz niewymienieni z imion rajcy i ławnicy, byli wzmiankowani po wojewodach oraz kasztelanach krakowskich i sandomierskich w intytucji dokumentu, którym potwierdzono w imieniu Wacława II darowiznę Bolesława Wstydliwego dla klasztoru Cystersów w Welehradzie na Morawach¹²⁰. W okresie czeskiego panowania reprezentanci miasta wydali też samodzielnie dwa inne dokumenty. Pierwszy, wystawiony w 1304 r. przez wszystkich sześciu rajców, poświadczał umowę zawartą między dziedzicami Woli i Chełma a wywodzącymi się z Krakowa sołtysami Bronowic (Polskich) w sprawie użytkowania wody z Rudawy¹²¹. Drugi dokument, wystawiony w 1306 r. przez

¹¹⁴ M. Goliński, *Biogramy mieszczan wrocławskich*, s. 31, nr 92; por. J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 260, który nazywa ich rajcami krakowskimi; zob. też M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 35.

¹¹⁵ P. Okniński, *Uwarunkowania początków rozwoju*, s. 38 n.

¹¹⁶ K. Skupieński, *Funkcje małopolskich dokumentów w sprawach prywatnoprawnych do roku 1306*, Lublin 1990, s. 100–102.

¹¹⁷ Tenże, *Dokument urzędniczy w piastowskiej Małopolsce*, w: *Memoriae amici et magistri. Studia historyczne poświęcone pamięci prof. Wacława Korty (1919–1999)*, red. M. Derwich, W. Mrozowicz, R. Żerelik, Wrocław 2001, s. 125–144.

¹¹⁸ Z. Perzanowski, *Dokument i kancelaria sądu ziemskiego krakowskiego do połowy XV wieku*, Kraków 1968, s. 15–17.

¹¹⁹ *Dokumenty sądu ziemskiego krakowskiego, 1302–1453*, oprac. Z. Perzanowski, Wrocław 1971 (Materiały Komisji Nauk Historycznych, 20), nr 1.

¹²⁰ KDM, II, nr 533. T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1992; T. Jurek, *Polska pod władzą obcego króla. Rządy czeskie w latach 1291–1306*, w: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006, s. 211.

¹²¹ KDKK, II, nr 242.

wójta Alberta i trzech rajców, zatwierdzał sprzedaż 30 łanów przed Bramą Sławkowską biskupowi Janowi Muskacie przez nieznanego skądinąd Mirosława zwanego Rożen¹²². Z zestawionych przekazów wynika, że kontakty miasta i jego obywateli z instytucjami rozwiniętej kościelnej kultury piśmiennej były ważnym czynnikiem sprzyjającym formowaniu się miejskiego aparatu kancelaryjnego¹²³. Przypomnijmy, że pierwsza wzmianka o krakowskiej pieczęci miejskiej znajduje się w dokumencie opata mogińskiego Engelberta z 1283 r., w 1293 r. prepozyt zwierzyniecki wynajął do spisania dokumentu pisarza miejskiego Henryka, a w 1303 r. władze miasta opieczętowały testament, który zachował się w archiwum franciszkańskim i którego głównymi beneficjentami były krakowskie konwenty mendykantkie. Szczególne znaczenie miały jednak kontakty miasta z Janem Muskatą i jego otoczeniem. Na liście świadków dokumentu wystawionego w 1304 r. przez rajców wystąpił mistrz Franciszek, a więc pierwszy kanclerz katedry krakowskiej¹²⁴. Dokument z 1306 r. został natomiast wystawiony zapewne na życzenie Muskaty i zachował się w oryginale w archiwum kapitulnym. Akcję prawną przeprowadzono w kapitulniku krakowskiego klasztoru Dominikanów, który wcześniej służył w takich celach także biskupowi Prędocie¹²⁵. Przełom w organizacji pracy kancelarii miasta Krakowa pod panowaniem czeskim polegał także na wprowadzeniu do użytku pierwszej księgi wpisów¹²⁶. Możliwe, że równolegle – oprócz posługiwania się księgą wpisów, a może także przed jej założeniem –

¹²² KDKK, I, nr 113.

¹²³ K. Skupieński, *Klasztory a początki dokumentu miejskiego w Polsce*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w Turawie w dniach 6–8 V 1999 r. przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław 2000, s. 93–102.

¹²⁴ Z. Kozłowska-Budkowa, *Franciszek z Krakowa*, w: PSB, t. 7, s. 77.

¹²⁵ M. Szyma, *Kościół i klasztor dominikanów w Krakowie. Architektura zespołu klasztorowego do lat dwudziestych XIV wieku*, Kraków 2004, s. 35–36.

¹²⁶ D. Geuenich, *Was sind eigentlich „Stadtbücher“? Versuch einer Definition*, w: *Stadtbücher als namenkundliche Quelle*, red. F. Debus, Stuttgart 2000, s. 17–29; A. Petter, *Schriftorganisation, Kulturtransfer und Überformung – drei Gesichtspunkte der Entstehung, Funktion und Struktur städtischer Amtsbücherüberlieferung aus dem Mittelalter*, w: *Verwaltung und Schriftlichkeit in den Hansestädten*, red. J. Sarnowski, Trier 2006 (Hansische Studien, 16), s. 17–65; M. Grulkowski, *Definicja i klasyfikacje ksiąg miejskich. Księgi w kancelariach miast obszaru Hanzzy*, w: *Nauki pomocnicze historii. Teoria, metody badań, dydaktyka*, red. A. Jaworska, R. Jop, Warszawa 2012, s. 119–148.

w krakowskiej kancelarii miejskiej używano innych form kancelaryjnych, na przykład tabliczek woskowych. W XIII w. tabliczkami posługiwano się w kancelariach miast nadbałtyckich, w tym także krzyżackich, oraz śląskich. W 1322 r. ich obecność poświadczona jest również w kancelarii krakowskiego sądu ziemskiego¹²⁷.

Księga wpisów miasta Krakowa od momentu jej założenia miała ściśle określone funkcje. Służyła przede wszystkim dokumentowaniu spraw własnościowych. Warto dodać, że to właśnie nadzór nad alienowaniem dóbr ziemskich wyznaczał podstawową płaszczyznę, na której nastąpiło rozszerzenie grona podmiotów dokumentujących czynności prawne za panowania Przemysławidów w Małopolsce¹²⁸. Konieczność kontroli obrotu miejskimi nieruchomościami była także głównym powodem, dla którego założono większość najstarszych ksiąg miejskich na terenie oddziaływania niemieckich wzorców ustroju miejskiego. Taką funkcję pełniły między innymi najstarsze księgi miejskiego. Taką funkcję pełniły między innymi najstarsze księgi Magdeburga, prowadzone zapewne od 1215 r.¹²⁹ Mniej więcej w tym samym czasie, w 1212 r., założono pierwszą z serii *Schreinsbücher*, służących dokumentowaniu spraw własnościowych w Kolonii¹³⁰. Podobne przeznaczenie miała pierwsza księga Lubeki, znana z odpisów sięgających 1227 r.¹³¹ W obszarze rozprzestrzeniania się prawa magdeburskiego znajomość ksiąg wpisów staje się zauważalna od drugiej połowy XIII w.¹³² Dokumentowaniu zmian własnościowych służyła na

¹²⁷ KDKK, I, nr 129. T. Jasiński, *Tabliczki woskowe w kancelariach miast Pomorza Nadwiślańskiego*, Poznań 1991, s. 52; P. Okniński, *Uwarunkowania początków rozwoju*, s. 29–30, 32.

¹²⁸ K. Skupieński, *Funkcje małopolskich dokumentów*, s. 101, gdzie próba umiejscowienia krakowskiej księgi w tym procesie; zob. też tenże, *Zagadnienie „instytucji zaufania publicznego (wiary publicznej)” w Polsce średniowiecznej. Dyplomatyka w badaniach relacji między władzą a społeczeństwem*, w: *Genealogia. Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1999, s. 355–356; P. Okniński, *Uwarunkowania początków rozwoju*, s. 40.

¹²⁹ P. Krause, *Magdeburger Stadtbücher*, w: *Zur Geschichte und Kultur des Elb-Saale-Raumes. Festschrift für Walter Möllenber*, red. O. Korn, Burg bei Magdeburg 1939, s. 136–151.

¹³⁰ E. Pitz, *Schrift- und Aktenwesen der städtischen Verwaltung im Spätmittelalter: Köln, Nürnberg, Lübeck. Beitrag zur vergleichenden Städteforschung und zur spätmittelalterlichen Aktenskunde*, Köln 1959, s. 60–65.

¹³¹ Tamże, s. 311; A. Graßmann, *Zu den Lübecker Stadtbüchern*, w: *Verwaltung und Schriftlichkeit in den Hansestädten*, s. 74.

¹³² P. Okniński, *Uwarunkowania początków rozwoju*, s. 41–42.

przykład księga Zgorzelca, założona w 1305 r.¹³³ Poza tym w księdze krakowskiej od samego początku prowadzono też coroczne spisy nowych rajców i ławników¹³⁴. Również ta funkcja znajduje analogie w materiale porównawczym. Przypomnijmy, że w pierwszej połowie XIII w. spisy urzędników prowadzono w Magdeburgu. Podobne spisy rajców i ławników zachowały się we Wrocławiu, gdzie sięgają roku 1287¹³⁵. Trzeba jednak podkreślić, że w pierwszych latach po założeniu krakowskiej księgi wpisów zarejestrowano w niej niewiele spraw. Nagły wzrost liczby wpisów nastąpił w 1310 r.¹³⁶ Możliwe, że nastąpiło to nieprzypadkowo po sprowadzeniu do miasta wspomnianego już zbioru tekstów prawa niemieckiego, ukończonego na zlecenie władz Krakowa 25 lipca 1308 r. przez Konrada z Opoła. Należy zauważyć, że księga miejska Zgorzelca, założona w 1305 r., powstała niedługo po otrzymaniu przez to miasto z Magdeburga pierwszego pouczenia prawnego w 1304 r.¹³⁷ Pouczenie to stało się następnie podstawą dla datowanego na około 1300 r. lub pierwszą połowę XIV w. zgorzeleckiego rękopisu *Zwierciadła saskiego*¹³⁸. W podobnym czasie, mniej więcej

¹³³ R. Jecht, *Über das älteste Görlitzische Stadtbuch von 1305 ff.*, w: *Wissenschaftliche Beilage zu dem Programm des städtischen Gymnasiums zu Görlitz und des mit demselben verbundenen Realgymnasiums*, Ostern 1891, s. 3–19; H. Zander, *Das rote Buch der Stadt Görlitz (1305–1416)*, Leipzig 1929; H. Steinführer, *Urkunden- und Kanzleiwesen der sächsischen Städten im Spätmittelalter*, w: *Diplomatische Forschungen in Mitteleuropa*, red. T. Graber, Leipzig 2005, s. 163–184. Już po złożeniu niniejszej pracy do druku ukazała się edycja tej księgi: *Liber Vetustissimus Gorlicensis / Das älteste Görlitzer Stadtbuch / Najstarsza księga miejska zgorzelecka 1305–1416 (1423)*, cz. 1: 1305–1343, wyd. K. Fokt, Ch. Speer, M. Mikuła, Kraków 2017 (Fontes Iuris Polonici. Prawo Miejskie, 5).

¹³⁴ B. Wyrozumska, *Kancelaria miasta Krakowa*, zwł. s. 53 n.

¹³⁵ Th. Goerlitz, *Verfassung, Verwaltung und Recht*, s. 35; A. Kucner, *Byłe Archiwum miasta Wrocławia*, s. 213. Ponadto od 1299 r. we wrocławskiej kancelarii miejskiej prowadzono też księgę rachunkową, przed 1309 r. założono pierwszy kopiarz, a prawdopodobnie w 1324 r. księgę o mieszanej treści: P. Rehme, *Über die Breslauer Stadtbücher*, s. 1–16, 40–42; Th. Goerlitz, *Verfassung, Verwaltung und Recht*, s. 125–128; A. Kucner, *Byłe Archiwum miasta Wrocławia*, s. 211–212; B. Turoń, *Najstarszy kopiarz miasta Wrocławia*, „Śląski Kwartalnik Historyczny »Sobótka«” 15, 1960, 2, s. 183–191.

¹³⁶ Zwracała na to uwagę jedynie B. Wyrozumska, *Kancelaria miasta Krakowa*, s. 62–63.

¹³⁷ *Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte und der Einführung und Verbreitung deutscher Kolonisten und Rechte in Schlesien und der Ober-Lausitz*, wyd. G.A. Tzschoppe, G.A.H. Stenzel, Hamburg 1832, nr 105.

¹³⁸ C.G. Homeyer, *Die deutsche Rechtsbücher und ihre Handschriften*, cz. 1, Weimar 1931, s. 95, cz. 2, Weimar 1934, s. 12; U.-D. Oppitz, *Deutsche Rechtsbücher*, t. 1, s. 30; t. 2, nr 580a.

od początku XIV w., zwody prawa miejskiego pojawiły się w użytku w innych miastach na Śląsku, Łużycach i w Saksonii¹³⁹. Sprowadzenie do Krakowa zbioru tekstów prawnych poprzedziło jeszcze jedno ważne wydarzenie w dziejach tamtejszego samorządu. Ustabilizował się wtedy termin corocznych nominacji rajców i ławników¹⁴⁰. W trzech kolejnych kadencjach z lat 1310–1312 nominacji dokonano w szóstym tygodniu po Wielkanocy, zwanym tygodniem krzyżowym¹⁴¹. Utrzymywanie się stałego terminu elekcji musiało mieć wielkie znaczenie dla legitymizacji miejskiego ładu ustrojowego¹⁴².

Jak widać, na początku XIV w. rada miejska Krakowa miała znacznie wyższy status polityczny niż za rządów Bolesława Wstydlivego. O jej znaczeniu zdaje się świadczyć również fakt, że w okresie poprzedzającym wybuch buntu zasiadał w niej też członek rodziny wójtowskiej. Bratem Alberta był prawdopodobnie Jan, wymieniany wielokrotnie wśród rajców, zawsze na pierwszym miejscu, może już w 1283 r.¹⁴³ Trzeba jednocześnie zauważyć, że na przełomie XIII i XIV w. rada nie była jedynym gremium reprezentującym interesy obywateli Krakowa. W intylucji dokumentu wystawionego przez rajców w 1304 r. wspomniano,

¹³⁹ R. Schmidt-Wiegand, *Rechtsbücher im städtischen Besitz und das Beispiel Leobschütz*, w: *Stadtgeschichte Oberschlesiens. Studien zur städtischen Entwicklung und Kultur einer ostmitteleuropäischen Region vom Mittelalter bis zur Vorabend der Industrialisierung*, red. Th. Wunsch, Berlin 1995, s. 129–170. W ośrodkach wschodniopomorskich i pruskich kręgu oddziaływania prawa lubeckiego zbiorami prawa miejskiego zaczęto posługiwać się bliżej połowy XIII w. Najstarszy znany taki rękopis sprowadzono z Lubeki do Elbląga w latach 40.: M. Dygo, *Studia nad początkami władztwa zakonu niemieckiego w Prusach (1226–1259)*, Warszawa 1992, s. 165 n.; T. Domagała, *Zagubiony elbląski kodeks prawa lubeckiego z 1240 roku. Próba identyfikacji i rekonstrukcji tekstu*, w: *Archaeologia et historia urbana. Pamięci Tadeusza Nawrońskiego*, red. R. Czaja i in., Elbląg 2004, s. 89–93.

¹⁴⁰ M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 45.

¹⁴¹ *Najstarsze księgi*, cz. 1, s. 16, 22, 25. W tym terminie zostali również wybrani urzędnicy miejscy w 1306 r.; zob. tamże, nr 9.

¹⁴² Z. Noga, *Krakowska rada miejska w XVI wieku. Studium o elicie władzy*, Kraków 2003, s. 23 n.

¹⁴³ KMog, nr 35; por. M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 48, przyp. 139, s. 217, 219. Badacz uważa, że wójt Jaśko wystąpił w radzie miejskiej po raz pierwszy w niemożliwej do precyzyjnego wydatowania kadencji z lat 1290–1300. Rajcę wzmiankowanego w 1283 r. autor ten utożsamia z noszącym to imię mieszczaninem, który w latach 1289–1290 został zasadzcą Wieliczki. Por. T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy*, s. 22, przyp. 45, który utożsamia wójta krakowskiego Jana z wójtem wielickim; zob. też J. Mitkowski, *Jan*, w: PSB, t. 10, Wrocław 1962–1964, s. 432.

że obradowali wtedy z „wieloma starszymi miasta” („multis senioribus civitatis”)¹⁴⁴. Wzmianka świadczy chyba o – znanej choćby z pouczenia prawnego dla Wrocławia z 1261 r. – praktyce konsultowania decyzji przez rajców z mieszczanami niezrzeszonymi w radzie i ławie¹⁴⁵. Ze zwyczaju tego mogła wyrosnąć instytucja krakowskiej rady ustępującej, której członkowie, nazywani starszymi, pełnili funkcje doradcze wobec członków rady urzędującej¹⁴⁶. Działalność tego gremium została poświadczona po raz pierwszy we wpisie do księgi z 1319 r. Wynika z niego, że nowi rajcy zostali wtedy nominowani wspólnie przez kasztelana wiślickiego i rajców starszych (*antiquos consules*)¹⁴⁷. Dokument z 1304 r. nie identyfikuje co prawda „starszych”, jednak mieszczanie wymienieni wśród świadków, Henryk Suderman i Henryk z Hohenhausen, zasiadali rzeczywiście w radzie poprzedniej kadencji¹⁴⁸.

3. MECHANIZMY EMANCYPACJI POLITYCZNEJ

Krakowska wspólnota miejska zaistniała jako samodzielny podmiot polityczny po raz pierwszy za rządów Leszka Czarnego. Najwcześniejszym świadectwem jej stopniowej emancypacji jest wspomniana już pieczęć miejska, wprowadzona do użytku zapewne niedługo przed 1283 r. Prawo do posługiwania się pieczęcią należało w tym okresie do szczególnie ważnych prerogatyw władzy¹⁴⁹. Początkowo uzyskanie takich uprawnień przez miasto było zapewne uzależnione od zgody jego pana. Mówi o tym wprost ustęp zwodu prawnego zwanego *Zwierciadłem szwabskim*, z drugiej połowy XIII w.¹⁵⁰ A symbolika

¹⁴⁴ KDKK, II, nr 242.

¹⁴⁵ Problem ten poruszył M. Patkaniowski, *Krakowska rada miejska*, s. 89. Nie znał on jednak dokumentu z 1304 r.; zob. też R. Grodecki, *Początki rady miejskiej*, s. 49; K. Kamińska, *Communitas civium w miastach polskich rządzących się prawem magdeburskim*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Prawo” 30, 1990, s. 25–37.

¹⁴⁶ M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 81.

¹⁴⁷ *Najstarsze księgi*, cz. 1, s. 55.

¹⁴⁸ Tamże, s. 6.

¹⁴⁹ W. Ewald, *Siegelkunde*, München–Berlin 1914, s. 42; P. Johanek, *Zur rechtlichen Funktion von Traditionsnotiz, Traditionsbuch und früher Siegelurkunde*, w: *Recht und Schrift im Mittelalter*, s. 133–162; T. Jurek, *Stanowisko dokumentu w średniowiecznej Polsce*, „Studia Źródłoznawcze” 40, 2002, s. 3 n.

¹⁵⁰ *Schwabenspiegel Kurzform*, wyd. K.A. Eckhardt, cz. 1–2: *Landrecht, Lehnrecht*, w: *Monumenta Germaniae Historica. Fontes Iuris Germanici Antiqui Nova Series*, t. 4, cz. 1–2, Hannover 1974, s. 232: „Dew stete süllen auch insigel haben doch mit ir

ikonografii najstarszych pieczęci miejskich z obszarów, gdzie dokonała się kolonizacja na prawie niemieckim odzwierciedla kompromis między uprawnieniami władców i ambicjami politycznymi mieszczan¹⁵¹. Podobnie należy chyba odczytywać wyobrażenie na pieczęci krakowskiej. Przedstawiono na niej odcinek muru miejskiego z kamiennych ciosów, z bramą i trzema basztami. Na basztach bocznych stoją św. Wacław i św. Stanisław, opisani inskrypcjami biegnącymi wzdłuż postaci od góry do dołu. W bramie klęczy lub stoi zakapturzona postać, zwrócona w geście modlitewnym ku św. Stanisławowi. Mur flankują zwieńczone koronami tarcze herbowe z połuorłem-połulwem, znakiem osobistym Leszka Czarnego. Nad przedstawieniem góruje tarcza z niekoronowanym orłem, zapewne znakiem nieżyjącego już Bolesława Wstydliwego¹⁵². Kompozycja przedstawienia kojarzy się z krakowską pieczęcią książęcą Leszka Czarnego, poświęconą w użytku kancelaryjnym od 1281 r. Ukazano na niej władcę w rynsztunku bojowym, dzierżącego chorągiew i składającego hołd homagialny św. Stanisławowi, który odprawia mszę przy ołtarzu. Niewykluczone, że scena z pieczęci Leszka Czarnego posłużyła za jedno ze źródeł inspiracji rytownikowi pieczęci Krakowa¹⁵³. Trzeba jednak podkreślić, że na pieczęci miejskiej po stronie bardziej zaszczytnej ukazano czeskiego męczennika, a więc zgodnie ze starszeństwem wezwań katedry krakowskiej¹⁵⁴.

herren willen. Und habent sis wider ir herren willen so habent si kaine chraft. Si habent auch nicht chraft wann umb ir stete geschäfte". M. Weltin, *Das österreichische Landrecht des 13. Jahrhunderts im Spiegel der Verfassungsentwicklung*, w: *Recht und Schrift im Mittelalter*, s. 381–424.

¹⁵¹ W. Schich, *Die Rolle der Städte bei der Erfassung des Landes östlich der Elbe im 13. Jahrhundert*, w: *Das Bild und die Wahrnehmung der Stadt und der städtischen Gesellschaft im Hanseraum im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, red. R. Czaja, Toruń 2004, s. 91–114.

¹⁵² H. Andrulowicz, *Geneza Orła Białego jako herbu Królestwa Polskiego w roku 1295*, „*Studia Źródłoznawcze*” 13, 1968, s. 8–9. Alternatywne propozycje interpretacji orła na pieczęci omówił M. Starzyński, *Uwagi w sprawie genezy*, s. 30 n.

¹⁵³ Sugerował to A. Chmiel, *Pieczęć wójtowska krakowska*, s. 219–220; tenże, *Pieczęcie miasta Krakowa, Kazimierza, Kleparza i jurydyk krakowskich do końca XVIII w.*, RK, 11, 1909, s. 86–87. Chronologię pieczęci Leszka okresu rządów krakowskich omawia Z. Mazur, *Studia nad kancelarią księcia Leszka Czarnego*, Wrocław 1975, s. 171–172. Ostatnio w sprawie interpretacji tzw. pieczęci dewocyjnej zob. W. Drelicharz, *Idea zjednoczenia królestwa w średniowiecznym dziejopisarstwie polskim*, Kraków 2012, s. 326 n., zwł. s. 236–237.

¹⁵⁴ Z. Piech, *Święty Stanisław szafarzem korony Królestwa Polskiego. Ze studiów nad średniowieczną sfragistyką miasta Krakowa*, RK, 57, 1991, s. 5–17, s. 7; zob. też J. Rajman, *Średniowieczne patrocinia krakowskie*, Kraków 2002, s. 25.

Czeski święty, mimo rosnącego znaczenia św. Stanisława jako patrona katedry, Kościoła krakowskiego i państwa, zachował pozycję głównego patrona miasta również później. Hierarchię patronów z XIII-wiecznej pieczęci miasta powtórzono bowiem na XIV-wiecznych pieczęciach rady i ławy Krakowa, przedstawiających kolejno właśnie św. Wacława i św. Stanisława¹⁵⁵.

Leszek Czarny był pierwszym księciem krakowskim, który akceptował w pewnej mierze ambicje polityczne mieszczan Krakowa. Próbował wykorzystywać je do realizacji własnych planów, nieraz sprzecznych z interesami małopolskich możnych. Miasto pozostało rzeczywiście wierne władcy podczas buntu rycerstwa w 1285 r.¹⁵⁶ Wedle świadectw roczników małopolskich mieszczanie obronili przed buntownikami warownię wawelską, gdzie ukrywała się księżna Gryfina, a po stłumieniu rebelii Leszek wynagrodził ich wierność, otaczając Kraków obwarowaniami drewniano-ziemnymi¹⁵⁷. W trzech źródłach podkreślono, że książę zbudował umocnienia wbrew protestom rycerstwa („contra voluntatem militum”¹⁵⁸, „renitentibus militibus”¹⁵⁹), a w dwóch z nich

¹⁵⁵ A. Chmiel, *Pieczęć wójtowska krakowska*, s. 90 n.; M. Gumowski, *Najstarsze pieczęcie*, nr 213, 216; B. Wyrozumka, *Kancelaria miasta Krakowa*, s. 30; H. Seroka, *Herby miast małopolskich*, s. 29 n.; por. W. Drelicharz, *Idea zjednoczenia królestwa*, s. 344 n.

¹⁵⁶ P.K. Wojciechowski, *Ugrupowania polityczne w ziemiach krakowskiej i sandomierskiej w latach 1280–1286*, PH, 70, 1979, 1, s. 57–72; E. Marecki, *Ugody Leszka Czarnego z biskupem Pawłem z Przemankowa*, „*Studia Historyczne*” 29, 1986, 2, s. 263–268; P. Żmudzki, *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 347 n., 420 n.

¹⁵⁷ *Kronika Dzierzwy*, wyd. K. Pawłowski, w: MPH ns, t. 15, Kraków 2013, s. 84 („civitate munire permisit”); *Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 2, Lwów 1872, s. 851 („fortissimis plancis et fossatis [...] munivit”); *Rocznik małopolski Gesselena*, w: *Rocznik małopolski* (Kuropatnickiego, Dąbrówki, Szamotulskiego, Gesselena), wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, Lwów 1878, s. 182 („plancavit civitatem”); *Roczniki małopolskie* Kuropatnickiego i Szamotulskiego, w: tamże, s. 183–185 („fortissimis blancis et fossatis [...] munivit”); *Kronika katedralna* (jako *Rocznik kujawski*), wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, s. 207 („circumfodi iussit et cum lignis blancari”). J. Widawski, *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV wieku*, Warszawa 1973, s. 197 n.; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 183; por. *Rocznik świętokrzyski*, wyd. A. Rutkowska-Plachcińska, w: MPH ns, t. 12, Kraków 1996, s. 56, przyp. 219. Szczegóły chronologii były tematem polemiki P. Żmudzkiego i T. Jurka na łamach „*Roczników Historycznych*” 67, 2001, s. 249–258; 68, 2002, s. 285–291, 291–292.

¹⁵⁸ *Kronika Dzierzwy*, s. 84.

¹⁵⁹ *Rocznik Traski*, s. 851; *Rocznik małopolski* (Szamotulskiego), w: *Rocznik małopolski* (Kuropatnickiego, Dąbrówki, Szamotulskiego, Gesselena), s. 185.

dodano także, że w tym samym roku Leszek nadał mieszczanom jakieś wielkie przywileje („magnas contulit libertates”)¹⁶⁰. Zapewne w interesy rycerstwa była wymierzona także lokacja Sandomierza z 1286 r., otoczonego nieco później obwarowaniami¹⁶¹. Niecałe trzy lata po buncie, na przełomie 1287 i 1288 r., mieszczanie obwarowanego Krakowa zdołali odeprzeć najazd Tatarów, w zamian za co Leszek zwolnił ich z cel w granicach całego swego władztwa¹⁶². Dokument ksiązący w tej sprawie zachował się w oryginale do dziś¹⁶³. Samodzielność miasta wzrosła następnie w trakcie wojny domowej po bezdzietnej śmierci Leszka. Rycerstwo wybrało na jego następcę księcia mazowieckiego Bolesława¹⁶⁴, jednak według roczników małopolskich mieszczanie, dokładniej rzeźnicy, wydali miasto Henrykowi IV Prawemu, a kasztelan krakowski oddał mu zamek: „Statim Henricus dux Wratislaviensis venit, cui civitas per carnifices traditur, castrum per Sulconem; et multa mala sunt in terra”¹⁶⁵. Po opanowaniu Krakowa książe śląski zdążył wystawić przywilej lokacyjny dla Wieliczki¹⁶⁶. Może wynagrodził w ten sposób lojalność mieszczan krakowskich, skoro zapewne dwaj

¹⁶⁰ *Rocznik Traski*, s. 851; *Rocznik małopolski* (Szamotulskiego), s. 185.

¹⁶¹ T. Lalik, *Lokacja Sandomierza*, s. 100–102; P. Żmudzki, *Studium podzielonego Królestwa*, s. 399 n.; P. Okniński, *Główne etapy*, s. 87, przyp. 51; por. M. Florek, *Sandomierski ośrodek grodowo-miejski*, s. 44–46.

¹⁶² KDMK, I, nr 2: „in retributionem condignam obsequiorum, que nobis et terris nostris cives nostri Cracovienses pugnando contra sevissimam Tartarorum et victoriam in eisdem obtinendo laudabiliter ostenderunt”. J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 184; P. Żmudzki, *Studium podzielonego Królestwa*, s. 454 n.

¹⁶³ *Katalog Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa*, cz. 1, nr 3.

¹⁶⁴ K. Pacuski, *Mazowsze wobec walk o władzę w Polsce na przełomie XIII/XIV w. Sprawa przynależności kasztelanii sieciechowskiej na początku XIV w.*, KH, 85, 1978, 3, s. 590 n.; J. Tęgowski, *Zabiegi księcia kujawskiego Władysława Łokietka o tron krakowski w latach 1288–1292*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 6, 1987, s. 43–67; J. Bieniak, *Kujawy a zjednoczenie państwa polskiego na przełomie XIII i XIV wieku*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 6, 1987, s. 33–42; T. Nowakowski, *Stosunki między Przemysłem II a Władysławem Łokietkiem w okresie walk o Kraków po śmierci Leszka Czarnego (1288–1291)*, RH, 54, 1988, s. 143–162; tenże, *Małopolska elita władzy*, s. 16 n.; T. Jurek, *Plany koronacyjne Henryka Probusa*, w: *Śląsk w czasach Henryka IV Prawego*, red. K. Wachowski, Wrocław 2005 (*Wratislavia Antiqua*, 8), s. 21.

¹⁶⁵ *Rocznik Traski*, s. 852; *Rocznik Sędziwoja*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 2, s. 878, gdzie mylna lekcja *cartusites*; zob. też *Kronika katedralna* (jako *Rocznik kujawski*), s. 207; W. Drelicharz, *Wstęp do studium źródłoznawczego Rocznika Sędziwoja*, „Studia Źródłoznawcze” 35, 1992, s. 305; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 178.

¹⁶⁶ KDM, II, nr 515.

z nich zostali zasadźcami tego miasta. Do stronników Probusa należeli też cystersi z klasztoru w Mogile. Wiadomo, że zaciągnął u nich dług, który został uregulowany dopiero przez Wacława II¹⁶⁷. Ślężacy utracili kontrolę nad Krakowem już w lutym 1289 r., po klęsce w bitwie pod Siewierzem. Miasto zostało zajęte przez Władysława Łokietka, który walczył po stronie księcia mazowieckiego. Wedle roczników małopolskich jeszcze w tym samym roku mieszczanie znów wpuścili Ślęzaków („Civitas denuo Cracoviensis Zlesiensibus traditur”), a książę kujawski musiał ratować się ucieczką: „dux Wladislau pedester vix effugit”¹⁶⁸.

Wojna domowa po śmierci Leszka była wielkim wstrząsem dla jej uczestników i mieszkańców Małopolski. Zwycięstwo wojsk śląskich zostało okupione znaczną daniną krwi i nakładami finansowymi, a panowanie Probusa bynajmniej nie przywróciło w ziemi krakowskiej pokoju¹⁶⁹. Zaangażowanie Krakowa w wojnę domową odcisnęło też chyba piętno na stosunkach politycznych w mieście¹⁷⁰. W końcu lat 80. oprócz zamożnych kupców w miejskich organach władzy zasiadali również liczni przedstawiciele pospólstwa. Świadczy o tym wspomniane najstarsze zachowane orzeczenie sądowe z Krakowa, z lat 1289–1290¹⁷¹.

¹⁶⁷ KMog, nr 40.

¹⁶⁸ *Rocznik Traski*, s. 852; *Rocznik Sędziwoja*, s. 879; *Rocznik małopolski* (Szamotułskiego), s. 183–185.

¹⁶⁹ T. Jurek, *Plany koronacyjne*, s. 21.

¹⁷⁰ M. Goliński, *Czy Wrocław był partnerem politycznym dla Henryka IV Prawego?*, w: *Studia z dziejów średniowiecza polskiego i powszechnego*, red. W. Korta, Wrocław 1989, s. 30–31. Za ślad wpływu Henryka Prawego na sytuację wewnętrzną Krakowa uważano również, udokumentowaną od początku XIV w., obecność w mieście mieszczan określanych Gallikami. Jan Ptaśnik (*Studia nad patrycjatem krakowskim wieków średnich*, cz. 1, RK, 15, 1913, s. 87) uważał, że pochodzili oni z osiedla walońskiego we Wrocławiu i przybyli do Krakowa z Henrykiem. Badacz powoływał się na poświadczoną we wcześniejszych źródłach obecność w otoczeniu tego władcy braci Szymona i Eberharda Gallików; podobnie J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 260; por. T. Jurek, *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań 1996, s. 223–224, który pokazał, że aktywni na Śląsku od połowy XIII w. Szymon i Eberhard byli rycerzami wywodzącymi się z patrycjatu Hildesheim. Koncepcja J. Ptaśnika została więc odrzucona przez M. Golińskiego, *Relacje patrycjatu krakowskiego z Wrocławiem w średniowieczu*, w: *Elita władzy miasta Krakowa*, s. 35; zob. też tenże, *W poszukiwaniu korzeni mieszkańców ulicy Galicyjskiej w XIV i na początku XV wieku*, w: *Dzieje parafii Św. Maurycego na Przedmieściu Oławskim we Wrocławiu. Od początku osady walońskiej, poprzez czas Festung Breslau, do współczesności*, red. R. Żerelik, Wrocław 2007, s. 31–38.

¹⁷¹ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 25.

Jego lista świadków przynosi wiadomości o pierwszym znanym składzie osobowym miejskiego kolegium ławniczego. Na siedmiu członków ławy przypadało wtedy aż pięciu rzemieślników: słodownik Timo, szewc Zygfryd, kuśnierze Gumpert i Rejnold oraz rzeźnik Buchel. Była to chyba sytuacja wyjątkowa. Późniejsze listy ławników z okresu poprzedzającego stłumienie buntu wójta Alberta dokumentują raczej stały spadek liczebności reprezentantów rzemiosła. Kolejny spis ławników znajduje się w liście świadków drugiego krakowskiego orzeczenia sądowego, odnoszącego się do którejś kadencji z lat 1290–1300¹⁷². Wśród ławników wymieniono tu kuśnierza Waltera oraz rzeźników Henczego ze Świdnicy i Henczego Buchela. Następne zachowane listy ławników wpisywano systematycznie na kolejnych kartach księgi po nominacji nowych członków kolegium. W ciągu sześciu kadencji z lat 1300–1312 w ławie miejskiej zasiadał tylko jeden rzemieślnik (1301–1302, 1303–1305, 1306–1307, 1307–1308, 1308–1309, 1309–1310), a podczas czterech (1300–1301, 1302–1303, 1305–1306, 1310–1311) – dwóch rzemieślników. W sumie było to siedem osób: po dwóch rzeźników, kuśnierzy i szewców oraz jeden wytwórca płaszczy. Tylko w 1302 r. rzemieślnik Dytryk krawiec zdobył miejsce w radzie. Wojna po śmierci Leszka mogła więc zachwiać relacjami władzy w mieście. Walki o Kraków wryły się też chyba mocno w pamięć jego mieszkańców. Może o tym świadczyć barwny opis ucieczki Łokietka z Krakowa przed Ślżakami w *Rocznikach* Jana Długosza. Książę – zaskoczony przez obcych rycerzy w nocy – miał podobno uciekać pieszo razem z nielicznymi rycerzami, ubrany w habit franciszkański, schodząc po murze miejskim przylegającym do ściany klasztornej¹⁷³. Po przytoczeniu tej historii Długosz dopisał w autografie *Roczników* własną ręką informację, że po ponownym przejęciu władzy nad Krakowem, a więc już w XIV w., Łokietek miał wynagrodzić wierność franciszkanów jakimiś nadaniami: „Fratribus Minoribus, qui Wladislaum Loktek ducem et suos nonnullos milites servaverant,

¹⁷² Tamże, nr 1.

¹⁷³ *Annales*, ks. 7, s. 258: „Exercitus itaque ducis Wratislaviensis Henrici latenter Cracowiam adveniens a civibus Cracoviensibus partes Henrici Wratislaviensis spectantibus nocte in urbem exceptus parum abfuit, ut Wladislaum Loktek inter presidia militum in civitate observantem vivum non caperet. Qui cum nonnullis militibus pederest hostium manus, quorum ingressum tardius persenserat, in fratrum Minorum sancti Francisci habitu illum per murum suo cenobio coniunctum demittentium egre effugit”.

bello peracto gracie habite eorum quoque cenobio tam largiciones quam immunitates ducales concesse”. Dziejopis bazował zapewne na tradycji klasztornej, która doczekała się zresztą dalszego rozwinięcia w późniejszej historiografii.

Książę wrocławski nie zaskarbił sobie przychylności małopolskich elit społecznych¹⁷⁴. Stabilnego stronnictwa politycznego w ziemi krakowskiej nie zdołał uformować także Przemysław II, który przejął panowanie nad Krakowem po śmierci Henryka¹⁷⁵. Jako książę krakowski zdążył wystawić w sumie sześć dokumentów, spośród których aż trzy skierowane były do mieszczan krakowskich. 25 lipca transumował i rozszerzył wystawiony przez Henryka przywilej lokacyjny dla Wieliczki¹⁷⁶, 6 sierpnia lokował Miechów, którego zasadzcą i wójtem został mieszczanin krakowski Gerard Borus¹⁷⁷, a 8 września nadał Gerardowi i jego bratu Henrykowi czwartą część dochodu zwanego „przystawem”¹⁷⁸. Ostatni z tych dokumentów trafił w nieokreślonym czasie do archiwum miasta Krakowa, znany jest bowiem jedynie z kopii w kodeksie Baltazara Behema. Na podkreślenie zasługuje fakt, że na mocy przywileju lokacyjnego Miechowa jego wójtowie uzyskali od Przemysła pełnię jurysdykcji na rozległym terytorium 600 łanów i prawo do prowadzenia kolonizacji na gruntach miejskich, a mieszczanie mieli być sądzeni wyłącznie wedle prawa niemieckiego. Książę zapowiedział też, że otoczy miasto murem lub obwarowaniami: „fossatis, muris, plancis seu municionibus quibuscunque”. Obietnicy tej nie zdążył spełnić. W 1290 r. ziemia krakowska, a wkrótce też sandomierska, trafiły pod panowanie Przemysławidów. To właśnie model organizacji rządów czeskich w największym stopniu zdynamizował przeobrażenia społeczno-ustrojowe w Małopolsce zapoczątkowane za życia Leszka Czarnego¹⁷⁹. Oddalenie władzy królewskiej, sprawowanej za pośrednictwem często zmieniających się starostów, sprzyjało usamodzielnianiu

¹⁷⁴ T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy*, s. 15 n.; M.R. Pauk, *Her Lechschît heizt der eine, her Wüeschof der ander hiez. Stronnicy Henryka IV Probusa w Małopolsce?*, RH, 69, 2003, s. 91–98; T. Jurek, *Plany koronacyjne*, s. 24.

¹⁷⁵ T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy*, s. 27 n.

¹⁷⁶ KDM, II, nr 515.

¹⁷⁷ Tamże, nr 516.

¹⁷⁸ KDM, I, nr 118. W sprawie genezy terminu: A. Bogucki, *O strukturze administracyjnej Polski XI i XII wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 44, 1992, 1–2, s. 11–12.

¹⁷⁹ S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 92–93.

się lokalnych podmiotów politycznych¹⁸⁰. W przeobrażeniach tych uczestniczyli również wójtowie i mieszczanie Krakowa. Przypomnijmy, że w 1296 r. reprezentanci polityczni miasta, a więc wójt Albert, rajcy i ławnicy, wystąpili w intytulacji dokumentu wystawionego w imieniu Wacława II po najważniejszych dostojnikach ziemskich Małopolski. Zgodnie z przekazem *Kroniki katedralnej krakowskiej* i *Rocznika świętokrzyskiego* Wacław otoczył Kraków kamiennymi fortyfikacjami, które zastąpiły dawne obwarowania drewniano-ziemne¹⁸¹. Elementy systemu obronności miasta są wzmiankowane od początku XIV w. w krakowskiej księdze wpisów. Władca czeski akceptował też samodzielność biskupa Jana Muskaty, który utrzymywał bliskie kontakty z elitami Krakowa, a po upadku rządów Przemyślidów wystąpił razem z mieszczanami przeciwko Władysławowi Łokietkowi¹⁸². Wacław odwoływał się jednak również do repertuaru nowoczesnych środków sprawowania władzy terytorialnej. Uwagę zwraca zwłaszcza przeprowadzona z wielkim rozmachem w 1292 r. lokacja Nowego Sącza¹⁸³. Inicjatywa ta wpisywała się w dążenia do rewindykacji zwierzchnich uprawnień względem Sądeczczyzny, wbrew interesom klasztoru Klarysek w Starym Sączu¹⁸⁴.

¹⁸⁰ Tenże, *Król i stany w późnośredniowiecznej Europie Środkowo-Wschodniej wobec modernizacji państwa*, w: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, s. 177–178.

¹⁸¹ *Kronika katedralna* (jako *Rocznik kujawski*), s. 208: „Iste rex Wenczeslaus civitatem Cracoviensem ex integro muravit”; *Rocznik świętokrzyski*, s. 56: „Eodem tempore Bohemi Cracoviam muraverunt et alias municiones in Polonia”. J. Widawski, *Miejskie mury*, s. 197; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 184 n.; W. Niewalda, H. Rojkowska, E. Zaitz, *Średniowieczne fortyfikacje Krakowa. Odcinek północny w świetle ostatnich badań*, „*Krakowska Teka Konserwatorska*” 2, 2001, s. 3–68; H. Rojkowska, W. Niewalda, *Mury obronne Krakowa do czasu ich wyburzenia*, w: *Kraków. Nowe studia*, s. 493–527.

¹⁸² W. Abraham, *Sprawa Muskaty*, Kraków 1894, „*Rozprawy Akademii Umiejętności*, Wydział Historyczno-Filozoficzny” 30, s. 122–180; Z. Kozłowska-Budkowa, *Przyczynki do życiorysu*, s. 451–452; S. Gawlas, *Człowiek uwikłany w wielkie procesy. Przykład Muskaty*, w: *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, red. R. Michałowski, Warszawa 1997, s. 391–401; T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”. *Biskup krakowski Jan zwany Muskata*, Warszawa 2001, s. 43 n., 61 n., 87 n.

¹⁸³ KDP, III, nr 67.

¹⁸⁴ A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądeczczyzna w XIII i XIV wieku. Przemiany gospodarcze i społeczne*, Wrocław 1961, s. 109–111, 126 n.; C. Deptuła, *Czorsztyń czyli Wronin. Studium z najstarszych dziejów osadnictwa na pograniczu polsko-węgierskim w rejonie Pienin*, Lublin 1992, s. 105 n.; M. Barański, *Dominiun sądeckie. Od książęcego okręgu grodowego do majątku klarysek sądeckich*, Warszawa 1992, s. 62 n.; S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 92; T. Jurek, *Polska pod władzą obcego króla*, s. 215.

Program lokacji Nowego Sącza przedstawiał się imponująco¹⁸⁵. Miasto otrzymało prawo magdeburskie w wersji obowiązującej w Krakowie, planowano także otoczyć je obwarowaniami i przenieść tutaj klasztor Klarysek ze Starego Sącza. Władzom miejskim przekazano też 5/6 dochodów z urzędzeń targowych. Silną wymowę symboliczną miała również przypisywana Waławowi budowa zamku w Chęcinach, pod którego osłoną rozwijało się górnictwo rud ołowiu¹⁸⁶. Władca usiłował też wzmocnić polityczną kontrolę nad Krakowem. Wybudowane przez niego mury miejskie zostały prawdopodobnie zespolone z umocnieniami wawelskimi¹⁸⁷. Warunki polityczne dla połączenia miasta i zamku w Krakowie zaistniały jednak już wcześniej, w wyniku konfiskat dóbr rycerskich po stłumieniu buntu rycerstwa w 1285 r. przez Leszka Czarnego¹⁸⁸.

W okresie chaosu w Małopolsce po śmierci Waławu II w 1305 r. kamienne fortyfikacje Krakowa okazały się jednak przede wszystkim gwarantem miejskiej samodzielności. Wiosną 1306 r., jeszcze za życia Waławu III, Władysław Łokietek podjął kolejną próbę zajęcia Krakowa. Wkroczył do Małopolski z Węgier, posiłkując się węgierskimi oddziałami, zapewne już w drugiej połowie 1304 r.¹⁸⁹ 15 maja 1306 r.

¹⁸⁵ F. Kiryk, *Początki miasta*, w: *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. 1, red. F. Kiryk, Warszawa–Kraków 1992, s. 85 n.

¹⁸⁶ S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 92; T. Jurek, *Polska pod władzą obcego króla*, s. 215; por. C. Hadamik, *Zamek królewski w Chęcinach: archeologiczne przesłanki do kwestii jego genezy i pierwotnej funkcji*, w: *Późnośredniowieczne zamki na terenie dawnego województwa sandomierskiego*, red. L. Kajzer, Kielce 2005, s. 145–170. Wysiłki na rzecz organizacji górnictwa w rejonie Chęcín podejmował prawdopodobnie jeszcze Bolesław Wstydlivy: S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 85; P. Okniński, *Miasto, które „na górach ołowianych a miedzianych zasiadło”*, czyli wokół XIV-wiecznej lokacji Chęcín, w: *Chęciny przez stulecia*, red. L. Michalska-Bracha, J. Szczepański, Kielce 2018 [w druku]; por. M. Paulewicz, *Chęcínskie górnictwo kruszcowe od XIV do połowy XVII wieku*, Kielce 1992 s. 28 n.

¹⁸⁷ S. Gawlas, *Nova civitas in Okol. Fragment z dziejów Krakowa*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 6, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1994, s. 106–107; tenże, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 93; T. Jurek, *Polska pod władzą obcego króla*, s. 215; D. Niemiec, *Trzynastowieczne fortyfikacje Krakowa*, „*Studia nad dawną Polską*” 5, 2017, s. 105 n.; zob. też J. Szujski, *Kraków aż do początków XV wieku. Wstępne słowo do najstarszych ksiąg tego miasta*, w: *Najstarsze księgi*, s. XIX–XX.

¹⁸⁸ S. Gawlas, *Ustrojowe i społeczne uwarunkowania lokacji*, s. 36.

¹⁸⁹ J. Dąbrowski, *Z czasów Łokietka. Studium nad stosunkami polsko-węgierskimi w XIV w.*, Kraków 1916, s. 306 n.; E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, wyd. J. Dąbrowski, wyd. 2, Kraków 2009, s. 73 n.; S.A. Sroka, *Kontakty*

przebywał prawdopodobnie na Wawelu, gdzie wystawił dokument datowany *in Cracovia*¹⁹⁰. Mimo zajęcia zamku, a może też uwięzienia Jana Muskaty i zmuszenia go do udzielenia poparcia, Łokietek nie został jednak wpuszczony do miasta. Mieszczanie podłożyli też ogień na podgrodzium. Zgodnie z przekazem kalendarza kapituły krakowskiej i roczników małopolskich pożar rozgorzał w maju obok kościoła Wszystkich Świętych i dotarł aż na Wzgórze Wawelskie, gdzie strawił katedrę¹⁹¹. Książę ostatecznie nie utrzymał zamku, a Muskata wrócił na

Władysława Łokietka z Węgrami w świetle nowych dokumentów, „Studia Historyczne” 38, 1995, 3, s. 304–307; A. Marzec, *Urzednicy malopolscy*, s. 20 n.

¹⁹⁰ KDM, I, nr 135. W. Abraham, *Sprawa Muskaty*, s. 138; A. Kłodziński, *Jeden czy dwa bunty wójta Alberta*, w: *Studia historyczne ku czci S. Kutrzeby*, t. 2, s. 339–356; E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 80; A. Preissner, *Dokumenty Władysława Łokietka. Chronologiczny spis, rejestry i bibliografia edycji*, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie” 11, 1965, nr 118; zob. też J. Dąbrowski, *O dacie zajęcia Krakowa przez Łokietka*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności” 41, 1936, 10, s. 338. Datę majową zakwestionowała S. Kozłowska-Budkowa, *Przyczynki do życiorysu*, s. 452–453. Zdaniem badaczki dokument został wystawiony w październiku, już po zajęciu miasta przez Łokietka we wrześniu. Jej opinię przyjmowali J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 205–206 i T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”, s. 81–83. Za dawniej przyjmowaną chronologią opowiedział się J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 136, przyp. 13, a jego stanowisko wsparł A. Marzec, *Urzednicy malopolscy*, s. 23–24 i przyp. 22; zob. też S. Gawlas, *Elita urzędnicza w czternastowiecznej Małopolsce*, KH, 116, 2009, 4, s. 192.

¹⁹¹ *Kalendarz kapituły krakowskiej*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, w: MPH ns, t. 5, Warszawa 1978, s. 145: „*dum arsit civitas apud Omnes Sanctos, de illo igne ventus portavit super ecclesiam Cracoviensem ex exussit totam in crastino sancti Stanislai*”. Przytoczone źródło odnosi co prawda tę informację dopiero do 1305 r., jednak podobne wzmianki pod 1306 r. umieszczono w rocznikach kompilowanych: *Rocznik Traski*, s. 853; *Rocznik Sędziwoja*, s. 879; *Rocznik małopolski* (Kuopatnickiego), w: *Rocznik małopolski* (Kuopatnickiego, Dąbrówki, Szamotulskiego, Gesselena), s. 188; *Rocznik małopolski* (Szamotulskiego), w: tamże, s. 189. S. Gawlas, *Nova civitas*, s. 106–107. Badacz opowiedział się najpierw za drugą datą, później jednak przyjął datę wcześniejszą; tenże, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 93; zob. też J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 209; A. Marzec, *Urzednicy malopolscy*, s. 23–24, przyp. 22, którzy łączą informację o pożarze z pobytem Łokietka na Wawelu. Istotne ustalenia w sprawie relacji filiacyjnych zachodzących między przytoczonymi źródłami poczynił także W. Drelicharz, *Annalistyka małopolska XIII–XV wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych*, Kraków 2003, s. 415–416. Pokazał on, że noty w rocznikach kompilowanych nie powstały w wyniku zniekształcenia wiadomości przejętej z kalendarza, lecz czerpały niezależnie od kalendarza ze starszych źródeł. Por. K. Ożóg, *Studium o „Roczniku Traski”*, „Studia Historyczne” 23, 1980, 4, s. 529;

stronę mieszczan. Biskup przebywał w mieście 6 sierpnia, gdy Albert i trzech rajcy wystawili dokument zatwierdzający nabycie przez niego dóbr ziemskich na terenie Krakowa od niejakiego Mirosława zwanego Rożen¹⁹². Wśród świadków wystąpił między innymi Konrad, syn dawnego wójta sandomierskiego Witka, usuniętego z wójtostwa jeszcze w 1305 r. przez Łokietka, który nadał wójtostwo dwóm wiernym sobie mieszczanom krakowskim, krewniakom dawnego mincerza Marka¹⁹³. Dokument z sierpnia 1306 r., wystawiony dwa dni po skrytobójczej śmierci Waława III w Ołomuńcu, może świadczyć o podejmowanych przez Łokietka próbach poszukiwania porozumienia z miastem za pośrednictwem biskupa¹⁹⁴. Ostateczne pojednanie nastąpiło w kolejnym miesiącu. 5 września książę wystawił w Krakowie wielki przywilej dla Jana Muskaty, akceptujący *de facto* istnienie biskupiego władztwa terytorialnego¹⁹⁵. Przywilej został ogłoszony na wiecu w obecności licznych rycerzy i dostojników, a opatrzone go w sumie piętnastoma pieczęciami¹⁹⁶. Na liście świadków wystąpił między innymi wójt Albert. Około 12 września Władysław Łokietek wystawił dwa wielkie przywileje dla wójtów i miasta Krakowa¹⁹⁷. Trzeba podkreślić, że w dokumentach tych Jana Muskatę nazwano świadkiem lub interwenientem¹⁹⁸. Gwarantowały one między innymi poszanowanie politycznej autonomii gminy komunalnej. Dokumentem pozbawionym daty dziennej zwolniono wszystkich mieszczan z uczestniczenia w książęcych wyprawach wojennych poza murami miejskimi (*extra muros civitatis*). Do tej pory, na mocy przywileju lokacyjnego i w zgodzie z powszechną praktyką, byli

tenże, *Kultura umysłowa w Krakowie w XIV wieku. Środowisko duchowieństwa świeckiego*, Kraków 1987, s. 58.

¹⁹² KDKK, I, nr 113.

¹⁹³ KDM, I, nr 137.

¹⁹⁴ Sugerował to: A. Kłodziński, *Jeden czy dwa bunty wójta Alberta*, s. 339–356, s. 348–349; zob. też E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 79, 99; M. Starzyński, *Civitas nostra Cracoviensis. Szkic do polityki miejskiej Kazimierza Wielkiego*, w: *Kazimierz Wielki. Historia i tradycja*, red. M. Jaglarz, Niepołomice–Kraków 2010, s. 39; por. J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 206. Do problemu nie ustosunkowali się: T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”, s. 87 n.; A. Marzec, *Urzednicy małopolscy*, s. 22 n.

¹⁹⁵ KDKK, I, nr 114. S. Gawlas, *Człowiek uwikłany*, s. 400; T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”, s. 87 n.

¹⁹⁶ A. Marzec, *Urzednicy małopolscy*, s. 25.

¹⁹⁷ KDMK, I, nr 3, 4.

¹⁹⁸ Zwróciła na to uwagę Z. Kozłowska-Budkowa, *Przyczynki do życiorysu*, s. 452.

oni zobowiązani do udziału w ekspedycjach u boku władzy w granicach księstwa¹⁹⁹. W drugim przywileju z 1306 r. Łokietek obiecał, że nie wybuduje murów, które łączyłyby system obronny miasta z umocnieniami Wawelu: „nunquam muros construere volumus inter castrum et civitatem nostram sepedictam, per quos muros dictum castrum civitati predictae uniretur; sed semper castrum per se et civitatem per se divisim volumus remanere”²⁰⁰.

Poza Krakowem w zawirowania polityczne towarzyszące rozpadowi rządów czeskich włączyły się również inne znaczące miasta Małopolski. W nich także działały organy samorządu komunalnego. Rajcy sandomierscy zostali wymienieni po raz pierwszy w aktach procesu Muskaty w 1306 r., po wójcie dziedzicznym Marku: „Marcus, advocatus Sandomiriensis et consules civitatis ibidem”²⁰¹. Istnienie rady miejskiej poświadczono jest w tym okresie także w Starym Sączu. Do kopiarza klasztoru Klarysek wciągnięto kopię dokumentu wystawionego w 1307 r. w sprawie sprzedaży sołectwa w Biegonicach w dominium sądeckim. Sprzedaży tej dokonano wobec sądu leńskiego, a w jego skład weszli między innymi rajcy Starego Sącza²⁰². O funkcjonowaniu rady w Nowym Sączu świadczy dopiero dokument wystawiony przez tamtejszego wójta i rajców w 1323 r.²⁰³ Trudno jednak wyobrazić sobie, by tak ważne miasto nie miało własnego samorządu już na przełomie XIII i XIV w. Możliwe, że z tego okresu pochodzi najstarsza pieczęć Nowego Sącza, przywieszona do wspomnianego dyplomu z 1323 r.²⁰⁴ W jej legendzie, wzorowanej zapewne na legendzie pieczęci

¹⁹⁹ W. Szczygielski, *Obowiązki i powinności wojskowe miast i mieszczaństwa w Polsce od XIII do połowy XV wieku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 5, 1960, s. 428 n.

²⁰⁰ J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 186; Z. Pianowski, *Wawel obronny. Zarys przemian fortyfikacji grodu i zamku krakowskiego w IX–XIX*, Kraków 1991, s. 59 n.; S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 93.

²⁰¹ MPV, III, 121, s. 82–83. Na nieporozumieniu opiera się natomiast koncepcja, zgodnie z którą miasto posługiwało się pieczęcią już w XIII w.: M. Gumowski, *Najstarsze pieczęcie*, nr 381; H. Seroka, *Herby miast małopolskich*, s. 22. W tej sprawie zob. P. Okniński, *Główne etapy*, s. 89 n.

²⁰² KDM, II, nr 543. F. Kiryk, *Miasto średniowieczne*, w: *Historia Starego Sącza*, t. 1, red. F. Kiryk, Kraków 1995, s. 53–54; tenże, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII–XVI wiek*, Kielce 1994, s. 170.

²⁰³ KDMK, I, nr 13.

²⁰⁴ Dyplom zachował się bez pieczęci: *Katalog Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa*, cz. 1, nr 9. Wisiała przy nim jeszcze w XIX w.: Ż. Pauli, *Starożytności*

Krakowa, zawarto XIII-wieczną nazwę wsi Kamienica, na terenie której lokowano Nowy Sącz: + · S(igillum) · ADVOCATI · ATQVE · CIVIUM · D(e) · KEMNIZ. Posłużenie się w legendzie nazwą Kamienica nie jest jeszcze argumentem za XIII-wieczną genezą tłoka²⁰⁵, skoro stosowaną ją równolegle do nazwy Nowy Sącz jeszcze w pierwszej ćwierci XIV w.²⁰⁶ Za datowaniem pieczęci na schyłek XIII lub początek XIV w. przemawiałby jednak fakt, że już w 1326 r. władze miasta posłużyły się nowym tłokiem. Zgodnie z notą proveniencyjną na rysunku najstarszego znanego odcisku nowej pieczęci, autorstwa Kajetana Wincentego Kielisińskiego, opatrzone nią już dokument z 1329 r.²⁰⁷ Od starszej pieczęci różniła się ona przede wszystkim większą o 9 mm średnicą, wynoszącą 65 mm, oraz legendą, zawierającą już zaktualizowaną nazwę miasta: + S(igillum) ADVOCATI · ET · CIUIVM · IN · NOUOSANDECZ. Nie można oczywiście wykluczyć, że starsza pieczęć po prostu zaginęła i dlatego już w 1329 r. miasto dysponowało nowym tłokiem.

Nie ulega zatem wątpliwości, że u progu rządów Łokietka, w początkach XIV w., Kraków nie był jedynym aktywnym politycznie miastem komunalnym w Małopolsce. Warto również podkreślić, że układ sił w księstwie w tym okresie zdaje się wręcz antycypować sytuację z okresu buntu wójta Alberta. Obok bezustannych animozji między księciem i Krakowem, sięgających przecież jeszcze czasu wojny domowej po śmierci Leszka Czarnego, uwidoczniła się wspólnota interesów Krakowa i Sandomierza, a także ich rywalizacja z Nowym Sączem i klaryskami starsządeckimi, a zapewne też Starym Sączem. O sprzecznych interesach Krakowa i klarysek świadczy klauzula jednego z dwóch przywilejów

galicyskie, Lwów 1838, s. 43; *Album rysunków pieczęci*, s. 133. F. Piekosiński (*Pieczęcie polskie wieków średnich*, cz. 1: *Dobra piastowska*, Kraków 1899, nr 239, s. 155–156) natrafił na jej odcisk w materiałach po Janie Wincentym Smoniewskim w Akademii Umiejętności. Jej luźny odcisk znajduje się w: Kraków, Archiwum Narodowe, Zbiór luźnych pieczęci, nr 98; zob. też W. Fabijański, *Odlewy metalowe pieczęci w zbiorze sfragistycznym Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (katalog)*, Wrocław 1999, nr 198, s. 69.

²⁰⁵ Por. M. Gumowski, *Herb i pieczęcie Nowego Sącza*, „Rocznik Sądecki” 4, 1960, s. 72; tenże, *Najstarsze pieczęcie*, nr 175.

²⁰⁶ A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądeckizna*, s. 136–137; F. Kiryk, *Początki miasta*, s. 93–94.

²⁰⁷ *Album rysunków pieczęci*, s. 150. Dokument ten zachował się, ale bez pieczęci: *Katalog Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa*, cz. 1, nr 16, edycja: KDMK, I, nr 16. M. Gumowski, *Herb i pieczęcie*, s. 73–75; tenże, *Najstarsze pieczęcie*, nr 298.

z września 1306 r., zgodnie z którą Łokietek zwolnił kupców krakowskich z ceł pobieranych przez klasztor w komorze sądeckiej („in Szandechs”) ²⁰⁸. We wrześniu 1306 r. książę wystawił także przywilej dla wójtów Nowego Sącza, chcąc zapewne wynagrodzić ich lojalność ²⁰⁹. Jest jednak symptomatyczne, że wójt Albert wystąpił na jego liście świadków. Niewykluczone też, że właśnie po zawarciu wrześniowego kompromisu w 1306 r. Albert objął godność kasztelana sądeckiego ²¹⁰. Poza Nowym Sączem, klaryskami i prawdopodobnie Starym Sączem panowanie Łokietka poparli na pewno wójtowie Miechowa, którzy w 1307 r. uzyskali od władcy potwierdzenie praw i przywilejów ²¹¹. Trzeba dodać, że według zeznań złożonych w procesie przeciwko Muskacie przez dziekana sandomierskiego Herborda, w trakcie wojny po upadku czeskich rządów rycerze Muskaty pustoszyli Małopolskę z pomocą mieszczan z biskupiego Sławkowa („cum civibus suis de Slavcovia”) ²¹². Miasta małopolskie uczestniczyły następnie w tarciach, które doprowadziły do erozji chwiejnego ładu zaprowadzonego jesienią 1306 r. Po wrześniowej ugodzie Łokietek starał się chyba umocnić sojusz z miejskimi poddanymi. 17 lutego 1307 r. zwolnił mieszczan Nowego Sącza z ceł w ziemiach krakowskiej i sandomierskiej ²¹³, 17 lipca potwierdził przywileje wójtów miechowskich ²¹⁴, a 25 lipca nadał wójtom sandomierskim wsie Radoszki i Ocini ²¹⁵. Równocześnie pogorszyły się stosunki księcia z Janem Muskata. Jeszcze 20 maja 1307 r. Łokietek rozstrzygnął zatarg swojego rycerza z biskupem na korzyść Muskaty, jednak już 7 czerwca na wiecu w Wiślicy cofnął wrześniowy przywilej dla biskupstwa ²¹⁶. Sprawy te musiały interesować mieszczan krakowskich, skoro na liście świadków dokumentu

²⁰⁸ KDMK, I, nr 3. O.M. Przybyłowicz, *Spory klarysek starosądeckich o cło w epoce średniowiecza*, „Rocznik Sądecki” 39, 2011, s. 56.

²⁰⁹ KDM, I, nr 136.

²¹⁰ *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, t. 4: *Małopolska: województwa krakowskie, sandomierskie i lubelskie*, z. 1: *Urzednicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990, nr 1021.

²¹¹ KDM, II, nr 544. Z. Pećkowski, *Miechów. Studia*, s. 67–68.

²¹² MPV, III, nr 121, s. 80. T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”, s. 220–221, nr 10.

²¹³ KDP, III, nr 73.

²¹⁴ KDM, II, nr 544.

²¹⁵ KDM, I, nr 137.

²¹⁶ KDKK, I, nr 115, 116. T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”, s. 88–90; A. Marzec, *Urzednicy małopolscy*, s. 27–29.

czerwcowego wystąpił między innymi wójt Albert. W tym samym roku książę odebrał wójtostwo Wieliczki szwagrowi Muskaty, Gerlachowi von Culpen²¹⁷. Wójt Albert był potem obecny także przy zawarciu ugody kapitulacyjnej Muskaty z Łokietkiem w 1309 r.²¹⁸

Stosunki Łokietka z Krakowem układały się spokojniej. W 1310 r. władca rozstrzygnął spór celny miasta z klaryskami starosądeckimi, rekompensując im częściowo straty, które poniosły na korzyść mieszczan we wrześniu 1306 r.²¹⁹ W latach 1310–1311 Łokietek miał także jakiś udział w staraniach podejmowanych przez kupców krakowskich i sandomierskich o przywileje handlowe wystawione przez księcia mazowieckich²²⁰. W tym czasie wójtostwo dziedziczne Sandomierza należało znów do Witka, który dzierżył je razem z mieszczaninem krakowskim Zygfydem z Sącza. Zostali z niego wywłaszczeni przez Łokietka po wybuchu buntu wójta Alberta, na mocy dokumentu książęcego z 31 października 1311 r. Władca zarzucił im wtedy, że przejęli oni wójtostwo podstępnie („per dolos et fraudes”) oraz że od wielu lat zalegali z opłatami²²¹. Mieszczan małopolskich dotyczył też pozbawiony daty dziennej mandat książęcy z 1311 r. Został on wystawiony na pewno jeszcze przed wybuchem rebelii, skoro na liście

²¹⁷ Nie wiadomo, jak długo Gerlach dzierżył wójtostwo Wieliczki. O konfiskacie informuje dokument Kazimierza Wielkiego z 1339 r., zgodnie z którym Gerlach został pozbawiony wójtostwa przed 32 laty: KDM, I, nr 657. F. Sikora, *Wójtostwo wielickie w średniowieczu*, w: *Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, s. 204; por. S. Trawkowski, J. Wyrozumski, *Mikołaj Manente (Manentis, Mannete) Gallicus*, w: PSB, t. 21, Wrocław 1976, s. 92–93. W sprawie emendacji daty wystawienia dokumentu zob. J. Kurtyka, *Kariera wojewody krakowskiego Andrzeja z Tęczyna na tle rywalizacji stronnictw za panowania Kazimierza Wielkiego*, w: *Cracovia, Polonia, Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. W. Bukowski i in., Kraków 1995, s. 269–272. Badacz ten podejrzewał, że Gerlach mógł wejść ponownie w posiadanie wójtostwa wielickiego po ukorzeniu się Muskaty przed Łokietkiem w 1309 r.; tamże, s. 271. W księdze miejskiej Krakowa w latach 1308 i 1309 wójtem wielickim tytułowano Jaśka, jednego z dwóch zasadźców Wieliczki: *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 65, 82. Zob. E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, s. 163. Stosunki rodzinne Muskaty i Gerlacha omawia T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”, s. 216–218; tenże, *W kwestii pochodzenia biskupa krakowskiego Jana Muskaty*, „*Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica*” 72, 2001, s. 10 n.

²¹⁸ MPV, III, nr 124–125.

²¹⁹ KDMK, I, nr 7. O.M. Przybyłowicz, *Spory klarysek*, s. 56–57.

²²⁰ KDMK, I, nr 5, 6, 8.

²²¹ KDM, I, nr 147. A. Marzec, *Urzednicy małopolscy*, s. 35.

świadków wystąpił wójt Albert. Łokietek zabronił wtedy wszystkim urzędnikom pobierania ceł od kupców ze Starego Sącza²²². W świetle zinterpretowanych źródeł można zatem uznać, że bunt wójta Alberta wyznaczał punkt kulminacyjny tarć politycznych, które ujawniły się w Małopolsce najpóźniej u schyłku rządów czeskich i zostały jedynie czasowo załagodzone we wrześniu 1306 r.

²²² KDM, I, nr 148. A. Rutkowska-Płachcińska, *Sąddeczyzna*, s. 110.

ROZDZIAŁ II

TERYTORIUM MIASTA LOKACYJNEGO

Autonomia komunalna miasta lokacyjnego kształtowała się w dokładnie określonych ramach terytorialnych¹. Największe gminy lokacyjne na ziemiach polskich, zakładane w stolicach książęcych i diecezjalnych, powstawały jednak na obszarach o skomplikowanej i trudnej do uporządkowania sytuacji własnościowej, dlatego lokowano je w oddaleniu od wczesnośredniowiecznych podgrodzi, na obrzeżach stref wcześniejszego osadnictwa protomiejskiego². Polskie miasta lokacyjne z wielkim trudem wpasowywały się między istniejące podziały majątkowe i miały niewielkie możliwości ekspansji terytorialnej. Początkowo istotną rolę w kształtowaniu ich przestrzeni odgrywały fundacje kościelne, zwłaszcza kościoły parafialne oraz klasztory mendikańckie i szpitalne³. Mniej więcej od połowy XIII w. model lokacji

¹ J. Piekalski, *Od Kolonii do Krakowa. Przemiana topografii wczesnych miast*, Wrocław 1999, s. 167 n.; tenże, *Przemiany topografii miast Europy Środkowej w XII–XIII wieku. Aktualne problemy badawcze*, w: *Civitas Cholbergiensis. Transformacja kulturowa w strefie nadbałtyckiej w XIII w.*, red. L. Leciejewicz, M. Rębkowski, Kołobrzeg 2005, s. 73–83.

² T. Lalik, *Stare miasto w Łęczycy. Przemiany w okresie poprzedzającym lokację – schyłek XII i początek XIII w.*, KHKM, 4, 1956, 4, s. 631–678; L. Kajzer, *Z problematyki translokacji średniowiecznego Brześcia Kujawskiego*, KHKM, 42, 1994, 1, s. 87–96; S. Gawlas, *Przełom lokacyjny w dziejach miast środkowoeuropejskich*, w: *Civitas Poseniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, red. Z. Kurnatowska, T. Jurek, Poznań 2005, s. 133–162; M. Rębkowski, *Greifswald – Stettin – Kolberg. Drei Modelle räumlicher Anknüpfungen in der Stadtgründungszeit in Pommern*, w: *Zentrum und Peripherie in der Germania Slavica. Beiträge zu Ehren von Winfried Schich*, red. D. Bulach, M. Hardt, Stuttgart 2008, s. 235–246.

³ M. Słoń, *Fundatio civitatis. Program fundacyjny procesu lokacyjnego na przykładzie Wrocławia, Karkowa i Poznania*, w: *Procesy lokacyjne miast w Europie Środkowo-Wschodniej. Materiały z konferencji międzynarodowej w Łądku Zdroju 28–29 października 2002 roku*, red. C. Buśko, M. Goliński, B. Krukiewicz, Wrocław 2006, s. 227–245; H. Manikowska, *Geografia sakralna miasta*, w: *Animarum cultura. Studia nad kulturą religijną na ziemiach*

miejskiej zakładał wytyczenie układu zabudowy szachownicowo-blokowej z czworobocznym rynkiem i umieszczonym pośrodku blokiem zabudowy śródrynkowej⁴. Po lokacji strukturę własnościową miasta zaburzały jednak dobra niepodlegające prawu miejskiemu, należące głównie do Kościoła⁵. Utrzymanie porządku własnościowego i budowlanego w obrębie murów należało więc do głównych wyzwań stojących przed władzami samorządowymi, a potrzeby w tym zakresie sprzyjały rozwojowi nowych form działalności dokumentacyjnej w kancelariach miejskich. Odpowiednio zorganizowana przestrzeń stawała się symbolicznym obrazem wspólnoty miejskiej, oznaką jej autonomicznego statusu i nośnikiem komunalnej tożsamości⁶.

1. TERENY NALEŻĄCE DO GMINY MIEJSKIEJ

Krakowskie miasto komunalne wykształciło się na północ od wczesnośredniowiecznego podgrodzia zwanego Okołem. Północną granicę podgrodzia wyznaczała linia obwarowań przebiegająca mniej więcej wzdłuż dzisiejszej ulicy Poselskiej⁷. W XII w. teren późniejszej gminy lokacyjnej zajmowała rozległa nekropola, która wykraczała ku

polskich w średniowieczu, t. 1: *Struktury kościelno-publiczne*, red. H. Manikowska, W. Brojer, Warszawa 2008 (Colloquia Mediaevalia Varsoviensia, 4), s. 95–132.

⁴ G. Balińska, *Rozwój urzędzeń handlowych i administracyjnych w blokach śródrynkowych miast śląskich do końca XV w.*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 26, 1981, 2, s. 127–156; R. Czerner, *Zabudowy rynków. Średniowieczne bloki śródrynkowe w wybranych dużych miastach Śląska*, Wrocław 2002; S. Gawlas, *Przełom lokacyjny*, s. 157.

⁵ B. Zientara, *Przemiany społeczno-gospodarcze i przestrzenne miast w dobie lokacji, w: Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne*, red. A. Gieysztor, T. Roslanowski, Warszawa 1976, s. 94 n.; G. Myśliwski, *Kościół katolicki a miasta między Odrą a górnym Bugiem i Półtwią (połowa XIII–XVI w.)*. *Stymulator czy przeszkoda ich rozwoju gospodarczego?*, w: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 2002 (Colloquia Mediaevalia Varsoviensia, 3), s. 235–267.

⁶ H. Manikowska, *Miasta i mieszczaństwo na ziemiach Polski w średniowieczu – postulaty i perspektywy badawcze*, w: *Pytania o średniowiecze. Potrzeby i perspektywy badawcze polskiej mediewistyki*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2001, s. 118; P. Tyszcza, *Obraz przestrzeni miejskiej Krakowa XIV–XV wieku w świadomości jego mieszkańców*, Lublin 2001.

⁷ T. Radwańska, *Umocnienia Okołu w Krakowie*, „Materiały Archeologiczne” 12, 1971, s. 15–40; K. Radwański, *Wyniki badań archeologicznych prowadzonych na terenie wczesnośredniowiecznej osady „Okół” w Krakowie*, „Biuletyn Krakowski” 2, 1960, s. 67–77; D. Niemiec, *Trzynastowieczne fortyfikacje Krakowa*, „Studia nad Dawną Polską” 5, 2017, s. 97 n.

północy poza obszar dzisiejszego rynku⁸. Jeszcze w XII w. w obrębie tego cmentarza powstał kościół św. Wojciecha, a od południa zaczęło wkraczać zwarte osadnictwo o charakterze osad rzemieślniczych⁹. Zapewne w latach 20. XIII w. biskup Iwo Odrowąż erygował kościół Mariacki, który stał się świątynią parafialną dla gminy obcych kupców. W dokumencie z 1224 r. wzmiankowany został jego pierwszy znany proboszcz, Stefan („parrochianus sancte Marie de Cracov”)¹⁰. Terytorium miasta lokacyjnego i jego uposażenia wydzielono na etapie lokacji na prawie magdeburskim w 1257 r. Zasięg uposażenia, mającego służyć głównie do uprawy i hodowli („pro aratura et pascuis et aliis usibus”), opisano w przywileju lokacyjnym¹¹. Z dokumentu wynika, że jego granice sięgały na północy rzeki Prądnik. W rejonie tym znajdowała się wieś Rybitwy, która miała stać się własnością miasta z pominięciem dwóch jezior, należących zapewne dla księcia. Mieszczanie dostali też część biskupiej wsi Krowodrzy. Jej druga część, z kilkoma młynami i prawem do korzystania z rzeki, pozostała we władaniu biskupów. Na etapie lokacji do Krakowa wcielono też tereny położone obok kolegiaty św. Floriana. Należały one do benedyktynów tyńskich, którzy otrzymali w zamian ziemię we wsi Boturzyn i wieś Brzostek z częścią boru przylegającego do włości klasztornej. Przyłączenie tego obszaru do miasta zatwierdzono dokumentem książęcym z 1258 r.¹² Na mocy

⁸ W. Głowa, *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe na Rynku Głównym w Krakowie*, „Krzysztofor” 28, 2010, 1, s. 129–144.

⁹ K. Radwański, *Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny*, Kraków 1975, s. 57–149; E. Zaitz, *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na terenie Krakowa*, w: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. Katalog wystawy*, red. E.M. Firlet, Z. Miśtał, Kraków 2006, s. 245 n.; C. Buśko, W. Głowa, *Osada przedlokacyjna na Rynku krakowskim*, „Krzysztofor” 28, 2010, 1, s. 145–153; zob. też materiały w tomie *Kraków romański. Materiały sesji naukowej odbytej 13 kwietnia 2013 roku*, red. M. Bochenek, Kraków 2014.

¹⁰ KDKK, I, nr 13.

¹¹ J. Wyrozumski, *Hodowla w średniowiecznym Krakowie*, w: *Czas, przestrzeń, praca w dawnych miastach. Studia ofiarowane Henrykowi Samsonowiczowi w sześćdziesiąt rocznicę urodzin*, red. A. Wyrobisz, M. Tymowski, Warszawa 1991, s. 431–435; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*, Kraków 2004, s. 220 n.; J. Laberschek, *Krakowski zespół osadniczy w wiekach XIII–XVI. Rozwój terytorialny*, RK, 71, 2005, s. 9–30; tenże, *Rozwój przestrzenny krakowskiego zespołu osadniczego extra muros w XIII–XVIII w.*, w: *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2007, s. 297–354.

¹² KDT, I, nr 21. Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Boturzyn*, w: SHGK, I, s. 203.

przywileju lokacyjnego wymierzono też rozległe uposażenie wójtów dziedzicznych, złożone z 30 łanów frankońskich wolnych od czynszu i innych powinności na rzecz władcy. Leżały one na północny zachód od miasta¹³. Poza nabytkami terytorialnymi mieszczanie i wójtowie uzyskali też prawo do użytkowania Wisły na odcinku od Zwierzyńca do granic dóbr klasztoru w Mogile i las Facimiech w górnym biegu tej rzeki¹⁴. Lokacji przestrzennej musiała towarzyszyć reorganizacja stosunków wodnych w celu zapewnienia miastu stałego zaopatrzenia w wodę¹⁵. Z przywileju lokacyjnego wynika, że wójtowie dziedziczni dostali cztery młyny zbożowe na Prądniku oraz zgodę na założenie trzech kolejnych młynów na Wiśle.

¹³ K. Bąkowski, *Dzieje Krakowa*, Kraków 1911, s. 56, przyp. 1; J. Mitkowski, *Kraków lokacyjny*, w: *Kraków. Studia nad rozwojem miasta*, red. J. Dąbrowski, Kraków 1957, s. 138; por. J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 230–231, 236–237, który uważa, że łany wójtowskie rozciągały się w bezpośrednim sąsiedztwie Bramy Szweskiej. Tamtejsze przedmieście garbarskie miało powstawać sukcesywnie w drugiej połowie XIII w., w miarę wykupywania własności wójtowskiej przez mieszczan. Hipotezy tej nie sposób jednak udowodnić z powodu braku dokumentacji transakcji nieruchomości sprzed założenia pierwszej krakowskiej księgi wpisów ok. 1300 r. Trudno jednak przyjąć, że wójtowie krakowscy postępowali w taki sposób z dobrami stanowiącymi o politycznym znaczeniu rodziny. Por. B. Krasnowolski, *Uposażenie ziemskie lokacyjnego Krakowa a uposażenie wójtowskie*, „Krzysztofor” 26, 2008, s. 41–56, który lokalizuje łany wójtowskie na północ i na południe od rzeki Prądnik, częściowo w obrębie terytoriów należących do miasta i wsi Prądnik Biały. Nie zgadza się z nim J. Laberschek, *Rozwój przestrzenny krakowskiego zespołu osadniczego*, s. 305–306. Badacz ten zauważył, że część terenów wskazanych przez B. Krasnowolskiego należała do instytucji duchownych. J. Laberschek powrócił tym samym do klasycznej koncepcji, lokalizując łany wójtowskie na terenie Pobrzeża, Czarnej Ulicy, Czarnej Wsi, Nowej Wsi i Łobzowa. W innym miejscu wysunął jednak ryzykowną hipotezę, jakoby łany wójtowskie nie składały się początkowo w zwarty kompleks majątkowy, skoro miasto miało aż trzech zasadźców: tenże, *Die Anfänge und territoriale Entwicklung der Krakauer Agglomeration im 13–14 Jahrhundert*, „Quaestiones Mediae Aevi Novae” 16, 2011, s. 391. Wydaje się jednak, że uposażenie wójtowskie wydzielano raczej z myślą o późniejszych wójtach dziedzicznych, a nie o pełniących ich obowiązki tymczasowo zasadźcach.

¹⁴ Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Facimiech*, w: SHGK, I, s. 671.

¹⁵ U. Sowina, *Woda i ludzie w mieście późnośredniowiecznym i wczesnonowożytnym. Ziemie polskie w Europą w tle*, Warszawa 2009; J. Laberschek, *Rola rzeki Rudawy w gospodarce średniowiecznego Krakowa. Próba syntezy*, w: *Memoria viva. Studia historyczne poświęcone pamięci Izabeli Skierskiej (1967–2014)*, red. G. Rutkowska, A. Gąsiorowski, Warszawa–Poznań 2015, s. 332–346; tenże, *Sieć wodna średniowiecznego Krakowa i jej gospodarcze wykorzystanie*, Kraków 2016.

Lokacja Krakowa spowodowała z pewnością duże zmiany w dotychczasowych stosunkach własnościowych, prowadząc do likwidacji lub naruszenia integralności okolicznych majątków ziemskich. Najważniejszym właścicielem gruntów objętych lokacją było niewątpliwie biskupstwo krakowskie¹⁶. Możliwe, że już Leszek Biały próbował uzyskać poparcie Iwona Odrowąża dla planu założenia gminy miejskiej w Krakowie. W przywileju, zapewne z lat 1221–1224, książę zezwolił na prowadzenie poszukiwań górniczych przez gości dowolnego pochodzenia („sive sint Romani sive Theuthonici sive quicumque alii”) i regulował zasady podziału zysków z kopalni, rezerwując dochody dla Kościoła¹⁷. Dokument zachował się w archiwum katedralnym, a wystawiono go zapewne między innymi w związku z intensyfikacją eksploatacji złóż ołowiu w kopalniach w rejonie biskupiego Sławkowa¹⁸. Jednocześnie Leszek akceptował działalność osadniczą prowadzoną przez Iwona w północnej Małopolsce. W 1227 r. biskup uzyskał papieską protekcję dla książęcego zezwolenia na prowadzenie kolonizacji w Górach Świętokrzyskich¹⁹. Podobne działania względem Prędoty podejmował potem Bolesław Wstydlivy, który w latach 1252–1259, a więc w okresie lokacji Krakowa, wystawił aż dziewięć przywilejów immunitetowych dla biskupa i kapituły²⁰. Poza

¹⁶ Dowodził tego S. Zachorowski, *Kraków biskupi*, RK, 8, 1906, s. 103–128; ostatnio: S. Gawlas, *Ustrojowe i społeczne uwarunkowania lokacji miejskich na ziemiach polskich w I. połowie XIII wieku*, „Archaeologia Historica Polona” 23, 2015, s. 35 n.

¹⁷ KDKK, I, nr 12.

¹⁸ D. Molenda, *Górnictwo kruszcowe na terenie złóż śląsko-krakowskich do połowy XVI wieku*, Wrocław 1963, s. 52; S. Gawlas, *Człowiek uwikłany w wielkie procesy. Przykład Muskaty*, w: *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, red. R. Michałowski, Warszawa 1997, s. 391–401; tenże, *Ustrojowe i społeczne uwarunkowania lokacji*, s. 35.

¹⁹ KDM, I, nr 9; F. Kiryk, *Lokacje miast biskupich w prepozyturze kieleckiej*, w: tenże, *Miasta małopolskie w średniowieczu i czasach nowożytnych*, red. Z. Noga, Kraków 2013, s. 127–144; C. Hadamik, *Pierwsze wieki Kielc. Kasztelania kielecka od przełomu XI i XII do połowy XIV stulecia*, Kielce 2007, s. 83–113; tenże, *Kasztelania tarska*, Warszawa 2011, s. 119–136; zob. też M.R. Pauk, *Moneta episcopalis. Mennictwo biskupie w Europie Środkowej X–XIII w. i jego zachodnioeuropejski kontekst*, PH, 101, 2010, 4, s. 568. Badacz przekonująco łączy kolonizację w regionie świętokrzyskim z hipotetyczną działalnością menniczną Iwona Odrowąża.

²⁰ Z. Kaczmarczyk, *Immunitet sądowy i jurysdykcja poimmunitetowa w dobrach kościoła w Polsce do końca XIV wieku*, Poznań 1936, s. 94 n.; J. Matuszewski, *Immunitet ekonomiczny w dobrach Kościoła w Polsce do roku 1381*, Poznań 1936, s. 186 n. Na zbieżność czasową między wystawieniem wspomnianych dokumentów immunitetowych

wspomnianą już klauzulą przywileju lokacyjnego z 1257 r., regulującą status własnościowy Krowodrzy, w dokumencie tym można dostrzec kilka innych przepisów chroniących interesy Kościoła. Bolesław zagwarantował odrębność prawną mieszczan od chłopów zamieszkujących okoliczne dobra książęce i kościelne („nostra vel episcopalia aut canonicorum vel aliorum predia ruralia”). W dalszej partii przywileju władca obiecał Prędocie także wypłacanie dziesięciny biskupiej przez książęcych mincerzy. Być może właśnie ingerencją biskupa i kapituły należy tłumaczyć umieszczenie w dokumencie sankcji należącej już wówczas do zanikających formuł dyplomatycznych. Osobom łamiącym postanowienia przywileju miały grozić kary ze strony patronów katedry – św. Stanisława i św. Wacława²¹. Dyplom został też opatrzony między innymi pieczęciami Prędoty i kapituły.

Lokacja Krakowa wiązała się ze stratami materialnymi dla większej grupy instytucji kościelnych. Przypomnijmy, że w 1264 r. Bolesław włączył do uposażenia kolegiaty św. Michała Archanioła na Wawelu 5 grzywien rocznego dochodu z czynszu miejskiego. W dokumencie dodano, że kolegiata pobierała „od dawna” („ab antiquo”) dochody z dwóch jatek, trzech dworzyszcz i nieokreślonej liczby tabern na terenie Krakowa, wysokość opłat nie przekraczała już jednak 5 grzywien srebra rocznie z powodu braku mieszkańców („propter hominum inhabitantium raritatem”)²². Wypłacanie przez miasto kolegiacie wspomnianych 5 grzywien poświadczają jeszcze zachowane księgi rachunkowe Krakowa z przełomu XIV i XV w.²³ Wydatek ten wzmiankuje też w *Liber beneficiorum* Jan Długosz, powołując się na przywilej Bolesława²⁴. Zgodnie z falsyfikatami dokumentu legata Idziego z lat 1123–1126 i bulli Grzegorza IX z 1229 r. w okresie poprzedzającym lokację z 1257 r. w Krakowie działały dwie jatki rzeźnicze, należące do uposażenia klasztoru Benedyktynów w Tyńcu²⁵. Przypuszczalnie

i przywileju lokacyjnego Krakowa zwrócił uwagę S. Gawlas, *Człowiek uwikłany*, s. 395 n.; tenże, *Ustrojowe i społeczne uwarunkowania lokacji*, s. 36.

²¹ P. Rabiej, *Kilka uwag o dokumencie lokacyjnym miasta Krakowa z 1257 roku*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyzumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Z. Piech, Kraków 2008, s. 497.

²² KDM, II, nr 471.

²³ M. Starzyński, *Budżet Krakowa na przełomie XIV i XV w.*, RDSG, 70, 2010, s. 75.

²⁴ *Liber beneficiorum*, ks. 3, s. 538.

²⁵ Z. Kozłowska-Budkowa, *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, Kraków 2006, nr 25; KDT, I, nr XIb; H. Münch, *Kraków do roku 1257 włącznie*,

w związku z likwidacją jakichś uprawnień własnościowych klasztoru tynieckiego na etapie lokacji zakonnicy otrzymali od księcia roczny dochód w wysokości 12 grzywien i 3 łutów srebra z czynszu miejskiego. Wspomniął o tym znów Jan Długosz w *Liber beneficiorum*, dodając jednak, że dochód ten dawno anulowano: „Duodecim marcarum argenti et trium polendorum annuus redditus, per Boleslaum ducem Poloniae monasterio concessus; sed is census seu redditus dudum abstractus et abolitus est”²⁶. Z dokumentu Bolesława dla benedyktynów tynieckich z 1258 r. wynika, że mimo przekazania miastu terenów w regionie kolegiaty św. Floriana klasztor zachował prawo do utrzymywania w tym miejscu młynów i karczem²⁷. Lokacja przestrzenna Krakowa spowodowała też uszczuplenie majątków klasztorów Cystersów w Jędrzejowie i Bożogrobców w Miechowie. Zgodnie z krakowskim przywilejem lokacyjnym konwentom tym odebrano po jednym młynie na rzece Prądnik. Dochody z dwóch jatek w Krakowie zachowali natomiast po lokacji cystersi z Mogiły. Wymienia je dokument protekcyjny Bolesława Wstydliego z 1273 r.²⁸ Zostały one wzmiankowane wcześniej w dokumencie Leszka Białego z 1225 r., zachowanym w formie interpolowanego fałszyfikatu formalnego, transumowanego w 1291 r. przez Wacława II²⁹. Jatki należały więc do dóbr nadanych cystersom

„Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 8, 1958, 1, s. 13–14; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992, s. 126; P. Tyszka, *Obraz przestrzeni miejskiej*, s. 46–50. W nowszej literaturze można napotkać przekonanie, zgodnie z którym informacje te są XIII-wiecznymi interpolacjami: J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 175. Badacz podąża za klasycznymi ustaleniami I. Rabęckiej-Brykczyńskiej, *Jatki rzeźnicze w Polsce w XII–XIV w.*, w: I. Rabęcka-Brykczyńska, T. Sobczak, *Z problematyki badań nad produkcją i konsumpcją żywności w Polsce*, Wrocław 1984, s. 12 n. Opinia ta wynika jednak ze zbyt sceptycznej oceny stanu rozwoju polskiej gospodarki towarowo-pieniężnej w epoce poprzedzającej kolonizację na prawie niemieckim; zob. S. Gawlas, *Przełom lokacyjny*, s. 155; podobnie S. Trawkowski, *Ołbin wrocławski w XII wieku*, RDSG, 20, 1958, s. 78.

²⁶ *Liber beneficiorum*, ks. 3, s. 220.

²⁷ KDT, I, nr 21.

²⁸ KMog, nr 32.

²⁹ Tamże, nr 4. Na temat okoliczności sporządzenia fałszyfikatu i wiarygodności pierwotnego dokumentu zob. M. Zdanek, *W sprawie procesu fundacyjnego opactwa w Mogiłę*, „Nasza Przeszłość” 94, 2000, s. 101; tenże, *Proces implantacji opactwa cystersów w Mogiłę*, „Nasza Przeszłość” 96, 2001, s. 517; A. Wałkowski, *Obecność cech kancelaryjnych mogińskiego skryptorium w dokumentach królów i książąt polskich oraz ich urzędników do końca XIII wieku*, w: *Kościół i państwo w dziejach, źródłach i studiach nad przeszłością*, red. M. Stawski, Warszawa 2008, s. 42–44.

mogilskim jeszcze przez Leszka – władcę, który zainaugurował długotrwały proces formowania miasta lokacyjnego w Krakowie. Może właśnie dlatego nie zmieniły one swojego właściciela po wielkiej lokacji Krakowa z 1257 r.

Według orientacyjnych szacunków krakowskie miasto lokacyjne w granicach układu urbanistycznego z połowy XIII w. zajmowało około 46 ha, a ponad 6 km² wynosiła powierzchnia jego patrymonium³⁰. Już krótko po lokacji można dostrzec pierwsze dążenia mieszczan do zabezpieczenia granic lub powiększenia uposażenia lokacyjnego. Trzeba pamiętać, że ekspansja terytorialna Krakowa i innych miast małopolskich przebiegała mniej żywiołowo niż na Śląsku, gdzie rozwojowi terytorialnemu gmin lokacyjnych sprzyjał między innymi kompleksowy model kolonizacji miejsko-wiejskiej i bardziej energiczny rozwój relacji rynkowych³¹. Najbardziej typowy mechanizm ekspansji terytorialnej miasta lokacyjnego w XIII w. polegał na opanowywaniu podmiejskich wsi³². Status własnościowy kilku takich osad stał się w Krakowie przedmiotem sporów już krótko po 1257 r. Jak wspomniano, na mocy przywileju lokacyjnego mieszczanie otrzymali wieś Rybitwy i część biskupiej Krowodrzy. O ile Rybitwy zostały wchłonięte przez miasto, realizacja uprawnień w odniesieniu do Krowodrzy napotkała na trudności, wynikające zapewne z kościelnych praw własnościowych³³. Możliwe, że utrudnienia te miał rekompensować miastu dokument Bolesława Wstydliwego i Kingi z 1261 r. Nadano nim mieszczaninowi krakowskiemu Rinoldowi wieś Bezden w okolicach Krowodrzy, obiecując, że nadanie to nie naruszy wcześniejszego przywileju dla mieszczan w sprawie wsi Bezden: „obstante privilegio Cracoviensis civitatis prius dato quondam super villa memorata, per quod ad districum ipsius

³⁰ J. Laberschek, *Rozwój przestrzenny krakowskiego zespołu osadniczego*, s. 307.

³¹ B. Zientara, *Z dziejów organizacji rynku w średniowieczu. Ekonomiczne podstawy „weichbildów” w arcybiskupstwie magdeburskim i na Śląsku w XII–XIII wieku*, PH, 64, 1973, s. 681–696, s. 681–696; J.J. Menzel, *Stadt und Land in der schlesischen Weichbildverfassung*, w: *Die mittelalterliche Städtebildung im südöstlichen Europa*, red. H. Stoob, Köln–Weimar–Wien 1977, s. 19–38; R.C. Hoffmann, *Land, Liberties and Lordship in a Late Medieval Countryside. Agrarian Structures and Change in the Duchy of Wrocław*, Philadelphia 1989.

³² W. Kuhn, *Die Stadtdörfer der mittelalterlichen Ostsiedlung*, „*Zeitschrift für Ostsiedlung*” 20, 1971, 1, s. 1–69; J.J. Menzel, *Stadt und Land*, s. 35 n.; H.J. Reimers, *Die Stadtdörfer der mittelalterlichen Ostsiedlung in Polen*, Marburg 1976.

³³ J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 227.

civitatis dicebatur pertinere”³⁴. Nic nie wiadomo, by mieszczenie otrzymali wcześniej inny przywilej w sprawie wsi Bezden, możliwe zatem, że w 1261 r. odwołano się po prostu do klauzuli opisującej północny zasięg uposażenia miasta w przywileju lokacyjnym. Na uwagę zasługuje też lista świadków dyplomu z 1261 r. Wystąpił na niej jeden z zasadźców Krakowa, Dytmar Wolk, nazwany tutaj wójtem, a towarzyszyli mu mieszczenie Salomon i Goćwin. W 1262 r. Bolesław wystawił kolejny dyplom dotyczący wsi Bezden, wcielając ją tym razem do patrymonium Krakowa. Władca zaznaczył, że uczynił to w odpowiedzi na prośby ze strony mieszczan, „ad magnam dictionum civium instanciam”³⁵. Należy zauważyć, że niewiele wcześniej mieszkańcy Poznania w podobny sposób wpłynęli na kształt terytorialny swojego miasta lokacyjnego. Zgodnie z opisem lokacji w 1253 r. w *Roczniku kapituły poznańskiej* przeniesienie mieszkańców osady w Śródcie na lewy brzeg Warty dokonało się właśnie pod wpływem nalegań („ad instanciam”) mieszczanina Tomasza z Gubina, czyli poznańskiego zasadźcy³⁶. Na prawym brzegu rzeki rozwój miasta był ograniczony skoncentrowaną tu własnością kościelną³⁷. Z *Rocznika kapituły gnieźnieńskiej* wiadomo, że w 1245 r. mieszkańcy Śródkki spierali się z biskupem i kapitułą o prawa do nadrzecznych pastwisk³⁸.

Do zasadniczych przeobrażeń stosunków własnościowych na terenie przedmieść i uposażenia lokacyjnego Krakowa doszło za rządów Leszka Czarnego. W 1286 r. książę pozwolił dominikanom na przekopanie młynówki z Rudawy do ich klasztoru³⁹. Biegła ona od głównego koryta tej rzeki w Mydlnikach przez Krowodrzę i dalej, zapewne już

³⁴ KDP, III, nr 38.

³⁵ K. Małczyński, *Kilka nieznanych dokumentów z XIII w. przeważnie z archiwów poznańskich*, KH, 40, 1926, s. 195–196, nr 5; ZDM, IV, nr 876. J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 227.

³⁶ *Rocznik kapituły poznańskiej*, wyd. B. Kürbis, w: MPH ns, t. 6, Warszawa 1962, s. 32.

³⁷ A. Rogalanka, *Poznań u progu lokacji*, w: *Dzieje Poznania*, t. 1, cz. 1: *Dzieje Poznania do roku 1795*, red. J. Topolski, Warszawa–Poznań 1988, s. 150 n.; S. Gawlas, *Ustrojowe i społeczne uwarunkowania lokacji*, s. 26 n.

³⁸ *Rocznik kapituły gnieźnieńskiej*, wyd. B. Kürbis, w: MPH ns, t. 6, s. 8, 19; T. Jurek, *Przebieg lokacji Poznania*, w: *Civitas Posnaniensis*, s. 176.

³⁹ KDKK, I, nr 86. B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku*, cz. 1: *Miasta Ziemi Krakowskiej. Chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*, Kraków 2004, s. 128–135; tenże, *Młynówka Królewska – geneza i przekształcenia*, RK, 69, 2003, s. 25–33; U. Sowina,

w granicach prawnych miasta, do klasztoru dominikańskiego. Przekopanie młynówki poprzedziły na pewno negocjacje własnościowe. W dokumencie książęcym z 1286 r. zaznaczono, że zgodę na tę operację wyrazili zakonnicy krakowskiego konwentu Ducha Świętego. Ich klasztor został ufundowany przez biskupów i był uposażony na Krowodrzy, możliwe więc, że z tego powodu dokument Leszka zachował się w kopii właśnie w tzw. *Liber antiquus*, czyli kopiarzu biskupstwa krakowskiego, założonym w 1445 r.⁴⁰ W dyplomie tym wspomniano też, że planom przekopania młynówki sprzeciwiał się dawniej rycerz Grzegorz Żegocic z rodu Toporów, dziedzic Mydlnik, został jednak pozbawiony dóbr i stracony za udział w buncie przeciwko Leszkowi w 1285 r.⁴¹ Władca ustanowił karę w wysokości 100 grzywien srebra za dalsze utrudnienia w pracach przy młynówce. Korekty w przebiegu Rudawy musiały towarzyszyć też pracom fortyfikacyjnym prowadzonym w okresie panowania Wacława II. Nowy odcinek młynówki pociągnięto wzdłuż murów, tym razem z pominięciem klasztoru dominikańskiego⁴². Regulacja stosunków wodnych w okolicach Krakowa mogła być też związana z przeobrażeniami na zachodnich obrzeżach miasta lokacyjnego, w rejonie przedmieścia przed Bramą Szewską. Zwykle przyjmuje się, że tereny te włączono do miasta jeszcze na etapie lokacji w 1257 r., choć nie wspomniano o nich w przywileju lokacyjnym⁴³. Z dokumentu wielkorządcy krakowskiego Lutka z Tokar

Woda i ludzie, s. 79 n.; J. Laberschek, *Rola rzeki Rudawy*, s. 332–346; tenże, *Sieć wodna*, s. 96–97.

⁴⁰ B. Turoń, „*Liber Antiquus*” kopiarz biskupstwa krakowskiego, Wrocław 1965 (Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia, 9), s. 65–97.

⁴¹ J. Kurtyka, *Elita małopolska XIII i XIV w. – przerwa czy kontynuacja (na przykładzie Toporów: potomstwo Żegoty wojewody i kasztelana krakowskiego)*, w: *Genealogia. Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1999, s. 42–43; P. Żmudzki, *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 405–407; J. Laberschek, *Rola rzeki Rudawy*, s. 335; tenże, *Sieć wodna*, s. 97.

⁴² U. Sowina, *Woda i ludzie*, s. 85–86; J. Laberschek, *Sieć wodna*, s. 97; D. Niemiec, *Trzynastowieczne fortyfikacje*, s. 107.

⁴³ W historiografii przyjmuje się jednak zazwyczaj, że obszar późniejszych Garbar został włączony do Krakowa na etapie lokacji: K. Pieradzka, *Garbary, przedmieście Krakowa (1363–1587)*, Kraków 1931, s. 12 n.; J. Wiśniewski, *Garbary*, w: SHGK, I, s. 705; P. Tyszka, *Ulica Szewska w Krakowie, miejsce rozboju dokonanego wiosną 1497 roku*, KHKM, 47, 1999, 1–2, s. 103–112; B. Krasnowolski, *Lokacje i rozwój Krakowa, Kazimierza i Okołu*, w: *Kraków. Nowe studia*, s. 375; tenże, *Lokacyjne układy*, cz. 1, s. 39.

z 1441 r. wynika, że w latach 1287–1288 Leszek Czarny przekazał część dochodu z młyna na Rudawie zwierzynieckim norbertankom⁴⁴. Chodziło zapewne o znany z późniejszych źródeł Dębny Młyn, który funkcjonował na odcinku młynówki przebiegającym na zachodzie miasta przez przedmieście przed Bramą Szewską. Służył on mieszkającym tutaj garbarzom do mielenia kory dębowej. Przypuszczalnie za rządów Leszka Czarnego mieszczanie krakowscy weszli również w posiadanie dóbr po rycerzu Dobiesławie. Wspomniano o tym w jednym z dwóch wielkich przywilejów uzyskanych przez wójtów i mieszczan od Władysława Łokietka we wrześniu 1306 r.⁴⁵ Książę zatwierdził nim dawny kontrakt sprzedaży dóbr komesa Dobiesława w obrębie murów („contractum empcionis bonorum [...] comitis Dobeslai, infra muros civitatis, que rite et racionabiliter annis pluribus possiderunt, eisdem civibus nostris favorabiliter confirmamus”), a w osobnej klauzuli potwierdził też prawo mieszczan do dóbr po Dobiesławie leżących poza murami, obok miasta: „bona eciam predicti comitis Dobeslai extra muros prope civitatem predicti cives nostri tenere debent et habere, quemadmodum bona eiusdem infra muros possident atque tenent”. Komes Dobiesław nie został do tej pory zidentyfikowany⁴⁶. Imię to nosił jednak wzmiankowany ostatni raz w 1285 r. skarbnik krakowski, wcześniej podsędek i sędzia krakowski⁴⁷. Ponieważ po tym roku znika on ze źródeł, można podejrzewać, że wziął udział w buncie rycerstwa przeciwko Leszkowi Czarnemu⁴⁸. Nie jest więc wykluczone, że dobra po Dobiesławie zostały wcielone do miasta za rządów Leszka. Przynajmniej część tych dóbr mogła leżeć w rejonie podgrodzia, czyli na Okole, skoro w następnym zdaniu dokumentu z 1306 r. Łokietek

⁴⁴ ZDM, II, nr 585. F. Sikora, *Dębny Młyn*, SHGK, I, s. 538–539; J. Laberschek, *Rola rzeki Rudawy*, s. 335–336; tenże, *Sieć wodna*, s. 96, 99.

⁴⁵ KDMK, I, nr 4.

⁴⁶ Por. J. Szujski, *Kraków aż do początków XV wieku. Wstępne słowo do najstarszych ksiąg tego miasta*, w: *Najstarsze księgi*, s. XX–XXI. Badacz sądził, że w dokumencie z 1306 r. mogło chodzić o Dobiesława Dobechina, wymienionego w liście świadków dokumentu Wacława II dla Jana Muskaty, wystawionego w Pradze w 1303 r. i dotyczącego zamiany Biecza na Kamienicę: KDKK, I, nr 111.

⁴⁷ A. Bogucki, *Ze studiów nad polskimi urzędnikami nadwornymi w XIII w.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 29, 1977, 2, s. 124, nr 15; *Urzędnicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, t. 4: *Małopolska: województwa krakowskie, sandomierskie i lubelskie*, z. 1: *Urzędnicy małopolscy XII–XV wieku*. Spisy, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990, nr 306, 364, 396.

⁴⁸ P. Żmudzki, *Studium podzielonego Królestwa*, s. 505.

gwarantował, że nie połączy murów miasta i Wawelu. Podgrodzie było obszarem znacznej koncentracji własności rycerskiej i kościelnej⁴⁹.

Dobra na krakowskich przedmieściach dzierżył też Jan Muskata. W sierpniu 1306 r. wójt Albert i trzech rajcy zatwierdzili sprzedaż mu za 8 grzywien groszy przez niejakiego Mirosława zwanego Rożen 30 łanów „in Dubis Querceti”⁵⁰. Jan Długosz w *Katalogu biskupów krakowskich* lokalizował te dobra na północ od Bramy Sławkowskiej, w rejonie późniejszej jurydyki Biskupie: „in suburbis Cracoviensis, qui locum Biskupie in suburbio Cracouiensi nominatur”⁵¹. Majątek ten wzmiankowany w dokumencie biskupa Nankera z 1325 r. Opisując położenie pewnego ogrodu, stwierdzono, że leży on obok Bramy Sławkowskiej („circa valvam seu portam, que dicitur Sławkoviensis”), na prawo od miasta („adextris exeundo de civitate predicta”), naprzeciw miejsca zwanego niegdyś Białą Wieżą, gdzie znajdują się ogrody biskupie: „ex opposito loci illius qui condom dicebatur Balaweza, in quo episcopales orti sunt locati”⁵². Wydaje się zatem, że Jan Muskata dysponował rezydencją w sąsiedztwie miasta. Po wygnaniu go w 1309 r. jakiś majątek biskupi, może właśnie dobra znajdujące się na przedmieściach, trafił w ręce mieszczan. W krakowskiej księdze wpisów pod rokiem 1310 zanotowano, że Heineman z Muchowa przekazał wójtowi Janowi dobra biskupie w Krakowie („aliis des bysofs erbe, das he in der stat hat zv Cracow”) pod zastaw imponującej sumy 300 grzywien⁵³.

⁴⁹ J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 67 n., 333 n. Socjotopografia Okołu wymaga szczegółowych badań. Do tej pory analizowano głównie historię własności kapitulnej w rejonie ulicy Kanoniczej: M. Bicz-Suknarowska, W. Niewalda, H. Rojkowska, *Zabudowa ulicy Kanoniczej na tle urbanistyki średniowiecznego Okołu*, w: *Sztuka około 1400. Materiały Sesji Towarzystwa Historyków Sztuki. Poznań, listopad 1995*, t. 1, red. T. Chrzanowski i in., Warszawa 1996, s. 87–102; M.D. Kowalski, *Uposażenie krakowskiej kapituły katedralnej w średniowieczu*, Kraków 2000, s. 208, 237–241; M. Koczerska, *Związki kanoników katedry krakowskiej z mieszczaństwem Krakowa w XV wieku*, w: *Ecclesia et civitas*, s. 162–163.

⁵⁰ KDKK, I, nr 113. Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Dubis Querceti*, w: SHGK, I, s. 625.

⁵¹ J. Długosz, *Katalog biskupów krakowskich*, wyd. J. Szymański, w: MPH ns, t. 10, cz. 2, Warszawa 1974, s. 185; W. Kolak, *Jurydyki krakowskie*, „Archeion” 38, 1962, s. 235–237; *Inwentarz akt jurydyk krakowskich 1412–1809*, oprac. W. Kolak, Warszawa 1968, s. 8–9, 23–26, 53–66.

⁵² KDKK, I, nr 138. F. Sikora, *Biała Wieża*, w: SHGK, I, s. 66; tenże, *Biskupie*, w: tamże, s. 126.

⁵³ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 134. J. Mitkowski, *Jan*, w: PSB, t. 10, Wrocław 1962–1964, s. 432.

2. STRUKTURY ORGANIZACJI KOŚCIELNEJ

Miasto lokacyjne w Krakowie stawało się od początku XIII w. coraz ważniejszym punktem w topografii sakralnej aglomeracji krakowskiej⁵⁴. Gmina miejska nie mogła się rozwijać zwłaszcza bez własnego kościoła i cmentarza parafialnego. Pierwszą świątynią parafialną na terenie późniejszego miasta lokacyjnego był kościół Świętej Trójcy, przekazany w 1222 r. przez Iwona Odrowąża dominikanom. Biskup zatwierdził tę czynność prawną dokumentem z 1227 r., zwalniając braci kaznodziejów z obowiązków duszpasterskich: „ab omni sollicitudine cure parrochialis”⁵⁵. W nocie w *Roczniku kapituły krakowskiej* opisującej pod rokiem 1222 przybycie dominikanów zaznaczono, że kościół Świętej Trójcy był położony na terenie miasta („de civitate”)⁵⁶, Jan Długosz zaś nazwał tę świątynię „matką i początkiem” („matrix et origo”) krakowskich parafii⁵⁷. Przynajmniej część dawnych praw parafialnych przeszła na kościół Mariacki, wybudowany w latach 20. XIII w. z fundacji Iwona. Przypomnijmy, że w 1224 r. wzmiankowano jego proboszcza⁵⁸. Świadectwem związków łączących tę świątynię z istniejącą

⁵⁴ K. Ożóg, *Klasztorna geografia średniowiecznego Krakowa*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w Turawie w dniach 6–8 V 1999 r. przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław 2000, s. 217–234; A. Witkowska, *Przestrzeń sakralna późnośredniowiecznego Krakowa*, w: *Ecclesia et civitas*, s. 37–48; A. Niewiński, *Przestrzeń kościelna w topografii średniowiecznego Krakowa. Próba syntezy*, Lublin 2004.

⁵⁵ KDP, I, nr 18; Z. Kozłowska-Budkowa, *Założenie klasztoru OO. Dominikanów w Krakowie*, RK, 20, 1926, s. 1–19; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 120 n.; D.A. Dekański, *Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej. Pokolenie św. Jacka w zakonie*, Gdańsk 1999, s. 55–67; G. Labuda, *Kraków w początku działalności dominikanów w Polsce*, w: *Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XIV w. Aktywność duszpasterska i kultura intelektualna*, red. J. Kłoczowski, J.A. Spieź, Poznań 2002 (Studia nad Historią Dominikanów w Polsce, 3), s. 17–24.

⁵⁶ *Rocznik kapituły krakowskiej*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, w: MPH ns, t. 5, Warszawa 1978, s. 73. W sprawie interpretacji znaczenia słów „de civitate” zob. J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 159; P. Tyszka, *Obraz przestrzeni miejskiej*, s. 52–53; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 179.

⁵⁷ *Annales*, ks. 6, s. 235.

⁵⁸ KDKK, I, nr 13. M. Friedberg, *Założenie i początkowe dzieje kościoła N. Panny Marii w Krakowie*, RK, 22, 1929, s. 2–8; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 120; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego (XIII–XVI w.)*, Kraków 2000, s. 73 n.; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 170–171.

od czasu rządów Leszka Białego wspólnotą kupców w Krakowie jest testacja dokumentu wojewody krakowskiego Marka z 1230 r. Wśród reprezentantów krakowskiej *civitas* wystąpił tam Wojsław, duchowny kościoła Mariackiego („sacerdotus de sancta Maria”)⁵⁹. Jeszcze przed wielką lokacją Krakowa z 1257 r. południowa część kształtującego się miasta mogła zostać włączona do okręgu nowej parafii przy kościele Wszystkich Świętych, powstałego zapewne w XIII w. z fundacji możnowładczej⁶⁰. W 1237 r. w Krakowie osiadł też konwent franciszkański z Pragi, sprowadzony zapewne przez możnowładcę Teodora Gryfitę⁶¹. W czasach Jana Długosza za właściwego fundatora krakowskiego klasztoru franciszkańskiego uważano jednak Bolesława Wstydlivego⁶². Na północnym obrzeżu późniejszego miasta lokacyjnego osiedlił się konwent kanoników regularnych Ducha Świętego de Saxia, którzy w 1244 r. objęli kościół i klasztor Świętego Krzyża, ufundowany przez biskupa Prędotę⁶³. Bracia zostali przeniesieni w to miejsce z biskupiego Prądnika (Białego), gdzie sprowadził ich około 1220 r. Iwo Odrowąż⁶⁴.

⁵⁹ KMog, nr 11.

⁶⁰ J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 122–123, 129; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 156–157; M. Słoń, *Fundatio civitatis*, s. 231.

⁶¹ Fundatora konwentu zidentyfikował G. Labuda, *Kto był fundatorem-założycielem klasztoru franciszkanów w Krakowie*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, t. 1: *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 1: *Franciszkanie na ziemiach polskich*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1983, s. 369–381. Badacz bazował na tradycji klasztornej utrwalonej w wizytacji z 1612 r.; zob. też M.L. Wójcik, *Ród Gryfitów do końca XIII w. Pochodzenie, genealogia, rozsiedlenie*, Wrocław 1993, s. 56–57. Teodor należał on do najwyższych kręgów małopolskiego możnowładztwa, które wywierało silny wpływ na życie polityczne w księstwie do czasu usamodzielnienia się Bolesława Wstydlivego około połowy XIII w.; zob. S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społecznoustrojowej odrębności Polski*, wyd. 2, Warszawa 2000, s. 85. W okresie krótkich rządów Henryka Brodatego w Małopolsce Teodor prowadził za zgodą tego władcy kolonizację na Podhalu, gdzie fundował opactwo cysterskie w Ludźmierzu, przeniesione potem do Szczyrzyca; zob. J.M. Marszałska, *Opactwo cystersów w Szczyrzycu od XIII do końca XX wieku. Dzieje, gospodarka, kultura*, Kraków 2011, s. 32.

⁶² *Annales*, ks. 3, s. 279; *Liber beneficiorum*, ks. 3, s. 463. Wcześniej fundację konwentu odnotowano jedynie w *Roczniku krakowskim* (pod rokiem 1237, s. 838: „fratres Minores intrant Cracoviam”) i *Roczniku miechowskim* (pod rokiem 1236, s. 123: „fratres Minores venerunt Cracoviam”), choć w żadnym z nich nie podano imienia fundatora.

⁶³ *Liber beneficiorum*, ks. 3, s. 38–39.

⁶⁴ K. Antosiewicz, *Zakon Ducha Świętego de Saxia w Polsce średniowiecznej*, „*Nasza Przyszłość*” 23, 1966, s. 167–198; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*,

Zapewne w pierwszej połowie XIII w. w zachodniej części przyszłej gminy lokacyjnej powstał także kościół św. Szczepana⁶⁵.

Opisane fundacje wpisywały się niewątpliwie w uwieńczony przywilejem lokacyjnym z 1257 r. proces formowania się ram przestrzennych miasta lokacyjnego. Odnosi się wręcz wrażenie, że gmina lokacyjna została włączona w przygotowane zawczasu ramy organizacji życia religijnego. Kościół Mariacki wraz z cmentarzem wznosił się przy głównym placu miejskim i zajmował pozycję najbardziej prestiżowej świątyni⁶⁶, a fundacje dominikańska, franciszkańska i szpitalna pozostały na peryferiach miasta, co odpowiadało ówczesnym standardom lokalizacji takich konwentów⁶⁷. Sieć parafialna Krakowa musiała następnie ulec pewnym korektom wraz z lokacją przestrzenną z 1257 r. Przebieg podziałów parafialnych miasta komunalnego obrazuje dokument biskupa Jana Grotowica z 1327 r. Prawa parafialne w obrębie XIII-wiecznego miasta komunalnego były wtedy podzielone między cztery kościoły: Mariacki, Świętego Krzyża, św. Szczepana i Wszystkich Świętych⁶⁸. Oznacza to, że zapewne po lokacji miasta w jego północnym i zachodnim rejonie erygowano parafie przy kościołach św. Szczepana i Świętego Krzyża. Ważnym dopełnieniem struktur kościelnych stał się także kościół św. Marka. Został on ufundowany w 1263 r. przez Bolesława Wstydliwego i przekazany kanonikom

s. 129–130; M. Starnawska, *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 1999, s. 128 n.; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 167–169.

⁶⁵ K. Radwański, *Kraków przedlokacyjny*, s. 213–215; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 129; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 172; por. M. Rożek, *Nie istniejący kościół św. Szczepana*, „Biuletyn Historii Sztuki” 36, 1974, s. 215–226.

⁶⁶ J. Rajman, *Unsere liebe Fraue. Wspólnota miasta i kościoła w Krakowie w XIV wieku*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 8, 2012, s. 150–201.

⁶⁷ J. Piekalski, *Od Kolonii do Krakowa*, s. 139–140, 238–240; tenże, *Klasztor jako element wczesnych miast na ziemiach polskich w świetle źródeł archeologicznych*, w: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w Dąbrowie Niemodlińskiej w dniach 4–6 XI 1993 przez Instytut Historii WSP w Opolu i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole 1995, s. 127–140; A. Buko, *Najstarsze klasztory dominikańskie w przestrzeni ośrodków wczesnomiejskich na ziemiach polskich*, w: *Dominikanie: Gdańsk, Polska, Europa*, red. D.A. Dekański, A. Golembnik, M. Grubka, Gdańsk–Pelplin 2003, s. 287–306.

⁶⁸ KDMK, III, nr 374.

regularnym od pokuty, którzy przybyli na ziemię polskie w 1257 r., prawdopodobnie z Pragi⁶⁹. Kościół i klasztor leżały w obrębie okręgu parafii Mariackiej. Na początku XIV w. bracia stoczyli nawet spór z kościołem NMP o prawa do pełnienia posług duszpasterskich⁷⁰. Należy również zwrócić uwagę, że klasztor Świętego Ducha nie był jedyną placówką szpitalną działającą w granicach krakowskiego miasta lokacyjnego. W 1227 r. Iwo Odrowąż zwalniając dominikanów z obowiązków duszpasterskich, zastrzegł, że będą opiekować się chorymi⁷¹. Zgodnie z bullą odpustową Innocentego IV z 1253 r. opiekę nad pielgrzymami, chorymi i ubogimi sprawowali także cystersi z klasztoru w Mogile⁷². Z kolei na przedmieściu przed Bramą Szewską działało też leprozorium, wzmiankowane w księdze wpisów pod rokiem 1327⁷³. O odwiedzaniu trędowatych w Krakowie i Sandomierzu przez św. Kingę wspomina jej żywot⁷⁴.

Zarysowany proces formowania się przestrzeni kościelnej Krakowa przebiegał według znanego z wielu innych miast modelu. Schemat ten zakładał erygowanie nowych parafii, osadzenie w mieście konwentów mendykanckich oraz założenie klasztoru szpitalnego⁷⁵. Szczególnie charakterystycznym momentem tych przeobrażeń było oddanie w zarząd dawnego kościoła parafialnego dominikanom oraz erygowanie nowej fary. Tak stało się na przykład we Wrocławiu, gdzie rolę pierwszej świątyni parafialnej na lewym brzegu Odry odegrał zapewne kościół św. Wojciecha. W 1226 r. biskup Wawrzyniec przekazał tę świątynię

⁶⁹ *Rocznik kapituły krakowskiej*, s. 86–87: „ordo de Penitentia beatorum Martirum intrat Poloniam pontificatus Alexandri quarti”; tamże, s. 90: „ecclesia Sancti Marci ad fratres de Penitencia Beatorum Martirum in civitate fundatur”; zob. też KDM, II, nr 125. Fundację przypisał Bolesławowi Jan Długosz: *Annales*, ks. 7, s. 115; *Liber beneficiorum*, ks. 3, s. 468; A. Bruździński, *Kanonicy Regularni od Pokuty w Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, w: *Studia z dziejów kościoła św. Marka w Krakowie*, red. Z. Kliś, Kraków 2001, s. 25; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 199 n.

⁷⁰ J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 201–202.

⁷¹ KDP, I, nr 18.

⁷² KMog, nr 26: „pietatis operibus, quae ibidem erga peregrinos, infirmos et pauperes exerceri consueverant”. M. Zdanek, *Proces implantacji*, s. 534.

⁷³ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 893. J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 169; tenże, *Żywoty i cuda świętych jako źródła do dziejów Krakowa w XIII wieku*, w: *Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, red. A. Jureczko, F. Leśniak, Z. Noga, Kraków 2004, s. 180.

⁷⁴ MPH, t. 4, Lwów 1884, s. 693.

⁷⁵ M. Słoń, *Fundatio civitatis*, s. 227–245.

dominikanom, określając ją jako „położoną w mieście” („in civitate sitam”), a funkcję nowej fary przejął zapewne kościół św. Marii Magdaleny⁷⁶. Podobnie stało się w Gdańsku. Sołtysa i członków tamtejszej gminy kupieckiej wzmiankowano po raz pierwszy w dokumencie Świętopelka z 1227 r., przekazującym dotychczasowy kościół parafialny św. Mikołaja dominikanom⁷⁷. Siedzibę parafii przeniesiono zapewne do kościoła św. Katarzyny, który pozostał również farą założonego w połowie XIII w. miasta lokacyjnego na prawie lubeckim⁷⁸. Podobne przesunięcia w obrębie sieci parafialnej towarzyszyły fundacji konwentu mendykanckiego w Poznaniu⁷⁹. Możliwe, że około 1231 r. Władysław Odonic próbował sprowadzić dominikanów do kościoła parafialnego św. Marii Magdaleny na prawym brzegu Warty, w Śródcie, jednak w 1244 r. Przemysław I wraz z bratem i matką przenieśli zakonników na drugi brzeg rzeki, do kościoła św. Gotarda, gdzie istniała chyba już wcześniej osada

⁷⁶ *Schlesisches Urkundenbuch*, t. 1, red. H. Appelt, Köln 1963, nr 266. M. Młynarska-Kaletynowa, *Wrocław w XII–XIII wieku. Przemiany społeczne i osadnicze*, Wrocław 1986, s. 44 n., 79 n.; C. Buśko, M. Kaczmarek, *U progu nowej epoki*, w: *Historia Wrocławia*, t. 1: *Od pradziejów do końca czasów habsburskich*, red. C. Buśko i in., Wrocław 2001, s. 85 n.; M. Słoń, *Fundatio civitatis*, s. 229 n.

⁷⁷ K. Jasiński, *Przywilej księcia pomorskiego Świętopelka dla dominikanów z 22 I 1227 roku*, w: tenże, *Prace wybrane z nauk pomocniczych historii*, Toruń 1996, s. 343–357, gdzie edycja dokumentu na s. 349–350; tenże, *Początki gminy miejskiej w Gdańsku. Na marginesie badań nad dokumentem Świętopelka dla dominikanów gdańskich z 1227 r.*, w: *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu. Studia ofiarowane Profesorowi Antoniemu Czacharowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. R. Czaja, J. Tandecki, Toruń 1996, s. 43–57.

⁷⁸ Z. Polak, *Historia poszukiwań trzynastowiecznego Gdańska*, w: *Civitas Cholbergiensis*, s. 135–145; Z. Maciakowska, *Położenie miasta lubeckiego w Gdańsku*, w: *„Rzeź gdańska” z 1308 roku w świetle najnowszych badań. Materiały z sesji naukowej 12–13 listopada 2008 roku*, red. B. Śliwiński, Gdańsk 2009 (Res Gedanenses. Studia i Materiały Muzeum Historycznego Miasta Gdańska, 3), s. 16–26; taż, *Kształtowanie przestrzeni Głównego Miasta w Gdańsku do początku XV w.*, Gdańsk 2011 (Fontes Commentationesque ad Res Gestas Gedani et Pomeraniae, 3), s. 21 n.

⁷⁹ E. Wiśniowski, *Rozwój sieci parafialnej w średniowiecznym Poznaniu*, w: *Początki i rozwój Starego Miasta w Poznaniu w świetle badań archeologicznych i urbanistyczno-architektonicznych*, red. W. Błaszczyk, Warszawa–Poznań 1977, s. 391–404; T. Jurek, *Przebieg lokacji Poznania*, s. 175 n.; tenże, *Wokół zagadek najdawniejszych dziejów fary poznańskiej*, „Kronika Miasta Poznania” 2003, 3 (z. specj. *Stara i nowa fara*), s. 42–62; M. Słoń, *Fundatio civitatis*, s. 227–245; tenże, *Fundacja Poznania. Dominikanie, fara, szpital i lokacja miasta*, w: *Ambona. Teksty o kulturze średniowiecza ofiarowane Stanisławowi Bylinie*, red. K. Bracha, W. Brojer, Warszawa 2016, s. 81–106; S. Gawlas, *Ustrojowe i społeczne uwarunkowania lokacji*, s. 26 n.

kupiecka⁸⁰. Około 1252 r. Przemysł uzyskał zgodę biskupa i kapituły na wyodrębnienie obszaru miasta (*civitas*) z okręgów parafialnych kościołów św. Marcina i św. Wojciecha oraz na ufundowanie w tym miejscu nowego kościoła parafialnego, późniejszej fary św. Marii Magdaleny⁸¹. Zgodnie z notą opisującą lokację miasta lewobrzeżnego w Poznaniu w *Roczniku kapituły poznańskiej*, w 1253 r. nastąpiły przenosiny ludności księżęcej ze Śródki obok kościoła św. Małgorzaty na lewy brzeg Warty, na obszar miasta lokowanego obok kościoła św. Marcina: „de civitate, que erat sita in area que vocatur Srothda circa ecclesiam sancte Margarethe [...] prope de ecclesia sancti Martini, ubi fuerat alia civitas primitus locata”⁸². W dokumencie lokacyjnym dla Poznania wspomniano o zgodzie na powstanie fary oraz na organizowanie procesji, które miały wyruszać z niej w dni świąteczne⁸³.

Proces kształtowania przestrzeni kościelnej Krakowa znajduje też analogie w historii kilku innych miast lokowanych w XIII-wiecznej Małopolsce. Uwagę zwracają zwłaszcza przeobrażenia sieci kościelnej Sandomierza. Zgodnie z przekazem Jana Długosza w *Liber beneficiorum*, w 1226 r. Iwo Odrowąż oddał dominikanom dawny kościół parafialny św. Jakuba na Wzgórzach Staromiejskich, w związku z czym prawa parafialne zostały przeniesione na położony nieco dalej na zachód kościół św. Pawła⁸⁴. Reforma miała zapewne związek z utworzeniem w Sandomierzu gminy obcych kupców⁸⁵. Całkowita reorganizacja

⁸⁰ T. Jasiński, *Uwarunkowania lokacji Poznania*, w: *Civitas Posnaniensis*, s. 163–172; S. Gawlas, *Ustrojowe i społeczne uwarunkowania lokacji*, s. 27.

⁸¹ PMP, nr 2.

⁸² *Rocznik kapituły poznańskiej*, s. 32.

⁸³ PMP, nr 3. W sprawie czasu powstania fary zob. M. Słoń, *Fundacja Poznania*, s. 97 n.

⁸⁴ *Liber beneficiorum*, ks. 3, s. 454–455; Z. Gołubiewowa, *Kościół dominikański pw. św. Jakuba w Sandomierzu w XIII stuleciu i jego dekoracja architektoniczna*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, t. 2, Warszawa 1975, s. 42 n.; T. Lalik, *Sandomierz w świetle źródeł pisanych*, w: *Sandomierz: badania 1969–1973*, t. 1, red. S. Tabaczyński, Warszawa 1993, s. 49–72, 61 n.; A. Buko, *Sandomierz wczesnopiastowski*, w: *Dzieje Sandomierza*, t. 1: *Średniowiecze*, red. S. Trawkowski, Warszawa 1993, s. 45–90; M. Florek, *Kościół św. Jakuba i dawny klasztor dominikanów w Sandomierzu*, KHKM, 42, 1994, 1, s. 3–25; F. Kiryk, *Kościół i parafia św. Pawła w Sandomierzu w okresie staropolskim*, w: *Ecclesia, cultura, potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana siostrze profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, red. P. Kras i in., Kraków 2006, s. 105–127

⁸⁵ P. Okniński, *Główne etapy formowania się miasta lokacyjnego w Sandomierzu w XIII–XIV wieku*, RH, 82, 2016, s. 83 n.

struktur kościelnych musiała nastąpić na etapie lokacji na prawie magdeburskim w 1286 r. za rządów Leszka Czarnego. Nowe miasto zostało założone na sąsiednim Wzgórzu Miejskim. W przywileju lokacyjnym książę zastrzegł, że uzyskał u biskupa zgodę na erygowanie dla mieszczan parafii („parrochia specialis”) przy kościele św. Piotra⁸⁶. Na zachodnich obrzeżach nowo wytyczonego miasta książę ufundował kolejny konwent dominikanów, który podlegał jednak starszemu, wciąż istniejącemu klasztorowi przy kościele św. Jakuba⁸⁷. Na początku XIV w. w Sandomierzu klasztor założyli też krakowscy bracia Ducha Świętego. Konwent ten został ufundowany w 1302 r. przez kasztelana krakowskiego Żegotę⁸⁸. Dokument wystawiony w tej sprawie opieczetował ówczesny starosta czeski, książę opolski Bolesław, a także biskup Jan Muskata i kapituła katedralna. Kilka lat wcześniej, w 1298 r., Muskata ufundował również szpital Świętego Ducha wraz z kościołem św. Jana Chrzciciela w Sławkowie⁸⁹. Uwagę zwraca też proces formowania przestrzeni kościelnej Nowego Sącza. Przywilej lokacyjny Wacława II z 1292 r. nie regulował co prawda kształtu sieci parafialnej miasta, ustanowił w nim jednak jarmark w oktawę święta dedykowanego św. Małgorzacie, będącej patronką kościoła parafialnego⁹⁰. W 1303 r. władca potwierdził też biskupowi Janowi Muskacie prawo patronatu nad kościołem św. Wojciecha w Nowym Sączu oraz jego świątynią filialną, nazwaną w dokumencie kościołem miasta („ecclesia civitatis”)⁹¹.

⁸⁶ Dokument lokacyjny Leszka Czarnego dla Sandomierza z 1286 roku, wyd. T. Giergiel, R. Jop, Sandomierz 2015 (Źródła do Dziejów Sandomierza, 1), s. 51. R. Kunkel, P. Mrozowski, *Kościół św. Piotra w Sandomierzu. Analiza historyczno-architektoniczna*, w: *Sandomierz: badania 1969–1973*, t. 2: *Wzgórze Collegium Gostomianum*, red. S. Tabaczyński, Warszawa 1996, s. 144–156.

⁸⁷ W. Gliński, *Dominikański kościół św. Marii Magdaleny w Sandomierzu w świetle badań archeologicznych*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym*, s. 547–558; M. Florek, *Sandomierski ośrodek grodowo-miejski w średniowieczu. Przemiany przestrzenne i funkcjonalne*, Warszawa 2005, s. 42; D. Burdzy, *Sandomierski klasztor św. Marii Magdaleny w średniowieczu*, „*Nasza Przeszłość*” 108, 2007, s. 219–224.

⁸⁸ KDM, II, nr 520. K. Antosiewicz, *Szpital i kościół św. Ducha w Sandomierzu*, „*Studia Sandomierskie*” 2, 1981, s. 265–274; M. Starnawska, *Między Jerozolimą a Łukowem*, s. 229–230.

⁸⁹ *Liber beneficiorum*, ks. 3, s. 56; F. Kiryk, *Miasto średniowieczne*, w: *Dzieje Sławkowa*, red. F. Kiryk, Kraków 2001, s. 84–85; M. Starnawska, *Między Jerozolimą a Łukowem*, s. 132–133.

⁹⁰ KDP, III, nr 67.

⁹¹ KDKK, I, nr 111.

Również w tym wypadku chodziło więc zapewne o kościół św. Małgorzaty. Przypomnijmy, że na początku XIV w. wizerunek tej świętej znalazł się na najstarszej pieczęci miejskiej Nowego Sącza. Jak wiadomo, Wacław planował również przenieść tutaj konwent klarysek ze Starego Sącza, do czego jednak ostatecznie nie doszło. Zgodnie jednak z tradycją przekazaną przez Jana Długosza i XVII-wieczną inskrypcją kościelną założył on w Nowym Sączu konwent braci mniejszych⁹².

Krakowskie konwenty mendykanckie nie utrzymywały w XIII w. ścisłych związków z władzami komunalnymi Krakowa. Pozostawały natomiast w bliskich relacjach ze środowiskami swoich fundatorów i największych dobrodziejów, a więc z dworami książęcym i biskupim⁹³. Główną płaszczyzną kontaktów miejskich instytucji z klasztorami franciszkańskim i dominikańskim była zapewne kontrola zapisów pobożnych mieszczan. Działania z tym związane należały z pewnością do najstarszych uprawnień władz komunalnych, choć znajdują oświetlenie dopiero w księdze wpisów. Pierwszy zapis ostatej woli udokumentowano w niej pod rokiem 1302⁹⁴. W Sandomierzu o zarządzaniu przez wójta i wspólnotę mieszczan legatami na rzecz klasztoru Dominikanów wspomina się już jednak w przywileju Leszka Czarnego dla dominikanów w Sandomierzu z 1286 r.⁹⁵ Stosunkowo wcześniej, może już w XIII w., w orbitę wpływów rady miejskiej Krakowa trafił natomiast szpital Świętego Ducha. Przed 1324 r. rajcy zaczęli ustanawiać urzędnika zwanego prowizorem, który administrował

⁹² *Liber beneficiorum*, ks. 3, s. 467; Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Sztuka gotycka*, w: *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. 1, red. F. Kiryk, Warszawa–Kraków 1992, s. 202–210, przyp. 7.

⁹³ B. Kowalska, *Bolesław Wstydlivy i św. Kinga a ruch franciszkański*, w: *Mendykanci w średniowiecznym Krakowie*, red. K. Ożóg, T. Gałuszka, A. Zajchowska, Kraków 2008, s. 97–112; K. Ożóg, *Relacje mendykantów ze środowiskiem dworskim oraz katedralnym na Wawelu do końca XV wieku*, w: tamże, s. 97–112; S. Gawlas, *Pobożność Władysława Łokietka*, w: *Ecclesia, regnum, fontes. Studia z dziejów średniowiecza*, red. S. Gawlas i in., Warszawa 2014, s. 206–216.

⁹⁴ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 13. E. Piwowarczyk, *Legaty testamentowe „ad pias causas” w XV-wiecznym Krakowie. Z badań nad pobożnością miejską*, Kraków 2010, s. 37; J. Wymułek, *Przejawy religijności mieszczan krakowskich na podstawie XIV-wiecznych testamentów i zapisów pobożnych*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 54, 2010, s. 85–126; tenże, *Testamenty mieszczan krakowskich (XIV–XV wiek)*, Warszawa 2015.

⁹⁵ Z. Mazur, *Dwa dokumenty Leszka Czarnego dla dominikanów sandomierskich*, „Studia Historyczne” 12, 1969, 4, s. 608.

wał dochodami klasztorными przeznaczonymi na potrzeby chorych⁹⁶. Zwykle przyjmuje się, że rada uzyskała te uprawnienia dopiero po stłumieniu buntu wójta Alberta⁹⁷. Mogły mieć one jednak dawniejszą metrykę, ponieważ możliwe, że zakonnicy wzięli udział w rebelii mieszczan krakowskich. W księdze miejskiej w latach 1312 i 1317 wspomniano bowiem o skonfiskowaniu prepozytowi krakowskiemu Adamowi dworzyszca leżącego przy ulicy Świętego Krzyża, a więc w rejonie klasztoru⁹⁸. Najwięcej uwagi rajcy poświęcali oczywiście sytuacji majątkowej kościoła Mariackiego⁹⁹. W 1294 r. jego pleban Rejnold przeniósł na prawo niemieckie wieś Bronowice (Polskie), będącą w uposażeniu fary, chcąc podnieść dochody i poprawić kondycję materialną kościoła: „volens per ipsius reditus ampliatis ecclesie conditionem facere meliorem”. Zasadzcami Bronowic zostali patrycjusze krakowscy Dytmar Keczer i jego syn Krystyn, a na liście świadków dokumentu wystąpił wójt krakowski Jaško¹⁰⁰. W 1304 r. władze miejskie zatwierdziły porozumienie w sprawie wykorzystania przez sołtysów Bronowic wody z Rudawy, która przepływała przez sąsiednie dobra rycerskie¹⁰¹. Warto zauważyć, że właściciele wspomnianych dóbr należeli do rodu Toporów, tak samo jak Grzegorz, który sprzeciwiał się wcześniej próbom przekopania młynówki i został ścięty za udział w buncie przeciwko Leszkowi Czarnemu. Trzeba też dodać, że dokument z 1304 r. zachował się w archiwum parafialnym¹⁰². Ważny zapis na rzecz krakowskiego kościoła Mariackiego zawarto w testamencie Sulisławy

⁹⁶ Najstarszy zbiór, nr 2.

⁹⁷ S. Piekarczyk, *Początki miejskiej opieki społecznej w średniowiecznym Krakowie*, RK, 32, 1952, 4, s. 108 n.

⁹⁸ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 237, 404. Por. E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, wyd. J. Dąbrowski, wyd. 2, Kraków 2009, s. 168, który uznał Adama za proboszcza. Jeszcze inaczej identyfikuje tę postać J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 320. Badacz proponuje utożsamić go z poświadczonym w 1293 r. kanonikiem wrocławskim o tym imieniu.

⁹⁹ J. Lepiarczyk, *Fazy budowy kościoła Mariackiego w Krakowie, wieki XIII–XV*, RK, 34, 1958, 3, s. 192–195; E. Piwowarczyk, *Dzieje kościoła Mariackiego*, s. 82–85; też, *Legaty na kościół Panny Marii (Mariacki) w Krakowie (XIV–XV w.)*. Przyczynek do badań nad religijnością miejską, RK, 72, 2006, s. 16 n.

¹⁰⁰ ZDM, IV, nr 887.

¹⁰¹ KDKK, II, nr 242.

¹⁰² *Katalog Kościoła N. P. Maryi w Krakowie*, oprac. E. Długopolski, Kraków 1906 (Teki Konserwatorów Galicji Zachodniej, 6), nr II.

z 1303 r.¹⁰³ Poza nadaniami na rzecz obu krakowskich klasztorów mendykanckich testatorka przekazała ławę sukienną na budowę kościoła Mariackiego („ad opus Beate Virginis Marie, eousque antedictum opus consumatum fuerit ex integro”). Egzekutorem jej ostatniej woli został prawdopodobnie wójt Albert, który miał prawo odkupić wspomnianą ławę od kościoła, w dokumencie zaznaczono jednak, że będzie mógł to zrobić dopiero po ukończeniu prac budowlanych, i to za zgodą rajców: „cum consensu consulum”. W 1313 r., krótko po stłumieniu buntu, matka wójta Alberta przekazała rajcom pół parceli potrzebne do powiększenia cmentarza Mariackiego¹⁰⁴.

Związki miasta z farą Mariacką wynikały też z działającej przy niej szkoły parafialnej. Nie zachowały się co prawda żadne wzmianki poświadczające jej działalność w XIII w., jednak w Poznaniu status miejskiego szkolnictwa parafialnego uregulował już w 1302 r. biskup Andrzej Zaremba. Wystąpili przed nim wtedy w tej sprawie rajcy i pisarz miejski¹⁰⁵. W dokumencie z 1302 r. biskup potwierdził, nadane jeszcze przywilejem lokacyjnym, prawo organizowania procesji wyruszających z kościoła parafialnego św. Marii Magdaleny i zgodził się na prowadzenie przy nim szkoły. Procesje parafialne powinny jednak odbywać się wystarczająco wcześnie, by wierni zdążyli na procesję katedralną. Przełożony szkoły miał być ustanawiany przez biskupa i kapitułę, a program nauczania parafialnego nie mógł wykraczać poza znajomość podręczników Donata i Katona, tak by uczniowie zainteresowani dalszą nauką kierowali się do szkoły katedralnej. Podobne ustalenia zawarto w dokumentach legata papieskiego Gwidona z 1267 r. dotyczących szkół parafialnych przy kościołach św. Marii Magdaleny i św. Elżbiety we Wrocławiu¹⁰⁶. W statutach synodalnych biskupa krakowskiego Nankera

¹⁰³ D. Karczewski, *Miejsce krakowskiego klasztoru franciszkanów w strukturze czesko-polskiej prowincji zakonnej*, w: *Mendykanci w średniowiecznym Krakowie*, s. 95–96. D. Synowiec, S. Barcik, *Źródła do dziejów Franciszkanów w Polsce średniowiecznej w archiwach zakonnych Krakowa i Rzymu*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, t. 1: *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 2–3: *Franciszkanie na ziemiach polskich*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1989, s. 60; A. Mączka, *Archiwum franciszkańskie w Krakowie*, w: *Studia z dziejów kościoła Franciszkanów w Krakowie*, red. Z. Kliś, Kraków 2006, s. 19.

¹⁰⁴ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 270: „Item antiqua domina mater Alberti advocati, mediam aream pro cimiterio beate Marie Virginis ampliando, per Nycolaum Moritz empnam dictis consulibus et civibus resignavit”.

¹⁰⁵ PMP, nr 14.

¹⁰⁶ *Breslauer Urkundenbuch*, t. 1, wyd. G.A.W. Korn, Wrocław 1870, nr 32.

z 1320 r. nauczanie sztuk wyzwolonych uczyniono jednak monopolem szkoły katedralnej na Wawelu, a na osoby łamiące tę zasadę nałożono kary pieniężne, które miały być przeznaczane na prace budowlane przy katedrze¹⁰⁷. Możliwe, że Nanker starał się w ten sposób ograniczyć zbyt wygórowane ambicje szkoły Mariackiej¹⁰⁸.

3. PRZESTRZEŃ PUBLICZNA *INTRA MUROS*

Program wielkiej lokacji Krakowa z 1257 r. uwzględniał między innymi wytyczenie od podstaw regularnego układu zabudowy szachownicowo-blokowej z czworobocznym rynkiem i centralnym blokiem zabudowy śródrzynekowej¹⁰⁹. Niemal współczesny opis tej operacji zapisano pod rokiem 1257 w *Roczniku kapituły krakowskiej*: „Cracoviensis civitas iuri Theutonico traditur et situs fori per advocatos et domorum et curiarum immutatur”¹¹⁰. Lokacja Krakowa została zatem opisana przez anonimowego rocznikarza jako przeniesienie istniejącego już targu i dworzyszcz¹¹¹. Układ urbanistyczny miasta lokacyjnego utworzono poprzez rozmierzanie kolejnych działek siedliskowych, formując bloki zabudowy oddzielone krzyżującymi się ulicami. Teoretycznie każdy blok powinien składać się z ośmiu parcel, a cztery bloki tworzyć kwartał, będący największą jednostką modułarną. Układ urbanistyczny składałby się więc w sumie z dziewięciu kwartałów, spośród których środkowy przeznaczono na rynek. Już krótko po lokacji na centralnym

¹⁰⁷ Najstarsze statuty synodalne krakowskie biskupa Nankera z 2 października 1320 r., wyd. J. Fijałek, Kraków 1915 (Studia i Materiały do Historii Ustawodawstwa Synodalnego w Polsce, 3), s. 33. K. Ożóg, *Kultura umysłowa w Krakowie w XIV wieku. Środowisko duchowieństwa świeckiego*, Kraków 1987, s. 34.

¹⁰⁸ K. Ożóg, *Kultura umysłowa*, s. 48.

¹⁰⁹ B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy*, cz. 1, s. 91 n.; tenże, *Układ urbanistyczny Krakowa Wielkiej Lokacji 1257 roku na tle średniowiecznej urbanistyki środkowoeuropejskiej*, w: *Mecenat artystyczny a oblicze miasta. Materiały LVI Ogólnopolskiej Sesji Naukowej Stowarzyszenia Historyków Sztuki*, Kraków 8–10.XI.2007, red. D. Nowacki, Kraków 2008, s. 11–32; tenże, *Rynek Główny w Krakowie – kompozycja i funkcja na tle regularnych układów urbanistycznych średniowiecznej Europy*, „Krzysztofor” 28, 2010, 1, s. 53–74; tenże, *Z badań nad rynkami i placami w planach urbanistycznych i programach lokacyjnych miast małopolskich*, w: *Ulica, plac i cmentarz w publicznej przestrzeni średniowiecznego i wczesnonowożytnego miasta Europy Środkowej*, Wrocław 2011, s. 163–178.

¹¹⁰ *Rocznik kapituły krakowskiej*, s. 86.

¹¹¹ J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 161–162; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 190.

placu wzniesiono blok zabudowy śródrynkowej, składający się z komór sukiennych, kramów oraz ław szewskich i chlebowych¹¹². Poruszanie się wewnątrz tego kompleksu umożliwiały ciągi komunikacyjne, które przecinały się mniej więcej pod kątem prostym. W czasach oświetlonych już przez księgę wpisów ów charakterystyczny krzyż ulic służył jako punkt odniesienia przy opisywaniu położenia poszczególnych stoisk handlowych¹¹³. Jeszcze w XIII w. wybrukowano trakty drożne, które obiegały rynek, a także łączyły jego pierzeje z poszczególnymi częściami zabudowy targowej¹¹⁴. Stanowiska handlowe rzeźników ustawiono we wschodniej części miasta, na Małym Rynku, za kościołem Mariackim¹¹⁵. Istnienie osobnego placu targowego w formie Małego Rynku, nieregularności w przebiegu ulicy Grodzkiej i skrzywienie osi kościoła Mariackiego względem głównego placu traktuje się czasem jako relikty przedlokacyjnego układu przestrzennego¹¹⁶. W dawniejszych badaniach przyjmowano niesłusznie, że przed lokacją z 1257 r., jeszcze w pierwszej połowie XIII w., gmina lokacyjna w Krakowie została rozmierzona na Okole¹¹⁷. Wykopalka prowadzone w latach 2005–2007 odsłoniły

¹¹² G. Lichończak-Nurek, *Dzieje jatek szewskich w Krakowie*, „Krzysztofony” 18, 1991, s. 29–49; C. Buśko, W. Głowa, *Czy książę Bolesław dotrzymał słowa danego krakowskim mieszczanom?*, w: *I Forum Architecturae Poloniae Medievalis*, red. K. Stala, Kraków 2007, s. 47–68; *Źródła do dziejów zabudowy związanej z handlem we wschodniej części Rynku Głównego w Krakowie (XIV–XV w.)*. Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie, oprac. K. Follprecht, K. Jelonek-Litewka, Kraków 2007 (Rynek Główny w Krakowie. Badania 2005–2006, 1); A. Sudacka, *Wyniki kwerendy archiwalnej dotyczącej zabudowy handlowej na Rynku*, „Krzysztofony” 26, 2008, s. 77–102; też, *Sukiennice – świadek dziejów Krakowa*, w: *Urbs celeberrima. Księga z okazji jubileuszu 750-lecia lokacji Krakowa*, red. T. Grzybkowska, A. Grzybkowski, Z. Zygulski, Kraków 2008, s. 204–207; S. Dryja, W. Głowa, W. Niewalda, S. Sławiński, *Rynek krakowski po lokacji – główne kierunki rozwoju bloku śródrynkowego*, „Krzysztofony” 28, 2010, 1, s. 99–112; ciż, *Przemiany architektoniczne Kramów Bogatych i Kramów Bolesławowych*, „Krzysztofony” 28, 2010, 1, s. 153–172; ciż, *Sukiennice krakowskie – fazy budowy*, „Krzysztofony” 28, 2010, 1, s. 173–198.

¹¹³ Po raz pierwszy w 1311 r.: *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 174. P. Tyszka, *Obraz przestrzeni miejskiej*, s. 97.

¹¹⁴ S. Dryja, W. Głowa, W. Niewalda, S. Sławiński, *Rynek krakowski*, s. 104 n.

¹¹⁵ J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 328 n.

¹¹⁶ B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy*, cz. 1, s. 95–96; S. Gawlas, *Ustrojowe i społeczne uwarunkowania lokacji*, s. 14.

¹¹⁷ M. Borowiejska-Birkenmajerowa, *Kształt średniowiecznego Krakowa*, Kraków 1975, s. 71 n.; B. Krasnowolski, W. Niewalda, *Układy urbanistyczne Okołu – próba rekonstrukcji*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury” 15, 1981, s. 68–83; ciż, *Układy*

w rejonie kościoła Mariackiego zwarte budownictwo mieszkalne sprzed lokacji, złożone z drewnianych budynków na planie kwadratu (średnio 5x5 m), które stały wzdłuż traktów komunikacyjnych biegnących na osi północ-południe¹¹⁸. Osada uległa zapewne zniszczeniu w trakcie najazdu mongolskiego z 1241 r.¹¹⁹

Na terytoriach objętych kolonizacją na prawie niemieckim regularne plany miejskie z czworobocznym rynkiem i blokiem zabudowy śródrinkowej zyskiwały na popularności mniej więcej od połowy XIII w. Taki model organizacji przestrzeni miejskiej ułatwiał władcom pobieranie dochodów z zakładanych miast¹²⁰. Motywy te wyrażono wprost w liście ławników magdeburgskich do Henryka Brodatego z okresu 1211–1238. Księciu zarzucono, że dla pomnożenia swoich dochodów („ad augmentandum censum vestrum”) wprowadził we Wrocławiu monopól działalności handlowej w domu z małymi komorami („singulas mansiunculas”) na placu targowym¹²¹. Targowa geneza i charakterystyczna zabudowa centralnych placów miast lokacyjnych, okalających bloki zabudowy śródrinkowej, znalazła odbicie w terminie *Ring*, który dał początek polskiemu słowu *rynek* i był używany równoległe do łacińskiego pojęcia *circulus*¹²². Nazwa *Ring* pada w krakowskiej

urbanistyczne krakowskiego Okołu, w: *Kraków przedlokacyjny. Materiały sesji naukowej z okazji Dni Krakowa w 1984 roku*, red. J. Małecki, Kraków 1987, s. 59–83. Tak wczesną regulację urbanistyczną na Okole jako anachroniczną zanegował S. Gawlas, *Nova civitas in Okol. Fragment z dziejów Krakowa*, w: *Spółczesność Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 6, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1994, s. 104.

¹¹⁸ C. Buśko, *Z badań archeologicznych nad miastami południowej Polski. Rynek Główny w Krakowie w świetle prac przeprowadzonych w latach 2005–2007*, „*Archaeologia Historica*” 23, 2007, s. 225–227; C. Buśko, W. Głowa, *Osada przedlokacyjna*, s. 150; J. Piekalski, *Policentryczne struktury protomiast Europy Środkowo-Wschodniej*, KHKM, 63, 2015, 2, s. 214.

¹¹⁹ C. Buśko, W. Głowa, *Osada przedlokacyjna*, s. 151–152.

¹²⁰ M. Goliński, *Ze studiów nad początkami sukienic w Polsce (XIII–XIV w.)*, w: *Monastycyzm, Słowiańszczyzna i państwo polskiego. Warsztat badawczy historyka*, red. K. Bobowski, Wrocław 1994, s. 130–143.

¹²¹ *Schlesisches Urkundenbuch*, t. 1, nr 321. B. Zientara, *Henryk Brodaty i jego czasy*, wyd. 3, Warszawa 2006, s. 156 n.; M. Młynarska-Kaletynowa, *Wrocław w XII–XIII wieku*, s. 106 n.; M. Goliński, *Ze studiów*, s. 133–134; R. Czerner, C. Lasota, *Średniowieczne murowane obiekty handlowe na rynku wrocławskim*, w: *Średniowieczny Śląsk i Czechy. Centrum średniowiecznego miasta, Wrocław a Europa Środkowa*, red. J. Piekalski, K. Wachowski, Wrocław 2000 (*Wratislavia Antiqua*, 2), s. 332.

¹²² G. Balińska, *Rozwój urzędzeń*, s. 134–135; S. Gawlas, *Przełom lokacyjny*, s. 157; por. P. Tyszcza, *Obraz przestrzeni miejskiej*, s. 71 n., 86.

księżde wpisów pierwszy raz pod rokiem 1301¹²³. Zasięg układu urbanistycznego wytyczonego w Krakowie około 1257 r. uległ już w drugiej połowie XIII w. kilku znaczącym korektom, rozszerzając się w kierunku północno-wschodnim. Na podstawie analiz modularnych wyróżnia się obecnie przede wszystkim dwa główne etapy powiększenia przestrzeni objętej regulacjami urbanistycznymi. Pierwszy mógł wiązać się ze wzniesieniem drewnianych obwarowań przez Leszka Czarnego około 1285 r. i polegałby na rozmieszczeniu trzech nowych bloków zabudowy na północy. Następnie na etapie budowy kamiennych fortyfikacji za panowania Wacława II na przełomie XIII i XIV w. bloki te prawdopodobnie rozszerzono w kierunku północnym¹²⁴. Miasto lokacyjne rosło więc na pewno sukcesywnie w drugiej połowie XIII w. Elementem zaburzającym spójność przestrzeni wewnątrz murów były natomiast nieruchomości kościelne. Cieszyły się one wieczystą wolnością podatkową, ich rozwój wiązał się zatem z uszczupleniem dochodów gminy, a pośrednio też jej władcy¹²⁵. O świadomości istnienia

¹²³ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 5.

¹²⁴ Wskazują na to badania modularne prowadzone przez B. Krasnowolskiego, *Lokacyjne układy*, cz. 1, s. 102 n. Trzeba jednak podkreślić, że wbrew opinii tego badacza jego koncepcja nie ma oparcia w źródłach pisanych. Powołuje się on na zaproponowaną przez J. Wyrozumskiego interpretację fragmentu opisu rządów Wacława II w XIV-wiecznej *Kronice katedralnej krakowskiej*, s. 208: „Iste rex Wenczeslaus civitatem Cracoviensem ex integro muravit faciens permutacionem cum Iohanne dicto Muscata episcopo Cracoviensi, dato sibi ad ecclesiam Cracoviensem castro Byecz cum villis adiacentibus ville episcopali ab antiquo. In campo eiusdem ville locavit dictus rex civitatem, que nuncupatur Sandecz Nova, prefato episcopo Iohanni pro se et suis successoribus ius patronatus utriusque ecclesie sancti Adalberti et sancte Margarethe specialiter reservando, sicut patet in literis dicti regis Wenczeslai, que sunt in thesauro dicti Cracoviensis episcopi”. Według J. Wyrozumskiego (*Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 185) rocznikarz wspominając o „zamianie” („permutacio”) między Wacławem a Janem Muskata, miał na myśli przekazanie biskupowi Biecza za domniemane dobra biskupie w bezpośrednim sąsiedztwie lokacyjnego Krakowa. Miały być one potrzebne władcy do finalizacji planów budowy murów miejskich. Takie odczytanie tego ustępu jest jednak niemożliwe do obrony. Rocznikarz streścił mianowicie dość dokładnie postanowienia dokumentu Wacława z 1303 r., przechowywanego wówczas w skarbcu katedralnym („in thesauro dicti Cracoviensis episcopi”) i zachowanego do dziś w oryginale w archiwum kapitulnym: KDKK, I, nr 111. Z dyplomu tego wynika jednoznacznie, że zamiana polegała na przekazaniu biskupowi Biecza za Kamienicę, na terenie której w 1292 r. Wacław przeprowadził lokację Nowego Sącza.

¹²⁵ G. Myśliwski, *Kościół katolicki a miasta*, s. 246 n.

takiego ryzyka świadczy dobitnie dokument wystawiony w 1286 r. przez Leszka Czarnego dla nowo powstałego konwentu dominikanów w Sandomierzu. Książę zarządził, że władze miasta będą wypłacać klasztorowi pieniężne ekwiwalenty wszelkich darowizn świadczonych przez mieszczan w domach lub parcelach („domum vel aream”)¹²⁶. W Krakowie poza kościołami i klasztorami położonymi wewnątrz murów i na przedmieściach nieruchomości na terenie miasta lokacyjnego posiadał w XIII w. także klasztor cysterski w Mogile¹²⁷. W 1299 r. jego opat Teodoryk wystawił dokument dotyczący dworu kupionego przez zakonników¹²⁸. Nieco później cystersi mogiłscy nabyli jeszcze jeden kamienny dom na terenie miasta, wzmiankowany w księdze wpisów pod 1313 r.¹²⁹ Obie nieruchomości znajdowały się w rejonie kościoła Świętego Krzyża, z okolicy tej rekrutowali się też niektórzy zakonnicy¹³⁰. Przy ulicy Świętego Krzyża leżała również parcela przekazana w imieniu Władysława Łokietka po stłumieniu buntu opatowi klasztoru Cystersów w Jędrzejowie¹³¹.

Wewnętrzne uporządkowanie przestrzeni miejskiej w obrębie murów wyrażało się między innymi w toponomastyce, przede wszystkim w nazewnictwie ulic i bram. Ich najstarsze zapisy znajdują się w księdze wpisów z początku XIV w. Większość nazw ciągów komunikacyjnych i dwie nazwy bram – Floriańskiej i Mikołajskiej – wywodziła się od wezwań znajdujących się w ich okolicy kościołów lub nazw zgromadzeń zakonnych. Mniej typowe były nazwy wywodzące się od grup społecznych, zwłaszcza zawodowych, zamieszkujących poszczególne rejony miasta lokacyjnego¹³². Już na początku XIV w. niektóre z tych nazw układały się w dłuższe ciągi nazewnicze, odpowiadające strukturze

¹²⁶ Z. Mazur, *Dwa dokumenty*, s. 608: „Nam quicumque domum vel aream de civibus in extremo die vitae suae, vel in vita praesenti adhuc existens faciens testamentum, praedictis legaverit vel donaverit fratribus de domo Sandomiriensi, non easdem pro se in augmentationem suae areae vel dilatationem obtinebunt et retinebunt, sed pecuniae valorem ab advocatione vel civibus Sandomiriensibus recipient pro eisdem, nisi ad hoc fuerit consensus domini ducis, advocati et civium universorum civitatis supradictae”. P. Żmudzki, *Stadium podzielonego Królestwa*, s. 441–442.

¹²⁷ M. Zdanek, *Proces implantacji*, s. 540–541.

¹²⁸ *Najstarszy zbiór*, nr 1.

¹²⁹ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 273.

¹³⁰ M. Zdanek, *Proces implantacji*, s. 541.

¹³¹ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 237, 404, 448.

¹³² P. Tyszka, *Obraz przestrzeni miejskiej*, s. 151 n.

miejskiej socjotopografii. Tak było w przypadku ulicy i Bramy Rzeźniczej, łączących stanowiska handlowe rzeźników na Małym Rynku z przedmieściem koło kościoła św. Mikołaja¹³³. Na przedmieściu tym znajdowała się rzeźnia, przewidziana jeszcze w przywileju lokacyjnym z 1257 r. Możliwe, że przez tę bramę wpuszczono do Krakowa w 1289 r. Henryka IV Prawego, skoro zgodnie z przekazem roczników małopolskich miasto zostało mu wydane przez rzeźników („civitas per carnifices traditur”)¹³⁴. Zachodnią część miasta lokacyjnego przecinała natomiast ulica Szewska, która prowadziła do bramy o tej samej nazwie¹³⁵. Za bramą tą wykształciło się przedmieście nazywane już na początku XIV w. przedmieściem „przed Bramą Szewską”, zamieszkiwane potem przez garbarzy¹³⁶. Nazwę krakowskiej ulicy dali też Żydzi, związani z miastem od wczesnego średniowiecza¹³⁷. Po lokacji osiedli oni przy ulicy Żydowskiej, która prowadziła przez furtę na cmentarz żydowski w rejonie wsi Kawiory¹³⁸. Niektóre ulice i bramy Krakowa na przełomie XIII i XIV w. wzięły nazwy także od świeckich obiektów znajdujących się poza miastem lokacyjnym, ale ściśle powiązanych z jego istnieniem. Taka była geneza nazwy ulicy i Bramy Sławkowskiej, wiodących do biskupiego Sławkowa¹³⁹, i ulicy Grodzkiej, prowadzącej do grodu (zamku)¹⁴⁰. Mury i bramy wyznaczały więc nie tylko zasięg układu urbanistycznego Krakowa, lecz także

¹³³ S. Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów. Ich nazwy i zmiany postaci*, Kraków 1926, s. 54–55.

¹³⁴ *Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 2, Lwów 1872, s. 852; por. *Rocznik Sędziwoja*, wyd. A. Bielowski, w: tamże, s. 878; S. Świszczowski, *Gródek krakowski i mury miejskie między Gródkiem a Wawelem*, RK, 32, 1950, 1, s. 17; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 184.

¹³⁵ Zostały one poświadczone w księdze miejskiej kolejno w 1309 i 1313 r.: *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 69, 282. S. Tomkowicz, *Ulice i place*, s. 86.

¹³⁶ Po raz pierwszy w 1313 r.: *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 282. J. Wiśniewski, *Garbary*, w: SHGK, I, s. 693.

¹³⁷ H. Zaremska, *Żydzi w średniowiecznej Polsce. Gmina krakowska*, Warszawa 2011, s. 342 n.

¹³⁸ Ulica wzmiankowana po raz pierwszy w księdze wpisów pod 1304 r., a cmentarz pod 1311 r.: *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 28, 167. H. Zaremska, *Żydzi w średniowiecznej Polsce*, s. 345.

¹³⁹ Wzmiankowane w księdze miejskiej kolejno w 1307 i 1311 r.: *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 44, 218. S. Tomkowicz, *Ulice i place*, s. 90–91.

¹⁴⁰ Poświadczona po raz pierwszy we wpisie do księgi miejskiej pod 1308 r.: *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 63. S. Tomkowicz, *Ulice i place*, s. 65.

umacniały jego wewnętrzną spoiwość. W okresie obowiązywania regale fortyfikacyjnego, rezerwującego prawo do budowy wszelkich umocnień władcom¹⁴¹, mury były też szczególnie wyrazistym symbolem miejskiej autonomii. Z tego zapewne wynika popularność przedstawień murów, bram i wież na średniowiecznych pieczęciach miejskich¹⁴². Wprowadzenie do użytku takiej pieczęci poprzedzało nieraz budowę rzeczywistych umocnień. Tak właśnie stało się w Krakowie. Pierwsza pieczęć tego miasta, przedstawiająca kamienne umocnienia, pochodzi jeszcze z okresu rządów Leszka Czarnego, mimo że kamienne fortyfikacje zostały wybudowane dopiero na przełomie XIII i XIV w. Wielką wagę przywiązywano również do wysokości miejskich murów. Świadczy o tym dokument ze stycznia 1306 r., który regulował między innymi stosunki miasta Brześcia i załogi zamkowej¹⁴³. Mieszczanom pozwolono na rozbudowę i naprawę umocnień miasta, jednak pod warunkiem, że nie przewyższą one zamku: „ita tamen, quod nullum ipsorum castro altius extollatur”. Warto też dodać, że zgodnie z opisem zajęcia Gdańska przez zakon krzyżacki w 1308 r. w *Kronice oliwskiej* Krzyżacy, burząc obwarowania miasta, chcieli upokorzyć mieszczan: „superbiam civium humiliare volentes”¹⁴⁴. Nowe mury wzniesiono w czasach odrodzenia życia miejskiego wraz z lokacją na prawie chełmińskim w połowie XIV w. Położenie pierwszego kamienia pod budowę muru i nowego kościoła parafialnego w 1343 r. upamiętniono inskrypcją nad wejściem do zakrystii w tej świątyni¹⁴⁵.

¹⁴¹ M.R. Pauk, *Funkcjonowanie regale fortyfikacyjnego w Europie Środkowej w średniowieczu*, KHKM, 51, 2003, s. 3–16.

¹⁴² M. Haisig, *Motywy średniowiecznej architektury w sfragistyce miejskiej*, w: *Rozprawy i materiały z historii sztuki i kultury materialnej*, red. K. Majewski, Wrocław 1948, s. 32; W. Strzyżewski, *Treści symboliczne herbów miejskich na Śląsku, Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim do końca XVIII wieku*, Zielona Góra 1999.

¹⁴³ KDW, II, nr 897; J. Bieniak, *Wielkopolska, Kujawy, ziemie łączycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, wyd. 2, Wodzisław Śląski 2011, s. 30; M. Biskup, *Dzieje miasta w średniowieczu (od końca XII w. do 1466 r.)*, w: *Dzieje Inowrocławia*, t. 1, red. M. Biskup, Warszawa–Poznań–Toruń 1978, s. 170–172; B. Śliwiński, *Leszek książę inowrocławski (1274/1275 – po 27 kwietnia 1339)*, Kraków 2010, s. 112 n.

¹⁴⁴ *Chronica Olivienensis. Auctore Stanislao abbate Olivienisi*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH, t. 6, s. 319; S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 94.

¹⁴⁵ K.M. Kowalski, *Gdańskie średniowieczne inskrypcje*, w: *Gdańsk średniowieczny w świetle najnowszych badań archeologicznych i historycznych*, red. H. Paner, Gdańsk 1998, s. 120–121; J. Zdrenka, *Odrodzenie miasta Gdańska po wydarzeniach 1308 roku*, w: *„Rzeź gdańska” z 1308 roku w świetle najnowszych badań*, s. 118–119.

Ideowe centrum przestrzeni komunalnej Krakowa wyznaczał centralny plac targowy wraz z górującą nad nim świątynią parafialną. Uprzywilejowany status rynku wyrażał się między innymi w jego socjotopografii. W czasach oświetlonych przez wpisy do najstarszej księgi miejskiej, a więc od początku XIV w., posesje należące do najbogatszych mieszczan znajdowały się przede wszystkim w blokach przyrynkowych¹⁴⁶. Do najstarszej kamiennej zabudowy miasta lokacyjnego zalicza się obecnie domy wieżowe, których w strefie rynku zidentyfikowano do tej pory siedem¹⁴⁷. Dwa takie domostwa należały do członków rodziny wójtowskiej. Jedno, przy ulicy Szewskiej, uważa się za własność wójta Alberta, a drugie, przy ulicy Brackiej, należało na pewno do jego brata Henryka¹⁴⁸. Albert sprzedał swój dom w 1302 r. Henrykowi Sudermanowi, który utracił go prawdopodobnie w wyniku konfiskaty po buncie¹⁴⁹, a o odebraniu wieży wójta Henryka w podobnych okolicznościach politycznych wspomina dokument Kazimierza Wielkiego z 1334 r.¹⁵⁰ Zgodnie z opisującą bunt notą z *Rocznika kapituły krakowskiej* Albert dysponował też domem w okolicach XIII-wiecznej Bramy Rzeźniczej i późniejszej Bramy Mikołajskiej. Został on jednak zburzony po stłumieniu buntu przez Władysława Łokietka, który wybudował w tym rejonie zamek („castrum in civitate, destructa

¹⁴⁶ J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 244–268; tenże, *Gdzie mieszkali rajcy krakowscy w XIV wieku?*, „Res Gestae. Czasopismo Historyczne” 1, 2015, s. 46–89.

¹⁴⁷ S. Sławiński, *Przyczynek do stanu badań nad zagadnieniem najstarszych kamienic krakowskich i ich lokalizacji na działce modularnej*, „Krzysztofor” 28, 2010, 2, s. 78–96; W. Komorowski, *Średniowieczne domy krakowskie. Od lokacji miasta do połowy XVII wieku. Kamienice, pałace miejskie i rezydencje kanoniczne, trwałość gotyckiego modelu w nowożytności*, Kraków 2014, s. 138 n.; J. Piekalski, *Praga, Wrocław i Kraków. Przestrzeń publiczna i prywatna w czasach średniowiecznego przelomu*, Wrocław 2014, s. 175 n.; tenże, *Wczesne domy mieszczan w Europie Środkowej. Geneza, funkcje, forma*, Wrocław 2004, s. 200 n.; P. Lasek, *Turris fortissima nomen Domini. Murowane wieże mieszkalne w Królestwie Polskim od 1300 r. do połowy XVI w.*, Warszawa 2013, s. 68–69.

¹⁴⁸ W. Komorowski, M. Łukacz, *Bursa węgierska w okresie średniowiecza i renesansu*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury” 19, 1985, s. 175–183; T. Liniecki, *Dom wójta Henryka z wieku XIII w Krakowie*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 33, 1988, 4, s. 289–297; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 245–246; J. Piekalski, *Praga, Wrocław i Kraków*, s. 177–178.

¹⁴⁹ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 16.

¹⁵⁰ *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. bernardyńskiego we Lwowie*, t. 3, Lwów 1872, nr 1: „domum lapideam in Cracovia sitam in platea sancti Francisci ex facto Henrici quondam advocati Cracoviensis dudum commisso in crimen illese mayestatis Regie patris nostri ad nos pertinentem”.

domo prefati advocati, construxit”)¹⁵¹. Możliwe, że życie polityczne w Krakowie koncentrowało się na początku właśnie wokół okazałych domów wójtowskich¹⁵². W miastach pozbawionych własnego ratusza urzędnicy miejscy zbierali się w domach prywatnych należących do mieszczan, burmistrzów lub wójtów, a rolę archiwum pełnił często skarbiec kościoła parafialnego¹⁵³. Trudno jednak zgodzić się z poglądem, że to właśnie któraś z wież wójtowskich została przedstawiona na najstarszej pieczęci miasta Krakowa z około 1283 r.¹⁵⁴ Powielono na niej raczej typowy motyw ikonograficzny, przedstawiający trójwieżowy odcinek miejskich fortyfikacji z bramą¹⁵⁵. Na okres od końca XIII do połowy XIV w. datuje się też wznoszenie kamiennych domów w przednich częściach działek przy rynku, które zastąpiły być może starszą zabudowę drewnianą. Szacuje się, że mogło być ich nawet 120¹⁵⁶. Wielkość parcel była wówczas bardzo zróżnicowana i zmieniała się wraz z kolejnymi podziałami własnościowymi¹⁵⁷.

¹⁵¹ *Rocznik kapituły krakowskiej*, s. 104; S. Świszczowski, *Gródek krakowski*, s. 11 n.; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 140, 215–216; por. B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy*, cz. 1, s. 108 n., 228–230; tenże, *Uposażenie ziemskie*, s. 53–55.

¹⁵² T. Liniecki, *Dom wójta Henryka*, s. 292; W. Komorowski, *Ratusz krakowski*, w: *Urbs celeberrima*, s. 174; M. Starzyński, *Civitas nostra Cracoviensis. Szkic do polityki miejskiej Kazimierza Wielkiego*, w: *Kazimierz Wielki. Historia i tradycja*, red. M. Jaglarz, Niepołomice–Kraków 2010, s. 42–43; por. B. Wyrozumska, *Kancelaria miasta Krakowa w średniowieczu*, Kraków 1995, s. 41.

¹⁵³ A. Bartoszewicz, *Ratusz w małych miastach polskich w XV–XVI wieku*, *RDSG*, 74, 2014, s. 161–172.

¹⁵⁴ H. Seroka, *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002, s. 26 n.; M. Starzyński, *Uwagi w sprawie genezy najstarszej pieczęci Krakowa z XIII wieku (na marginesie ostatnich badań)*, „*Studia Źródłoznawcze*” 50, 2012, s. 38.

¹⁵⁵ M. Haisig, *Motywy średniowiecznej architektury*, s. 32; P. Okniński, *Uwagi do dyskusji nad najstarszą pieczęcią Krakowa z XIII w.*, „*Studia Źródłoznawcze*” 53, 2015, s. 166.

¹⁵⁶ M. Łukacz, *Zabudowa pierzei Rynku Głównego w Krakowie w okresie średniowiecza*, „*Krzysztofory*” 28, 2010, 1, s. 75–112; W. Komorowski, *Średniowieczne domy krakowskie*, s. 150 n.; J. Piekalski, *Praga, Wrocław i Kraków*, s. 182–186.

¹⁵⁷ W. Schich, *Zur Größe der area in den Gründungsstädten im östlichen Mitteleuropa nach den Aussagen der schriftlichen Quellen*, w: *Vera lex historiae. Studien zu mittelalterlichen Quellen. Festschrift für Dietrich Kurze*, red. S. Jenks, J. Sarnowsky, M.-L. Laudage, Köln 1993, s. 81–115; J. Piekalski, *Praga, Wrocław i Kraków*, s. 95 n.; P. Konczewski, *Działki mieszczańskie w południowo-wschodniej części średniowiecznego i wczesnonowożytnego Wrocławia*, Wrocław 2007, s. 27 n.; W. Komorowski, *Średniowieczne domy krakowskie*, s. 110 n.

Siedziba władz komunalnych Krakowa w południowo-zachodnim rogu centralnego placu miejskiego powstała jeszcze w XIII w. W dotychczasowej historiografii jako pierwszy dowód istnienia tej budowli traktowano wzmiankę w księdze miejskiej z 1316 r. o parceli leżącej właśnie naprzeciwko ratusza: „aream, que iacet in Circulo contra Rathus”¹⁵⁸. Wydaje się jednak, że ratusz wzmiankowany już we wspomnianym dokumencie opata klasztoru cysterskiego w Mogile Teodoryka z 31 lipca 1299 r.¹⁵⁹ Formuła datacyjna tego dokumentu zaczyna się bowiem od słów: „Actum et datum publice Cracovie in communi consistorio”. Słowo *consistorium* służyło w tym czasie do określania najwcześniejszych siedzib władz komunalnych na obszarze kolonizacji na prawie niemieckim, jeszcze przed upowszechnieniem się terminu *domus consulum* i jego wernakularnego odpowiednika *Rathaus*, które uwypuklały już przywódczą rolę rady miejskiej¹⁶⁰. Terminem *consistorium* nazwano ratusz we Wrocławiu we wzmiance z 1299 r. we wrocławskiej księdze rachunkowej¹⁶¹. Za funkcjonalnym związkiem krakowskiego *consistorium* ze wzmiankowanym w 1316 r. ratuszem może także przemawiać enigmatyczny zapis umieszczony pod rokiem 1393 w jednej z krakowskich ksiąg rachunkowych. Siedziba obradującego na ratuszu sądu ławniczego została tam określona właśnie jako „pretorium iudicale vel consistorium dinghus”¹⁶².

¹⁵⁸ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 366. Pogląd ten zawarto w pierwszej w pełni naukowej monografii krakowskiego ratusza, autorstwa J. Muczkowskiego, *Dawny krakowski ratusz*, RK, 8, 1906, s. 1–50; ostatnio: W. Komorowski, A. Sudacka, *Rynek Główny w Krakowie*, Wrocław 2008, s. 26–27.

¹⁵⁹ *Najstarszy zbiór*, nr 1.

¹⁶⁰ G. Balińska, *Rozwój urzędzeń*, s. 149 n.; H. Manikowska, *Od „domus civium” do pałacu komunalnego. Średniowieczne początki siedziby władz miejskich*, RDSG, 74, 2014, s. 23.

¹⁶¹ *Codex diplomaticus Silesiae*, t. 3, wyd. C. Grünhagen, Wrocław 1860, s. 3. M. Bukowski, M. Zlat, *Ratusz wrocławski*, Wrocław 1958, s. 36 n.; M. Goliński, *Finanse ratusza w średniowieczu*, RDSG, 74, 2014, s. 214 n.

¹⁶² *Najstarsze księgi*, cz. 2, s. 305. Por. B. Wyrozumska, *Kancelaria miasta Krakowa*, s. 43, przyp. 15; W. Komorowski, *Krakowski ratusz w średniowieczu i domniemany dwór Artusa w Krakowie*, RK, 64, 1998, s. 21; tenże, *Ratusz krakowski*, s. 178; W. Komorowski, A. Sudacka, *Rynek Główny w Krakowie*, s. 231; zob. też uwagi M. Golińskiego, *Finanse ratusza*, s. 206.

ROZDZIAŁ III

KOMUNALNE „PRZEDSIĘBIORSTWO”

Pierwsze wielkie lokacje miast na ziemiach polskich przypadły na okres żywiolowego rozwoju gospodarki pieniężnej w XIII w., dynamizowanej między innymi właśnie poprzez działalność kolonizacyjną¹. Z punktu widzenia władców zakładane miasta miały przede wszystkim przynosić wysokie i stałe dochody pieniężne. W większych ośrodkach miejskich jeszcze w okresie poprzedzającym lokacje działały taberny i wyspecjalizowane stanowiska handlowe². Jednak dopiero po lokacji powstawały prawne ramy autonomicznej gospodarki miasta. Charakteryzowała się ona między innymi nastawieniem na zaspokajanie konsumpcji masowej, uzawodowieniem działalności zarobkowej oraz sprofilowaniem, które odpowiadało cechom regionalnych stref gospodarczych³. Dzięki

¹ S. Gawlas, *Komercjalizacja jako mechanizm europeizacji peryferii na przykładzie Polski*, w: *Ziemie polskie wobec Zachodu. Studia nad rozwojem średniowiecznej Europy*, red. S. Gawlas, Warszawa 2006, s. 94 n.

² I. Cieśla, *Taberna wczesnośredniowieczna w Polsce wieku X–XII*, w: *Studia wczesnośredniowieczne*, t. 4, red. A. Gieysztor, Warszawa 1958, s. 159–222; też, *Karczma*, w: *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 2, red. W. Kowalenko, G. Labuda, T. Lehr-Splawiński, Wrocław 1964–1965, s. 373–375; S. Trawkowski, *Ołbin wrocławski w XII wieku*, RDSG, 20, 1958, s. 69–106; tenże, *Taberny płockie na przełomie XI i XII wieku*, PH, 53, 1962, s. 731–744; K. Buczek, *Targi i miasta na prawie polskim (okres wczesnośredniowieczny)*, Kraków 1964, zwł. s. 37 n.; I. Rabęcka-Brykczyńska, *Jatki rzeźnicze w Polsce w XII–XIV w.*, w: I. Rabęcka-Brykczyńska, T. Sobczak, *Z problematyki badań nad produkcją i konsumpcją żywności w Polsce*, Wrocław 1984, s. 10 n.; J. Piekalski, *Przyczynek do kwestii spożycia i dystrybucji mięsa w średniowiecznym Wrocławiu*, KHKM, 39, 1991, 2, s. 139–152; tenże, *Wrocław średniowieczny. Studium kompleksu osadniczego na Ołbinie w VII–XIII w.*, Wrocław 1991, s. 115 n.; S. Gawlas, *Przełom lokacyjny w dziejach miast środkowoeuropejskich*, w: *Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, red. Z. Kurnatowska, T. Jurek, Poznań 2005, s. 156 n.

³ F.W. Carter, *Trade and Urban Development in Poland. An Economic Geography of Cracow, from Its Origins to 1795*, Cambridge 1994 (Cambridge Studies in Historical

udziałowi w międzynarodowej wymianie handlowej i mimo książecego fiskalizmu polskie miasta lokacyjne stawały się już w XIII w. ważnymi punktami koncentracji znacznych ilości kapitału pieniężnego, który po właściwym ulokowaniu mógł stać się źródłem dziedzicznego dochodu i podstawą awansu społecznego rodzin kupieckich⁴. W Małopolsce zjawiskom takim sprzyjał zwłaszcza rozwój przedsiębiorstw górniczych, których utrzymanie i zarząd pochłaniały ogromne sumy⁵. W miarę rozwoju miasta komunalnego wzrastały także potrzeby finansowe samej gminy. Do grona podmiotów rywalizujących o dochody wkraczały więc stopniowo także instytucje samorządowe, które rozbudowywały w tym celu własne systemy fiskalne⁶.

1. AUTONOMIA GOSPODARCZA MIASTA

Utworzenie w Krakowie gminy kupieckiej w pierwszej ćwierci XIII w. musiało przyspieszyć rozwój gospodarki pieniężnej w rejonie późniejszego miasta lokacyjnego. Na terenie osady przedlokacyjnej odkryto ślady metalurgii żelaza i metali kolorowych, a także dowody

Geography, 20); G. Myśliwski, *Wrocław w przestrzeni gospodarczej Europy (XIII–XVI wiek). Centrum czy peryferie?*, Wrocław 2009.

⁴ M. Goliński, *Podstawy gospodarcze mieszczaństwa wrocławskiego w XIII wieku*, Wrocław 1991 (Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia, 85), s. 106 n.; R.C. Hoffmann, *Wrocław Citizens as Rural Landholders*, w: *The Medieval City. In Honor of Robert S. Lopez*, red. H.A. Miskimin, D. Herlihy, A.L. Udovitch, New Haven 1977, s. 293–311; B. Zientara, *Działalność lokacyjna jako droga awansu społecznego w Europie Środkowej w XII–XIV w.*, „Śląski Kwartalnik Historyczny »Sobótka«” 36, 1981, 1, s. 43–57; J. Tandecki, *Pozazawodowe źródła dochodów mieszkańców miast pruskich w średniowieczu*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyrozumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Z. Piech, Kraków 2008, s. 161–172.

⁵ M. Małowist, *Uwagi o roli kapitału kupieckiego w Europie Wschodniej w późnym średniowieczu*, PH, 56, 1965, 2, s. 220–231; S. Gawlas, *Monarchia Kazimierza Wielkiego a społeczeństwo*, w: *Genealogia. Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1999, s. 212–214; zob. też W. von Stromer, *Nürnberger Unternehmer im Karpatenraum. Ein oberdeutsches Buntmetall-Oligopol 1396–1412*, KHKM, 16, 1968, 4, s. 641–662; tenże, *Oberdeutsche Hochfinanz 1350–1450*, cz. 1–3, Wiesbaden 1970; tenże, *Die ausländischen Kammergrafen der Stephanskronen – unter den Königen aus den Häusern Anjou, Luxemburg und Habsburg – Exponenten des Grosskapitals*, „Hamburger Beiträge zur Numismatik” 27–29, 1973–75, s. 85–106.

⁶ Zob. *Materiały z konferencji naukowej „Budżety i księgowość miejska w Polsce na tle Europy Środkowej od późnego średniowiecza do schyłku okresu nowożytnego (XIV – początek XIX w.)”*, red. R. Czaja, E. Kizik, RDSG, 70, 2010.

prowadzenia działalności kupieckiej i utrzymywania kontaktów ponadregionalnych, między innymi odważniki kupieckie, wybitą w pierwszej połowie XIII stulecia monetę armeńską i bizantyński emaliowany krzyżyk z brązu⁷. Rozwojowi gospodarki pieniężnej sprzyjała na pewno obecność klasztoru cysterskiego⁸. W 1225 r. konwent ten przeniesiono z Kacic do Mogiły, w bezpośrednie zaplecze miasta⁹. Związki zakonników z kupiectwem ukazuje dokument wojewody krakowskiego Marka z 1230 r., poświadczający wypłacenie przez klasztor 40 grzywien czystego srebra spadkobiercom komesa Racibora za wieś Syrachów¹⁰. Racibor zmarł przed finalizacją kontraktu i zapewne dlatego odwołano się do arbitrażu kupców krakowskich, którzy sprawdzili jakość kruszcu. W imieniu konwentu zrobił to sołtys gminy kupieckiej Piotr, który sam dwa lata wcześniej, już jako sołtys, sprzedał klasztorowi wieś Trusinów¹¹, a ze strony spadkobierców Racibora wystąpił kupiec Dionizy. Pozostali przedstawiciele miasta byli obecni przy wypłacaniu kwoty¹². Autonomiczne ramy miejskiej gospodarki uformowano na mocy przywileju lokacyjnego z 1257 r. Książę obiecał, że ze swoich środków („*nostris sumptibus et laboribus*”) wybuduje w mieście kramy zarówno sukienne, jak i dla przekupniów. Opłaty od ich użytkowania podzielono między władcę i wójtów w stosunku 5:1. W przywileju wzmiankowano też stanowiska handlowe szewców, rzeźników i piekarzy, a dochody z nich włączono do uposażenia wójtów. Bolesław udzielił mieszczanom pięcioletniej wolnizny i dziesięciolet-

⁷ K. Radwański, *Kraków przedlokacyjny*, s. 151; C. Buško, W. Głowa, *Osada przedlokacyjna na Rynku krakowskim*, „*Krzysztofor*” 28, 2010, 1, s. 147–148.

⁸ W. Schich, *Zum Problem des Einstiegs der Zisterzienser in den Handel im 12. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung des Ordensstatutes „De nundinis”*, w: *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1987, s. 33–59.

⁹ M. Zdanek, *W sprawie procesu fundacyjnego opactwa w Mogile*, „*Nasza Przeszłość*” 94, 2000, s. 93 n.; tenże, *Proces implantacji opactwa cystersów w Mogile*, „*Nasza Przeszłość*” 96, 2001, s. 517 n.

¹⁰ KMog, nr 11; J. Bieniak, *Polska elita polityczna XII wieku. Część III C. Arbitrzy książąt – pełnia władzy*, w: *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 8, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1999, s. 20 n.; K. Skupieński, *Dokument urzędniczy w piastowskiej Małopolsce*, w: *Memoriae amici et magistri. Studia historyczne poświęcone pamięci prof. Wacława Korty (1919–1999)*, red. M. Derwich, W. Mrozowicz, R. Żerelik, Wrocław 2001, s. 128 n.; M. Zdanek, *Proces implantacji*, s. 533–534.

¹¹ KMog, nr 8.

¹² Tamże, nr 11.

niego zwolnienia z ceł, a wójtom zwolnienia wieczystego. Wolniczną nie objęto opłat od sklepów sukiennych i kramów. Mieszczanie otrzymali też tereny rolniczo-hodowlane na północnym wschodzie, sięgające rzeki Prądnik, oraz prawo do nadzorowanego przez wójtów połowu ryb na brzegach Wisły od Zwierzyńca po Mogiłę. Utworzono także załączki miejskiego zaplecza produkcyjnego, głównie w rejonie kościoła św. Mikołaja, gdzie znajdowała się przekazana wójtom rzeźnia oraz należące do nich cztery młyny¹³. Wójtowie uzyskali też pozwolenie na zbudowanie trzech kolejnych młynów na Wiśle.

Zaplecze produkcyjne miasta lokacyjnego w XIII w. stopniowo się zmieniało. Sprzyjały temu prawdopodobnie już inicjatywy podejmowane przez Leszka Czarnego, który zezwolił na przekopanie pierwszej młynówki, stwarzając podstawę dla wykształcenia się osiedla garbarskiego przed Bramą Szewską, na zachodnim pograniczu miasta. W jednym z dwóch wielkich przywilejów wrześnieowych z 1306 r. Władysław Łokietek pozwolił na zakładanie przez mieszczan za zgodą wójtów młynów na Rudawie w promieniu mili od miasta¹⁴. Możliwe, że już w drugiej połowie XIII w. przynajmniej niektóre młyny należące wcześniej do wójtów stały się własnością kupców. Wpisy w księdze miejskiej identyfikujące ich właścicieli powstały jednak już po stłumieniu buntu i likwidacji dziedzicznego wójtostwa¹⁵. Na początku XIV w. zaplecze produkcyjne w rejonie kościoła św. Mikołaja obejmowało też słodownię i cegielnię, wzmiankowane w latach 1301 i 1312¹⁶. Z wpisu z 1301 r. wynika, że słodownia stanowiła w tym czasie własność prywatną mieszczan. Została wtedy kupiona przez Hanusza Frisego od Jaśka i Isinbolta, zasadźców i wójtów Wieliczki. Zaznaczono jednak, że zgodnie z wolą rajców słodownia powinna pozostać na swoim dotychczasowym miejscu, a jej właściciele mają obowiązek odbudować ją w razie pożaru lub innych zniszczeń: „vorburnet iz aber oder uervulet, so sal her iz wider buwen nach der ratherre willen”¹⁷. Już w XIII w. rada miejska Krakowa starała się przejąć zarząd nad niektórymi

¹³ H. Świechowska, *Przedmieście Wesola*, w: *Studia nad przedmieściami Krakowa*, red. J. Dąbrowski, Kraków 1938, s. 126–174; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*, Kraków 2004, s. 222–224.

¹⁴ KDMK, I, nr 3.

¹⁵ J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 222–224.

¹⁶ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 6, 229. J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 222.

¹⁷ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 6.

przedsiębiorstwami. Umacniała się również funkcja miasta lokacyjnego jako centrum rynku lokalnego. Świadczy o tym zwłaszcza stopniowe zagęszczanie się osadnictwa wiejskiego na prawie niemieckim wokół Krakowa oraz nagromadzenie w tym rejonie wysokich czynszów¹⁸. Ekspansji wpływów gospodarczych miasta lokacyjnego służyło też rozprzestrzenianie się krakowskiego systemu miar i wag. Pierwsza wzmianka o wagach i miarach Krakowa znajduje się w dokumencie opata mogilskiego Engelberta z 1283 r. w sprawie reformy kontraktu lokacyjnego Prandocina, założonego w dobrach klasztornych przez dwóch krakowskich patrycjuszów. Konwent cysterski zwrócił się o pomoc do rajców Krakowa, którzy wyznaczyli wysokość czynszu i daniny zbożowej pobieranych z Prandocina, posługując się krakowskimi miarami („in pondere Cracoviensi et in mensura eiusdem civitatis”)¹⁹. W dokumencie zaznaczono, że choć Prandocin był własnością klasztoru, to znajdował się „in Cracoviensi districtu”²⁰. Z tego okresu pochodzi również pierwsza wzmianka świadcząca o posługiwaniu się w okolicach miasta miarami Poznania. W 1284 r. Przemysław II zezwolił mieszczańskiemu poznańskiemu Henrykowi na lokację podmiejskiej wsi Górczyn, określając wysokość daniny zbożowej właśnie według miary poznańskiej („in mensuram Poznaniensem”)²¹.

Umacnianiu stosunków rynkowych w mieście lokacyjnym i jego zapleczu służyły też określone regulacje prawne, takie jak prawo mili, prawo składu czy zezwolenia na organizowanie jarmarków i tworzenie cechów. Co prawda nic nie wiadomo o obowiązywaniu w Krakowie w XIII w. prawa mili, jednak już w 1306 r. miasto otrzymało od Władysława Łokietka bezwzględne prawo składu, a także wieczyste zwolnienie z ceł na terenie całego państwa²². Wpisy do założonej około 1300 r. księgi miejskiej świadczą też o organizowaniu w tym

¹⁸ A. Gąsiorowski, *Ze studiów nad szerzeniem się tzw. „prawa niemieckiego” we wsiach ziemi krakowskiej i sandomierskiej (do roku 1333). Rozwój i zmiany poglądów na średniowieczną „kolonizację na prawie niemieckim”,* RH, 26, 1960, s. 162; S. Gawlas, *Komercjalizacja*, s. 104–105; K. Radomski, *Upieniężnienie gospodarstw kmiecych w Małopolsce w latach 1253–1370*, Warszawa 2012.

¹⁹ KMog, nr 35; A. Gąsiorowski, *Ze studiów*, s. 161–163; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992, s. 178–179.

²⁰ W sprawie możliwych znaczeń tego terminu zob. A. Gąsiorowski, „*Districtus*” w *Wielkopolsce początków XIV wieku*, RH, 32, 1966, s. 173–193.

²¹ PMP, nr 7.

²² KDMK, I, nr 4.

czasie w Krakowie jarmarków²³. Większy odbywał się w maju, w okolicach dnia św. Jakuba²⁴, a drugi, nazywany „małym jarmarkiem”²⁵, we wrześniu, w okolicach dnia św. Michała²⁶. Początki krakowskiej organizacji cechowej sięgały zapewne również drugiej połowy XIII w.²⁷, gdy funkcjonowanie cechów na Śląsku stawało się raczej standardem²⁸. Zasady ich działalności uregulowano już w pouczeniu prawnym z Halle dla Środy z 1235 r., wymieniającym cechy piekarzy, rzeźników i szewców²⁹. Te same trzy typy korporacji wzmiankowano w pouczeniu prawnym z Berlina dla Frankfurtu nad Odrą z około 1253 r.³⁰ Profesje te odpowiadają zatem gałęziom miejskiego wytwórstwa, dla których przewidziano stanowiska handlowe na etapie lokacji Krakowa. Pierwszym księciem krakowskim, który stosował większość wymienionych regulacji gospodarczych, był Leszek Czarny. Świadczą o tym przepisy przywileju lokacyjnego Sandomierza z 1286 r. Władca ustanowił prawo mili miejskiej, zabraniając utrzymywania tabern w promieniu mili od miasta, poza istniejącymi „od dawna” karczmami biskupią i dwoma kolegiackimi³¹. Miasto otrzymało także całkowite prawo składu na towary cudzoziemców i prawo do organizowania 14-dniowego jarmarku

²³ S. Kutrzeba, *Handel Krakowa w wiekach średnich*, w: tenże, *Finanse i handel średniowiecznego Krakowa*, wyd. M. Starzyński, Kraków 2009, s. 382 n.; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 390 n.

²⁴ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 137 (1310 r.).

²⁵ Tamże, nr 109 (1310 r.).

²⁶ Tamże, nr 207 (1311 r.).

²⁷ J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 218–220; F. Kiryk, *Porządek cechowy w średniowiecznym Krakowie*, w: *Kraków. Studia z dziejów miasta: w 750 rocznicę lokacji*, red. J. Rajman, Kraków 2007, s. 77; Z. Noga, *Grupy zawodowe i przepływy międzygrupowe w Krakowie i miastach województwa krakowskiego w średniowieczu*, w: *Człowiek w średniowieczu. Między biologią a historią*, red. A. Szymczakowa, Łódź 2009, s. 254 n.; zob. też J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 333 n.

²⁸ M. Goliński, *Grupy zawodowe i przepływy międzygrupowe w miastach śląskich*, w: *Człowiek w średniowieczu*, s. 265; por. K. Maleczyński, *Kilka uwag nad procesem powstawania miejskich cechów na przykładzie miast śląskich*, PH, 48, 1957, 4, s. 642–654.

²⁹ *Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte und der Einführung und Verbreitung deutscher Kolonisten und Rechte in Schlesien und der Ober-Lausitz*, wyd. G.A. Tzschoppe, G.A.H. Stenzel, Hamburg 1832, nr 16, s. 36–42.

³⁰ *Codex diplomaticus Brandenburgensis. Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Geschichtsquellen für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihrer Regenten*, cz. 1, t. 23, wyd. A.F.J. Riedel, Berlin 1862, nr 3.

³¹ *Dokument lokacyjny Leszka Czarnego dla Sandomierza z 1286 roku*, wyd. T. Giergiel, R. Jop, Sandomierz 2015 (*Źródła do Dziejów Sandomierza*, 1), s. 52.

w dniu Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny, patronki kolegiaty. Leszek zezwolił też mieszczanom na bicie własnej monety denarowej, którą mieli przyjmować wszyscy kupcy w ziemi sandomierskiej: „Statuimus etiam et volumus quod moneta communis denariorum in predicta civitate habeatur et per totum dominium Sandomiriense a vendentibus et ementibus res qualescunque irrecusabiliter accipiatur”. Termin *moneta communis* oznaczał prawdopodobnie, że bito ją pod książęcym stemplem i zgodnie z książęcą stopą menniczą, była to więc *de facto* moneta książęca³². Podobne przepisy znalazły się w przywileju lokacyjnym Nowego Sącza, wystawionym w 1292 r. przez Wacława II³³. Władca wprowadził w mieście prawo mili, obowiązywało ono jednak nie tylko w odniesieniu do karczmem, lecz także targów i wszelkiej działalności rzemieślniczej: „quempiam artificia”. Wacław zgodził się również na odbywanie jarmarku w trakcie oktawy święta dedykowanego patronce kościoła parafialnego, św. Małgorzacie. Nowy Sącz uzyskał też prawo do bicia monety. W przywileju nie sprecyzowano jej statusu, jednak dochód menniczny nadano miastu: „Monetam eciam pro utilitate civitatis per advocatos instaurandam concedimus et favemus”³⁴.

³² P. Żmudzki, *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 425; B. Paszkiewicz, *Kraków, Sandomierz i mennictwo Władysława Łokietka, w: Miasta, ludzie, instytucje, znaki*, s. 765–788. W sprawie typologii uprawnień mennicznych kryjących się za terminami *moneta communis*, *moneta specialis* i *moneta libera* zob. R. Grodecki, *Przywilej menniczny biskupstwa poznańskiego z r. 1233*, w: tenże, *Polityka pieniężna Piastów*, red. W. Lohman, Kraków 2009, s. 33–67.

³³ KDP, III, nr 67.

³⁴ B. Paszkiewicz, *Średniowieczne monety Nowego Sącza*, Nowy Sącz 1994; tenże, *Średniowieczne mennictwo nowosądeckie*, „Rocznik Sądecki” 22, 1994, s. 103–115; tenże, *Brakteaty polskie w 1. tercji XIV w.*, „Wiadomości Numizmatyczne” 38, 1994, 1–2, s. 20–21. Badacz podejrzewał, że władze Nowego Sącza uzyskały prawo do bicia monety typu *moneta specialis*, a więc różniącej się stemplem i ewentualnie stopą menniczą od monety książęcej. Proponował również, by mennicy miejskiej przypisać emisję trzech odmian brakteatów z przedstawieniem smoka, znanych z 16 egzemplarzy z XIV-wiecznego skarbu w Przylęku i datowanych przez niego na lata 1310–1320. Koncepcja ta stała się tematem polemiki: W. Kopicki, rec. *Średniowieczne monety Nowego Sącza*, Nowy Sącz 1994, „Wiadomości Numizmatyczne” 38, 1994, 3–4, s. 217–219; tenże, *Monety z napisem „[U]LADIZLAUS”*, „Wiadomości Numizmatyczne” 39, 1995, 1–2, s. 77–81; tenże, *W sprawie recenzji Borysa Paszkiewicza*, „Wiadomości Numizmatyczne” 41, 1997, 3–4, s. 167–174. Odpowiedź B. Paszkiewicza: *Minting Rights of Polish Cities in the 14th Century*, „Wiadomości Numizmatyczne” 40, 1996, 1–2, s. 99–100; tenże, *Nowy Sącz, Trzebiatów, „ULADIZLAUS”. O interpretacji brakteatów guziczkowych*, „Wiadomości Numizmatyczne” 41, 1997, 3–4, s. 153–154.

Program lokacji Krakowa uwzględniał także znaczenie miasta jako ponadregionalnego ośrodka handlu suknom i produkcji tekstylnej³⁵. Sukiennictwo odgrywało w tym czasie doniosłą rolę w dynamizowaniu stosunków pieniężnych w całej Małopolsce³⁶. Zorganizowana produkcja tekstylna, kierująca swe wyroby na różne rynki zbytu, wzmacniała zapotrzebowanie na bazę surowcową i zwiększała możliwości zbytu wełny z okolicznych dóbr ziemskich³⁷. Sukno krakowskie już w XIII w. było zapewne obecne na rynkach mniejszych miast Małopolski. Ośrodki te uczestniczyły też w eksporcie sukna na rynki zagraniczne, zwłaszcza w kierunkach wschodnim i południowo-wschodnim³⁸. Nie był to jednak raczej wyrób lokalny. W późniejszym średniowieczu sukno wywożone z Małopolski na Górne Węgry pochodziło w zdecydowanej większości ze Śląska³⁹. Przełom w rozwoju miejskiej produkcji tekstylnej na Śląsku dokonał się właśnie około połowy XIII w., a więc w czasach bliskich lokacji Krakowa⁴⁰. Wzmianka o wywozie sukna z Małopolski na Ruś znajduje się już w dokumencie Bolesława Wstydlwego z 1264 r. dotyczącym wójtostwa w Połańcu⁴¹. Sukno wymieniono także w kolejności po soli i ołowiu w przywileju Beli IV z lat 1263–1265, ustanawiającym cło, które pobierano w Twardoszynie od towarów wwożonych na Węgry⁴². O suknie i ołowiu wspomniano też w dokumencie Władysława Łokietka z 1310 r. w sprawie rozstrzygnięcia sporu celnego między Krakowem i klaryskami starosądeckimi⁴³. Wagę przywiązywaną w tym

³⁵ J. Wyrozumski, *Kraków średniowieczny jako ośrodek produkcji i handlu tekstylnego*, w: *Z przeszłości Krakowa*, red. J. Małecki, Warszawa–Kraków 1989, s. 25–49.

³⁶ Tenże, *Tkactwo małopolskie w późnym średniowieczu*, Warszawa–Kraków 1972.

³⁷ Tenże, *Przemiany w organizacji wytwórczości tekstylnej do schyłku XIII wieku*, w: *Zarys historii włókiennictwa na ziemiach polskich do końca XVIII wieku*, red. J. Kamińska, I. Turnau, Wrocław 1966, s. 54–61; S. Gawlas, *Komercjalizacja*, s. 104 n.

³⁸ J. Wyrozumski, *Tkactwo małopolskie*, s. 129 n.

³⁹ D. Poppe, *Pannus polonialis. Z dziejów sukiennictwa polskiego w średniowieczu*, *KHKM*, 36, 1988, 4, s. 628, 630–633; por. J. Wyrozumski, *Tkactwo małopolskie*, s. 129 n.

⁴⁰ M. Słoń, *Sukiennictwo w Europie Środkowej i wrocławskie Nowe Miasto*, „Śląski Kwartalnik Historyczny »Sobótka«”, 61, 2006, s. 211–223.

⁴¹ KDM, II, nr 473.

⁴² *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*, t. 11, wyd. G. Wenzel, Budapest 1873 (*Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria*, 20), nr 499. F. Kiryk, *Stosunki gospodarcze Jasła i miast okolicznych z miastami słowackimi w XV w.*, w: *Studia z dziejów Jasła i powiatu jasielskiego*, red. J. Garbaciak, Kraków 1964, s. 143–162; J. Wyrozumski, *Tkactwo małopolskie*, s. 121 n.

⁴³ KDMK, I, nr 7. O.M. Przybyłowicz, *Spory klarysek starosądeckich o cło w epoce średniowiecza*, „Rocznik Sądecki” 39, 2011, s. 56–57.

okresie do handlu suknem w Krakowie ukazuje też ustęp jednego z dwóch wielkich wrześnieowych przywilejów Łokietka z 1306 r. Zagwarantowano w nim mianowicie wójtom Krakowa pełnię jurysdykcji w sprawach o długi „za sukno i wszelkie inne towary” („pannos aut res alias quascumque”), bez względu na status społeczny pozwanego⁴⁴. W umowie handlowej zawartej w 1323 r. między Krakowem i Nowym Sączem wzmiankowano też cło kwartnikowe, pobierane w Krakowie „od dawna” („ab antiquo”) od postawu sukna⁴⁵. Przekonanie o doniosłej roli sukna w rozwoju stosunków handlowych znalazło też ciekawe odbicie w ustępie z 45. rozdziału *Żywotu św. Kingi*. Rozdział ten należy do najstarszej warstwy źródła, powstałej zapewne na początku XIV w.⁴⁶ Zgodnie ze wspomnianym passusem spowiednik księżnej, Boguchwał, przepowiedział na łożu śmierci upadek Starego Sącza, twierdząc, że miejsce, w którym wówczas handlowano szkarłatnym suknem, zarośnie trawą: „quod in loco, in quo nunc panni scarlatici venduntur, gramina viridia crescent”. Autor żywotu dodał, że tak rzeczywiście się stało na skutek lokacji Nowego Sącza, opisanej jako przenosiny Starego Sącza: „quia civitas ad locum alium transposita est”⁴⁷.

Główną dziedziną awansu krakowskiego kupiectwa była działalność handlowa w obszarze małopolskiej gospodarki kruszcowej. Lokacja Krakowa przypadła na okres rozkwitu górnictwa w całej Europie Środkowej⁴⁸. Mniej więcej po odkryciu złóż soli kamiennej w Bochni

⁴⁴ KDMK, I, nr 3.

⁴⁵ Tamże, nr 13; S. Kutrzeba, *Finanse Krakowa w wiekach średnich*, w: tenże, *Finanse i handel średniowiecznego Krakowa*, s. 89–98; J. Wyrozumski, *Kraków średniowieczny*, s. 25–49; tenże, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 218–220; M. Starzyński, *Civitas nostra Cracoviensis. Szkic do polityki miejskiej Kazimierza Wielkiego*, w: *Kazimierz Wielki. Historia i tradycja*, red. M. Jaglarz, Niepołomice–Kraków 2010, s. 47–48.

⁴⁶ M.H. Witkowska, „*Vita sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis*” jako źródło hagiograficzne, „*Roczniki Humanistyczne*” 10, 1962, 2, s. 48 n.; też, *Kinga – Kunegunda*, w: *Hagiografia polska. Słownik bio-bibliograficzny*, t. 1, red. R. Gustaw, Poznań 1971, s. 757–772; B. Kowalska, *Święta Kinga – rzeczywistość i legenda. Studium źródłoznawcze*, Kraków 2008, s. 218 n.

⁴⁷ *Vita et miracula sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH, t. 4, Lwów 1884, s. 720; K. Rosenbaiger, *Boguchwał*, w: PSB, t. 2, Kraków 1936, s. 194–195; F. Kiryk, *Dzieje miasta w okresie staropolskim*, w: *Historia Starego Sącza od czasów najdawniejszych do 1939 roku*, red. H. Barycz, Kraków 1979, s. 52.

⁴⁸ D. Molenda, *Górnictwo kruszcowe na terenie złóż śląsko-krakowskich do połowy XVI wieku*, Wrocław 1963, s. 49 n.; G. Myśliwski, *Strefa sudecko-karpacka i Lwów. Miejsce Śląska, Małopolski i Rusi Czerwonej w gospodarce Europy Zachodniej (połowa XIII –*

około połowy XIII w. rozwój górnictwa stał się ważnym czynnikiem sprzyjającym kolonizacji na prawie niemieckim w Małopolsce⁴⁹. Sól kamienna szybko wyparła z lokalnych rynków konkurencyjną sól z ruskich solanek⁵⁰. Była także eksportowana poza granice księstwa. Sól, zapewne z Małopolski, wymieniono we wspomnianym przywileju Beli IV z 1263–1265 r. w sprawie cła pobieranego w Twardoszynie. Po śmierci Leszka Czarnego, w okresie wojny domowej, mieszczanie krakowscy lokowali Wieliczkę. Przywilej lokacyjny wystawił Henryk IV Prawy, a potwierdził go i rozszerzył Przemysław II⁵¹. Jej zasadźcami zostali bracia Jaśko i Isinbolt, a na liście świadków wymieniono wójta Alberta i mieszczanina Gierasza, może tożsamego z Gerardem Borusem⁵². Gerardowi przypisuje się nawet sfinansowanie budowy pierwszego wielickiego szybu górniczego⁵³. W 1306 r. kupcy krakowscy

początek XVI wieku), w: *Ziemie polskie wobec Zachodu*, s. 247–319; D. Rozmus, *Wczesnośredniowieczne zagłębienie hutnictwa srebra i ołowiu na obszarach obecnego pogranicza Górnego Śląska i Małopolski (druga połowa XI–XII/XIII wiek)*, Kraków 2014.

⁴⁹ D. Molenda, *Miasta górnicze Europy środkowo-wschodniej w epoce feudalnej*, w: *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne*, red. A. Gieysztor, T. Rosłanowski, Warszawa 1976, s. 189–215; też, *Powstanie miast górniczych w Europie Środkowej w XIII–XVIII w.*, w: *Czas, przestrzeń, praca w dawnych miastach. Studia ofiarowane Henrykowi Samsonowiczowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Wyrobisz, M. Tymowski, Warszawa 1991, s. 157–175; też, *Polski otów na rynkach Europy Środkowej w XIII–XVII wieku*, Warszawa 2001.

⁵⁰ J. Wyrozumski, *Państwowa gospodarka solna do schyłku XIV wieku*, Kraków 1968, s. 113 n.

⁵¹ KDM, II, nr 515. K. Dziwik, *Początkowe dzieje Wieliczki*, „*Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce*” 15, 1989, s. 22–25; J. Piotrowicz, *Dzieje miasta Wieliczki w wiekach średnich*, w: *Wieliczka. Dzieje miasta (do roku 1980)*, red. S. Gawęda, A. Jodłowski, J. Piotrowicz, Kraków 1990, s. 63 n.; F. Sikora, *Wójtostwo wielickie w średniowieczu*, w: *Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, red. A. Jureczko, F. Leśniak, Z. Noga, Kraków 2004, s. 203–204.

⁵² J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 240.

⁵³ Chodzi o tzw. szyb Goryszowski. Nazwa ta poświadczona jest jednak dopiero na mapie z lat 1631–1638: J. Piotrowicz, *Problematyka genezy i najstarszych dziejów górnictwa solnego w Polsce*, „*Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce*” 2, 1968, s. 224 n.; A. Jodłowski, *Szyb „Goryszowski” w Wieliczce w świetle wstępnych badań archeologicznych*, „*Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce*” 11, 1982, s. 59–70; tenże, *Początki eksploatacji soli na terenie żup krakowskich do połowy XIII wieku*, w: *Dzieje żup krakowskich*, red. A. Jodłowski, Wieliczka 1988, s. 98; J. Piotrowicz, *Żupy krakowskie w pierwszych wiekach rozwoju od połowy XIII do początków XVI wieku*, w: *Dzieje żup krakowskich*, s. 123; zob. też R. Kurowski, *Ogólna charakterystyka zbioru kartograficznego Muzeum Żup Krakowskich (Problemy inwentaryzacji*

uzyskali od Władysława Łokietka zgodę na swobodne nabywanie soli u prasołów⁵⁴. W innych kierunkach i na znacznie większą skalę eksportowano małopolski ołów. Dostarczały go zwłaszcza złoża w rejonie książecego Olkusza, lokowanego chyba jeszcze przez Bolesława Wstydlivego⁵⁵. Inaczej jednak niż w przypadku handlu solą, podstawę zbytu ołowiu stanowił eksport zagraniczny. Głównym odbiorcą ołowiu były środkowoeuropejskie ośrodki hutnicze, potrzebujące go do wytopu złota i srebra⁵⁶. Już w XIII w. eksport ołowiu z Małopolski obejmował nie tylko Śląsk, lecz także Saksonię, Czechy i Węgry⁵⁷. Wymownym świadectwem dokumentującym w sposób pośredni aktywność mieszczan krakowskich w Olkuszu jest spis tamtejszych parcel i nieruchomości. Sporządzono go na potrzeby ewidencji podatkowej w kancelarii miejskiej, zapewne w drugiej ćwierci XIV w., zawierał jednak też informacje o nieżyjących już właścicielach⁵⁸. Jako mieszczan krakowskich

map górniczych), w: *Z dziejów kartografii*, red. J. Janczak, Z. Rzepa, Wrocław 1980, s. 131–162.

⁵⁴ KDMK, I, nr 4; zob. też J. Pachonński, *Bractwo solarzy, czyli prasołów krakowskich*, w: *Krakowskie żupy solne na tle 1000-lecia Polski*, red. A. Długosz, Wieliczka 1965 (Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce, 1), s. 196–197.

⁵⁵ D. Molenda, *Olkusz średniowieczny od połowy XIII do połowy XV wieku*, w: *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, t. 1, red. F. Kiryk, R. Kołodziejczyk, Warszawa–Kraków 1978, s. 148–218; też, *Polski ołów*, s. 103–125. Na duże gospodarcze znaczenie olkuskich kopalni za rządów Bolesława Wstydlivego zwracał wcześniej uwagę R. Grodecki, *Początki pieniężnego skarbu państwowego w Polsce*, w: tenże, *Polityka pieniężna Piastów*, s. 348. Mniej przekonuje koncepcja przypisująca lokację Olkusza Wacławowi II: J. Pierzak, *Dzieje Olkusza w świetle badań wykopaliskowych*, „Ilcusiana” 2012, 2(7), s. 120, 140; D. Rozmus, *Wczesnośredniowieczne zagłębie*, s. 102.

⁵⁶ D. Molenda, *Polski ołów*, s. 45 n.

⁵⁷ Wywóz ołowiu na Zachód za pośrednictwem portów bałtyckich poświadczony jest dopiero od drugiej połowy XIV w.: też, *Wywóz małopolskiego ołowiu przez Gdańsk do Europy Środkowej i Zachodniej w średniowieczu*, w: *Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. H. Manikowska, A. Bartoszewicz, W. Fałkowski, Warszawa 2000, s. 199–209; też, *Polski ołów*, s. 90 n.

⁵⁸ Por. B. Wyrozumska, *Fragmenty najstarszej księgi Olkusza*, „Małopolskie Studia Historyczne” 2, 1959, 1, s. 52–53. Zdaniem wydawczyni spis powstał przed 1317 r., za czym przemawia wymienienie w nim patrycjusza krakowskiego Gotfryda Keczera. Właśnie bowiem pod 1317 r. w krakowskiej księdze miejskiej wspomina się o nim jako o zmarłym; *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 467: „domina China relicta Gotfridi de Keczer”. Król piarski został wydatowany przez uczoną ogólnie na pierwszą połowę XIV w. Z jej ustaleniami nie zgodził się częściowo M. Goliński, *Wokół socjotopografii późnośredniowiecznej Świdnicy*, cz. 1, Wrocław 2000 (Acta Universitatis

identyfikowano do tej pory, figurującego na pierwszym miejscu spisu, Wierzyńka – może Mikołaja, a następnie Peszka Wierzyńka, Gotfryda Keczera, Hanka z Zawichostu, Fryczka Kurzwursta, Ulryka Tatara oraz Hejnusza Winrycha⁵⁹. Listę tę należy jednak uzupełnić o co najmniej trzy osoby, mianowicie Hejnczka Branta, zapewne krewnego Tylmana Branta, a także Sybotę z Będzina oraz Henryka Sudermana. Tylman, krewny Hejnczka, był pierwszym znanym przełożonym żupy olkuskiej⁶⁰, natomiast Henryk wywodził się zapewne z zamożnego kupiectwa z Dortmundu w Westfalii, przenikającego w tym czasie do Europy Środkowej, zwłaszcza do miast pruskich⁶¹. Obaj wzięli udział w buncie wójta Alberta. Najważniejszym motorem imigracji westfalskiej były jednak zyski z tranzytu miedzi, sprowadzanej na ziemię polskie z Węgier, a następnie wywożonej znad Bałtyku drogą morską do Flandrii⁶². Miedź – na pewno o proveniencji węgierskiej – została wymieniona na pierwszym miejscu wśród towarów sprowadzanych „z królestwa Polski” („du royaume de Polane”) do kantoru brugijskiego na przełomie XIII i XIV w.⁶³ Władysław Łokietek nadając w 1306 r. kupcom krakowskim

Wratislaviensis. Historia, 141), s. 22–23. Badacz zauważył, że w spisie wymieniono również mieszczan działających raczej od drugiej ćwierci XIV w., np. przedstawicieli rodziny Wierzyńków. Udowodnił też, że pierwsze zachowane księgi podatkowe z miast śląskich pochodzą dopiero z połowy XV w. Ustalenia M. Golińskiego nie zostały jednak dostrzeżone w późniejszych badaniach.

⁵⁹ B. Wyrozumska, *Fragmenty najstarszej księgi Olkusza*, s. 51. Ustaleń tych nie uwzględnił J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*.

⁶⁰ J. Ptaśnik, *Studia nad patrycjatem krakowskim wieków średnich*, cz. 2, RK, 16, 1914, s. 12.

⁶¹ Zidentyfikował go R. Czaja, *Strefa bałtycka w gospodarce europejskiej w XIII–XV wieku ze szczególnym uwzględnieniem Prus Krzyżackich*, w: *Ziemię polskie wobec Zachodu*, s. 207; por. J. Rajman, *Gmina miasta lokacyjnego w XIII i początkach XIV wieku, w: Kraków. Studia z dziejów*, s. 68.

⁶² T. Jasiński, *Imigracja westfalska do Prus w okresie późnego średniowiecza (XIII–XV w.)*, w: *Niemcy – Polska w średniowieczu*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1986, s. 104–118; K. Mikulski, K. Kopiński, *Z Westfalii przez Toruń i Kraków za węgierską miedzią. Rodzina von der Linde od XIV do pierwszej połowy XVI wieku*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki*, s. 263–288.

⁶³ O.R. Halaga, *Košice-Balt. Výroba a obchod v styku východoslovenských miest s Pruskom (1275–1526)*, Košice 1975, s. 65; tenże, *Verbindungen ostslowakischer Städte mit dem europäischen Markt über Polen und die Ostsee und die „Pacta mutua” Kraka-Kaschau*, w: *Hansische Stadtgeschichte – Brandenburgische Landesgeschichte. Eckhard Müller-Mertens zum 65. Geburtstag*, red. E. Engel, K. Fritze, J. Schildhauer, Weimar 1989 (Hansische Studien, 8), s. 132–135; D. Molenda, *Polski ołów*, s. 90, przyp. 14.

bezwzględne prawo składu, jako najważniejszy towar wymienił właśnie miedź sprowadzaną z Węgier. Zaznaczono w tym przywileju wyraźnie, że transportowano ją potem drogą zarówno wodną, jak i lądową do Torunia. Trzeba odnotować, że książę udzielił przy tej okazji także wolności handlowych kupcom zwożącym do Krakowa ryby, zapewne znad Bałtyku⁶⁴. Niektórzy kupcy krakowscy starali się w tym czasie utrzymywać nawet bezpośrednie stosunki handlowe z kupiectwem flandryjskim. Świadczą o tym zeznania złożone przez trzech mieszczan w trakcie procesu polsko-krzyżackiego w 1339 r. Wynika z nich, że w 1309 r. wracali oni na własnych statkach z Flandrii z towarem w górę Wisły, lecz zostali zatrzymani przez Krzyżaków pod Świeciem⁶⁵. Można przypuszczać, że wieźli sukno flandryjskie⁶⁶.

Mieszczanie krakowscy realizowali plany handlowe we współpracy z Sandomierzem. Świadczą o tym trzy przywileje otrzymane przez Kraków i Sandomierz od dwóch władców mazowieckich, zapewne w latach 1310–1311⁶⁷. Zachowały się one w kopiach w kodeksach Ambrożego Grabowskiego i Baltazara Behema, nie ma jednak powodu, by podważać ich wiarygodność⁶⁸. Dwa zostały wystawione przez Bolesława II, krewniaka i dawnego sojusznika Łokietka. 22 lutego 1310 r. gwarantował on Krakowowi, Sandomierzowi i innym miastom ziemi krakowskiej oraz węgierskim („et ceteris civitatibus terre Cracoviensis et Ungarie”) swobodny i bezpieczny przejazd przez swoje księstwo

⁶⁴ KDMK, I, nr 4; S. Kutrzeba, *Handel Krakowa*, s. 192 n., 202 n.; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 214.

⁶⁵ *Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, t. 1, Poznań 1890, s. 384–386. S. Kutrzeba, *Handel Krakowa*, s. 195; R. Grodecki, *Znaczenie handlowe Wisły w epoce piastowskiej*, w: *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938, s. 301; M. Starzyński, *Patrycjat krakowski w aktach Kamery Papieskiej z XIV wieku. (Ze studiów na udziałem kupiectwa krakowskiego w międzynarodowym transferze finansów, w: Elita władzy miasta Krakowa i jej związki z miastami Europy w średniowieczu i epoce nowożytnej (do połowy XVII wieku). Zbiór studiów*, red. Z. Noga, Kraków 2011, s. 333–334 i przyp. 8, gdzie uwagi dotyczące datowania wyprawy; zob. też W. Ossowski, *Przemiany w skutnictwie rzeczonym w Polsce. Studium archeologiczne*, Gdańsk 2010, s. 75–77. Badacz zebrał przesłanki uwiarygodniające prowadzenie już w XIII w. żeglugi na Wiśle w celach handlowych między Krakowem i miastami pruskimi.

⁶⁶ S. Kutrzeba, *Handel Krakowa*, s. 200–201.

⁶⁷ KDMK, I, nr 5–6, 8. Edycja na podstawie kopii w kodeksie Baltazara Behema; zob. też S. Estreicher, *Wstęp*, w: *Najstarszy zbiór*, s. VIII.

⁶⁸ E. Suchodolska, *Kancelarie na Mazowszu w latach 1248–1345. Ośrodki zarządzania i kultury*, Warszawa 1977, s. 152.

na łądzie i wodach z towarami, za opłaceniem cła⁶⁹. Gwarancje te powtórzył w niedatowanym dyplomie, adresowanym tylko do wójtów i mieszczan Krakowa i Sandomierza, a swoją protekcję rozszerzył na ich współników: „omnibus vestrīs sociis sodalibus et amicis undecumque veniant, cuiusqumque generis vel condicionis existant”. Dodał też, że o nadanie przywileju zabiegał u niego Władysław Łokietek⁷⁰. 28 lutego 1311 r. syn Bolesława, książę czerski Trojden, pozwolił kupcom Krakowa i Sandomierza oraz ich współnikom na przemieszczanie się po jego władztwie za uiszczeniem opłat⁷¹. Dyplomy te zostały ogłoszone także z myślą o interesach władców mazowieckich, którzy chcieli czerpać korzyści z ruchu handlowego odbywającego się na szlakach łączących Kraków z miastami pruskimi. To właśnie Bolesław, już jako pan zjednoczonego Mazowsza, założył na przełomie XIII i XIV w. Starą Warszawę⁷².

2. OŚRODEK KONCENTRACJI KAPITAŁU

Wraz z rozwojem stosunków handlowych miasto lokacyjne w Krakowie stawało się ośrodkiem koncentracji znacznych kapitałów. Mieszczanie dysponowali pieniędzmi umożliwiającymi nabywanie na terenie miasta nieruchomości, przedsiębiorstw oraz ogrodów na przedmieściach, głównie przed bramami: Szewską, Floriańską i Mikołajską. Działania te znajdują odbicie dopiero w księdze wpisów, a więc od początku XIV w.⁷³

⁶⁹ KDMK, I, nr 5.

⁷⁰ Tamże, nr 6.

⁷¹ Tamże, nr 8. K. Pacuski, *Mazowsze wobec walk o władzę w Polsce na przełomie XIII/XIV w. Sprawa przynależności kasztelanii sieciechowskiej na początku XIV w.*, KH, 85, 1978, 3, s. 585–588.

⁷² A. Gieysztor, *Początki życia miejskiego nad środkową Wisłą i geneza Warszawy*, „Rocznik Warszawski” 7, 1966, s. 45 n., tenże, *Śródmieścia dzieje starsze*, w: *Dzieje Śródmieścia*, red. J. Kazimierski, Warszawa 1975, s. 29 n.; *Warszawa średniowieczna*, z. 2, red. A. Gieysztor, Warszawa 1975 (Studia Warszawskie, 19); H. Samsonowicz, *Początki Warszawy*, w: *Początki Warszawy. Spojrzenie po 700 latach*, red. H. Rutkowski, Warszawa 2015, s. 11; T. Jasiński, *Rola Piastów mazowieckich w handlu hanzeatycko-ruskim na przełomie XIII i XIV w.*, w: *Dziedzictwo książąt mazowieckich. Stan badań i perspektywy badawcze. Materiały sesji naukowej zorganizowanej przez Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum i Archiwum Główne Akt Dawnych 27–28 października 2016*, red. J. Grabowski, R. Mroczek, P. Mrozowski, Warszawa 2017, s. 61–88.

⁷³ J. Rajman, *O cenach nieruchomości w średniowiecznym Krakowie*, „Teki Komisji Architektury i Urbanistyki” 24, 1990, s. 7–13; tenże, *Kraków. Zespół osadniczy*,

Niektórzy kupowali też majątki poza miastem. Zdecydowanie największymi kosztami, a także ryzykiem niepowodzenia obciążone było lokowanie wsi i miast⁷⁴. Najzamożniejsi mieszczanie nabywali ziemię poza Krakowem i czerpali zyski z kolonizacji już w drugiej połowie XIII w., początkowo w dobrach klasztornych⁷⁵. W 1274 r. bracia Henryk i Gerard Borusowie przenieśli na prawo niemieckie wieś Bronowice (Niemieckie) w dobrach benedyktynów tynieckich, w 1276 r. lokowali wspólnie Luboczę i Pobiednik we włościach norbertanek zwierzynieckich, a w 1278 r. lokowali Prandocin należący do cystersów mogiłskich⁷⁶. W 1279 r. Gotfryd, syn Arnolda ze Ślesina, lokował Brzesko w dobrach norbertańskich⁷⁷. W 1288 r. niejaki Walter przeniósł na prawo niemieckie wsie Bibice i Mieszków w dobrach norbertanek zwierzynieckich⁷⁸, a w 1293 r. Piotr Moryc uzyskał od prepozyta Arnolda potwierdzenie kupna wsi Rogoźnik wraz z prawem do prowadzenia na jej terytorium kolonizacji⁷⁹. W 1294 r. bracia Dytmar i Krystyn Keczerowie lokowali Bronowice (Polskie) w uposażeniu kościoła Mariackiego⁸⁰. Na przełomie XIII i XIV w. mieszczanie penetrowali zwłaszcza dobra klasztoru miechowskiego, którego prepozyt Henryk był sojusznikiem Wacława II i Jana Muskaty⁸¹. W 1295 r. klasztor uzyskał od Wacława przywilej na prowadzenie kolonizacji

s. 220 n., 244 n. Na materiale źródłowym z Krakowa opierają się w dużej mierze badania B. Lesińskiego, *Kupno renty w średniowiecznej Polsce na tle ówczesnej doktryny i praktyki zachodnioeuropejskiej*, Poznań 1966.

⁷⁴ F. Kiryk, *Lokacje miejskie nieudane, translacje miast i miasta zanikłe w Małopolsce do połowy XVII stulecia*, KHKM, 28, 1980, 3, s. 373–384.

⁷⁵ A. Gąsiorowski, *Ze studiów*, s. 161–163.

⁷⁶ KDP, III, nr 48; ZDM, IV, nr 878; KMog, nr 34. Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Bronowice Niemieckie*, w: SHGK, I, s. 215–218; też, *Lubocza*, w: SHGK, III, s. 709–717.

⁷⁷ KDKK, I, nr 82. Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Brzesko Nowe*, w: SHGK, I, s. 234–236.

⁷⁸ KDKK, I, nr 66. F. Sikora, *Bibice*, w: SHGK, I, s. 69–71; J. Laberschek, *Mieszków*, w: SHGK, IV, s. 441.

⁷⁹ KDM, I, nr 123; J. Laberschek, *Moryc Piotr*, w: PSB, t. 22, Wrocław 1977, s. 18–19; J. Rajman, *Klasztor norbertanek na Zwierzynicy w wiekach średnich*, Kraków 1993, s. 82–83.

⁸⁰ ZDM, IV, nr 887. Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Bronowice Polskie*, SHGK, I, s. 217–219.

⁸¹ R.S. Gałczyński, *Miechowski konwent bożogrobców do połowy XV wieku. Z badań nad prosopografią klasztorną*, „Nasza Przeszłość” 98, 2002, s. 178–179; R. Skrzyniarz, *Kanonicy Grobu Bożego i ich religijny, społeczny, edukacyjny i kulturowy wkład w rozwój mieszkańców ziem polskich w średniowieczu*, Lublin 2015, s. 148–149.

wiejskiej⁸². W tym samym roku Henryk nadał dobra Świebodzino i Turek w Michałowicach mieszczaninowi krakowskiemu Piotrowi⁸³. W 1300 r. za zgodą Henryka sołectwo w Michałowicach trafiło do lekarza, magistra Marcina, syna Rinolda z Krakowa⁸⁴. Mieszczanie krakowscy zakładali też miasta. W 1267 r. Dytmar Wolk, jeden z zasadźców Krakowa, lokował Skalę w dobrach klarysek⁸⁵. Z Krakowa wywoził się Witko, związany z Leszkiem Czarnym zasadźca Sandomierza w 1286 r.⁸⁶ W latach 1289–1290 bracia Jaśko i Isinbolt lokowali za zgodą Henryka IV Prawego i Przemysła II Wieliczkę⁸⁷. W 1290 r. za pozwoleniem Przemysła II Gerard Borus lokował Miechów, uzyskując prawo do prowadzenia kolonizacji wiejskiej na terenie aż 600 łanów⁸⁸.

Udział mieszczan w zyskach z majątków ziemskich położonych poza Krakowem był znacznie większy, niż mogłoby wynikać z zachowanych przywilejów lokacyjnych. Przed 1302 r. mieszczanin krakowski Marek otrzymał od któregoś z władców podmiejską wieś Kurdwanów⁸⁹. 31 października 1311 r., już w trakcie buntu, Władysław Łokietek wywłaszczył rebeliantów z dóbr będących w uposażeniu klasztoru Benedyktynów w Tyńcu. Sołectwami we włościach tynieckich dysponowali wtedy Henryk Suderman (w Psarach, Kaszowie i Śmierdzącej), Jan, syn Gerarda, zapewne Borusa (w Radziszowie i Woli Radziszowskiej), bliżej nieznany Jakub i Peczold z Rożnowa (w Prądniku Czerwonym i Krzywej Dąbrowie) oraz wójt Henryk (w Wilkowie)⁹⁰. Łany w Prądniku miał

⁸² KDM, II, nr 530.

⁸³ Tamże, nr 529. Z. Pećkowski, *Miechów. Studia z dziejów miasta i Ziemi Miechowskiej do roku 1914*, Kraków 1967, s. 52; A. Marzec, *Michałowice*, w: SHGK, IV, s. 294; J. Laberschek, *W średniowieczu*, w: J. Laberschek, K. Tunia, M. Wyżga, *Pod Krakowem. Monografia historyczna gminy Michałowice*, t. 1: *Do schyłku XVIII wieku*, Kraków 2014, s. 67.

⁸⁴ KDM, II, nr 539. Z. Pećkowski, *Miechów. Studia*, s. 52.

⁸⁵ KDM, I, nr 75. Przy układaniu treści dyplomu posłużono się promulgacją z przywileju lokacyjnego Krakowa; zob. P. Rabiej, *Kilka uwag o dokumencie lokacyjnym miasta Krakowa z 1257 roku*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki*, s. 495.

⁸⁶ *Dokument lokacyjny Leszka Czarnego*, s. 47.

⁸⁷ KDM, II, nr 515.

⁸⁸ Tamże, nr 516.

⁸⁹ *Dokumenty sądu ziemskiego krakowskiego, 1302–1453*, oprac. Z. Perzanowski, Wrocław 1971 (Materiały Komisji Nauk Historycznych, 20), nr 1. Z. Leszczyńska-Skrętowa, *Kurdwanów*, w: SHGK, III, s. 359–363.

⁹⁰ KDT, I, nr 41. Jan został utożsamiony z synem Gerarda, prawdopodobnie Borusa, we wpisie do księgi miejskiej z 1311 r.: *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 207. E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, RK, 7, 1905, s. 144, przyp. 5.

Henryk Keczer i inni członkowie jego rodziny – „et alii sui”⁹¹. Z wpisu do księgi miejskiej z 1316 r. wynika, że synowie Gerarda Borusa, Jan, Piotr i Filip, byli w tym czasie sołtysami podkrakowskiej Modlnicy⁹². Wedle dyplomu Łokietka z 1325 r. za prepozytury Henryka mieszczanie dzierżyli też wieś Krzesławice w dobrach miechowskich. Należała ona do wójta Jana, tożsamego może z bratem Alberta, a także Waltera, i została odebrana klasztorowi po buncie⁹³. Zdaniem Jana Długosza Albert otrzymał od Henryka także bogatą wieś Łętkowice, skonfiskowaną klasztorowi przez księcia po rebelii⁹⁴. W tych okolicznościach klasztor utracił również wieś Michałowice, usunięto z niej wtedy też sołtysa Marcina z Krakowa⁹⁵. Konfiskaty z okresu buntu ukazują więc społeczne i polityczne aspekty działalności kolonizacyjnej mieszczan. Oparcie w majątku ziemskim stawało się podstawą awansu całej rodziny. Szczególnie spektakularnym przykładem takiej kariery są oczywiście losy krakowskich wójtów dziedzicznych. Pierwszym poświadczonym wójtem po zakończeniu działalności zasadźców był Raszko, wzmiankowany tylko w dokumencie Bolesława Wstydliego z 1264 r.⁹⁶ Nie wiadomo, czy łączyły go więzy pokrewieństwa z którymś zasadźcą⁹⁷ ani czy był spokrewniony z rodziną Alberta⁹⁸. Pierwszym znanym jej przedstawicielem był ojciec Alberta, Henryk, którego imię pada tylko raz, w jednym z dwóch wielkich przywilejów wystawionych przez Władysława Łokietka w 1306 r. Z dokumentu wynika, że wójtostwo Krakowa należało do rodziny Henryka jeszcze za rządów Bolesława Wstydliego⁹⁹. Niewymieniona z imienia matka wójta

⁹¹ KDT, I, nr 41.

⁹² *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 362. J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 240.

⁹³ KDM, II, nr 588. Z. Pęcowski, *Miechów. Studia*, s. 52.

⁹⁴ *Annales*, ks. 9, s. 86–87; *Liber beneficiorum*, ks. 3, s. 6–7. Z. Pęcowski, *Miechów. Studia*, s. 52; M. Wilamowski, *Łętkowice*, w: SHGK, III, s. 935; W. Bukowski, *Miechów – klasztor*, SHGK, IV, s. 347.

⁹⁵ A. Marzec, *Michałowice*, w: SHGK, IV, s. 294, 299; J. Laberschek, *W średniowieczu*, s. 70.

⁹⁶ KDM, II, nr 471.

⁹⁷ M. Starzyński, *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010, s. 27; por. J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 244.

⁹⁸ J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 244, przyp. 1; por. M. Niwiński, *Wójtostwo krakowskie w wiekach średnich*, Kraków 1938, s. 43–44; J. Mitkowski, *Henryk wójt Krakowa*, w: PSB, t. 9, Wrocław 1960–1961, s. 418; J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 192.

⁹⁹ KDMK, I, nr 3: „eandem advocaciam habuit pater ipsorum Henricus advocatus pluribus annis ab illustribus principibus predecessoribus nostris, domino duce

Alberta, prawdopodobnie żona Henryka, żyła jeszcze w 1313 r.¹⁰⁰ Sam Albert był wzmiankowany po raz pierwszy wśród świadków dokumentu Przemysła II z 1290 r. w sprawie lokacji Wieliczki¹⁰¹. Na liście świadków przywileju lokacyjnego wsi Zimnodół pod Olkuszem z 1299 r. obok Alberta występuje jego brat Jan¹⁰². Może ten sam wójt Jan wystąpił już w 1279 r. wśród świadków dokumentu lokacyjnego Brzeska, a potem zasiadał wielokrotnie w radzie miejskiej¹⁰³. Kolejny brat Alberta, Henryk, wystąpił na liście świadków dokumentu starosty czeskiego Oldrzycha z Boskovic z 1303 r. w sprawie sprzedaży wsi Trąbki i Darczyce Janowi Muskacie przez rycerza Pawła *de Primucow*, może z Przemykowa¹⁰⁴. Możliwe, że wystąpił już wcześniej w testacji dokumentu prepozyta zwierzynieckiego Romana z 1293 r., jako brat wójta krakowskiego Piotra¹⁰⁵. Niewykluczone, że chodzi tutaj o Piotra Gwisa, pełniącego od przełomu XIII i XIV w. obowiązki wójta sądowego¹⁰⁶. Dokument Łokietka z 1306 r. jako wyłącznych właścicieli wójtostwa dziedzicznego wymienia jednak Alberta i Henryka¹⁰⁷.

Boleslao et domino duce Lesthkone iure hereditario perpetualiter possidendam”. R. Grodecki, *Albert (Albrecht)*, w: PSB, t. 1, Kraków 1935, s. 43, podejrzewał, że to właśnie Henryk, ojciec Alberta, był odpowiedzialny za obronienie Wawelu i księżnej Gryfiny w trakcie buntu rycerskiego przeciwko rządowi Leszka Czarnego w 1285 r.

¹⁰⁰ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 270: „antiqua domina mater Alberti advocati”.

¹⁰¹ KDM, II, nr 136. R. Grodecki, *Albert (Albrecht)*, w: PSB, t. 1, s. 43–44.

¹⁰² KDM, I, nr 131.

¹⁰³ KMog, nr 35. Por. M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 48, przyp. 139.

¹⁰⁴ KDKK, I, nr 112. J. Mitkowski, *Henryk wójt Krakowa*, w: PSB, t. 9, s. 418.

W sprawie identyfikacji Przemykowa zob. K. Rymut, *Nazwy miejscowe północnej części dawnego województwa krakowskiego*, Wrocław 1967, s. 137.

¹⁰⁵ KDM, I, nr 123.

¹⁰⁶ R. Grodecki, *Albert (Albrecht)*, w: PSB, t. 1, s. 43. Badacz uważa wójta Piotra za członka rodziny wójtowskiej, ale nie utożsamia go z Piotrem Gwisem. Por. S. Szczur, *Piotr*, w: PSB, t. 26, Wrocław 1981, s. 373. Autor utożsamia wójta Piotra z Piotrem Gwisem, ale pomija sprawę jego ewentualnego pokrewieństwa z rodziną wójtów dziedzicznych, podobnie J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku*, s. 192. Wójtów Piotra wymieniają też listy świadków mirakulów św. Jacka: J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 198; tenże, *Żywoty i cuda świętych jako źródła do dziejów Krakowa w XIII wieku*, w: *Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, s. 184. Badacz twierdzi, że wzmiankowany tam Piotr dzierżył wójtostwo równocześnie z Raszkiem. Polemizuje z nim M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 38–40. Słusznie kwestionuje on zbyt wczesne datowanie list świadków przez J. Rajmana.

¹⁰⁷ KDMK, I, nr 3; por. *Annales*, ks. 9, s. 86–87; *Liber beneficiorum*, ks. 3, s. 6–7. Jan Długosz przekazał tradycję, zgodnie z którą bratem Alberta był również

O wysokiej pozycji rodziny wójtowskiej świadczy fakt, że w dokumencie Przemysła II z 1290 r. Albert został określony zaszczytnym tytułem *comes*¹⁰⁸. Materialnym wyrazem prestiżu były również wspomniane domy wieżowe Alberta i Henryka u zbiegu rynku i ulicy Szewskiej oraz przy ulicy Franciszkańskiej.

Podobne ambicje przejawiali przedstawiciele kilku innych krakowskich rodzin. Szczególną pozycję zdobyli członkowie rodziny Borusów¹⁰⁹. Możliwe, że ich obecność w Krakowie poświadczają już *miracula* św. Jacka. Zgodnie z XXVI relacją, spisaną zapewne w latach 90. XIII w., mieszczanin krakowski Gerald, może właśnie Borus, doświadczył cudu w 1267 r.¹¹⁰ Rajca Gerald wystąpił potem wśród świadków XXIX relacji, datowanej na 1268 r. lub lata 90. XIII w.¹¹¹ Gerard figuruje następnie wśród rajców na liście świadków krakowskiego orzeczenia sądowego z okresu rządów Henryka IV Probusa, z lat 1289–1290¹¹². Przypomnijmy, że bracia Gerard i Henryk prowadzili intensywną działalność lokacyjną najpóźniej od lat 70. XIII w., a ich majątek i dochody wzrosły znacząco za sprawą nadań otrzymanych

Henryk, prepozyt klasztoru Bożogrobców w Miechowie. O pokrewieństwie tym nie wspominają żadne wcześniejsze źródła; zob. E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, s. 167; tenże, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, wyd. J. Dąbrowski, wyd. 2, Kraków 2009, s. 145–146; por. R. Grodecki, *Albert (Albrecht)*, w: PSB, t. 1, s. 43; T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1992, s. 22. Dwaj wspomniani badacze podejrzewają, że Albert mógł być bratem przyrodnim Henryka.

¹⁰⁸ KDM, I, nr 136; KDMK, I, nr 7. A. Bogucki, *Komes w polskich źródłach średnio-wiecznych*, Warszawa–Poznań 1972 (Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 76, 3), s. 27 n., 47 n.; S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społecznoustrojowej odrębności Polski*, wyd. 2, Warszawa 2000, s. 75; por. J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 245.

¹⁰⁹ J. Ptaśnik, *Studia nad patrycjatem krakowskim wieków średnich*, cz. 1, RK, 15, 1913, s. 31–33; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, wg indeksu.

¹¹⁰ *De vita et miraculis sancti Iacchonis (Hyacinthi) ordinis fratrum predicatorum. Auctore Stanislao lectore Cracoviensi eiusdem ordinis*, wyd. L. Ćwikliński, w: MPH, t. 4, s. 872–873; Stanisław z Krakowa, *Życie i cuda świętego Jacka z Zakonu Braci Kaznodziejów*, tłum. T. Gałuszka OP, oprac. M. Zdanek, w: *Święty Jacek Odrowąż. Studia i źródła. Skarby dominikańskie*, red. M. Zdanek, Kraków 2007 (Studia Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, 2), s. 130–131.

¹¹¹ *De vita et miraculis sancti Iacchonis (Hyacinthi)*, s. 875; Stanisław z Krakowa, *Życie i cuda świętego Jacka z Zakonu Braci Kaznodziejów*, s. 133. M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 41.

¹¹² *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 25.

w 1290 r. od Przemysła II. W okresie oświetlonym przez wpisy do krakowskiej księgi miejskiej członkowie tej rodziny przejawiali już niewielką aktywność na rynku nieruchomości miejskich¹¹³. Nie udzielali się też w życiu politycznym miasta. Gerard należał do sympatyków Łokietka już w okresie upadku rządów czeskich. W 1307 r. otrzymał od księcia potwierdzenie przywilejów¹¹⁴. Jego potomkowie utrzymali się przy wójtostwie także po buncie wójta Alberta. W 1318 r. Łokietek potwierdził przywilej na wójtostwo synowi Gerarda, Piotrowi¹¹⁵. Jedynie najstarszy z trzech synów Gerarda, Jaśko, został raz, w 1311 r., ławnikiem w Krakowie¹¹⁶. Udzielił poparcia buntownikom, za co został ukarany konfiskatą majątku w dobrach benedyktynów tynieckich¹¹⁷. Wydaje się jednak, że szybko swoje poparcie wycofał, dzięki czemu nie dotknęły go poważniejsze kary¹¹⁸. Brat Gerarda, Henryk, miał trzech synów, którzy także związali swoje losy przede wszystkim z posiadłościami ziemskimi¹¹⁹. Jeden z nich, sołtys Prandocina Mikołaj Borus, wystąpił na dokumentach sędziego ziemskiego Mściwoja z 1323 r. i Kazimierza Wielkiego w 1334 r., gdzie został utytułowany już rycerzem, „vir nobilis”¹²⁰. Przy pierwszym z tych dokumentów przywiesił nawet własną pieczęć z herbem rodu Biberstein. Herbem tym pieczętowali się w tym czasie również kasztelan sandomierski Sąd oraz Mikołaj z Mikołowa, kapelan wojewody sandomierskiego Tomisława z Mokrska¹²¹. Jakąś pieczęcią, nie wiadomo jednak, czy osobistą, czy

¹¹³ J. Ptaśnik, *Studia nad patrycjatem*, cz. 1, s. 31–32.

¹¹⁴ KDM, II, nr 544.

¹¹⁵ Tamże, nr 572. J. Ptaśnik, *Studia nad patrycjatem*, cz. 1, s. 33.

¹¹⁶ *Najstarsze księgi*, cz. 1, s. 22.

¹¹⁷ KDT, I, nr 41.

¹¹⁸ J. Ptaśnik, *Studia nad patrycjatem*, cz. 1, s. 33.

¹¹⁹ Tamże, s. 31–32.

¹²⁰ KMog, nr 51, 58.

¹²¹ F. Piekosiński, *Pieczęcie polskie wieków średnich*, cz. 1: *Dobra piastowska*, Kraków 1899, nr 336; L. Białkowski, *Ród Bibersteinów a ród Momotów godła Jeleniego Rogu w wiekach XIV–XVI*, Lublin 1948, s. 5–6; *Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy*, t. 4: *Małopolska: województwa krakowskie, sandomierskie i lubelskie*, z. 1: *Urzednicy malopolscy XII–XV wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990, wg indeksu; B. Śliwiński, *Podstęp sandomierski Prandota i malopolscy Odrowążowie w II połowie XIV wieku*, w: *Ludzie, władza, posiadłości*, red. J. Powierski, B. Śliwiński, Gdańsk 1994, s. 222; F. Sikora, *Sąd*, w: PSB, t. 35, Warszawa–Kraków 1994, s. 374–375; A. Marzec, *Urzednicy malopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006, s. 102–105; M. Cetwiński, *Pierwsze pokolenie Bibersteinów*

urzędową (wójtowską), posługiwał się wcześniej też Gerard Borus. W 1300 r. jako wójt miechowski wystawił i opieczętował dokument w sprawie nadania jatki rzeźniczej w Miechowie sędziemu klasztoru miechowskiego Adamowi z Komorowa¹²². Pod rokiem 1317 w krakowskiej księdze wpisów jako rycerz („miles”) występuje także Konrad, syn zasadzcy i pierwszego wójta Sandomierza, Witka¹²³. Zdarzało się też, że rycerze stawali się obywatelami Krakowa. W 1303 r. wśród ławników Krakowa wystąpił po raz pierwszy Konrad, przedstawiciel moźnej rodziny Spicymirów („Her Cunrat Spitemer”) ¹²⁴.

Mieszczanie wykorzystywali też szanse kariery finansowej wiążące się z udziałem w organizacji skarbowego zaplecza władzy książęcej. Na terenie Rzeszy Niemieckiej znaczenie relacji finansowych łączących władców z kupiectwem wzrosło za panowania Fryderyka I Barbarossy¹²⁵. Na Śląsku podobne zjawiska stały się wyraźne około połowy XIII w., w okresie nasilenia kolonizacji na prawie niemieckim za rządów Henryka III Białego. Oprócz tego księcia u kupców wrocławskich zapożyczali się w tym czasie biskup Tomasz I i opat klasztoru Norbertanów na Ołbinie, Ludwik¹²⁶. Ważną płaszczyzną współpracy władców z mieszczanami wrocławskimi był zarząd mennic. Pierwszym mincerzem książęcym wywodzącym się z Wrocławia był Henryk ze Słupa, poświadczony w tej roli w dokumencie Henryka III z 1259 r.¹²⁷ Stosunki finansowe z kupiectwem utrzymywał na pewno też książę wielkopolski Przemysław II¹²⁸. O pomocy pieniężnej okazanej mu przez

na ziemiach polskich, czyli drogi i manowce genealogii, w: *Bibersteinowie w dziejach pogranicza śląsko-łużyckiego*, red. T. Jaworski, Zielona Góra 2006, s. 42–43.

¹²² KDP, I, nr 94. J. Rajman, *Kraków. Zespól osadniczy*, s. 240, 253.

¹²³ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 412.

¹²⁴ Tamże, s. 7. W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego: wiek XIV–XV*, Warszawa 1971, s. 58–59; J. Rajman, *Kraków. Zespól osadniczy*, s. 250, przyp. 50.

¹²⁵ F. Opll, *Stadt und Reich im 12. Jahrhundert (1125–1190)*, Graz–Wien 1986, s. 550 n.; zob. też J. Fried, *Die Wirtschaftspolitik Friedrich Barbarossas in Deutschland*, „Blätter für Deutsche Landesgeschichte” 120, 1984, s. 195–239.

¹²⁶ M. Goliński, *Czy Wrocław był partnerem politycznym dla Henryka IV Prawego?*, w: *Studia z dziejów średniowiecza polskiego i powszechnego*, red. W. Korta, Wrocław 1989, s. 21–32; tenże, *Podstawy gospodarcze*, s. 56–58; A. Jureczko, *Henryk III Biały, książę wrocławski (1247–1266)*, Wrocław 2007, s. 127 n.

¹²⁷ M. Goliński, *Podstawy gospodarcze*, s. 59.

¹²⁸ K. Jasiński, *Stosunki Przemysła II z mieszczaństwem*, w: *Czas, przestrzeń, praca w dawnych miastach*, s. 319–328

mieszczanina informuje dokument Henryka IV Prawego z 1281 r.¹²⁹ Książę wrocławski potwierdził nadanie wsi Jazkotle przez Przemysła mieszczaninowi wrocławskiemu Rejnoldowi ze Strzegomia. Wieś miała być zapłatą za pomoc, której Rejnold udzielił Przemysłowi i jego ludziom w trudnych czasach („tempore necessitatis”) – chodzi o jego udział w wykupieniu księcia wielkopolskiego z niewoli Henryka, do której trafił w trakcie wiecu w Sądowli w 1281 r.¹³⁰ Na szczególną uwagę zasługuje też współpraca Przemysła z mieszczaninem pyzdrowskim Ubelinem. W 1280 r. Ubelin wystąpił wśród świadków dokumentu Przemysła jako książęcy „mercator specialis”¹³¹, a w 1283 r. został już nazwany mincerzem i rycerzem („vir nobilis”)¹³². Interesującym przejawem stosunków łączących rodzinę Ubelina z dworem książęcym jest imię jednego z jego trzech synów, nazwanego Przemysłem¹³³. Z usług zamożnych kupców korzystali też książęta krakowscy. Bolesław Wstydlivy korzystał z pomocy przedsiębiorców lokacyjnych ze Śląska przy lokacji Bochni w 1254 i Krakowa w 1257 r. Zgodnie z notą opisującą przebieg lokacji Krakowa w *Roczniku kapituły krakowskiej* trzej zasadzcy pełnili krótko obowiązki wójtów: „in sua advocacia modicum duraverunt”¹³⁴. Pierwszy z nich, Gedko Stilvoyt, w 1261 r. mógł być już ławnikiem we Wrocławiu, a trzy lata później objął na pewno wójtostwo wrocławskiego Nowego Miasta¹³⁵. Drugi, Jakub, powrócił prawdopodobnie po lokacji Krakowa do rodzinnej Nysy¹³⁶. Trzeciego zasadzce, Dytmara Wolka, wymieniono w roli wójta Krakowa jeszcze

¹²⁹ KDW, III, nr 2031.

¹³⁰ K. Jasiński, *Stosunki Przemysła II*, s. 325–326.

¹³¹ KDW, I, nr 498. R. Grodecki, *Początki pieniężnego skarbu*, s. 360, przyp. 66; K. Jasiński, *Ubelin – mincerz pyzdryjski z końca XIII wieku*, „Wiadomości Numizmatyczne” 12, 1968, 3–4, s. 190–192; tenże, *Stosunki Przemysła II*, s. 327.

¹³² M. Bielińska, *Kancelarie i dokumenty wielkopolskie XIII wieku*, Wrocław–Warszawa 1967, s. 346–347, nr 11.

¹³³ Wzmiankowany w dokumencie z 1313 r.: KDW, II, nr 877.

¹³⁴ *Rocznik kapituły krakowskiej*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, w: MPH ns, t. 5, Warszawa 1978, s. 86.

¹³⁵ S. Estreicher, *Kraków i Magdeburg w przywileju fundacyjnym krakowskim*, w: *Ku uczczeniu Bolesława Ulanowskiego*, Kraków 1911, [odb.], s. 11, przyp. 12; K. Pieradzka, *Gedko Stilvoyt*, w: PSB, t. 7, Kraków 1948–1958, s. 370; M. Goliński, *Biogramy mieszczan wrocławskich do końca XIII wieku*, Wrocław 1995, s. 20; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, wg indeksu; M. Starzyński *Krakowska*, s. 27.

¹³⁶ *Urzędnicy miejscy Nysy do 1618 roku*, oprac. E. Wólkiewicz, Toruń 2013 (Spisy Urzędników Miejskich z Obszaru Dawnej Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza

na liście świadków dokumentu Bolesława Wstydlivego z 1262 r.¹³⁷ W 1267 r. został już jednak zasadzłą Skały w dobrach klarysek, po czym zniknął ze źródeł¹³⁸. Przypomnijmy, że kolejny wójt dziedziczny Krakowa, czyli wymieniony w dokumencie książęcym z 1264 r. Raszko, nie był raczej spokrewniony z żadnymi z zasadzów. Prawdopodobnie odkupił od nich wójtostwo, może po upływie sześcioletniej wolizny. Krótco po lokacji Krakowa obywatele tego miasta mogli już występować także w roli książęcych kredytodawców. Niewykluczone, że zapłata za jakieś zobowiązania finansowe wobec mieszczanina Rinolda była wieś Bezden, nadana mu w 1261 r. przez Bolesława Wstydlivego i Kingę w zamian za nieokreślone bliżej zasługi¹³⁹. O dalszych losach Rinolda nic nie wiadomo, choć warto przypomnieć, że zgodnie z dokumentem prepozyta miechowskiego Henryka z 1300 r. sołtysiem Michałowic w dobrach klasztornych był lekarz Marcin, syn Rinolda z Krakowa¹⁴⁰. Związki o charakterze finansowym łączyły zapewne Leszka Czarnego z Witkiem, żupnikiem i zasadzłą Sandomierza. Formą spłaty zobowiązań wobec mieszczan mógł być też przywilej lokacyjny Wieliczki wystawiony przez Henryka IV Prawego. Wiadomo, że książę wrocławski zaciągnął wtedy także pożyczkę w wysokości 150 grzywien srebra u cystersów mogińskich, a dług ten spłacił Wacław II, nadając im w 1291 r. 50 łanów frankońskich w Klemencicach i Koprzywnicy¹⁴¹. Pieniądzy potrzebował też na pewno Przemysł II. Przypomnijmy, że jako książę krakowski rozszerzył przywilej lokacyjny Wieliczki i współpracował z zamożną rodziną Borusów. Pierwszym przekazem mówiącym wprost do długu władcy wobec mieszczanina krakowskiego jest jednak dopiero dokument księcia bytomskiego Kazimierza z 1306 r. Zaciągnął on pożyczkę w wysokości 140 grzywien pod zastaw wsi Orzech na 2 lata u mieszczanina i mincerza krakowskiego Fryderyka oraz nieznanego skądinąd Piotra z Paniów¹⁴². Z usług finansowych

Zachodniego, t. 1: Śląsk, z. 3: Nysa), s. 35–36, 157, nr 662; por. J. Ptaśnik, *Studia nad patrycjatem*, cz. 1, s. 43.

¹³⁷ KDP, III, nr 38.

¹³⁸ KDM, II, nr 806. S. Estreicher, *Kraków i Magdeburg*, s. 11, przyp. 13; J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, wg indeksu.

¹³⁹ ZDM, IV, nr 876.

¹⁴⁰ KDM, II, nr 539.

¹⁴¹ KMog, nr 40. M. Zdanek, *Proces implantacji*, s. 536 n.

¹⁴² *Bytom średniowieczny. Przekazy źródłowe (1123–1492)*, oprac. J. Drabina, J.K. Horwat, Z. Jedynak, Opole 1985, s. 72, nr 47. W sprawie emendacji daty

mieszkańców Krakowa korzystał też na pewno Waclaw II. Z kolei Jan Luksemburski zapożyczył się u opata klasztoru Cystersów w Sedlcu w celu uregulowania zaległego długu Waclawa u krakowskiego mieszczanina i buntownika Pawła z Brzegu. Dług ten wynosił wtedy 20 kop groszy praskich¹⁴³. Relacje o podłożu finansowym z wybranymi mieszczanami krakowskimi utrzymywał też Władysław Łokietek¹⁴⁴. Brak gotówki był zresztą jednym z ważniejszych czynników ograniczających jego ambicje polityczne. Może o tym świadczyć nagłe obniżenie o połowę ciężaru denarów książęcych, przypuszczalnie w latach 1308–1311¹⁴⁵. W dokumencie wystawionym w trakcie buntu, 31 października 1311 r., książę zarzucił wójtom sandomierskim, że od wielu lat nie wywiązywali się z powinności finansowych („canone nostro nos annis plurimis non solvendo nequissime fraudaverunt”), a od nowych wójtów zażądał rocznej opłaty 200 groszy praskich¹⁴⁶.

Podobnie jak w innych dzielnicach, mieszczanie krakowscy uczestniczyli w XIII w. w organizacji pracy książęcych mennic¹⁴⁷. Pierwsza wzmianka o wywodzącym się z Krakowa mincerzu znajduje się w dokumencie kanonika krakowskiego Raclawa z 1 marca 1302 r.¹⁴⁸ Nadał wtedy wieś Kurdwanów altarii Najświętszej Marii Panny w katedrze krakowskiej. Jak zaznaczył, własność tę nabył wcześniej od Marka i Ruperta, synów Marka, dawnego mincerza krakowskiego („condam monetarii Cracoviensi”). Kontrakt sprzedaży został zatwierdzony najstarszym dokumentem krakowskiego sądu ziemskiego z 7 marca

dokumentu zob. B. Paszkiewicz, *Pieniądz górnośląski w średniowieczu*, Lublin 2000, s. 42–44.

¹⁴³ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, t. 3: 1311–1333, wyd. J. Emler, Pragae 1890, nr 107: „Promittimus eciam ei super idem festum solvere XX sexagenas dictorum denariorum, quas pro debitis regis Wenczelai Paulo, civi de Cracovia, mandato nostri solvit”.

¹⁴⁴ A. Obara-Pawłowska, *Polityka gospodarcza Władysława Łokietka*, Lublin 2014, s. 288 n.

¹⁴⁵ B. Paszkiewicz, *Mennictwo Władysława Łokietka*, „Wiadomości Numizmatyczne”, 30, 1986, s. 84.

¹⁴⁶ KDM, I, nr 147.

¹⁴⁷ M. Gumowski, *Dzieje mennicy krakowskiej*, Poznań 1927, s. 12 n.; R. Grodecki, *Mincerze we wcześniejszym średniowieczu polskim*, w: tenże, *Polityka pieniężna Piastów*, s. 177–237; dla późniejszego okresu zob. S. Suchodolski, *Skąd pochodzili mincerze mennicy krakowskiej na przełomie XIV i XV wieku?*, w: *Problematika mincovnictva Jagelovcov*, red. E. Kolníková, Nitra–Svit 1988, s. 98–106.

¹⁴⁸ KDKK, I, nr 106.

1302 r. Mieszczanie krakowscy Marek i Rupert figurują tutaj jako „filii Marci bone memorie, condam civis et monetarii loci prefati”¹⁴⁹. Należy podkreślić, że Raclaw otrzymał Kurdwanów od dotychczasowych właścicieli razem z dawnym, bliżej nieokreślonym przywilejem książęcym, co oznacza, że wieś trafiła do rodziny mincerza Marka z nadania któregoś władcy. Następnym mieszczaninem krakowskim na stanowisku mincerza był Fryderyk. Wzmiankowano go w tej roli w dokumencie księcia bytomskiego Kazimierza z 1306 r.¹⁵⁰ W 1320 r. Fryderyk przekazał mennicę („opus monetae”) córce¹⁵¹. Wystąpił też w mirakulach św. Jacka pod rokiem 1329¹⁵². Mieszczanie krakowscy uczestniczyli również w zarządzie książęcych przedsiębiorstw górniczych. Pierwszym poświadczonym zarządcą żup solnych był mieszczanin krakowski Witko, zasadzca Sandomierza z 1286 r. Został on nazwany żupnikiem książęcym („supparium nostrum”) w sandomierskim przywileju lokacyjnym. W datowanej na XIV w. pierwszej części *Pieśni o wójcie Albercie* stanowisko żupnika przypisano również Albertowi: „Zupparius fui salis / In bonis nulli equalis, / Castris, villis, opidis / Super cunctos eminebam, / Potestate precedebam, / Tenens locum presidis”¹⁵³. Na tej podstawie przyjmowano, że Albert został żupnikiem po ustąpieniu z tego stanowiska przez Witka¹⁵⁴. Wiarygodność opisu kariery protagonisty *Pieśni* może jednak budzić zastrzeżenia. Jest on ogólnikowy

¹⁴⁹ Dokumenty sądu ziemskiego krakowskiego, nr 1. J. Ptaśnik, *Studia nad patrycjatem*, cz. 1, s. 34; R. Grodecki, *Mincerze we wcześniejszym średniowieczu*, s. 229; zob. też A. Marzec, *Między Przemysłem II a Władysławem Łokietkiem, czyli kilka uwag o Królestwie Polskim na przełomie XIII i XIV wieku*, RH, 78, 2012, s. 83–106.

¹⁵⁰ *Bytom średniowieczny. Przekazy źródłowe*, s. 72, nr 47. B. Paszkiewicz, *Pieniądz górnośląski*, s. 42–44; zob. też J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, wg indeksu.

¹⁵¹ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 584.

¹⁵² *De vita et miraculis sancti Iacchonis (Hyacinthi)*, s. 891–892; Stanisław z Krakowa, *Życie i cuda świętego Jacka z Zakonu Braci Kaznodziejów*, s. 152–153.

¹⁵³ H. Kowalewicz, *Pieśń o wójcie krakowskim Albercie*, „Pamiętnik Literacki” 56, 1965, 3, s. 134.

¹⁵⁴ R. Grodecki, *Albert (Albrecht)*, w: PSB, t. 1, s. 44; J. Ptaśnik, *Kultura włoska wieków średnich w Polsce*, wyd. 2, Warszawa 1959, s. 28; J. Piotrowicz, *Żupy krakowskie*, s. 117; W. Mrozowicz, *Pieśń o wójcie krakowskim Albercie – przekaz historyczny w poetyckim sztafażu*, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, red. J. Rajman, Kraków 2013, s. 40. Jako drugi dowód świadczący o pełnieniu przez Alberta funkcji żupnika wskazywano tłok pieczętny, który należał do bliżej nieokreślonego żupnika Alberta: M. Kučera, *Najstarszy tłok pieczętny żupnika polskiego*, „Studia Źródłoznawcze” 19, 1974, s. 75–83. Tłok ten odnaleziono w XIX w. w zachodniej Słowacji przy okazji likwidacji cmentarza przykościelnego. Pogląd o jego

i miał na celu przede wszystkim retoryczne uwypuklenie bogactwa wójta dziedzicznego Krakowa. Związki rodziny wójtowskiej z Wieliczką nie ulegają jednak wątpliwości. Ich pierwszym dowodem było już wystąpienie Alberta wśród świadków rozszerzonego przywileju lokacyjnego Wieliczki, wystawionego przez Przemysła II w 1290 r. Warto też zwrócić uwagę na dokument starosty czeskiego Oldrzycha z Boskovic z 1303 r., który zatwierdził sprzedaż wsi Trąbki i Darczyce Janowi Muskacie przez niejakiego rycerza Paszka *de Primucow*¹⁵⁵. Były to pierwsze nabytki terytorialne biskupstwa w okolicach Wieliczki¹⁵⁶, a na liście świadków wystąpili między innymi Henryk, brat wójta Alberta, oraz Gerlach von Culpén, szwagier Jana Muskaty¹⁵⁷. W niedającym się precyzyjnie określić momencie Gerlach objął nawet wójtostwo dziedziczne Wieliczki, zostało mu ono jednak skonfiskowane przed buntem przez Łokietka, który przekazał je Mikołajowi Manente z Genui¹⁵⁸. Trzeba zauważyć, że od schyłku XIII w. udział Włochów w działalności mennic i przedsiębiorstw górniczych rósł także w innych krajach Europy Środkowej¹⁵⁹. Wójtowie dziedziczni i najbogatsi mieszczanie Krakowa angażowali się w tym czasie również w organizację górnictwa ołowiu w rejonie Olkusza¹⁶⁰. W 1299 r. kasztelan krakowski Wirzbięta lokował

związku z wójtem Albertem, a nawet z ziemiami polskimi, ma jednak charakter hipotezy i bazuje wyłącznie na domyśle.

¹⁵⁵ KDKK, I, nr 112.

¹⁵⁶ S. Ingot, *Stan i rozmieszczenie uposażenia biskupstwa krakowskiego w połowie XV wieku. Próba odtworzenia zaginionej części „Liber Beneficiorum”* Długosza, Lwów 1925, s. 29, przyp. 1; T. Pietras, „Krwawy wilk z pastorałem”. *Biskup krakowski Jan zwany Muskatą*, Warszawa 2001, s. 128.

¹⁵⁷ Warto zauważyć, że Gerlach dysponował również dobrami na terenie Krakowa. W 1310 r. nabył majątek przy ulicy Szewskiej: *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 104.

¹⁵⁸ S. Trawkowski, J. Wyrozumski, *Mikołaj Manente (Manentis, Mannete) Gallicus*, w: PSB, t. 21, Wrocław 1976, s. 92–93.

¹⁵⁹ J. Ptaśnik, *Kultura włoska wieków średnich*; A. Salmeri, *Aspetti dell'emigrazione italiana in Polonia nel Medioevo (sec. XI–XV)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne. Studia Italo-Polonica” 86, 1987, s. 6–13; D. Quirini-Popławska, R. Hryszko, *Rola włoskich żupników w Polsce w XIV i w XV wieku*, w: *Kazimierz – sławny i z czynów Wielki*, red. M. Starzyński, Kraków 2011, s. 61–77; szerzej zob. W. Reichert, *Oberitalienische Kaufleute und Montanunternehmer in Ostmitteleuropa während des 14. Jahrhunderts*, w: *Hochfinanz, Wirtschaftsräume, Innovationen. Festschrift für Wolfgang von Stromer*, t. 1, red. U. Bestmann, F. Irsigler, Trier 1987, s. 269–356.

¹⁶⁰ Dla późniejszego okresu: K. Pieradzka, *Przedsiębiorstwa kopalniane mieszczan krakowskich w Olkuszu od XV do początków XVII wieku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Historia” 3, 1958, s. 35–80.

pod tym miastem wieś Zimnodół, a jej zasadźcą został pierwszy znany mieszczanin olkuski, Henryk. Na liście świadków dokumentu wystąpili wójt Albert oraz dwaj mieszczanie krakowscy, Peczold z Rożnowa i bliżej nieokreślony Henryk¹⁶¹. Z Krakowa mógł wywodzić się też pierwszy znany żupnik olkuski. W 1313 r. w krakowskiej księdze miejskiej wspomniano o uregulowaniu przez Mikołaja Rusina długu Tylmana Branta, który został pozbawiony majątku za udział w buncie. Z wpisu tego wynika, że Tylman pozostawił między innymi dług na żupie olkuskiej wobec Władysława Łokietka w wysokości 50 grzywien. Został on zapisany na dworze leżącym przy rynku i przy ulicy Żydowskiej oraz na połowie dworu przy tej samej ulicy, zastawionych przez Tylmana za 116 grzywien mieszczaninowi toruńskiemu Snelowi Sanderowi¹⁶². Z tego powodu podejrzewa się, że Tylman mógł być przełożonym żupy olkuskiej¹⁶³. Jego krewniaka wymieniono następnie w spisie właścicieli domów i parcel w Olkuszu z drugiej ćwierci XIV w.¹⁶⁴

Zamożni kupcy utrzymujący związki finansowe z władcami byli aktywni również w mniejszych miastach Małopolski. Na pewno działali w Nowym Sączu, którego obywatele od upadku rządów czeskich byli konsekwentnie lojalni wobec Władysława Łokietka. Do najzamożniejszych mieszkańców Nowego Sącza należał Jan zwany Bogaczem. Współpracował on już z księżną Gryfiną, która w 1299 r. nadała mu 100 łanów frankońskiego lasu z prawem do prowadzenia na nich kolonizacji na prawie magdeburskim. W zamian otrzymała od Jana grunty na terenie Nowego Sącza, które były potrzebne do planowanych przenosin klasztoru Klarysek ze Starego Sącza¹⁶⁵. Jan rozpoczął w swoim majątku działalność kolonizacyjną, a następnie, zapewne w 1314 r., przekazał go miastu. W późniejszym czasie dobra te weszły do uposażenia klasztoru szpitalnego Świętego Ducha, ufundowanego przez dwóch mieszczan

¹⁶¹ KDM, I, nr 131. F. Kiryk, *Zarys dziejów osadnictwa*, w: *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, t. 1, s. 59.

¹⁶² *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 274b.

¹⁶³ J. Ptaśnik, *Studia nad patrycjatem*, cz. 2, s. 12; zob. też J. Rajman, *Kraków. Zespół osadniczy*, s. 256; M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 62.

¹⁶⁴ B. Wyrozumska, *Fragmenty najstarszej księgi Olkusza*, s. 54 [6]: „Item curia Henczkonis Brant”.

¹⁶⁵ KDM, I, nr 132. A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądcezyzna w XIII i XIV wieku. Przemiany gospodarcze i społeczne*, Wrocław 1961, s. 85–86; M. Barański, *Dominium sądeckie. Od książecego okręgu grodowego do majątku klarysek sądeckich*, Warszawa 1992, s. 173–174.

za zgodą Kazimierza Wielkiego¹⁶⁶. Jan pojawił się też w otoczeniu Władysława Łokietka w najbardziej dramatycznym momencie zmagania księcia z mieszczanami krakowskimi. Wystąpił bowiem jako jedyny mieszczanin na liście świadków dokumentu wystawionego przez władcę w trakcie buntu, 17 kwietnia 1312 r. Łokietek przywrócił nim klaryskom sądeckim cło w Rytrze, odebrane pod naciskiem Krakowa we wrześniu 1306 r.¹⁶⁷ Rodzina Jana należała też niewątpliwie do elity politycznej swojego miasta. W dokumencie z 1326 r. wymieniono go razem z synem wśród rajców Nowego Sącza¹⁶⁸.

3. MAJĄTEK WŁASNY I SYSTEM SKARBOWY

Kształtowanie się majątku miasta i narzędzi służących do jego eksploatacji należało do podstawowych, a jednocześnie najślabiej oświetlonych przez źródła aspektów rozwoju autonomii komunalnej w Krakowie. Seria zachowanych ksiąg rachunkowych miasta Krakowa pochodzi dopiero z przełomu XIV i XV w.¹⁶⁹ Co prawda do czasu jej wyodrębnienia rachunki prowadzono w księgach radzieckich, które znajdowały się w użytku kancelaryjnym najpóźniej od drugiej połowy XIV w., jednak ich najstarszy zachowany wolumin pochodzi dopiero z 1392 r.¹⁷⁰ Organizacja finansów miejskich w czasach wcześniejszych jest udokumentowana jedynie pośrednio. Jak wiadomo, pierwszym aktem prawnym kształtującym podstawy autonomii gospodarczej gminy miejskiej w Krakowie jest przywilej lokacyjny z 1257 r.¹⁷¹ Jako kontrakt władzy z zasadzłą określał on jednak przede wszystkim wysokość i zasady podziału dochodów czerpanych z miasta przez

¹⁶⁶ A. Rutkowska-Płachcińska, *Sądeczyzna*, s. 133; J. Rajman, *Osadnictwo okolic Nowego Sącza*, w: *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. 1, red. F. Kiryk, Warszawa-Kraków 1992, s. 62 n.; tenże, *Szpital i klasztor Św. Ducha w Nowym Sączu w późnym średniowieczu*, „Rocznik Sądecki” 20, 1992, s. 45 n.

¹⁶⁷ KDM, II, nr 557.

¹⁶⁸ KDMK, I, nr 16. Z. Noga, *Władze miejskie*, w: *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. 1, s. 123.

¹⁶⁹ B. Wyrozumska, *Kancelaria miasta Krakowa w średniowieczu*, Kraków 1995, s. 82–85; M. Starzyński, *Nad średniowiecznymi księgami rachunkowymi miasta Krakowa*, RH, 74, 2008, s. 170–171.

¹⁷⁰ B. Wyrozumska, *Kancelaria miasta Krakowa*, s. 82–85; M. Starzyński, *Budżet Krakowa na przełomie XIV i XV w.*, RDSG, 70, 2010, s. 63–64.

¹⁷¹ S. Kutrzeba, *Finanse Krakowa*, s. 25 n.

księcia i reprezentującego jego interesy wójta dziedzicznego, nie wspominając w ogóle o dochodach gminy. Dokumentem tym ustanowiono roczny czynsz w wysokości połowy łutu srebra od każdej parceli oraz nieznannej wysokości opłaty pobierane od użytkowników kramów sukiennych, kramów przekupniów i stoisk handlowych szewców, rzeźników i piekarzy. Egzekwowanie tych świadczeń, za wyjątkiem opłat z sukiennic i kramów, zawieszono na okres pięcioletniej wolnizny. Pozostałą część czynszu, opłat ze stanowisk handlowych, rzeźni i młynów włączono do uposażenia wójtów dziedzicznych. Dochody z czynszu podzielono między księcia i wójtów w proporcjach 5:1, a więc tak jak przy lokacjach większości miast małopolskich. Taki układ relacji ekonomicznych w mieście nie sprzyjał wytworzeniu się silnego aparatu skarbowego gminy komunalnej. Wydaje się, że system fiskalny miasta lokacyjnego kształtował się początkowo pod wpływem potrzeb finansowych jego władców. Mogłaby o tym świadczyć struktura budżetu Wrocławia z przełomu XIII i XIV w. Wiadomości na ten temat zachowały się w prowadzonej od 1299 r. księdze rachunkowej tego miasta. Najważniejszym źródłem dochodów komuny, wynoszących wówczas aż 93% całości, była kolekta szosu, czyli opłata pobierana przez miasto przy okazji zbiórki podatku dla władcy, podczas gdy opłaty na rzecz księcia stanowiły aż 82,7% rocznych wydatków miasta¹⁷².

Wśród najwcześniejszych wpływów do kasy miejskiej w Krakowie należy domyślać się przede wszystkim kar pieniężnych pobieranych przez rajców w związku z egzekwowaniem przepisów sądownictwa targowego, tak jak przewidywały to pouczenia prawne z połowy XIII w. Zasady dysponowania tymi środkami opisano w przywileju lokacyjnym Poznania z 1253 r. Miały być one dzielone po połowie między wójtów i gminę miejską: „Et quidquid de falsis utilitatis iudicio derivari poterit mensuris, volumus, ut ipsa civitas ipsam utilitatem per medium semper sit perceptura”¹⁷³. Stopniowe wycofywanie się władców z udziału w niektórych dochodach w Krakowie niekoniecznie musiało oznaczać umocnienie autonomii finansowej samego miasta i instytucji komunalnych. Wydaje się, że osłabienie kontroli politycznej książąt nad miastem po śmierci Leszka Czarnego przyczyniło się

¹⁷² M. Goliński, *Zmiany w budżecie Wrocławia w XIV–XV w. (w świetle bieżącego stanu badań)*, RDSG, 70, 2010, zwł. s. 33–36.

¹⁷³ PMP, nr 3. W. Maisel, *Sądownictwo miasta Poznania do końca XVI wieku*, Poznań 1961, s. 32.

przede wszystkim do pomnożenia dochodów wójtów dziedzicznych. Zmiany w ich uposażeniu obrazuje przywilej wystawiony przez Władysława Łokietka w 1306 r. Wójtowie dysponowali wtedy już całością dochodów z sukiennic i kramów, za wyjątkiem 12 grzywien i 8 skojców srebra, które włączono do uposażenia scholasterii gnieźnieńskiej¹⁷⁴. Z drugiej strony można wskazać miasto małopolskie, w którym zasady podziału dochodów między wójtów a władze komunalne w końcu XIII w. wypadały zdecydowanie na korzyść samorządu. Otóż zgodnie z przywilejem lokacyjnym Nowego Sącza z 1292 r. pieniądze pobierane ze wszystkich urzędzeń handlowych („de apotecis, cameris pannorum, mensis panum, sutorum et macellis, de examinatorio, libra plumbi et aliis omnibus structuris”) miały być dzielone nie między władcę i wójtów, lecz między wójtów i samo miasto, w stosunku 1:5¹⁷⁵. Pieniądze wygospodarowane na potrzeby miasta („pro comuni utilitate et commodo civitatis eiusdem”) pochodziły z puli dochodów rezerwowanych zwyczajowo dla władcy. Bardziej szczegółowe wiadomości odnoszące się do dochodów pobieranych przez miasto komunalne w Krakowie odnoszą się dopiero do początku XIV w. Pod rokiem 1302 w krakowskiej księdze wpisów wzmiankowano stojącą na rynku wagę ołowiu („blivage”), która służyła do przymusowego ważenia określonych towarów, oczywiście za stosowną opłatą¹⁷⁶. Kwoty pobierane przez miasto od ważenia towarów musiały poważnie wzrosnąć po ustanowieniu w 1306 r. całkowitego prawa składu, obejmującego również sprowadzaną z Węgier miedź. Przywilej ten został cofnięty w trakcie buntu. Z umowy zawartej w 1323 r. między Krakowem i Nowym Sączem wynika jednak, że władze Krakowa usiłowały w tym czasie pobierać opłaty od ważenia nawet tych towarów, które nie

¹⁷⁴ KDMK, I, nr 3; por. J. Wyzrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 190.

¹⁷⁵ KDP, III, nr 67.

¹⁷⁶ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 24: „blivage”. W. Komorowski, *Krakowska Waga Wielka w średniowieczu*, RK, 72, 2005, s. 33–44; C. Buško, M. Dereń, A. Garbacz-Klempka, *Konfekcjonowanie ołowiu i miedzi w krakowskiej Wielkiej Wadze*, w: *Wytwórczość w Polsce Średniowiecznej i nowożytnej*, red. J. Chudziakowa, A. Sosnowska, Toruń 2009 (Archaeologia Historica Polona, 18), s. 7–20; W. Niewalda, S. Sławiński, *Wielka Waga na Rynku w Krakowie – interpretacja odkryć i próba rekonstrukcji*, „Krzysztofory” 28, 2010, 1, s. 265–274; K. Schejbal-Dereń, M. Dereń, *Wielka Waga na krakowskim Rynku w świetle badań archeologicznych*, „Krzysztofory” 28, 2010, 2, s. 7–30; K. Schejbal-Dereń, A. Garbacz-Klempka, *Działalność krakowskiej Wielkiej Wagi w kontekście badań metaloznawczych*, „Krzysztofory” 28, 2010, 2, s. 31–50.

były przeznaczone na skład: „de universis mercibus ac rebus, que deducuntur nec deponuntur nec pensentur in Cracowia”¹⁷⁷. W tekście tegoż uzgodnienia wzmiankowano po raz pierwszy cło kwartnikowe („census quartarum”), opłacane w Krakowie przez obcych kupców, jakoby „od dawna” („ab antiquo”), od postawu sukna¹⁷⁸. Zapewne jeszcze w XIII w. w Krakowie zorganizowano też monopol przetapiania srebra, choć topnię srebra wymieniono wśród monopolii miejskich dopiero w przywileju Kazimierza Wielkiego z 1358 r.¹⁷⁹ Zapotrzebowanie na pieniądź niemonetarny, obiegający ziemie polskie w postaci sztab srebra, było oczywistym następstwem unikania przez kupców posługiwania się monetą brakteatową, zwykle o niskiej wartości i często zmieniającej się zawartości kruszcu¹⁸⁰. Pierwszym władcą Krakowa, który po okresie brakteatowym przywrócił do obiegu dwustronną pełnowartościową monetę denarową, był Wacław II¹⁸¹, do praktyki manipulowania zawartością srebra w monecie wrócił jednak Władysław Łokietek¹⁸². Założenie topni srebra („camera examinatum argenci”), oddanej w zarząd wójtom, przewidziano już w przywileju lokacyjnym Sandomierza z 1286 r.¹⁸³, natomiast zgodnie z dokumentem lokacyjnym Nowego Sącza z 1292 r. dochody z topni srebra i wagi ołowiu zostały włączone już do majątku miasta¹⁸⁴. Zapewne XIII w. sięgała również praktyka pobierania opłat za przyjęcie w poczet obywateli Krakowa. Świadczy o tym kilkakrotnie już wspomniany dokument opata cystersów w Mogile Teodoryka z 1299 r., który z racji nabycia dworu na terenie Krakowa zobowiązał się ponosić świadczenia określone przez niego *ius civile*: „faciemus omne ius civile nos contingens, secundum quod quilibet civium de curiis suis facere consueverunt”¹⁸⁵. W księgach

¹⁷⁷ KDMK, I, nr 13. S. Kutrzeba, *Finanse Krakowa*, s. 36.

¹⁷⁸ S. Kutrzeba, *Finanse Krakowa*, s. 89; J. Wyrozumski, *Kraków średniowieczny*, s. 25–49; tenże, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 218–220; M. Starzyński, *Civitas nostra Cracoviensis*, s. 47–48.

¹⁷⁹ KDMK, I, nr 32. S. Kutrzeba, *Finanse Krakowa*, s. 45.

¹⁸⁰ R. Kiersnowski, *Srebro czyste i najczystsze w Polsce średniowiecznej*, „Archeologia Polski” 16, 1971, 1–2, s. 667–677; M. Dygo, *Marcae argenti puri. Przyczynek do cyrkulacji srebra w Małopolsce i na Śląsku w XIII–XIV w.*, PH, 69, 1978, 3, s. 405–419.

¹⁸¹ B. Paszkiewicz, *Reforma monetarna króla Wacława II w Polsce*, „Wiadomości Numizmatyczne” 45, 2001, s. 23–44.

¹⁸² Tenże, *Mennictwo Władysława Łokietka*, s. 84.

¹⁸³ *Dokument lokacyjny Leszka Czarnego*, s. 50.

¹⁸⁴ KDP, III, nr 67.

¹⁸⁵ *Najstarszy zbiór*, nr 1.

rachunkowych zachowanych z przełomu XIV i XV w. terminem tym nazywano właśnie jednorazową opłatę za uzyskanie obywatelstwa¹⁸⁶.

Potrzeby finansowe władz Krakowa musiały wzrastać wraz z rosnącymi kosztami zarządu miastem. Z powodu niezachowania się dokumentacji rachunkowej sprzed końca XIV w. można się jedynie domyślać wysokości i struktury wydatków z kasy komunalnej. Należy przypuszczać, że przynajmniej od czasu rządów Leszka Czarnego miasto musiało finansować kancelarię. Nawet jeżeli sumy te nie były wysokie, to przynajmniej jakaś ich część powinna być już uiszczana w formie systematycznych opłat. Pomijając domniemane koszty o charakterze jednorazowym, związane na przykład z wykonaniem około 1283 r. tłoka pieczęci, należało przede wszystkim wygospodarować stałe środki na zaopatrzenie kancelarii w materiały pisarskie i wynagrodzenie dla prowadzącego ją pisarza¹⁸⁷. Stałe koszty musiały też pochłaniać utrzymywanie ratusza, wzmiankowanego po raz pierwszy już w 1299 r.¹⁸⁸ Od czasu budowy obwarowań drewniano-ziemnych około 1285 r. konieczne były z pewnością nakłady związane z utrzymaniem odpowiedniego poziomu obronności miasta. Budowa umocnień była niezwykle kosztowną i długofalową inwestycją, opłacaną w przeważającej części przez władcę¹⁸⁹. We Wrocławiu, gdzie od lat 60. XIII w. wznoszono kolejny pas fortyfikacji, w 1274 r. Henryk IV Probus ustanowił nawet specjalny podatek na ten cel, pobierany od wszystkich właścicieli nieruchomości położonych wewnątrz murów miejskich („intra muros civitatis Wratislaviae”)¹⁹⁰. O przeznaczaniu przez samorząd wrocławski pieniędzy na rozbudowę fortyfikacji

¹⁸⁶ Najstarsze księgi, cz. 2, s. 294, 298. S. Kutrzeba, *Finanse Krakowa*, s. 57–58.

¹⁸⁷ B. Wyrozumka, *Kancelaria miasta Krakowa*, s. 36–38; zob. też: R. Żerelik, *Uposażenie i stan majątkowy urzędników kancelarii miejskich na Śląsku (do 1350 r.)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 82, 1991, s. 93–110; J. Tandecki, *Die Stadtschreiber und ihre Rolle bei der Vereinheitlichung der Arbeitsformen der städtischen Kanzleien in Preußen*, w: *Die Rolle der Stadtgemeinden und bürgerlichen Genossenschaften im Hanseraum in der Entwicklung und Vermittlung des gesellschaftlichen und kulturellen Gedankengutes im Spätmittelalter*, red. J. Tandecki, Toruń 2000, s. 117–131; E. Wólkiewicz, „*Viri docti et secretorum conscii*”. *Personel kancelaryjny Wrocławia w późnym średniowieczu*, „Śląski Kwartalnik Historyczny »Sobótka«” 61, 2006, 1, s. 21–43; A. Bartoszewicz, *Piśmienność mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa 2012, s. 152–166.

¹⁸⁸ M. Goliński, *Finanse ratusza w średniowieczu*, RDSG, 74, 2014, 197–216.

¹⁸⁹ J. Szymczak, *Koszty murywanego budownictwa obronnego w Polsce do XVI w.*, KHKM, 36, 1988, 2, s. 235 n.

¹⁹⁰ *Breslauer Urkundenbuch*, t. 1, wyd. G.A.W. Korn, Wrocław 1870, nr 44.

wzmiankuje prowadzona od schyłku XIII w. księga rachunkowa¹⁹¹. Budowę murów w Krakowie na przełomie XIII i XIV w. sfinansował zapewne głównie Wacław II. W księdze formularzy Henryka Italika znajduje się też jego niedatowany dokument, którym zwolnił mieszczan Nowego Sącza od ceł i innych opłat w celu pokrycia wydatków na prace przy murach, których ostatecznie nie wybudowano¹⁹². Warto też przywołać dokument tego władcy z 1292 r. dla Podolińca na Spiszu. Mieszkańcy okolicznych wsi, szukający w razie potrzeby schronienia w Podolińcu, zostali zobowiązani do udziału w naprawie jego fos i obwarowań¹⁹³. Raz wybudowane obwarowania wymagały wszak stałej konserwacji i zapewnienia straży. W razie zagrożenia obowiązek udziału w obronie gminy spoczywał na każdym obywatelu, czyli posiadaczu nieruchomości podlegającej prawu miejskiemu¹⁹⁴. W 1274 r. księżna

¹⁹¹ J. Szymczak, *Koszty murowanego budownictwa*, s. 243–245; C. Lasota, Z. Wiśniewski, *Badania fortyfikacji miejskich Wrocławia z XIII w.*, „Silesia Antiqua” 39, 1998, s. 9–32; M. Goliński, *Kształtowanie miasta komunalnego*, w: *Historia Wrocławia*, t. 1: *Od pradziejów do końca czasów habsburskich*, red. C. Buśko i in., Wrocław 2001, s. 103–104.

¹⁹² *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, t. 2: 1253–1310, wyd. J. Emler, Pragae 1882, nr 2398. J. Widawski, *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV wieku*, Warszawa 1973, s. 306; Z. Beiersdorf, B. Krasnowolski, *Sztuka gotycka*, w: *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. 1, s. 227 n. Na temat księgi formularzy Henryka Italika zob. D. Třeštík, *Formularze czeskie XIII wieku. Rękopisy i filiacje*, „Studia Źródłoznawcze” 7, 1962, s. 43–56. Inicjatywę wzniesienia murów przypisuje Wacławowi II Jan Długosz, pominięto je natomiast w opisie inwestycji obronnych Kazimierza Wielkiego w *Kronice katedralnej krakowskiej*. Autorytet tego przekazu bywa jednak kwestionowany; zob.: T. Poklewski, *Uwagi na temat stylistyki czternastowiecznego przekazu o inwestycjach obronnych Kazimierza Wielkiego*, „Acta Universitatis Lodzianensis. Folia Archaeologica” 16, 1992, s. 241–251; tenże, *Przydatność tekstu „Quomodo regebat regnum et populum” do badania wielkości inwestycji obronnych Kazimierza Wielkiego*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 40, 1995, 1, s. 63–68; S. Gawlas, *Uwagi o polityce miejskiej Kazimierza Wielkiego*, w: *Aetas media, aetas moderna*, s. 25–41.

¹⁹³ *Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. bernardyńskiego we Lwowie*, t. 1, Lwów 1868, nr 3. W. Szczygielski, *Obowiązki i powinności wojskowe miast i mieszczaństwa w Polsce od XIII do połowy XV wieku*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 5, 1960, s. 449.

¹⁹⁴ W. Szczygielski, *Obowiązki i powinności*, s. 433, 446 n.; M. Goliński, *Uzbrojenie mieszczańskie na Śląsku od połowy XIV do końca XV w.*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 33, 1990, s. 3–64; J. Suproniuk, *Miejskie służby porządkowe a społeczeństwo w Polsce XIV–XVI w.*, PH, 90, 1999, 2, s. 117–130; tenże, *Policja miejska i przepisy policyjne w Polsce XIII–XVI w.*, RDSG, 66, 2006, s. 25–88.

Eufrozyna, lokując Przepust, zobowiązała się do obwarowania miasta dopiero wtedy, gdy będzie ono liczyło wystarczająco wielu mieszkańców, by sami mogli oni wystawić straż¹⁹⁵. Gdy w 1295 r. Władysław Łokietek nadał biskupowi Andrzejowi Zarembie parcelę w Poznaniu przy klasztorze Dominikanów, zwolnił jej właścicieli od wszelkich powinności na rzecz miasta, za wyjątkiem trzymania straży na murach. Książę zaznaczył, że zobowiązani są do tego wszyscy mieszcianie: „sicut ceteri civium teneantur”¹⁹⁶. Już w drugiej połowie XIII w. większe polskie miasta wystawiały też na murach zawodowych stróży opłacanych z kasy komunalnej¹⁹⁷. O wypłacaniu pieniędzy kuznikom informuje choćby wspomniana księga rachunkowa z Wrocławia¹⁹⁸. Również w tej kwestii władze niektórych ośrodków mogły liczyć na wsparcie ze strony władców. Świadczy o tym znów przykład Poznania. W jego przywileju lokacyjnym zawarto gwarancję ustanowienia w mieście czterech stróży i dwóch kuzników, którzy mieli być opłacani przez księcia i dbać o bezpieczeństwo miasta, „ita ut predictam civitas plena custodia regnet”¹⁹⁹. Reformę systemu obrony Poznania przeprowadził Władysław Łokietek²⁰⁰. W 1299 r. nadał mieszczanom połowę wsi Górczyn, z zastrzeżeniem, że pobierane z niej pieniądze mają być przeznaczone na zaspokojenie potrzeb miasta: „ad usum civitatis [...] prout eis convencius videbitur expedire”. Jednocześnie jednak wycofał się z dawnego obowiązku utrzymywania w mieście stróży. Ciężar ten przejęli więc prawdopodobnie mieszcianie²⁰¹.

¹⁹⁵ KDP, II, cz. 2, nr 458. J. Suproniuk, *Policja miejska*, s. 33.

¹⁹⁶ KDW, II, nr 768. J. Widawski, *Miejskie mury*, s. 359.

¹⁹⁷ J. Suproniuk, *Miejskie służby porządkowe*, s. 118 n.

¹⁹⁸ M. Goliński, *Uzbrojenie mieszczańskie*, s. 27; J. Suproniuk, *Miejskie służby porządkowe*, s. 119.

¹⁹⁹ PMP, nr 3.

²⁰⁰ Tamże, nr 13.

²⁰¹ Warto odnotować, że w 1284 r. Przemysł II nadał Górczyn mieszczaninowi poznańskiemu w celu przeniesienia go na prawo niemieckie. To właśnie Przemysłowi przypisuje się wzniesienie kamiennych fortyfikacji Poznania, wzmiankowanych po raz pierwszy w dokumencie z 1297 r.: KDW, II, nr 768. H. Ziółkowska, *Czas powstania i osoba fundatora zamku na górze Przemysła*, „*Studia i Materiały do dziejów Wielkopolski i Pomorza*” 2, 1956, 2, s. 18; J. Widawski, *Miejskie mury*, s. 359 n.; *Mury miejskie*, red. J. Wiesiołowski, „*Kronika Miasta Poznania*” 64, 1996, 1; T. Jurek, *Przebieg lokacji Poznania*, w: *Civitas Posnaniensis*, s. 189; J. Pietrzak, *Umocnienia średniowiecznego Poznania. Stan i perspektywy badań nad umocnieniami miasta lokacyjnego*, w: tamże, s. 305–324.

Można przypuszczać, że w podobny sposób zorganizowana była na przełomie XIII i XIV w. obrona Krakowa. Zgodnie z *Rocznikiem Traski* w 1288 r., w trakcie wojny po śmierci Leszka Czarnego, miasto wydali Henrykowi IV Probusowi rzeźnicy: „cui civitas per carnifices traditur”²⁰². Książę wkroczył do Krakowa zapewne przez Bramę Rzeźniczą, która po stłumieniu buntu wójta Alberta została skonfiskowana i inkastelowana przez Łokietka²⁰³. Przypomnijmy, że na mocy przywileju lokacyjnego mieszczanie byli też zobowiązani do udziału w ekspedycjach u boku władcy w granicach księstwa, lecz jeden z dwóch wielkich przywilejów wrześnieowych z 1306 r. ograniczył ich powinności militarne do obrony murów. O zobowiązaniu wszystkich posesjonatów do obrony miasta w wypadku wrogiej napaści wspomina się wprost w przywileju Kazimierza Wielkiego dla Krakowa z 1358 r.: „dum hostes civitatem obsederent, tunc omnes domos in civitate habentes ad defensionem ipsius sunt astricti”²⁰⁴. Mieszczanie, pozbawieni już wsparcia ludzi Jana Muskaty, nie dysponowali jednak siłami wystarczającymi, by wyjść zwycięsko z konfrontacji z wojskami Łokietka w latach 1311–1312. Możliwe, że początkowo liczyli na wsparcie Jana Luksemburskiego²⁰⁵, musiał on jednak stawić czoło zawirowaniom politycznym we własnym państwie²⁰⁶. Wczesną wiosną 1312 r. rebelianci wynajęli więc do obrony księcia opolskiego Bolesława, znanego im z czasów, gdy pełnił funkcję starosty z ramienia Wacława II²⁰⁷. Utrzymanie obcych wojsk w sytuacji

²⁰² *Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 2, Lwów 1872, s. 852; por. *Rocznik Sędziwoja*, wyd. A. Bielowski, w: tamże, s. 878.

²⁰³ S. Świszczowski, *Gródek krakowski i mury miejskie między Gródkiem a Wawelem*, RK, 32, 1950, 1, s. 17 n.

²⁰⁴ KDMK, I, nr 32.

²⁰⁵ B. Włodarski, *Polityka Jana Luksemburczyka wobec Polski za czasów Władysława Łokietka*, Lwów 1933, s. 12 n.; S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 94; por. B. Nowacki, *Czeskie roszczenia do korony w Polsce w latach 1290–1335*, Poznań 1987, s. 89 n.

²⁰⁶ R. Antonín, *Działalność polityczna Jana Luksemburskiego w okresie buntu wójta Alberta i jego ocena w czeskiej historiografii*, tłum. J. Rajman, w: *Bunt wójta Alberta*, s. 8–18.

²⁰⁷ Por. E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, s. 171 n. Badacz sądził, że Bolesław przybył do Krakowa w charakterze starosty Jana Luksemburskiego. Jego zdaniem dokument tytułujący Bolesława starostą czeskim został wystawiony właśnie w 1312 r., a nie, jak przyjmowali jego wydawcy, w 1292 r.: KDM, II, nr 520. Dyplom ten pochodzi jednak z 1302 r.: T. Nowakowski, *Małopolska elita władzy*, s. 65 n.; zob. też: A. Kłodziński, *Bolesław (Bolko) I, książę na Opolu*, w: PSB, t. 2, Kraków 1936,

oblężenia przerosło jednak możliwości mieszczan²⁰⁸. Po około dwóch miesiącach, w pierwszej połowie czerwca, książę opolski wydał miasto Łokietkowi²⁰⁹.

s. 267–269; S. Zajchowski, *Bolko I, książę opolski – próba rysu biograficznego*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Historia Śląska” 1, 1966, s. 23–60.

²⁰⁸ S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 94.

²⁰⁹ *Najstarsze księgi*, cz. 1, s. 25. E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, s. 146 n.

ROZDZIAŁ IV

BUNT WÓJTA ALBERTA I JEGO WYMOWA SPOŁECZNO-USTROJOWA

Bunt wójta Alberta wybuchł w Krakowie po majowej elekcji urzędników miejskich w 1311 r.¹ Nowi rajcy należeli do grupy przeciwników Władysława Łokietka. Jego wrogowie przejęli przy tej okazji także wójtostwo sądowe, z którego usunięto Piotra Gwisa. Uwagę zwraca też wyeliminowanie reprezentantów rzemiosła z ławy w trakcie obu buntowniczych kadencji z lat 1311–1312. Przedstawiciel pospólstwa pojawił się w tym kolegium już w pierwszej kadencji po stłumieniu rebelii, w czerwcu 1312 r. Potwierdzałoby to przypuszczenie, że inicjatorami buntu byli przede wszystkim członkowie politycznej i finansowej elity miasta. W trakcie elekcji w 1311 r. książę przebywał poza Krakowem. 20 maja wystawił dokument w Lublinie². Niektórzy badacze przypuszczają, że na początku rebelii mieszczanie podjęli nieudaną próbę szturmowania Wawelu³. Pierwsze świadectwo działań Łokietka wymierzonych w buntowników odnosi się jednak do przełomu

¹ W starszej historiografii elekcję z 1311 r. uważano za dokładny moment rozpoczęcia buntu: M. Bobrzyński, *Bunt wójta krakowskiego Alberta z roku 1311*, w: tenże, *Szkice i studia historyczne*, t. 1, Kraków 1922, s. 170; E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, RK, 7, 1905, s. 144; por. J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992, s. 207 n.; M. Starzyński, *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010, s. 61–64.

² ZDM, IV, nr 891. A. Marzec, *Urzednicy malopolscy w otoczeniu Wladyslawa Lokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006, s. 33.

³ J. Kurtyka, *Tęczyński. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 138; A. Marzec, *Urzednicy malopolscy*, s. 34. Stwierdził to dopiero Jan Długosz, *Annales*, ks. 9, s. 82: „Castrum tamen Cracoviense, quod in fide ducis Wladisłai manebat, quamvis mollentibus civibus, nulla arte aut ingenio poterat redigere in suam dicionem”. Dziejopis rozwinął w ten sposób ustęp *Kroniki katedralnej krakowskiej*, s. 208: „Sed castrum Cracoviense per duces Wladislaum

lipca i sierpnia. W mirakulach św. Kingi pod datą 30 lipca 1311 r. odnotowano bowiem przemarsz posiłków węgierskich przez Stary Sącz⁴. Najpóźniej jesienią rycerze Łokietka zajęli sprzyjający miastu klasztor Bożogrobców w Miechowie. 12 października w obronie zakonników interweniował papież Klemens V⁵. Następnie 31 października ksiączę wywłaszczył dwóch mieszczan krakowskich Witka i Zygryda z wójtostwa dziedzicznego Sandomierza za udział w buncie⁶, a 21 grudnia pozbawił kolejnych rebeliantów dóbr w uposażeniu tynieckiego klasztoru Benedyktynów, którego opat pozostał wierny księciu⁷. 21 lutego 1312 r. księżna Jadwiga zwolniła mieszczan Nowego Sącza z ceł na terenie ziemi sandomierskiej, nagradzając ich wierność wobec małżonka⁸, a 17 kwietnia w trakcie pobytu w Starym Sączu Łokietek przywrócił klaryskom cło w Ryrtrze, odebrane im w 1306 r. pod naciskiem Krakowa⁹. Księcia poparł również klasztor cysterski w Jędrzejowie, którego opat otrzymał po rebelii nieruchomości przy ulicy Świętego Krzyża, należąca wcześniej do jednego z buntowników¹⁰. Pod koniec marca lub na początku kwietnia 1312 r. przybył do Krakowa

et suos fideles milites tenebatur". Nie można zatem wykluczyć, że amplifikowana relacja Długosza bazuje na domyśle samego dziejopisa.

⁴ *Vita et miracula sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH, t. 4, Lwów 1884, s. 736, por. tamże, s. 741. J. Dąbrowski, *Z czasów Łokietka. Studium nad stosunkami polsko-węgierskimi w XIV w.*, Kraków 1916, s. 312 n.; E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, s. 170; tenże, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, wyd. J. Dąbrowski, wyd. 2, Kraków 2009, s. 155; A. Marzec, „*Domina terrae Sandecensis*”. *Rola polityczna królowej Jadwigi Łokietkowej w kontekście jej związków z dostojnikami małopolskimi (1305–1339)*, KH, 107, 2000, 1, s. 7.

⁵ KDM, II, nr 553, 554; zob. też *Rocznik miechowski*, wyd. Z. Budkowa, „*Studia Źródłoznawcze*” 5, 1960, s. 124. E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, s. 164; Z. Pęcowski, *Miechów. Studia z dziejów miasta i Ziemi Miechowskiej do roku 1914*, Kraków 1967, s. 54; R.S. Gałczyński, *Miechowski konwent bożogrobców do połowy XV wieku. Z badań nad prosopografią klasztorną*, „*Nasza Przyszłość*” 98, 2002, s. 178–179; R. Skrzyniarz, *Kanonicy Grobu Bożego i ich religijny, społeczny, edukacyjny i kulturowy wkład w rozwój mieszkańców ziem polskich w średniowieczu*, Lublin 2015, s. 149.

⁶ KDM, I, nr 147.

⁷ KDT, I, nr 41. E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, s. 168; J. Bieniak, *Michał*, w: PSB, t. 20, Wrocław 1975, s. 616–617.

⁸ KDP, III, nr 75. A. Marzec, „*Domina terrae Sandecensis*”, s. 5 n.

⁹ KDM, II, nr 557.

¹⁰ E. Długopolski, *Władysław Łokietek*, s. 168; por. S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społecznoustrojowej odrębności Polski*, wyd. 2, Warszawa 2000, s. 94.

przywołany przez mieszczan księżę opolski Bolesław. Pozostał tu przez mniej więcej dwa miesiące¹¹. Łokietek jeszcze 17 kwietnia przebywał w Starym Sączu¹², jednak według *Kroniki katedralnej krakowskiej* wkrótce stanął się z wojskami pod Krakowem i rozpoczął oblężenie miasta: „qui tandem cum exercitu valido ante Cracoviam veniens ipsam civitatem et ducem Opoliensem in ea existentem circumvallaverat”¹³. Bolesław opuścił miasto przed 14 czerwca, tego dnia odbyła się bowiem pierwsza od upadku rebelii elekcja rajców i ławników. W księdze miejskiej we wpisie dotyczącym wyborów odnotowano, że miasto zostało tego roku zwrócone Łokietkowi przez księcia Opola: „di stat Cracove vider wart unserem heren Herchogen Wladizlaven gegeben von deme Herchogen von Opulle”¹⁴. Szczegóły kapitulacji przybliżono w *Roczniku kapituły krakowskiej*. Bolesław zawarł podobno porozumienie z Łokietkiem („cum dicto Wladyszlao Loketcone concordavit”), a następnie wyrządziwszy mieszczanom wiele szkód („illatissime quam plurimis dampnis civibus”), opuścił Kraków i wrócił do Opola, wprowadzając Alberta („captivato advocato Alberto omnis iniquitatis principio, de civitate recessit et ad propria remeavit”)¹⁵. Według *Rocznika małopolskiego Kuropatnickiego* i *Rocznika świętokrzyskiego* poza wójtem Albertem księżę porwał jeszcze jakichś znaczniejszych mieszczan¹⁶.

¹¹ W sprawie długości pobytu Bolesława w Krakowie zob. E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, s. 150 n.

¹² KDM, II, s. 557. A. Preissner, *Dokumenty Władysława Łokietka. Chronologiczny spis, regesty i bibliografia edycji*, „Rocznik Biblioteki Polskiej Akademii Nauk w Krakowie” 11, 1965, s. 248.

¹³ *Kronika katedralna* (jako *Rocznik kujawski*), wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, Lwów 1878, s. 208–209; podobnie Jan Długosz: *Annales*, ks. 9, s. 82–83.

¹⁴ *Najstarsze księgi*, cz. 1, s. 25.

¹⁵ *Rocznik kapituły krakowskiej*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, w: MPH ns, t. 5, Warszawa 1978, s. 104.

¹⁶ *Rocznik małopolski* (Kuropatnickiego), w: *Rocznik małopolski* (Kuropatnickiego, Dąbrówki, Szamotulskiego, Gesselena), wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, s. 188: „advocatum et pociores cives cepit et civitatem duci Wladislao vendidit et tradidit per fraudem”; *Rocznik małopolski* (Gesselena), w: tamże, s. 189: „advocatum et proceriores cives captivavit et tradidit civitatem ad manus Wlatislay”; *Rocznik świętokrzyski*, wyd. A. Rutkowska-Plachcińska, w: MPH ns, t. 12, Kraków 1996, s. 59: „capto Alberto advocato et pocioribus civibus de civitate predicta quos secum in Opole deduxit”. Podobnie Jan Długosz w *Annales*, ks. 9, s. 85. S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 94; M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 61; zob. też E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, s. 159, który na podstawie przekazu *Rocznika*

Zmiany składu osobowego rady miejskiej w Krakowie w okresie dwóch buntowniczych kadencji z lat 1311–1312 oraz po wydaniu miasta Łokietkowi zdają się ukazywać stopniowy spadek poparcia dla buntu¹⁷. Zapewne przejawem tarć w łonie miejskiej elity w czasie rebelii było zwiększenie liczebności rajców w drugiej buntowniczej kadencji z sześciu do ośmiu osób. Należy dodać, że wybór rajców i ławników odbył się w maju, a więc już podczas pobytu w mieście Bolesława, a zapewne także prowadzonego przez Łokietka oblężenia. Jedynie dwaj niekwestionowani rebelianci, Herman z Raciborza i Paweł z Brzegu, weszli do rady w obu buntowniczych kadencjach. Trzej członkowie rady z okresu buntu pozostali w kolegium również po jego stłumieniu, co oznacza, że przeszli na stronę Łokietka – pierwszy z nich, Henryk Keczer, zasiadał w radzie w pierwszym roku buntu, lecz nie wrócił do niej już w następnym roku, natomiast dwaj pozostali, Mikołaj z Zawichostu i Piotr Moryc, byli rajcami tylko w trakcie drugiej buntowniczej kadencji. Przy życiu pozostał też Henryk z Hohenhausen, który zasiadał w drugiej buntowniczej radzie, nie był jednak nominowany już nigdy na rajcę po opanowaniu miasta przez Łokietka. Pozostali nominowani po rebelii czterej rajcy, Amylej z Muchowa, Henryk z Dornburga, Wigand z Głubczyc i Wilhelm Pisarz, nie zasiadali w tym gremium w okresie buntu. Nie byli to jednak ludzie nowi, mieli za sobą bowiem długie doświadczenie działalności tak w radzie, jak i ławie. Możliwe, że od początku sprzeciwiali się buntowi. Konfiskatą majątku w uposażeniu benedyktynów w Tyńcu został ukarany też jeden z ławników pierwszej buntowniczej kadencji, Jaśko Borus. Musiał jednak wycofać się z poparcia dla rebelii, skoro w 1316 r. był wciąż współwłaścicielem sołectwa w Modlnicy¹⁸.

Dokumenty wystawione przez Łokietka w trakcie rebelii ukazują jasną kwalifikację zbrodni popełnionej przez mieszczan. Już w pierwszym z nich, w sprawie usunięcia Witka i Zygryda z wójtostwa sandomierskiego z 31 października 1311 r., stwierdzono, że zdradzając władcę, dopuścili się obrazy majestatu („lese maiestatis crimen”), występując przeciwko Bogu i prawu („contra Deum et iusticiam”)¹⁹.

małopolskiego *Kuropatnickiego* doszedł do wniosku, że książę opolski wydał miasto Łokietkowi za pieniądze („vendidit”).

¹⁷ E. Długopolski, *Bunt wójta Alberta*, s. 146–147.

¹⁸ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 362. J. Ptaśnik, *Studia nad patrycjatem krakowskim wieków średnich*, cz. 1, RK, 15, 1913, s. 33.

¹⁹ KDM, I, nr 147.

W dyplomie tym posłużono się też charakterystyczną arengą, wyrażającą moralną słuszność wynagradzania przez władcę zasłużonych mu poddanych²⁰. Wskazane wyżej zarzuty rozbudowano następnie w dokumencie z 21 grudnia 1311 r., dodając, że mieszczenie wystąpili przeciwko Łokietkowi, jego dziedzicom i narodowi polskiemu („in nos heredesque nostros ac gentem Polonicam atrociter perpetrarunt”), wydając miasto obcym książętom („tradentes civitatem dictam principibus peregrinis”) i odrzucając swoich prawdziwych, legalnych władców i dziedziców („evellendo et exterminando nos suos veros et legitimos dominos et heredes”)²¹. Z drobną modyfikacją zdanie to powtórzono w dyplomie z 17 kwietnia 1312 r. W dokumentach z 21 grudnia 1311 i 17 kwietnia 1312 r. wykorzystano również nową arengę, sławiącą książęcą hojność dla zasłużonych mu poddanych²². Oba te dokumenty zostały też zredagowane przez jedną osobę, podkanclerzego krakowskiego i kanonika katedralnego Zdzisława²³. Środowisko kapitulne, zwyczajowo związane z książęcą kancelarią, opowiedziało się przeciwko antagonistom Łokietka, w tym także Janowi Muskacie, już w trakcie walk o panowanie w Małopolsce w latach 1304–1306²⁴. Nic zatem dziwnego, że w *Roczniku kapituły krakowskiej* występki buntowników porównano do zachowania Judasza względem Jezusa („quemadmodum Judas Jesu osculum prebentes”) i zarzucono im, że złamali przysięgę wierności władcy („vice iuramenti prestantes cautelam”), wyzybwszy się bojaźni wobec Boga („deposito Dei timore”)²⁵. Randze zbrodni odpowiadały hańbiące kary, które również opisano we wspomnianym roczniku. Od razu po wkroczeniu do Krakowa książę pojmał mieszczan i wtrącił ich do więzienia („subintrans denuo civium aliquos captivavit carceralique custodie recluserit”), a następnie ciągnął ich końmi po całym mieście („per totam civitatem equis traxit”) i powiesił na szubienicy

²⁰ A. Adamska, *Arengi w dokumentach Władysława Łokietka. Formy i funkcje*, Kraków 1999, s. 93.

²¹ KDT, I, nr 41.

²² A. Adamska, *Arengi w dokumentach*, s. 93–94.

²³ T. Nowakowski, *Krakowska kapituła katedralna wobec panowania Przemyślidów w Małopolsce w latach 1292–1306*, PH, 82, 1991, 1, s. 8–9; A. Adamska, *Arengi w dokumentach*, s. 164, nr LX; T. Pietras, „Krwawy wilk z pastorałem”. *Biskup krakowski Jan zwany Muskata*, Warszawa 2001, s. 193–194.

²⁴ T. Nowakowski, *Krakowska kapituła*, s. 19–20; T. Pietras, „Krwawy wilk z pastorałem”, s. 146 n.

²⁵ *Rocznik kapituły krakowskiej*, s. 104.

poza miastem („tractosque patibulo extra civitatem miserabiliter suspendit”), gdzie ich zwłoki miały wisieć tak długo, aż ciała odejdą od kości („quoadusque nervi putrefacti ossium compaginem dissolverunt”). W ten sposób rebelianci zostali wyprowadzeni poza realne i symboliczne granice miejskiej społeczności²⁶. Jak podano w ostatnim zdaniu noty w roczniku kapitulnym, jeszcze w roku stłumienia buntu Łokietek wybudował w mieście zamek, zburzywszy domostwo wójta Alberta („Eodemque anno castrum in civitate, destructa domo prefati advocati, construxit”), a także wznosił wieżę nad bramą prowadzącą do kościoła św. Mikołaja („et turrim in valva ducente ad Sanctum Nicholaum edificavit”). Zamek, wzmiankowany w 1317 r. w księdze miejskiej jako „castrum novum civitatis”²⁷, wchłonął Bramę Rzeźniczą, a ulica Rzeźnicza zmieniła dotychczasowy bieg, prowadząc od tej pory do Bramy Mikołajskiej. Przyjęła też nową nazwę – ulicy Mikołajskiej²⁸. Książę połączył mury miasta komunalnego z Wawelem, łamiąc obietnicę złożoną mieszczanom w 1306 r., i planował zapewne utworzyć nowe miasto na Okole²⁹. Osadził też konwent klarysek z dawnego klasztoru w Skale przy kościele św. Andrzeja na podgrodziu³⁰.

²⁶ H. Zaremska, *Miejsca kaźni w Krakowie w XIV–XVI wieku*, KHKM, 40, 1992, 3, s. 309.

²⁷ *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 405. W 1340 r. wzmiankowano już „fosę dawnego zamku”; tamże, nr 1358: „in platea Carnificum, in fossato antiqui castris”.

²⁸ S. Tomkowicz, *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów. Ich nazwy i zmiany postaci*, Kraków 1926, s. 115–119; S. Świszczowski, *Gródek krakowski i mury miejskie między Gródkiem a Wawelem*, RK, 32, 1950, 1, s. 17 n.

²⁹ S. Gawlas, *Nova civitas in Okol. Fragment z dziejów Krakowa*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 6, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1994, s. 107 n.; B. Krasnowolski, *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku*, cz. 1: *Miasta Ziemi Krakowskiej. Chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*, Kraków 2004, s. 111–115; tenże, *Lokacje i rozwój Krakowa, Kazimierza i Okołu. Problematyka rozwiązań urbanistycznych*, w: *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2007, s. 419; M. Szymba, *Zanim powstała uczelnia – historia Okołu w murach Collegium Iuridicum*, w: W. Bałus, A. Betlej, A. Dworzak, S.A. Sroka, M. Szymba, *Collegium Iuridicum*, Kraków 2015, s. 29–35; por. J. Wyrozumski, *Kraków do schyłku wieków średnich*, s. 259 n.; M. Słoń, *Miasta podwójne i wielokrotne w średniowiecznej Europie*, Wrocław 2010, s. 288 n.; ostatnio w tej sprawie: S. Gawlas, *Ustrojowe i społeczne uwarunkowania lokacji miejskich na ziemiach polskich w 1. połowie XIII wieku*, „*Archaeologia Historica Polona*” 23, 2015, s. 36.

³⁰ J. Stoksik, *Powstanie i późniejszy rozwój uposażenia klasztoru klarysek w Krakowie w XIII i XIV wieku*, RK, 35, 1961, s. 94–96; S. Gawlas, *Nova civitas*, s. 107; P. Gąsiorowska, *Konwent klarysek krakowskich do końca XVIII wieku. Studium prozopograficzne*,

Represje po wystąpieniu mieszczan doprowadziły również do trwałego ograniczenia zakresu komunalnej autonomii Krakowa. Jeszcze w trakcie rebelii Łokietek cofnął wolności nadane miastu we wrześniu 1306 r., konfiskując dwa wielkie przywileje³¹. Po zajęciu miasta zlikwidował instytucję wójtostwa dziedzicznego. Jego uposażenie stało się załącznikiem dóbr wielkorządowych³². Książę rozpoczął też konfiskatę nieruchomości należących do buntowników, zaburzając miejską strukturę własnościową i ingerując w działalność samorządu³³. Przełom w organizacji ustroju miejskiego znalazł najpełniejsze odbicie w nowej legendzie na pieczęci Krakowa, przerobionej krótko po buncie. Jako dysponentów tłoka pieczętnego wskazuje ona rajców i wspólnotę miejską: + S(igillum) CONSVLVM ET COM(m)VNITATIS CIVITATIS CRACOVIE³⁴. Likwidacja wójtostwa nie oznaczała jednak bynajmniej umocnienia stanowiska politycznego samorządu, spychając go raczej w bezpośrednią zależność od władcy³⁵. Miejsca w radzie i ławie zostały obsadzone zwolennikami Łokietka. Od tej pory ich elekcje dokonywały się przez cały okres średniowiecza pod kontrolą książęcych urzędników. Kolejną po rebelii nominację rajców i ławników przeprowadzono zresztą dopiero w 1319 r. Wójtowie sądowi działali od tej pory z ramienia władcy i zostali poddani kontroli landwójta, wbrew obietnicy zawartej w przywileju lokacyjnym z 1257 r.³⁶

Bunt wójta Alberta nie tylko wstrząsnął podstawami autonomii komunalnej Krakowa, lecz także odmienił układ sił społecznych w całej

Kraków 2015, s. 80 n.; por. M. Szyma, *Kościół Franciszkanów w Krakowie na przełomie XIII i XIV wieku*, w: *Artifex doctus. Studia ofiarowane profesorowi Jerzemu Gadomskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. W. Bałus, W. Walanus, M. Walczak, t. 1, Kraków 2007, s. 257–161.

³¹ S. Estreicher, *Wstęp*, w: *Najstarszy zbiór*, s. XIII–XIV.

³² W. Kierst, *Wielkorządy krakowskie w XIV–XVI stuleciu*, PH, 10, 1910, 1, s. 1–33; 2, s. 137–167; 3, s. 281–309; M. Niwiński, *Wójtostwo krakowskie w wiekach średnich*, Kraków 1938, s. 46 n.; F. Sikora, *Wielkorządy krakowskie na przełomie XIV i XV wieku*, w: *Urzędy dworu monarszego Rzeczypospolitej i państw ościennych. Materiały sesji zorganizowanej przez Zamek Królewski na Wawelu, listopad 1993*, red. A. Gąsiorowski, R. Skowron, Kraków 1996, s. 100–139.

³³ M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 61 n.

³⁴ A. Chmiel, *Pieczęcie miasta Krakowa, Kazimierza, Kleparza i jurydyk krakowskich do końca XVIII w.*, RK, 11, 1909, s. 90 n.; M. Gumowski, *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Toruń 1960, nr 212.

³⁵ Por. M. Starzyński, *Krakowska rada miejska*, s. 174–175.

³⁶ M. Niwiński, *Wójtostwo krakowskie*, s. 50 n.

Małopolsce. Po stronie buntowników, poza bożogrobcami miechowskimi i Sandomierzem, opowiedziała się zapewne Wieliczka. Jej wójtostwo próbował przejąć szwagier Jana Muskaty, Gerlach von Culpen. Już po klęsce mieszczańskiego wystąpienia, 1 lipca 1312 r., wystawił on na zamku Lipowiec dokument, którym nadał cystersom w Mogile cztery jatki rzeźnicze w Wieliczce, tytułując się jej wójtem dziedzicznym³⁷. Na zamku przebywał wtedy też Muskata, który wystąpił na liście świadków dokumentu Gerlacha i sam również sprzyjał buntownikom³⁸. Z rebeliantami sympatyzowało też opactwo mogiłskie, zakonnicy zdołali jednak uniknąć represji po upadku buntu³⁹. Szeroki zasięg społeczny krakowskich rozruchów przywodzi na myśl działanie niemieckich konfederacji miejskich⁴⁰, które około połowy XIII w. stały się głównym podmiotem ruchu komunalnego w Rzeszy Niemieckiej⁴¹. Przełomowe znaczenie miało utworzenie związku miast w 1254 r. pod przywództwem Moguncji i Wormacji, powołanego dla obrony ładu publicznego po śmierci Fryderyka II. Nieco później stowarzyszenie to zrzeszało ponad 60 miast, rozciągając się od Bremy na północy po Zurych i Ratyzboną na południu. Oprócz najpotężniejszych komun, a więc miast biskupich i wolnych miast Rzeszy, należały do niego też mniejsze ośrodki, a także przedstawiciele szlachty oraz książęta świeccy i duchowni⁴². Późniejsze

³⁷ KMog, nr 47. F. Sikora, *Wójtostwo wielickie w średniowieczu*, w: *Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, red. A. Jureczko, F. Leśniak, Z. Noga, Kraków 2004, s. 204; por. S. Trawkowski, J. Wyrozumski, *Mikołaj Manente (Manentis, Mannete) Gallicus*, w: PSB, t. 21, Wrocław 1976, s. 92–93.

³⁸ W. Abraham, *Sprawa Muskaty*, Kraków 1894, „Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny” 30, s. 166; por. T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”, s. 108, który wyklucza udział Gerlacha i Muskaty w buncie.

³⁹ S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 94; M. Zdanek, *Proces implantacji opactwa cystersów w Mogile*, „*Nasza Przeszłość*” 96, 2001, s. 542.

⁴⁰ S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 93–94; wcześniej też M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 294–295.

⁴¹ E. Engel, *Städtebünde im Reich von 1226 bis 1314 – eine vergleichende Betrachtung*, w: *Bürgertum – Handelskapital – Städtebünde*, red. K. Fritze, Weimar 1975 (Hansische Studien, 3), s. 177–209; E.-M. Distler, *Städtebünde im deutschen Spätmittelalter. Eine rechtshistorische Untersuchung zu Begriff, Verfassung und Funktion*, Frankfurt am Main 2006.

⁴² P. Buschmann, *Der Rheinische Bund von 1254–1257. Landfriede, Städte, Fürsten und Reichsverfassung im 13. Jahrhundert*, w: *Kommunale Bündnisse Oberitaliens und Oberdeutschlands im Vergleich*, red. H. Maurer, Sigmaringen 1987, s. 165–212; K. Schulz, *Stadtgemeinde, Rat und Rheinischer Städtebund. Das vorläufige Ergebnis des Prozesses der Kommunalisierung und Urbanisierung um 1250*, w: *Bünde – Städte – Gemeinden*.

związki miejskie miały bardziej regionalny charakter, zawiązywano je przede wszystkim dla zapewnienia bezpieczeństwa na szlakach handlowych, wspólnego ścigania przestępców i wzajemnej pomocy w obliczu konfliktów z władzą zwierzchnią. Niemal współcześnie do buntu w Krakowie, jak również w podobnych okolicznościach politycznych powstał związek trzech miast w Turynii – Erfurtu, Mühlhausen i Nordhausen. W latach 1308–1310 zbuntowały się one przeciwko landgrafowi Fryderykowi I Nieustraszonemu⁴³. Niektórzy władcy potrafili wykorzystywać związki miejskie do realizacji własnych celów. Działał w ten sposób choćby Rudolf Habsburg, który poparł na przykład utworzenie związku Zwickau, Chemnitz i Altenburga, dążąc do rewindykacji cesarskich uprawnień względem Pleißenlandu⁴⁴. Na ziemiach polskich na organizowanie związków miejskich pozwalał Władysław Łokietek w trakcie rządów w Wielkopolsce po śmierci Przemysła II⁴⁵. W 1298 r. zgodził się, by Poznań, Gniezno, Puzdry i Kalisz ścigały wspólnie przestępców dowolnego statusu społecznego i wymierzały im karę śmierci, a w 1299 r. zatwierdził ponownie istnienie związku z pominięciem Poznania⁴⁶. W nieco inny sposób konfederacja miast wielkopolskich została odnowiona za rządów czeskich w 1302 r.

Bilanz und Perspektiven der vergleichenden Landes- und Stadtgeschichte, red. W. Freitag, P. Johanek, Köln–Weimar–Wien 2009, s. 17–39; G. Dilcher, *Lega Lombarda und Rheinischer Städtebund. Ein Vergleich von Form und Funktion mittelalterlicher Städtebünde südlich und nördlich der Alpen*, w: *Europa e Italia. Studi in onore di Giorgio Chittolini*, red. G.M. Varanini, I. Lazzarini, P. Guglielmotti, Firenze 2011, s. 155–180.

⁴³ W. Mägdefrau, *Patrizische Rats Herrschaft, Bürgeropposition und städtische Volksbewegung in Erfurt. Von der Herausbildung des ersten bürgerlichen Rates um die Mitte des 13. Jahrhunderts bis zu den innerstädtischen Auseinandersetzungen von 1309 bis 1310*, w: *Stadt und Städtebürgertum in der deutschen Geschichte des 13. Jahrhunderts*, red. B. Töpfer, Berlin 1976, s. 354 n.; tenże, *Der Thüringer Städtebund im Mittelalter*, Weimar 1977, s. 109 n.; W. Leist, *Landesherr und Landfrieden in Thüringen im Spätmittelalter, 1247–1349*, Köln 1975, s. 94 n.

⁴⁴ Th.M. Martin, *Die Städtepolitik Rudolfs von Habsburg*, Göttingen 1976, s. 98; A. Thieme, *Die Burggrafschaft Altenburg. Studien zu Amt und Herrschaft im Übergang vom hohen zum späten Mittelalter*, Leipzig 2001, s. 233 n.

⁴⁵ W. Maisel, *Sądownictwo miasta Poznań do końca XVI wieku*, Poznań 1961, s. 117–122; tenże, *Związki sądownictwa miejskiego z sądownictwem królewskim w Polsce przedrozbiorowej*, w: *Czas, przestrzeń, praca w dawnych miastach. Studia ofiarowane Henrykowi Samsonowiczowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Wyrabisz, M. Tymowski, Warszawa 1991, s. 338; J. Pakulski, *Siły polityczno-społeczne w Wielkopolsce w pierwszej połowie XIV wieku*, Toruń 1979, s. 9 n.; S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 90–91.

⁴⁶ PMP, nr 12; KDW, II, nr 820.

Zawiązano ją mianowicie za zgodą Fryderyka, komornika Królestwa Polskiego z ramienia Waclawa II, tym razem jednak dokument w tej sprawie wystawili samodzielnie rajcy i wspólnoty mieszczan – „consules et universi cives”⁴⁷. Związki miejskie utraciły znaczenie po wcieleniu Wielkopolski do państwa Łokietka w 1314 r., a ich tradycja ożyła na krótko za panowania Kazimierza Wielkiego⁴⁸. Trwały wpływ na ład publiczny utrzymały natomiast związki miast śląskich, które stały się tam typowym elementem ustroju stanowego⁴⁹. Pierwszą konfederację zawarły w 1310 r. miasta księstwa głogowskiego: Głogów, Żagań, Koźuchów, Ścinawa, Szprotawa, Wschowa, Lubin i Góra⁵⁰. Wkrótce związek ten zrzeszał wszystkie miasta weichbildowe księstwa, zyskał akceptację władców i działał zapewne do początku XV w., kiedy zawiązano następną konfederację⁵¹. Bunt wójta Alberta nawiązywał więc wyraźnie do powszechnie znanych wzorców organizacji ruchu komunalnego. W zbliżonym czasie podobne wystąpienia miały miejsce w miastach w Austrii, Czechach i na Węgrzech. W 1309 r. przeciw rządowi księcia Fryderyka III Pięknego zbuntowały się bezskutecznie elity polityczne Wiednia, które zyskały wysoką pozycję za panowania Przemysła II Ottokara i Rudolfa Habsburga⁵². W 1309 r. patrycjusze z Pragi i Kutnej Hory próbowali wymusić na możnych prawo do udziału w elekcji królewskiej, a w 1319 r. fiskalizm Jana Luksemburskiego popchnął mieszczan praskich do buntu, który zakończył się jednak niepowodzeniem⁵³. W zawirowaniach towarzyszących przejmowaniu

⁴⁷ PMP, nr 15.

⁴⁸ W. Maisel, *Związki sądownictwa*, s. 338.

⁴⁹ K. Orzechowski, *Ogólnosłańskie zgromadzenia stanowe*, Warszawa–Wrocław 1979, s. 97 n.

⁵⁰ KDW, II, nr 936.

⁵¹ M. Ptak, *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa głogowskiego od początku XIV w. do 1742 r.*, Wrocław 1991, s. 69.

⁵² P. Csendes, *König Ottokar II. Přemysl und die Stadt Wien*, w: *Ottokar-Forschungen*, red. A. Kusternig, M. Weltin, Wien 1978–1979, s. 143–158; Th.M. Martin, *Die Städtepolitik Rudolfs von Habsburg*, s. 69 n.; *Wien. Geschichte einer Stadt*, t. 1: *Von den Anfängen bis zur Ersten Türkenbelagerung (1529)*, red. P. Csendes, F. Opll, Wien 2001, s. 116–117; M. Musílek, *Der Aufstand von Wiener, Krakauer und Prager Bürgern. Die Entwicklung der Stadtellen zu Beginn des 14. Jahrhunderts*, w: *Elita władzy miasta Krakowa i jej związki z miastami Europy w średniowieczu i epoce nowożytnej (do połowy XVII wieku)*. *Zbiór studiów*, red. Z. Noga, Kraków 2011, s. 379–400.

⁵³ J. Kejř, *Anfänge der ständischen Verfassung in Böhmen*, w: *Die Anfänge der ständischen Vertretungen in Preußen und seinen Nachbarländern*, red. H. Boockmann,

władzy na Węgrzech przez Karola I Roberta uczestniczyły natomiast Buda i Koszyce⁵⁴. We wszystkich opisanych wypadkach dążenia miast do uzyskania politycznej autonomii nie uzyskały akceptacji nowych władców. Sytuacjom tym można przeciwstawić status Wrocławia, który do końca XV w. zdobył pełną dominację w księstwie, przekształcając się w państwo-miasto⁵⁵.

Stłumienie krakowskiej rebelii nie tylko umocniło przewagę polityczną władzy terytorialnej nad miastem komunalnym, lecz także utrwaliło przywódczy status małopolskiego rycerstwa w państwie Łokietka⁵⁶. Z tej perspektywy upadek buntu wyznacza wyraźną cezurę w tarciach społecznych, które trwały w Małopolsce co najmniej od czasu rządów Leszka Czarnego. Podobne konflikty ujawniły się na przełomie XIII i XIV w. w Wielkopolsce po upadku panowania Przemysławidów. To właśnie poparcie ze strony miast przyczyniło się tam w znacznym stopniu do przejścia władzy przez Henryka III głogowskiego⁵⁷. Jego rządy spowodowały utrwalenie wysokiego statusu politycznego miast, upodabniając organizację ustrojową całej dzielnicy

E. Müller-Luckner, München 1992, s. 198–199; tenże, *Die mittelalterlichen Städte in den böhmischen Ländern. Gründung, Verfassung, Entwicklung*, Köln–Weimar–Wien 2010 (Städteforschung A, 78), s. 387–388; J. Žemlička, *Die Städtepolitik Johans von Luxemburg im Königreich Böhmen*, w: *Johann der Blinde. Graf von Luxemburg, König von Böhmen 1296–1346*, red. M. Pauly, Luxemburg 1997, 255–262.

⁵⁴ A. Kubinyi, *Die Anfänge Ofens*, Berlin 1972, s. 99–100; tenże, *Der ungarische König und seine Städte im 14. und am Beginn des 15. Jahrhundert*, w: *Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert. Entwicklungen und Funktionen*, red. W. Rausch, Linz 1972, s. 192–228; M.C. Rady, *Medieval Buda. A Study of Municipal Government and Jurisdiction in the Kingdom of Hungary*, New York 1985, s. 36 n.; O.R. Halaga, *Boj Košic proti oligarchii Omodejovcov a Matuš Trenčiansky*, „Historický časopis” 34, 1986, 3, s. 1–21; S.A. Sroka, *Andegaweńska reorganizacja Węgier w świetle najnowszych badań*, KH, 103, 1996, 2, s. 23–34.

⁵⁵ R.C. Hoffmann, *Towards a City-State in East-Central Europe. Control of Local Government in the Late Medieval Duchy of Wrocław*, „Societas. A Review of Social History” 5, 1975, s. 173–199; M. Goliński, *Kształtowanie miasta komunalnego*, w: *Historia Wrocławia*, t. 1: *Od pradziejów do końca czasów habsburskich*, red. C. Buško i in., Wrocław 2001, s. 149–150.

⁵⁶ S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 94–96; J. Kurtyka, *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle najnowszych badań*, Kraków 2001, s. 16–17, 176 n.; A. Marzec, *Geneza stronnictwa „panów krakowskich” w późnośrednio-wiecznej Polsce*, w: *Kazimierz Wielki i jego państwo. W siedemsetną rocznicę urodzin ostatniego Piasta na tronie polskim*, red. J. Maciejewski, T. Nowakowski, Bydgoszcz 2011, s. 127–138.

⁵⁷ T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego książę głogowski Henryk (1274–1309)*, wyd. 2, Kraków 2006, s. 109 n.

do modelu śląskiego⁵⁸. Tendencje te pogłębiły się po jego śmierci i podziale Wielkopolski między jego synów. W 1312 r. przeprowadzili oni reformę ustrojową, likwidując organizację kasztelańską i przenosząc cały ciężar zarządu terytorialnego na miejskie okręgi sądowe (weichbilden)⁵⁹. Dawny ład społeczno-ustrojowy przywrócił dopiero Władysław Łokietek. Księżę objął panowanie nad Wielkopolską w 1314 r. dzięki poparciu rycerstwa, które złamało opór mieszczan poznańskich skupionych wokół wójta Przemka⁶⁰. Podobne konflikty społeczne mogły towarzyszyć zajmowaniu Pomorza Gdańskiego przez zakon krzyżacki jesienią 1308 r.⁶¹ Na początku września mieszczaństwo gdańskie przyjęło dobrowolnie panowanie Brandenburczyków, którzy nie zdołali jednak opanować grodu⁶². Moźni schronieni na grodzie przywołali Krzyżaków, którzy opanowali Pomorze, burząc miasta Gdańsk, Tczew i Nowe⁶³. Przesilenie społeczne dokonujące się na ziemiach polskich na przełomie XIII i XIV w. ujawniło zatem

⁵⁸ S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 91.

⁵⁹ A. Gańsiorowski, „Districtus” w Wielkopolsce początków XIV wieku, *RH*, 32, 1966, s. 173 n.; T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego*, s. 209 n.

⁶⁰ J. Pakulski, *Sily polityczno-społeczne*, s. 40–41; J. Bieniak, *Poznański dokument Władysława Łokietka z 29 listopada 1314 r.*, w: *Discernere vera ac falsa. Prace ofiarowane Józefowi Szymańskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. Korolec i in., Lublin 1990 (*Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia*, 45), s. 163–164; T. Jurek, *Dziedzic Królestwa Polskiego*, s. 212 n.; S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 94.

⁶¹ S. Gawlas, *O kształt zjednoczonego Królestwa*, s. 94.

⁶² Należy zwrócić uwagę, że Gdańsk już w 1271 r. wykorzystał kryzys dynastyczny i przeszedł pod panowanie Brandenburgii: K. Jasiński, *Wojna domowa na Pomorzu Gdańskim w latach 1269/70–1272 (ze szczególnym uwzględnieniem roli rycerstwa i możnowładztwa)*, w: *Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 3, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1985, s. 135–187; tenże, *List Mściwoja do margrabiów brandenburskich. Uwagi polemiczne i postulaty badawcze*, w: *Pomorze słowiańskie i jego sąsiedzi*, red. J. Hauziński, Gdańsk 1995, s. 31–43.

⁶³ J. Spors, *Motywy polityczne represji krzyżackich wobec miast pomorskich na prawie lubeckim w 1308 roku*, w: *Balticum. Studia z dziejów polityki, gospodarki i kultury XII–XVII wieku ofiarowane Marianowi Biskupowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1992, s. 291–300; B. Śliwiński, *Pomorze Wschodnie w okresie rządów księcia polskiego Władysława Łokietka w latach 1306–1309*, Gdańsk 2003, s. 403 n.; tenże, *Wydarzenia w Gdańsku i w okolicach w okresie od września do 12/13 listopada 1318 roku*, w: „Rzeź gdańska” z 1308 roku w świetle najnowszych badań. *Materiały z sesji naukowej 12–13 listopada 2008 roku*, red. B. Śliwiński, Gdańsk 2009 (*Res Gedanenses. Studia i Materiały Muzeum Historycznego Miasta Gdańska*, 3), s. 79–114; E. Rymar, *Brandenburgia a Pomorze Gdańskie do początków XIV wieku*, w: tamże, s. 58 n.

sprzeczność politycznych aspiracji miast i rycerstwa. Wzmocniło też świadomość różnic kulturowych, które dzieliły niemieckich osadników i ludność polską⁶⁴. W Krakowie dogodne warunki dla szerzenia się wrogich Niemcom nastrojów zaistniały już za rządów Leszka Czarnego. Na początku XIV w. franciszkanin Dzierzwa twierdził, że właśnie za czasów tego władcy Polacy utracili swoje znaczenie i chwałę: „et sic deinceps Poloni quasi totum posse suum et gloria perdiderunt”. Kronikarz utożsamiał mieszczan krakowskich z Niemcami („Theutonici, scilicet cives Cracovienses”), a Leszkowi wypomnił, że zapuszczał włosy na zwyczaj niemiecki: „Hic in favorem Theutonicorum comam nutriebat”⁶⁵. Pogłębianiu się tych nastrojów mogły sprzyjać wydarzenia wojny domowej po śmierci Leszka. W rocznikach kompilowanych odnotowano, że w trakcie walk ze Ślązakami pojmano i zabito wielu Niemców⁶⁶. Antyniemieckie resentymenty wzrosły za episkopatu Jana Muskaty, syna mieszczkańskiego z Wrocławia i sojusznika obcej dynastii, otaczającego się niemieckimi najemnikami, duchownymi i mieszczanami⁶⁷. Warto zauważyć, że w 1308 r., w trakcie procesu zarzucano biskupowi, że nie pobierał świętopietrza od niemieckich osadników: „denarium sancti Petri non exigit a civitatensibus nec a villanis iure theutonico locatis”⁶⁸. Zwyczaj płacenia świętopietrza,

⁶⁴ B. Zientara, *Konflikty narodowościowe na pograniczu niemiecko-słowiańskim w XIII–XIV w. i ich zasięg społeczny*, PH, 59, 1968, 2, s. 197–213; S. Gawlas, „*Verus heres*”. *Z badań nad świadomością polityczną obozu Władysława Łokietka w początku XIV w.*, KH, 95, 1988, 1, s. 90 n.; tenże, *Pytania o tożsamość średniowiecznych Polaków w świetle współczesnych dyskusji humanistyki*, w: *Symboliczne i realne podstawy tożsamości społecznej w średniowieczu*, red. S. Gawlas, P. Żmudzki, Warszawa 2017, s. 69 n.

⁶⁵ *Kronika Dzierzwy*, wyd. K. Pawłowski, w: MPH ns, t. 15, Kraków 2013, s. 84–85. T. Jurek, *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań 1996, s. 148 n., 162, 186–187; tenże, *Fryzura narodowa średniowiecznych Polaków*, w: *Scriptura custos memoriae. Prace historyczne*, red. D. Zydorek, Poznań 2001, s. 635–651; por. P. Żmudzki, *Studium podzielnego Królestwa. Księżę Leszek Czarny*, Warszawa 2000, s. 422. Warto odnotować w tym miejscu wzmiankę w *Liber beneficiorum*, ks. 3, s. 39, gdzie w opisie nadania Pawła z Przemankowa dla klasztoru Świętego Ducha w Krakowie wspomniany został „młyn Niemców”, „molendinum Theutonicorum”.

⁶⁶ *Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 2, Lwów 1872, s. 852; *Rocznik Sędziwoja*, wyd. A. Bielowski, w: tamże, s. 878–879; *Rocznik małopolski* (Szamotulskiego), w: *Rocznik małopolski* (Kuropatnickiego, Dąbrówki, Szamotulskiego, Gesselena), s. 185. Zwrócił na to uwagę S. Gawlas, „*Verus heres*”, s. 90–91, przyp. 67.

⁶⁷ Otoczenie społeczne Muskaty analizuje T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”, podsumowanie szczegółowych obserwacji na s. 221–223.

⁶⁸ MPV, III, nr. 121, s. 89. T. Pietras, „*Krwawy wilk z pastorałem*”, s. 36.

postrzegany przez obcych kolonistów jako uciążliwa powinność, był jednocześnie ważnym składnikiem tożsamości zbiorowej polskich elit społecznych⁶⁹. Przypomnijmy też, że w dokumentach Władysława Łokietka dla benedyktynów tyńieckich z 21 grudnia 1311 r. i klarysek sądeckich z 17 kwietnia 1312 r. rebeliantom zarzucono, że dopuścili się zdrady nie tylko wobec swojego władcy i jego dziedziców, lecz także całego narodu polskiego („gens Polonica”)70. Po stłumieniu buntu, jeszcze w 1312 r., z otoczenia księcia wyszedł rozkaz zastąpienia języka niemieckiego w krakowskiej księdze wpisów łaciną71. Pierwszy wpis zredagowany po łacinie dotyczył obrotu dobrami przeprowadzonego w imieniu Łokietka przez łowczego krakowskiego Spytka z Melsztyna72. W nocie o buncie wójta Alberta w *Roczniku kapituły krakowskiej* stwierdzono natomiast, że rebelianci działali opętani „germańskim szałem” („rabie furoris Germanici perusti”)73. Anonimowy autor drugiej części *Pieśni o wójcie Albercie*, skomponowanej w środowisku krakowskiego kleru katedralnego, odpowiedzialnością za zdradę obarczył „naturę” Niemców, wkładając w usta protagonisty utworu następujące słowa:

Ad hoc traxit me natura,
 Que est Almanorum cura,
 Ut quocunque veniunt,
 Semper volunt primi esse
 Et nulli prorsus subesse.
 Ad hoc se sic muniunt74.

⁶⁹ J. Ptaśnik, *Denar świętego Piotra obrońcą jedności politycznej i kościelnej w Polsce*, „Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny” 51, 1908, s. 159 n.; S. Gawlas, *Pytania o tożsamość*, s. 70–71.

⁷⁰ KDM, II, s. 225.

⁷¹ *Najstarsze księgi*, cz. 1, s. 28: „Hic incipiunt acta civitatis Cracovie et resignaciones compile in latino per Rodgerum notarium civitatis”. B. Wyrozumka, *Kancelaria miasta Krakowa w średniowieczu*, Kraków 1995, s. 116; A. Adamska, *Away with the Germans and Their Language? Linguistic Conflict and Urban Records in Early Fourteenth-Century Cracow*, w: *Medieval Urban Literacy*, cz. 2: *Uses of the Written Word in Medieval Towns*, red. M. Mostert, A. Adamska, Turnhout 2014 (Utrecht Studies in Medieval Literacy, 28), s. 65–85.

⁷² *Najstarsze księgi*, cz. 1, nr 252.

⁷³ *Rocznik kapituły krakowskiej*, s. 104.

⁷⁴ H. Kowalewicz, *Pieśń o wójcie krakowskim Albercie*, „Pamiętnik Literacki” 56, 1965, 3, s. 135; S. Gawlas, „*Verus heres*”, s. 91.

* * *

Kończąc niniejsze rozważania, wypada jeszcze raz podkreślić, że bunt wójta Alberta zamknął pierwszy etap formowania się ustrojowych, przestrzennych i gospodarczych podstaw gminy komunalnej w Krakowie. Ów złożony proces wpisywał się w zmienną dynamikę przeobrażeń społeczno-ustrojowych w Małopolsce, nawiązując do modelu organizacji miast samorządowych w strefie oddziaływania Rzeszy Niemieckiej i kolonizacji na prawie niemieckim. Rolę pośrednika w przenoszeniu tych wzorców na ziemie polskie odegrały w największym stopniu terytoria śląskie. Wydaje się jednak, że możliwości rozwoju gminy komunalnej w Krakowie były od początku mocno ograniczone. Przez cały interesujący nas okres najważniejszą siłą polityczną w mieście pozostawali wójtowie dziedziczni, którzy wykorzystywali sojusz z mieszczanami głównie dla prowadzenia własnej polityki. Gmina lokacyjna z trudem odnajdywała się w istniejących od dawna strukturach majątkowych i miała niewielkie możliwości ekspansji terytorialnej. Wpisany w program kolonizacji fiskalizm księżęcy nie pozostawiał z kolei dużego marginesu dla rozwoju autonomicznej gospodarki miejskiej. Proces formowania się miasta komunalnego przyspieszył wyraźnie w wyniku osłabienia zależności mieszczan od władców w ostatniej ćwierci XIII i na początku XIV w. Uległ on jednak nagłemu zahamowaniu w obliczu konsolidacji władzy terytorialnej przez Władysława Łokietka. Stłumienie buntu wójta Alberta oznaczało złamanie komunalnych ambicji mieszczan i określiło na długo miejsce Krakowa w strukturach społeczno-ustrojowych odnowionej monarchii.

WYKAZ SKRÓTÓW

- Annales – Ioannis Dlugossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, ks. 3, 6, 7, 9, wyd. D. Turkowska, Varsaviae 1970, 1973, 1975, 1978
- KDKK – *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Waclawa*, cz. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1883 (*Monumenta Medii Aevi Res Gestas Poloniae Illustrantia*, 1, 8)
- KDM – *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876–1886 (*Monumenta Medii Aevi Res Gestas Poloniae Illustrantia*, 3, 9)
- KDMK – *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, t. 1–4, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879–1882 (*Monumenta Medii Aevi Res Gestas Poloniae Illustrantia*, 5, 7)
- KDP – *Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 1–3, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, Warszawa 1847, 1848–1852, 1858
- KDT – *Kodeks dyplomatyczny klasztoru tyńskiego*, t. 1, wyd. W. Kętrzyński, Lwów 1875
- KDW – *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1–2, Poznań 1877–1878
- KH – „Kwartalnik Historyczny”
- KHKM – „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”
- KMog – *Diplomata monasterii Clarae Tumbae prope Cracoviam*, wyd. E. Janota, F. Piekosiński, Kraków 1865
- Liber beneficiorum – Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis nunc primum e codice autographo*, ks. 3: *Monasteria*, w: *Joannis Długosz senioris canonici cracoviensis Opera omnia*, t. 9, wyd. A. Przeździecki, Kraków 1864
- MPH – *Monumenta Poloniae historica*, t. 2, 3, 4, Lwów 1872, 1878, 1884; t. 6, Kraków 1893
- MPH ns – *Monumenta Poloniae historica. Nova series*, t. 5, 6, 10, Warszawa 1978, 1962, 1974; t. 12, 15, Kraków 1996, 2013
- MPV – *Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 3: *Analecta Vaticana 1202–1366*, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1914
- Najstarsze księgi – Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa*, wyd. F. Piekosiński, J. Szujski, Kraków 1878 (*Monumenta Medii Aevi Res Gestas Poloniae Illustrantia*, 4)

- Najstarszy zbiór – Najstarszy zbiór przywilejów i wilkierzy miasta Krakowa*, wyd. S. Estreicher, Kraków 1936 (Wydawnictwa Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności, 82)
- PH – „Przegląd Historyczny”
- PMP – *Przywileje miasta Poznania XIII–XVIII wieku*, wyd. W. Maisel, Poznań 1994 (Wydawnictwa Źródłowe Komisji Historycznej Polskiej Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 24)
- PSB – *Polski słownik biograficzny*, t. 1–52, Kraków–Wrocław–Warszawa 1935–2017
- RDSG – „Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych”
- RH – „Roczniki Historyczne”
- RK – „Rocznik Krakowski”
- SHGK – *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 1, oprac. Z. Leszczyńska-Skrętowa, F. Sikora, J. Wiśniewski, J. Laberschek, Wrocław 1980–1986; cz. 3, oprac. F. Sikora i in., Kraków 1994–2003; cz. 4, oprac. W. Bukowski, Kraków 2006–2014
- ZDM – *Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 2, 4, wyd. S. Kuraś, Wrocław 1963, 1969

BIBLIOGRAFIA

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum tzw. bernardyńskiego we Lwowie*, t. 1, 3, Lwów 1868, 1872
- Breslauer Urkundenbuch*, t. 1, wyd. G.A.W. Korn, Wrocław 1870
- Bytom średniowieczny. Przekazy źródłowe (1123–1492)*, oprac. J. Drabina, J.K. Horwat, Z. Jedynak, Opole 1985
- Chronica Oliviensis. Auctore Stanislao abbate Oliviensi*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH, t. 6, Kraków 1893, s. 310–350
- Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*, t. 11, wyd. G. Wenzel, Budapest 1873 (Monumenta Hungariae Historica. Diplomataria, 20)
- Codex diplomaticus Brandenburgensis. Sammlung der Urkunden, Chroniken und sonstigen Geschichtsquellen für die Geschichte der Mark Brandenburg und ihrer Regenten*, cz. 1, t. 23, wyd. A.F.J. Riedel, Berlin 1862
- Codex diplomaticus Silesiae*, t. 3, wyd. C. Grünhagen, Wrocław 1860
- Codex diplomaticus Warmiensis oder Regesten und Urkunden zur Geschichte Ermlands*, t. 1, wyd. C.P. Woelky, J.M. Saage, Mainz 1860 (Monumenta Historiae Warmiensis oder Quellensammlung zur Geschichte Ermlands, 1)
- De vita et miraculis sancti Iacchonis (Hyacinthi) ordinis fratrum predicatorum. Auctore Stanislao lectore Cracoviensi eiusdem ordinis*, wyd. L. Ćwikliński, w: MPH, t. 4, Lwów 1884, s. 841–894
- Diplomata monasterii Clarae Tumbae prope Cracoviam*, wyd. E. Janota, F. Piekosiński, Kraków 1865
- [Długosz Jan], *Ioannis Długossii Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, ks. 6, 7, 9, wyd. D. Turkowska, Varsaviae 1973, 1975, 1978
- Długosz Jan, *Katalog biskupów krakowskich*, wyd. J. Szymański, w: MPH ns, t. 10, cz. 2, Warszawa 1974, s. 125–281
- [Długosz Jan], *Liber beneficiorum dioecesis cracoviensis nunc primum e codice autographo*, ks. 3: *Monasteria*, w: *Joannis Długosz senioris canonici cracoviensis Opera omnia*, t. 9, wyd. A. Przeździecki, Kraków 1864
- Dokument lokacyjny Leszka Czarnego dla Sandomierza z 1286 roku*, wyd. T. Giergiel, R. Jop, Sandomierz 2015 (Źródła do Dziejów Sandomierza, 1)
- Dokumenty sądu ziemskiego krakowskiego, 1302–1453*, oprac. Z. Perzanowski, Wrocław 1971 (Materiały Komisji Nauk Historycznych, 20)

- Janicke K., *Verzeichnis der Magdeburger Bürgermeister und Kämmerer von 1213–1607*, „Geschichtsblätter für Stadt und Land Magdeburg” 2, 1867, s. 276–298, 393–406
- Kalendarz kapituły krakowskiej*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, w: MPH ns, t. 5, Warszawa 1978, s. 107–195
- Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Wacława*, cz. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1883 (*Monumenta Medii Aevi Res Gestas Poloniae Illustrantia*, 1, 8)
- Kodeks dyplomatyczny klasztoru tyńieckiego*, t. 1, wyd. W. Kętrzyński, Lwów 1875
- Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1876–1886 (*Monumenta Medii Aevi Res Gestas Poloniae Illustrantia*, 3, 9)
- Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa*, t. 1–4, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879–1882 (*Monumenta Medii Aevi Res Gestas Poloniae Illustrantia*, 5, 7)
- Kodeks dyplomatyczny Polski*, t. 1–3, wyd. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, J. Bartoszewicz, Warszawa 1847, 1848–1852, 1858
- Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1–2, Poznań 1877–1878
- Kowalewicz H., *Pieśń o wójcie krakowskim Albercie*, „Pamiętnik Literacki” 56, 1965, 3, s. 125–138
- Kronika Dzierzwy*, wyd. K. Pawłowski, w: MPH ns, t. 15, Kraków 2013
- Kronika katedralna (jako Rocznik kujawski)*, wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, Lwów 1878, s. 204–212
- Kronika polska Marcina Bielskiego nowo przez Joachima Bielskiego syna jego wydana*, wyd. J. Sibeneycher, Kraków 1597
- Lites ac res gestae inter Polonos Ordinemque Cruciferorum*, t. 1, Poznań 1890
- Małczyński K., *Kilka nieznanych dokumentów z XIII w. przeważnie z archiwów poznańskich*, KH, 40, 1926, s. 185–196
- Mazur Z., *Dwa dokumenty Leszka Czarnego dla dominikanów sandomierskich*, „Studia Historyczne” 12, 1969, 4, s. 603–610
- Miracula sancti Stanislai*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH, t. 4, Lwów 1884, s. 285–318
- Monumenta Germaniae Historica. Legum Sectio IV. Constitutiones et Acta Publica Imperatorum et Regum*, t. 3, wyd. J. Schwalm, Wiesbaden 1980
- Monumenta Poloniae historica*, t. 2, 3, 4, Lwów 1872, 1878, 1884; t. 6, Kraków 1893
- Monumenta Poloniae historica. Nova series*, t. 5, 6, 10, Warszawa 1978, 1962, 1974; t. 12, 15, Kraków 1996, 2013
- Monumenta Poloniae Vaticana*, t. 3: *Analecta Vaticana 1202–1366*, wyd. J. Ptaśnik, Kraków 1914
- Najstarsze księgi i rachunki miasta Krakowa*, wyd. F. Piekosiński, J. Szujski, Kraków 1878 (*Monumenta Medii Aevi Res Gestas Poloniae Illustrantia*, 4)
- Najstarsze statuty synodalne krakowskie biskupa Nankera z 2 października 1320 r.*, wyd. J. Fijałek, Kraków 1915 (*Studia i Materiały do Historii Ustawodawstwa Synodalnego w Polsce*, 3)
- Najstarszy zbiór przywilejów i wilkierzy miasta Krakowa*, wyd. S. Estreicher, Kraków 1936 (*Wydawnictwa Komisji Historycznej Polskiej Akademii Umiejętności*, 82)

- Przywileje miasta Poznania XIII–XVIII wieku*, wyd. W. Maisel, Poznań 1994 (Wydawnictwa Źródłowe Komisji Historycznej Polskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 24)
- Przywileje ustanawiające gminy miejskie wielkiego Krakowa (XIII–XVIII wiek)*, oprac. B. Wyrozumska, tłum. T. Bałuk-Ulewiczowa i in., Kraków 2007
- Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, t. 2: 1253–1310, t. 3: 1311–1333, wyd. J. Emler, Praegae 1882, 1890
- Rocznik kapituły gnieźnieńskiej*, wyd. B. Kürbis, w: MPH ns, t. 6, Warszawa 1962, s. 1–20
- Rocznik kapituły krakowskiej*, wyd. Z. Kozłowska-Budkowa, w: MPH ns, t. 5, Warszawa 1978, s. 19–105
- Rocznik kapituły poznańskiej*, wyd. B. Kürbis, w: MPH ns, t. 6, Warszawa 1962
- Rocznik krakowski*, wyd. A. Bielowski, MPH, t. 2, Lwów 1872, s. 828–852
- Rocznik małopolski* (Kuropatnickiego, Dąbrówki, Szamotulskiego, Gesselena), wyd. A. Bielowski, w: MPH, t. 3, Lwów 1878, s. 135–202
- Rocznik miechowski*, wyd. Z. Budkowa, „Studia Źródloznawcze” 5, 1960, s. 119–135
- Rocznik Sędziwoja*, wyd. A. Bielowski, MPH, t. 2, Lwów 1872, s. 871–880
- Rocznik świętokrzyski*, wyd. A. Rutkowska-Płachcińska, w: MPH ns, t. 12, Kraków 1996
- Rocznik Traski*, wyd. A. Bielowski, MPH, t. 2, Lwów 1872, s. 826–861
- Der Sachsenspiegel aus der Dombibliothek in Breslau/Wroclaw. Einleitung, Edition und Glossar*, wyd. I.T. Piirainen, I. Ten Venne, Wrocław 2003
- Der Sachsenspiegel aus Oppeln und Krakau*, wyd. I.T. Piirainen, W. Wasser, Berlin 1996 (Schriften der Stiftung Haus Oberschlesien. Landeskundliche Reihe, 10)
- Schlesisches Urkundenbuch*, t. 1, wyd. H. Appelt, Köln 1963; t. 3, wyd. W. Irgang, Köln 1984
- Schwabenspiegel Kurzform*, wyd. K.A. Eckhardt, cz. 1–2: *Landrecht, Lehnrecht*, w: *Monumenta Germaniae Historica. Fontes Iuris Germanici Antiqui Nova Series*, t. 4, cz. 1–2, Hannover 1974
- Stanisław z Krakowa, *Życie i cuda świętego Jacka z Zakonu Braci Kaznodziejów*, tłum. T. Gałuszka OP, oprac. M. Zdanek, w: *Święty Jacek Odrowąż. Studia i źródła. Skarby dominikańskie*, red. M. Zdanek, Kraków 2007 (Studia Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, 2), s. 101–155
- Urkundenbuch der Stadt Magdeburg*, t. 1, wyd. G. Hertel, Halle an der Saale 1892 (Geschichtsquellen der Provinz Sachsen und angrenzender Gebiete, 26)
- Urkundensammlung zur Geschichte des Ursprungs der Städte und der Einführung und Verbreitung deutscher Kolonisten und Rechte in Schlesien und der Ober-Lausitz*, wyd. G.A. Tzschoppe, G.A.H. Stenzel, Hamburg 1832
- Vita et miracula sanctae Kyngae ducissae Cracoviensis*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH, t. 4, Lwów 1884, s. 662–744
- Vita sanctae Salomeae Reginae Haliciensis*, wyd. W. Kętrzyński, w: MPH, t. 4, Lwów 1884, s. 770–796

- Wyrozumska B., *Fragmety najstarszej księgi miejskiej Olkusza*, „Małopolskie Studia Historyczne” 2, 1959, 1, s. 49–57
- Wyrozumska B., *Odnalezione zapiski z najstarszej księgi miejskiej krakowskiej*, „Studia Historyczne” 34, 1991, 1, s. 111–114
- Zbiór dokumentów małopolskich*, cz. 2, 4, wyd. S. Kuraś, Wrocław 1963, 1969
- Źródła do dziejów zabudowy związanej z handlem we wschodniej części Rynku Głównego w Krakowie (XIV–XV w.)*. Ze zbiorów Archiwum Państwowego w Krakowie, oprac. K. Follprecht, K. Jelonek-Litewka, Kraków 2007 (Rynek Główny w Krakowie. Badania 2005–2006, 1)

OPRACOWANIA

- Abraham W., *Sprawa Muskaty*, Kraków 1894, „Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny” 30, s. 122–180
- Adamczewski M., *Heraldyka miast wielkopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2000
- Adamska A., *Arengi w dokumentach Władysława Łokietka. Formy i funkcje*, Kraków 1999
- Adamska A., *Away with the Germans and Their Language? Linguistic Conflict and Urban Records in Early Fourteenth-Century Cracow*, w: *Medieval Urban Literacy*, cz. 2: *Uses of the Written Word in Medieval Towns*, red. M. Mostert, A. Adamska, Turnhout 2014 (Utrecht Studies in Medieval Literacy, 28), s. 65–85
- Album rysunków pieczęci Kajetana Wincentego Kielisińskiego ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej Polskiej Akademii Nauk*, wyd. P. Pokora, Kórnik 2013
- Am Ende B., *Studien zur Verfassungsgeschichte Lübecks im 12. und 13. Jahrhundert*, Lübeck 1975
- Ameisenowa Z., *Kodeks Baltazara Behema*, Warszawa 1961
- Andrulewicz H., *Geneza Orła Białego jako herbu Królestwa Polskiego w roku 1295*, „Studia Źródłoznawcze” 13, 1968, s. 1–26
- Antonín R., *Działalność polityczna Jana Luksemburskiego w okresie buntu wójta Alberta i jego ocena w czeskiej historiografii*, tłum. J. Rajman, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, red. J. Rajman, Kraków 2013, s. 8–18
- Antosiewicz K., *Szpital i kościół św. Ducha w Sandomierzu*, „Studia Sandomierskie” 2, 1981, s. 265–274
- Antosiewicz K., *Zakon Ducha Świętego de Saxia w Polsce średniowiecznej*, „Nasza Przyszłość” 23, 1966, s. 167–198
- Balińska G., *Rozwój urzędzeń handlowych i administracyjnych w blokach śródmiastowych miast śląskich do końca XV w.*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 26, 1981, 2, s. 127–157
- Banaszkiewicz J., *Kronika Dzierzwy. XIV-wieczne kompendium historii ojczystej*, Wrocław 1979
- Banaszkiewicz J., *Prolog do „Rocznika kapituły krakowskiej”, św. Stanisław i czas historyczny*, w: *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, t. 1, red. J. Banaszkiewicz, A. Dąbrowka, P. Węcowski, Warszawa 2018, s. 307–352

- Banaszkiewicz J., *Rocznik tzw. małopolski (minorycki) z początku XIV wieku – próba dookreślenia zabytku*, w: *Przeszłość w kulturze średniowiecznej Polski*, t. 1, red. J. Banaszkiewicz, A. Dąbrówka, P. Węcowski, Warszawa 2018, s. 353–365
- Barański M., *Dominium sądeckie. Od książęcego okręgu grodowego do majątku klarysek sądeckich*, Warszawa 1992
- Bartoszewicz A., *Piśmienność mieszczańska w późnośredniowiecznej Polsce*, Warszawa 2012
- Bartoszewicz A., *Ratusz w małych miastach polskich w XV–XVI wieku*, RDSG, 74, 2014, s. 161–172
- Barycz H., *Stanisław Estreicher i rozwój jego twórczości naukowej*, „Pamiętnik Literacki” 38, 1947, s. 124–150
- Bąkowski K., *Dzieje Krakowa*, Kraków 1911
- Beiersdorf Z., Krasnowolski B., *Sztuka gotycka*, w: *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. 1, red. F. Kiryk, Warszawa–Kraków 1992, s. 199–291
- Beňko J., *Problém pravosti podolíneckej listiny z roku 1244*, „Slovenská archivistika” 3, 1968, s. 314–329
- Białkowski L., *Ród Bibersteinów a ród Momotów godła Jeleniego Rogu w wiekach XIV–XVI*, Lublin 1948
- Bibliografia drukowanych prac historycznoprawnych Stanisława Estreichera*, oprac. W.M. Bartel, w: *Studia Culmensia Historico-Iuridica czyli Księga pamiątkowa 750-lecia prawa chełmińskiego*, t. 1, red. Z. Zdrójkowski, Toruń 1990, s. 474–479
- Bicz-Suknarowska M., Niewalda W., Rojkowska H., *Zabudowa ulicy Kanoniczej na tle urbanistyki średniowiecznego Okołu*, w: *Sztuka około 1400. Materiały Sesji Towarzystwa Historyków Sztuki. Poznań, listopad 1995*, t. 1, red. T. Chrzanowski i in., Warszawa 1996, s. 87–102
- Bielińska M., *Kancelarie i dokumenty wielkopolskie XIII wieku*, Wrocław–Warszawa 1967
- Bieniak J., *Kujawy a zjednoczenie państwa polskiego na przełomie XIII i XIV wieku*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 6, 1987, s. 33–42
- Bieniak J., *Pieczęcie dostojników małopolskich z 1306 r.*, w: *Opuscula minora in memoriam Iosepho Spors*, red. J. Hauziński, Słupsk 1993, s. 147–170
- Bieniak J., *Polska elita polityczna XII wieku. Część III C. Arbitrzy książąt – pełnia władzy*, w: *Spółczesność Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 8, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1999, s. 9–66
- Bieniak J., *Poznański dokument Władysława Łokietka z 29 listopada 1314 r.*, w: *Discernere vera ac falsa. Prace ofiarowane Józefowi Szymańskiemu w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. J. Korolec i in., Lublin 1990 (Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F, Historia, 45), s. 157–168
- Bieniak J., *Wielkopolska, Kujawy, ziemie łączycycka i sieradzka wobec problemu zjednoczenia państwowego w latach 1300–1306*, wyd. 2, Wodzisław Śląski 2011
- Biskup M., *Dzieje miasta w średniowieczu (od końca XII w. do 1466 r.)*, w: *Dzieje Inowrocławia*, t. 1, red. M. Biskup, Warszawa–Poznań–Toruń 1978, s. 129–236
- Błaziak M., *„Rocznik świętokrzyski nowy” – rocznikiem mansjonarskim czy andega-weńsko-jagiellońskim?*, „Studia Źródłoznawcze” 37, 2000, s. 49–63

- Bobrzyński M., *Bunt wójta krakowskiego Alberta z roku 1311*, w: tenże, *Szkie i studia historyczne*, t. 1, Kraków 1922, s. 159–183
- Bogucka M., Samsonowicz H., *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986
- Bogucki A., *Komes w polskich źródłach średniowiecznych*, Warszawa–Poznań 1972 (Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 76, 3)
- Bogucki A., *O strukturze administracyjnej Polski XI i XII wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 44, 1992, 1–2, s. 1–24
- Bogucki A., *Ze studiów nad polskimi urzędnikami nadwornymi w XIII w.*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 29, 1977, 2, s. 117–142
- Bruzdziński A., *Kanonicy Regularni od Pokuty w Rzeczypospolitej Obojga Narodów*, w: *Studia z dziejów kościoła św. Marka w Krakowie*, red. Z. Kliś, Kraków 2001, s. 15–51
- Bucichowski W., *Lista lektorów dominikańskich prowincji polskiej od erygowania prowincji (1225) do roku 1525*, „Przegląd Tomistyczny” 6–7, 1997, s. 45–231
- Buczek K., *Targi i miasta na prawie polskim (okres wczesnośredniowieczny)*, Kraków 1964
- Budka W., *Barwy herbu miasta Krakowa*, „Miesięcznik Heraldyczny” 14, 1935, 1, s. 8–11; 2, 21–24
- Buko A., *Najstarsze klasztory dominikańskie w przestrzeni ośrodków wczesnomiejskich na ziemiach polskich*, w: *Dominikanie: Gdańsk, Polska, Europa*, red. D.A. Dekański, A. Gołembnik, M. Grubka, Gdańsk–Pelplin 2003, s. 287–306
- Buko A., *Sandomierz wczesnopiastowski*, w: *Dzieje Sandomierza*, t. 1: *Średniowiecze*, red. S. Trawkowski, Warszawa 1993, s. 45–90
- Bukowski M., Zlat M., *Ratusz wrocławski*, Wrocław 1958
- Bukowski W., Noga Z., *Ustrój miasta Krakowa w XIII–XVIII wieku*, w: *Kraków. Europejskie miasto prawa magdeburskiego 1257–1795. Katalog wystawy*, red. G. Lichończak-Nurek, Kraków 2007, s. 49–68
- Burdzy D., *Sandomierski klasztor św. Marii Magdaleny w średniowieczu*, „Nasza Przeszość”, 108, 2007, s. 215–233
- Buschmann P., *Der Rheinische Bund von 1254–1257. Landfriede, Städte, Fürsten und Reichsverfassung im 13. Jahrhundert*, w: *Kommunale Bündnisse Oberitaliens und Oberdeutschlands im Vergleich*, red. H. Maurer, Sigmaringen 1987, s. 165–212
- Buśko C., *Z badań archeologicznych nad miastami południowej Polski. Rynek Główny w Krakowie w świetle prac przeprowadzonych w latach 2005–2007*, „Archaeologia Historica” 23, 2007, s. 225–238
- Buśko C., Głowa W., *Czy książę Bolesław dotrzymał słowa danego krakowskim mieszczanom?*, w: *I Forum Architecturae Poloniae Medievalis*, red. K. Stala, Kraków 2007, s. 47–68
- Buśko C., Głowa W., *Osada przedlokacyjna na Rynku krakowskim*, „Krzysztofory” 28, 2010, 1, s. 145–153
- Buśko C., Dereń M., Garbacz-Klempka A., *Konfekcjonowanie ołowiu i miedzi w krakowskiej Wielkiej Wadze*, w: *Wytwórczość w Polsce średniowiecznej i nowożytnej*,

- red. J. Chudziakowa, A. Sosnowska, Toruń 2009 (*Archaeologia Historica Polona*, 18), s. 7–20
- Buśko C., Kaczmarek M., *U progu nowej epoki*, w: *Historia Wrocławia*, t. 1: *Od pradziejów do końca czasów habsburskich*, red. C. Buśko i in., Wrocław 2001, s. 79–91
- Callies H., *Der Stadtbegriff bei Max Weber*, w: *Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter*, t. 1, red. H. Jankuhn, W. Schlesinger, H. Steuer, Göttingen 1973, s. 56–60
- Carter F.W., *Trade and Urban Development in Poland. An Economic Geography of Cracow, from Its Origins to 1795*, Cambridge 1994 (*Cambridge Studies in Historical Geography*, 20)
- Cetwiński M., *Pierwsze pokolenie Bibersteinów na ziemiach polskich, czyli drogi i manowce genealogii*, w: *Bibersteinowie w dziejach pogranicza śląsko-łużyckiego*, red. T. Jaworski, Zielona Góra 2006, s. 39–45
- Chmiel A., *Pieczczę wójtowska krakowska z drugiej połowy XIII wieku*, RK, 9, 1907, s. 213–223
- Chmiel A., *Pieczczę miasta Krakowa, Kazimierza, Kleparza i jurydyk krakowskich do końca XVIII w.*, RK, 11, 1909, s. 77–187
- Cieśla I., *Karczma*, w: *Słownik starożytności słowiańskich*, t. 2, red. W. Kowalenko, G. Labuda, T. Lehr-Splawiński, Wrocław 1964–1965, s. 373–375
- Cieśla I., *Taberna wczesnośredniowieczna w Polsce wieku X–XII*, w: *Studia wczesnośredniowieczne*, t. 4, red. A. Gieysztor, Warszawa 1958, s. 159–222
- Csendes P., *König Ottokar II. Přemysl und die Stadt Wien*, w: *Ottokar-Forschungen*, red. A. Kusternig, M. Weltin, Wien 1978–1979, s. 143–158
- Czaja R., *Miasta i mieszczaństwo na ziemiach polskich na przełomie XIII/XIV w.*, w: *Polska około roku 1300. Państwo, społeczeństwo, kultura*, red. W. Falkowski, Warszawa 2003, s. 57–72
- Czaja R., *Powstanie miasta*, w: *Historia Elbląga*, t. 1: *Do 1466 r.*, red. S. Gierszewski, A. Groth, Gdańsk 1993, s. 60–70
- Czaja R., *Strefa bałtycka w gospodarce europejskiej w XIII–XV wieku ze szczególnym uwzględnieniem Prus Krzyżackich*, w: *Ziemie polskie wobec Zachodu. Studia nad rozwojem średniowiecznej Europy*, red. S. Gawlas, Warszawa 2006, s. 195–245
- Czerner R., *Zabudowy rynków. Średniowieczne bloki śródrzynek w wybranych dużych miastach Śląska*, Wrocław 2002
- Czerner R., Lasota C., *Średniowieczne murowane obiekty handlowe na rynku wrocławskim*, w: *Średniowieczny Śląsk i Czechy. Centrum średniowiecznego miasta, Wrocław a Europa Środkowa*, red. J. Piekalski, K. Wachowski, Wrocław 2000 (*Wratislavia Antiqua*, 2)
- Dąbrowski J., *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480)*, Wrocław 1964
- Dąbrowski J., *O dacie zajęcia Krakowa przez Łokietka*, „Sprawozdania z Czynności i Posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności” 41, 1936, 10, s. 338
- Dąbrowski J., *Z czasów Łokietka. Studium nad stosunkami polsko-węgierskimi w XIV w.*, Kraków 1916, s. 278–326

- Dekański D.A., *Początki zakonu dominikanów prowincji polsko-czeskiej. Pokolenie św. Jacka w zakonie*, Gdańsk 1999
- Deptuła C., *Czorstzyn czyli Wronin. Studium z najstarszych dziejów osadnictwa na pograniczu polsko-węgierskim w rejonie Pienin*, Lublin 1992
- Deptuła C., *Księdza kanonika Jana Długosza osobliwe spojrzenie na miasta Regni Poloniae*, w: *Ecclesia, cultura, potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana siostrze profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, red. P. Kras i in., Kraków 2006, s. 649–672
- Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte. Reichenau Vorträge 1970–1972*, red. W. Schlesinger, Sigmaringen 1975 (Vorträge und Forschungen, 18)
- Dilcher G., *Lega Lombarda und Rheinischer Städtebund. Ein Vergleich von Form und Funktion mittelalterlicher Städtebünde südlich und nördlich der Alpen*, w: *Europa e Italia. Studi in onore di Giorgio Chittolini*, red. G.M. Varanini, I. Lazzarini, P. Guglielmotti, Firenze 2011, s. 155–180
- Distler E.-M., *Städtebünde im deutschen Spätmittelalter. Eine rechtshistorische Untersuchung zu Begriff, Verfassung und Funktion*, Frankfurt am Main 2006
- Długopolski E., *Bunt wójta Alberta*, RK, 7, 1905, s. 135–186
- Długopolski E., *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, wyd. J. Dąbrowski, wyd. 2, Kraków 2009
- Domagała T., *Zagubiony elbląski kodeks prawa lubeckiego z 1240 roku. Próba identyfikacji i rekonstrukcji tekstu*, w: *Archaeologia et historia urbana. Pamięci Tadeusza Nawrołskiego*, red. R. Czaja i in., Elbląg 2004, s. 89–93
- Drelicharz W., *Annalistyka małopolska XIII–XV wieku. Kierunki rozwoju wielkich roczników kompilowanych*, Kraków 2003 (Rozprawy Polskiej Akademii Umiejętności, 99)
- Drelicharz W., *Idea zjednoczenia królestwa w średniowiecznym dziejopisarstwie polskim*, Kraków 2012
- Drelicharz W., *Wstęp do studium źródłoznawczego Rocznika Sędziwoja*, „Studia Źródłoznawcze” 35, 1992, s. 291–306
- Dryja S., Głowa W., Niewalda W., Sławiński S., *Przemiany architektoniczne Kramów Bogatych i Kramów Bolesławowych*, „Krzysztofor” 28, 2010, 1, s. 153–172
- Dryja S., Głowa W., Niewalda W., Sławiński S., *Rynek krakowski po lokacji – główne kierunki rozwoju bloku śródrzynekowego*, „Krzysztofor” 28, 2010, 1, s. 99–112
- Dryja S., Głowa W., Niewalda W., Sławiński S., *Sukiennice krakowskie – fazy budowy*, „Krzysztofor” 28, 2010, 1, s. 173–198
- Dworzaczek W., *Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego: wiek XIV–XV*, Warszawa 1971
- Dygo M., *Marcae argenti puri. Przyczynek do cyrkulacji srebra w Małopolsce i na Śląsku w XIII–XIV w.*, PH, 69, 1978, 3, s. 405–419
- Dygo M., *Studia nad początkami władztwa zakonu niemieckiego w Prusach (1226–1259)*, Warszawa 1992
- Dziwik K., *Początkowe dzieje Wieliczki*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” 15, 1989, s. 7–46

- Ebel F., Schelling R., *Das lateinische lübische Recht in der schlesisch-polnischen Fassung des 13. Jahrhunderts*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanische Abteilung” 123, 1993, s. 93–148
- Engel E., *Städtebünde im Reich von 1226 bis 1314 – eine vergleichende Betrachtung*, w: *Bürgertum – Handelskapital – Städtebünde*, red. K. Fritze, Weimar 1975 (Hansische Studien, 3), s. 177–209
- Estreicher S., *Kraków i Magdeburg w przywileju fundacyjnym krakowskim*, w: *Ku uczczeniu Bolesława Ulanowskiego*, Kraków 1911, s. 403–435 [odb., s. 3–35]
- Ewald W., *Siegelkunde*, München–Berlin 1914
- Fabijański W., *Odlewy metalowe pieczęci w zbiorze sfragistycznym Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu (katalog)*, Wrocław 1999
- Florek M., *Kościół św. Jakuba i dawny klasztor dominikanów w Sandomierzu*, KHKM, 42, 1994, 1, s. 3–25
- Florek M., *Sandomierski ośrodek grodowo-miejski w średniowieczu. Przemiany przestrzenne i funkcjonalne*, Warszawa 2005
- Fried J., *Die Wirtschaftspolitik Friedrich Barbarossas in Deutschland*, „Blätter für Deutsche Landesgeschichte” 120, 1984, s. 195–239
- Friedberg M., *Założenie i początkowe dzieje kościoła N. Panny Marii w Krakowie*, RK, 22, 1929, s. 1–31
- Fritze W.H., Schich W., *Gründungsstadt Berlin. Die Anfänge von Berlin-Cölln als Forschungsproblem*, Potsdam 2000
- Gałczyński R.S., *Miechowski konwent bożogrobców do połowy XV wieku. Z badań nad prosopografią klasztorną*, „Nasza Przyszłość” 98, 2002, s. 163–195
- Gawlas S., *Człowiek uwikłany w wielkie procesy. Przykład Muskaty*, w: *Człowiek w społeczeństwie średniowiecznym*, red. R. Michałowski, Warszawa 1997, s. 391–401
- Gawlas S., *Elita urzędnicza w czternastowiecznej Małopolsce*, KH, 116, 2009, 4, s. 185–193
- Gawlas S., *Komercjalizacja jako mechanizm europeizacji peryferii na przykładzie Polski*, w: *Ziemie polskie wobec Zachodu. Studia nad rozwojem średniowiecznej Europy*, red. S. Gawlas, Warszawa 2006, s. 25–116
- Gawlas S., *Król i stany w późnośredniowiecznej Europie Środkowo-Wschodniej wobec modernizacji państwa*, w: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006, s. 155–186
- Gawlas S., *Monarchia Kazimierza Wielkiego a społeczeństwo*, w: *Genealogia. Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1999, s. 197–236
- Gawlas S., *Nova civitas in Okol. Fragment z dziejów Krakowa*, w: *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 6, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1994, s. 101–110
- Gawlas S., *O kształt zjednoczonego Królestwa. Niemieckie władztwo terytorialne a geneza społecznoustrojowej odrębności Polski*, wyd. 2, Warszawa 2000
- Gawlas S., *Pobożność Władysława Łokietka*, w: *Ecclesia, regnum, fontes. Studia z dziejów średniowiecza*, red. S. Gawlas i in., Warszawa 2014, s. 191–205

- Gawlas S., *Polityka wewnętrzna Przemysła II a mechanizmy społecznych zdarzeń i konfliktów w Wielkopolsce jego czasów*, w: *Przemysł II. Odnowienie Królestwa Polskiego*, red. J. Krzyżaniakowa, Poznań 1997, s. 67–80
- Gawlas S., *Przełom lokacyjny w dziejach miast środkowoeuropejskich*, w: *Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, red. Z. Kurnatowska, T. Jurek, Poznań 2005, s. 133–162
- Gawlas S., *Pytania o tożsamość średniowiecznych Polaków w świetle współczesnych dyskusji humanistycznej*, w: *Symboliczne i realne podstawy tożsamości społecznej w średniowieczu*, red. S. Gawlas, P. Żmudzki, Warszawa 2017, s. 15–83
- Gawlas S., *Ustrojowe i społeczne uwarunkowania lokacji miejskich na ziemiach polskich w I. połowie XIII wieku*, „*Archaeologia Historica Polona*” 23, 2015, s. 7–56
- Gawlas S., *Uwagi o polityce miejskiej Kazimierza Wielkiego*, w: *Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. H. Manikowska, A. Bartoszewicz, W. Fałkowski, Warszawa 2000, s. 25–39
- Gawlas S., „*Verus heres*”. *Z badań nad świadomością polityczną obozu Władysława Łokietka w początku XIV w.*, KH, 95, 1988, 1, s. 77–104
- Gąsiorowska P., *Konwent klarysek krakowskich do końca XVIII wieku. Studium prozopograficzne*, Kraków 2015
- Gąsiorowski A., „*Districtus*” w Wielkopolsce początków XIV wieku, RH, 32, 1966, s. 173–193
- Gąsiorowski A., *Wójt i starosta. Ramię monarsze w polskim mieście średniowiecznym*, w: *Ars historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski*, red. M. Biskup, Poznań 1976, s. 437–444
- Gąsiorowski A., *Zarząd miasta późnośredniowiecznego*, w: *Dzieje Poznania*, t. 1, cz. 1: *Dzieje Poznania do roku 1795*, red. J. Topolski, Warszawa–Poznań 1988, s. 323–244
- Gąsiorowski A., *Ze studiów nad szerzeniem się tzw. prawa niemieckiego we wsiach ziemi krakowskiej i sandomierskiej (do roku 1333). Rozwój i zmiany poglądów na średniowieczną „kolonizację na prawie niemieckim” w Polsce*, RH, 26, 1960, s. 123–170
- Geuenich D., *Was sind eigentlich „Stadtbücher”? Versuch einer Definition*, w: *Stadtbücher als namenkundliche Quelle*, red. F. Debus, Stuttgart 2000, s. 17–29
- Gieysztor A., *Les chartes de franchises urbaines et rurales en Pologne au XIIIe siècle*, w: *Les libertés urbaines et rurales du XIe au XIVe siècle*, Bruxelles 1968, s. 103–125
- Gieysztor A., *From forum to civitas. Urban Changes in Poland in the Twelfth and Thirteenth Centuries*, w: *La Pologne au XIIe Congrès International des Sciences Historiques à Vienne*, red. J. Bardach, Warszawa 1965, s. 7–30
- Gieysztor A., *Początki życia miejskiego nad środkową Wisłą i geneza Warszawy*, „*Rocznik Warszawski*” 7, 1966, s. 45–50
- Gieysztor A., *Śródmieścia dzieje starsze*, w: *Dzieje Śródmieścia*, red. J. Kazimierski, Warszawa 1975, s. 29–46
- Gliński W., *Dominikański kościół św. Marii Magdaleny w Sandomierzu w świetle badań archeologicznych*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym. Materiały*

- z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w Turawie w dniach 6–8 V 1999 r. przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław 2000, s. 547–558
- Głowa W., *Wczesnośredniowieczne cmentarzysko szkieletowe na Rynku Głównym w Krakowie*, „Krzysztofor” 28, 2010, 1, s. 129–144
- Goerlitz Th., *Die Anfänge der Schöffen, Bürgermeister und Ratmänner in Magdeburg*, „Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Germanische Abteilung” 65, 1947, s. 70–85
- Goerlitz Th., *Die Übertragung liegenden Gutes in der mittelalterlichen und neuzeitlichen Stadt Breslau*, Heidelberg 1906
- Goerlitz Th., *Verfassung, Verwaltung und Recht der Stadt Breslau*, cz. 1: *Mittelalter*, wyd. L. Petry, Würzburg 1962 (Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte, 7)
- Goetze J., *Zur Bedeutung der lübeckischen Schiffssiegel*, „Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde” 61, 1981, s. 229–237
- Golachowski K., *Inwentarz archiwum miasta Nowego Sącza z lat 1292–1772 (inwentarz idealny)*, „Rocznik Sądecki” 3, 1957, s. 174–315
- Goliński M., *Biogramy mieszczan wrocławskich do końca XIII wieku*, Wrocław 1995
- Goliński M., *Czy Wrocław był partnerem politycznym dla Henryka IV Probusa?*, w: *Studia z dziejów średniowiecza polskiego i powszechnego*, red. W. Korta, Wrocław 1989 (Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia, 69), s. 21–32
- Goliński M., *Finanse ratusza w średniowieczu*, RDSG, 74, 2014, s. 197–216
- Goliński M., *Grupy zawodowe i przepływy międzygrupowe w miastach śląskich*, w: *Człowiek w średniowieczu. Między biologią a historią*, red. A. Szymczakowa, Łódź 2009, s. 265–281
- Goliński M., *Kształtowanie miasta komunalnego*, w: *Historia Wrocławia*, t. 1: *Od pradziejów do końca czasów habsburskich*, red. C. Buśko i in., Wrocław 2001, s. 97–126
- Goliński M., *Podstawy gospodarcze mieszczaństwa wrocławskiego w XIII wieku*, Wrocław 1991 (Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia, 85)
- Goliński M., *Relacje patrycjatu krakowskiego w Wrocławiu w średniowieczu*, w: *Elita władzy miasta Krakowa i jej związki z miastami Europy w średniowieczu i epoce nowożytnej (do połowy XVII wieku)*. Zbiór studiów, red. Z. Noga, Kraków 2011, s. 33–47
- Goliński M., *Uzbrojenie mieszczańskie na Śląsku od połowy XIV do końca XV w.*, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 33, 1990, s. 3–64
- Goliński M., *W poszukiwaniu korzeni mieszkańców ulicy Galicyjskiej w XIV i na początku XV wieku*, w: *Dzieje parafii Św. Mawrycego na Przedmieściu Oławskim we Wrocławiu. Od początku osady walońskiej, poprzez czas Festung Breslau, do współczesności*, red. R. Żerelik, Wrocław 2007, s. 31–38
- Goliński M., *Wokół problematyki formowania się stanu mieszczańskiego w Polsce*, w: *Studia z historii społecznej*, red. M. Goliński, S. Rosik, Wrocław 2012, s. 7–76

- Goliński M., *Wokół socjotopografii późnośredniowiecznej Świdnicy*, cz. 1–2, Wrocław 2000, 2003 (Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia, 141, 165)
- Goliński M., *Ze studiów nad początkami sukiennic w Polsce (XIII–XIV w.)*, w: *Monastyryzm, Słowiańszczyzna i państwo polskie*. Warsztat badawczy historyka, red. K. Bobowski, Wrocław 1994, s. 130–143
- Goliński M., *Zmiany w budżecie Wrocławia w XIV–XV w. (w świetle bieżącego stanu badań)*, RDSG, 70, 2010, s. 33–62
- Gołubiewowa Z., *Kościół dominikański pw. św. Jakuba w Sandomierzu w XIII stuleciu i jego dekoracja architektoniczna*, w: *Studia nad historią dominikanów w Polsce 1222–1972*, t. 2, red. J. Kłoczowski, Warszawa 1975, s. 9–196
- Grabowska A., *Bunt wójta Alberta w historiografii polskiej*, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, red. J. Rajman, Kraków 2013, s. 19–31
- Graßmann A., *Zu den Lübecker Stadtbüchern*, w: *Verwaltung und Schriftlichkeit in den Hansestädten*, red. J. Sarnowsky, Trier 2006 (Hansische Studien, 16), s. 71–80
- Grodecki R., *Mincerze we wcześniejszym średniowieczu polskim*, w: tenże, *Polityka pieniężna Piastów*, red. W. Lohman, Kraków 2009, s. 177–237
- Grodecki R., *Początki pieniężnego skarbu państwowego w Polsce*, w: tenże, *Polityka pieniężna Piastów*, red. W. Lohman, Kraków 2009, s. 335–370
- Grodecki R., *Początki rady miejskiej w Krakowie*, RDSG, 25, 1963, s. 47–69
- Grodecki R., *Przywilej mennicy biskupstwa poznańskiego z r. 1233*, w: tenże, *Polityka pieniężna Piastów*, red. W. Lohman, Kraków 2009, s. 33–67
- Grodecki R., *Znaczenie handlowe Wisły w epoce piastowskiej*, w: *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938, s. 277–303
- Grodziski S., *Stanisław Estreicher jako twórca porównawczej historii państwa i prawa*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 50, 1998, 1, s. 117–128
- Grulkowski M., *Definicja i klasyfikacje ksiąg miejskich. Księgi w kancelariach miast obszaru Hanzy*, w: *Nauki pomocnicze historii. Teoria, metody badań, dydaktyka*, red. A. Jaworska, R. Jop, Warszawa 2012, s. 119–148
- Gumowski M., *Dzieje mennicy krakowskiej*, Poznań 1927
- Gumowski M., *Herb i pieczęcie Nowego Sącza*, „Rocznik Sądecki” 4, 1960, s. 71–88
- Gumowski M., *Najstarsze pieczęcie miast polskich XIII i XIV wieku*, Toruń 1960 (Roczniki Towarzystwa Naukowego w Toruniu, 62, 2)
- Hadamik C., *Kasztelania tarska*, Warszawa 2011
- Hadamik C., *Pierwsze wieki Kielc. Kasztelania kielecka od przełomu XI i XII do połowy XIV stulecia*, Kielce 2007
- Hadamik C., *Zamek królewski w Chęcinach: archeologiczne przesłanki do kwestii jego genezy i pierwotnej funkcji*, w: *Późnośredniowieczne zamki na terenie dawnego województwa sandomierskiego*, red. L. Kajzer, Kielce 2005, s. 145–170
- Haisig M., *Motywy średniowiecznej architektury w sfragistyce miejskiej*, w: *Rozprawy i materiały z historii sztuki i kultury materialnej*, red. K. Majewski, Wrocław 1948, s. 20–45
- Halaga O.R., *Boj Košic proti oligarchii Omodejovcov a Matúš Trenčiansky*, „Historický časopis” 34, 1986, 3, s. 1–21

- Halaga O.R., *Košice-Balt. Výroba a obchod v styku východoslovenských miest s Pruskom (1275–1526)*, Košice 1975
- Halaga O.R., *Verbindungen ostslowakischer Städte mit dem europäischen Markt über Polen und die Ostsee und die „Pacta mutua“ Kraka-Kaschau*, w: *Hansische Stadtgeschichte – Brandenburgische Landesgeschichte. Eckhard Müller-Mertens zum 65. Geburtstag*, red. E. Engel, K. Fritze, J. Schildhauer, Weimar 1989 (*Hansische Studien*, 8), s. 132–143
- Helbig H., *Gesellschaft und Wirtschaft der Mark Brandenburg im Mittelalter*, Berlin–New York 1973
- Hoffmann E., *Lübeck im Hoch- und Spätmittelalter. Die große Zeit Lübecks*, w: *Lübeckische Geschichte*, red. A. Graßmann, Lübeck 1988, s. 79–340
- Hoffmann R.C., *Land, Liberties and Lordship in a Late Medieval Countryside. Agrarian Structures and Change in Duchy of Wrocław*, Philadelphia 1989
- Hoffmann R.C., *Towards a City-State in East-Central Europe. Control of Local Government in the Late Medieval Duchy of Wrocław*, „*Societas. A Review of Social History*” 5, 1975, s. 173–199
- Hoffmann R.C., *Wrocław Citizens as Rural Landholders*, w: *The Medieval City. In Honor of Robert S. Lopez*, red. H.A. Miskimin, D. Herlihy, A.L. Udovitch, New Haven 1977, s. 293–311
- Homeyer C.G., *Die deutsche Rechtsbücher und ihre Handschriften*, cz. 1–2, Weimar 1931–1934
- Homeyer C.G., *Die Extravaganten des Sachsenspiegels*, „*Abhandlungen der Königlich-Preussischen Akademie der Wissenschaften zu Berlin*” 7, 1861, s. 235–236, 251–259
- Inwentarz akt jurydyk krakowskich 1412–1809*, oprac. W. Kolak, Warszawa 1968
- Inwentarz akt sądów wyższych prawa miejskiego w Krakowie*, oprac. Z. Wenzel-Homecka, Warszawa 1970
- Irsigler F., *Annäherungen an den Stadtbegriff*, w: *Europäische Städte im Mittelalter*, red. F. Opll, Ch.P. Sonnlechner, Innsbruck 2010, s. 15–30
- Isenmann E., *Die deutsche Stadt im Mittelalter 1150–1550. Stadtgestalt, Recht, Verfassung, Stadtregiment, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft*, wyd. 2, Köln–Weimar–Wien 2014
- Jahnke C., *Zur Interpretation der ersten Lübecker Schiffssiegel*, „*Zeitschrift des Vereins für Lübeckische Geschichte und Altertumskunde*” 88, 2008, s. 9–24
- Janeček A., *Faktorie, powiaty i dwory. Trzy strefy miejskiego ruchu osadniczego na Rusi Czerwonej (XIII–XV w.)*, w: *Procesy lokacyjne miast w Europie Środkowo-Wschodniej. Materiały z konferencji międzynarodowej w Łądku Zdroju 28–29 października 2002 roku*, red. C. Buško, M. Goliński, B. Krukiewicz, Wrocław 2006 (*Acta Universitatis Wratislaviensis*, 2985), s. 421–445
- Jasiński K., *List Mściwoja do margrabiów brandenburskich. Uwagi polemiczne i postulaty badawcze*, w: *Pomorze słowiańskie i jego sąsiedzi*, red. J. Hauziński, Gdańsk, 1995, s. 31–43
- Jasiński K., *Początki gminy miejskiej w Gdańsku. Na marginesie badań nad dokumentem Świętopelka dla dominikanów gdańskich z 1227 r.*, w: *Studia nad dziejami*

- miast i mieszczaństwa w średniowieczu. Studia ofiarowane Profesorowi Antoniemu Czacharowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. R. Czaja, J. Tandecki, Toruń 1996, s. 43–57
- Jasiński K., *Przywilej księcia pomorskiego Świętopetka dla dominikanów z 22 I 1227 roku*, w: tenże, *Prace wybrane z nauk pomocniczych historii*, Toruń 1996, s. 343–357
- Jasiński K., *Stosunki Przemysła II z mieszczaństwem*, w: *Czas, przestrzeń, praca w dawnych miastach. Studia ofiarowane Henrykowi Samsonowiczowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Wyrobisz, M. Tymowski, Warszawa 1991, s. 319–328
- Jasiński K., *Ubelin – mincerz pyzdryjski z końca XIII wieku*, „Wiadomości Numizmatyczne” 12, 1968, 3–4, s. 190–192
- Jasiński K., *Wojna domowa na Pomorzu Gdańskim w latach 1269/70–1272 (ze szczególnym uwzględnieniem roli rycerstwa i możnowładztwa)*, w: *Spółczesność Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 3, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1985, s. 135–187
- Jasiński T., *Imigracja westfalska do Prus w okresie późnego średniowiecza (XIII–XV w.)*, w: *Niemcy – Polska w średniowieczu*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1986, s. 104–118
- Jasiński T., *Rola Piastów mazowieckich w handlu hanzeatycko-ruskim na przełomie XIII i XIV w.*, w: *Dziedzictwo książąt mazowieckich. Stan badań i perspektywy badawcze. Materiały sesji naukowej zorganizowanej przez Zamek Królewski w Warszawie – Muzeum i Archiwum Główne Akt Dawnych 27–28 października 2016*, red. J. Grabowski, R. Mroczek, P. Mrozowski, Warszawa 2017, s. 61–88
- Jasiński T., *Tabliczki woskowe w kancelariach miast Pomorza Nadwiślańskiego*, Poznań 1991
- Jasiński T., *Uwarunkowania lokacji Poznania*, w: *Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, red. Z. Kurnatowska, T. Jurek, Poznań 2005, s. 163–172
- Jeht R., *Über das älteste Görlitzische Stadtbuch von 1305 ff.*, w: *Wissenschaftliche Beilage zu dem Programm des städtischen Gymnasiums zu Görlitz und des mit demselben verbundenen Realgymnasiums*, Ostern 1891, s. 3–19
- Jodłowski A., *Początki eksploatacji soli na terenie żup krakowskich do połowy XIII wieku*, w: *Dzieje żup krakowskich*, red. A. Jodłowski, Wieliczka 1988, s. 71–101
- Jodłowski A., *Szyb „Goryszowski” w Wieliczce w świetle wstępnych badań archeologicznych*, „Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce” 11, 1982, s. 59–70
- Johanek P., *Zur rechtlichen Funktion von Traditionsnotiz, Traditionsbuch und früher Siegelurkunde*, w: *Recht und Schrift im Mittelalter*, red. P. Classen, Sigmaringen 1977 (Vorträge und Forschungen, 23), s. 131–162
- Jop R., *Dokument Bolesława Wstydlivego dla Podolińca z 1244 r. Próba nowej interpretacji*, „Spiš” 6, 2012, s. 60–81
- Jureczko A., *Henryk III Biały, książę wrocławski (1247–1266)*, Wrocław 2007
- Jurek T., *Dziedzic Królestwa Polskiego książę glogowski Henryk (1274–1309)*, wyd. 2, Kraków 2006
- Jurek T., *Fryzura narodowa średniowiecznych Polaków*, w: *Scriptura custos memoriae. Prace historyczne*, red. D. Zydorek, Poznań 2001, s. 635–651

- Jurek T., *Obce rycerstwo na Śląsku do połowy XIV wieku*, Poznań 1996
- Jurek T., *Plany koronacyjne Henryka Probusa*, w: *Śląsk w czasach Henryka IV Prawego*, red. K. Wachowski Wrocław 2005 (Wratislavia Antiqua, 8), s. 13–29
- Jurek T., *Polska pod władzą obcego króla. Rządy czeskie w latach 1291–1306*, w: *Król w Polsce XIV i XV wieku*, red. A. Marzec, M. Wilamowski, Kraków 2006, s. 187–220
- Jurek T., *Przebieg lokacji Poznania*, w: *Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, red. Z. Kurnatowska, T. Jurek, Poznań 2005, s. 173–191.
- Jurek T., *Stanowisko dokumentu w średniowiecznej Polsce*, „*Studia Źródłoznawcze*” 40, 2002, s. 1–18
- Jurek T., *Wokół zagadek najdawniejszych dziejów fary poznańskiej*, „*Kronika Miasta Poznania*” 2003, 3 (z. specj. *Stara i nowa fara*), s. 42–62
- Kaczmarczyk Z., *Immunitet sądowy i jurysdykcja poimmunitetowa w dobrach kościoła w Polsce do końca XIV wieku*, Poznań 1936
- Kaczmarczyk Z., *Ustrój miasta lokacyjnego*, w: *Dzieje Poznania*, t. 1, cz. 1: *Dzieje Poznania do roku 1795*, red. J. Topolski, Warszawa–Poznań 1988, s. 183–193
- Kaczmarczyk Z., *Ustrój prawny Poznania do roku 1386*, w: *Początki i rozwój Starego Miasta w Poznaniu w świetle badań archeologicznych i urbanistyczno-architektonicznych*, red. W. Błaszczuk, Warszawa–Poznań 1977, s. 85–107
- Kaeber E., *Die Beziehungen zwischen Berlin und Cölln im Mittelalter und der Konflikt der beiden Städte mit Kurfürst Friedrich II*, „*Hansische Geschichtsblätter*” 54, 1929, s. 19–88
- Kajzer L., *Z problematyki translokacji średniowiecznego Brześcia Kujawskiego*, KHKM, 42, 1994, 1, s. 87–96
- Kamińska K., *Communitas civium w miastach polskich rządzących się prawem magdeburskim*, „*Acta Universitatis Nicolai Copernici. Prawo*” 30, 1990, s. 25–37
- Kamińska K., *Lokacje miast na prawie magdeburskim na ziemiach polskich do 1370 r. Studium historycznoprawne*, Toruń 1990
- Karczewski D., *Miejsce krakowskiego klasztoru franciszkanów w strukturze czesko-polskiej prowincji zakonnej*, w: *Mendykanci w średniowiecznym Krakowie*, red. K. Ożóg, T. Gałuszka, A. Zajchowska, Kraków 2008 (Studia Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, 4), s. 83–96
- Katalog Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa*, cz. 1–2, oprac. F. Piekosiński, Kraków 1907, 1915
- Katalog Archiwum Opactwa Cystersów w Mogile*, oprac. K. Kaczmarczyk, G. Kowalski, Kraków 1919
- Katalog Kościoła N. P. Maryi w Krakowie*, oprac. E. Długopolski, Kraków 1906 (TeKa Konserwatorów Galicji Zachodniej, 6)
- Kejř J., *Anfänge der ständischen Verfassung in Böhmen*, w: *Die Anfänge der ständischen Vertretungen in Preußen und seinen Nachbarländern*, red. H. Boockmann, E. Müller-Luckner, München 1992, s. 177–217
- Kejř J., *Die mittelalterlichen Städte in den böhmischen Ländern. Gründung, Verfassung, Entwicklung*, Köln–Weimar–Wien 2010 (Städteforschung A, 78)

- Kiersnowski R., *Srebro czyste i najczystsze w Polsce średniowiecznej*, „Archeologia Polski” 16, 1971, 1–2, s. 667–677
- Kierst W., *Wielkorządy krakowskie w XIV–XVI stuleciu*, PH, 10, 1910, 1, s. 1–33; 2, s. 137–167; 3, s. 281–309
- Kiryk F., *Dzieje miasta w okresie staropolskim*, w: *Historia Starego Sącza od czasów najdawniejszych do 1939 roku*, red. H. Barycz, Kraków 1979, s. 46–113
- Kiryk F., *Kościół i parafia św. Pawła w Sandomierzu w okresie staropolskim*, w: *Ecclesia, cultura, potestas. Studia z dziejów kultury i społeczeństwa. Księga ofiarowana siostrze profesor Urszuli Borkowskiej OSU*, red. P. Kras i in., Kraków 2006, s. 105–127
- Kiryk F., *Lokacje miast biskupich w prepozyturze kieleckiej*, w: tenże, *Miasta małopolskie w średniowieczu i czasach nowożytnych*, red. Z. Noga, Kraków 2013, s. 127–144
- Kiryk F., *Lokacje miejskie nieudane, transłacje miast i miasta zanikłe w Małopolsce do połowy XVII stulecia*, KHKM, 28, 1980, 3, s. 373–384
- Kiryk F., *Miasto średniowieczne*, w: *Dzieje Sławkowa*, red. F. Kiryk, Kraków 2001, s. 79–106
- Kiryk F., *Początki miasta*, w: *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. 1, red. F. Kiryk, Warszawa–Kraków 1992, s. 85–96
- Kiryk F., *Porządek cechowy w średniowiecznym Krakowie*, w: *Kraków. Studia z dziejów miasta: w 750 rocznicę lokacji*, red. J. Rajman, Kraków 2007, s. 76–86
- Kiryk F., *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII–XV w. Województwo krakowskie (powiaty południowe)*, Kraków 1985
- Kiryk F., *Stosunki gospodarcze Jasła i miast okolicznych z miastami słowackimi w XV w.*, w: *Studia z dziejów Jasła i powiatu jasielskiego*, red. J. Garbacz, Kraków 1964, s. 143–162
- Kiryk F., *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie XIII–XVI wiek*, Kielce 1994
- Kiryk F., *Wokół lokacji Bochni na tle urbanizacji Małopolski w XIII wieku*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyrozumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Z. Piech, Kraków 2008, s. 135–140
- Kiryk F., *Zarys dziejów osadnictwa*, w: *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, t. 1, red. F. Kiryk, R. Kołodziejczyk, Warszawa–Kraków 1978, s. 41–141
- Kiryk F., Piotrowicz J., *Bochnia do połowy XVII wieku*, w: *Bochnia. Dzieje miasta i regionu*, red. F. Kiryk, Z. Ruta, Kraków 1980, s. 78–151
- Kłodziński A., *Jeden czy dwa bunty wójta Alberta*, w: *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938, s. 339–356
- Köbler G., *Civitas und vicus, burg, stat, dorf und wik*, w: *Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter*, t. 1, red. H. Jankuhn, W. Schlesinger, H. Steuer, Göttingen 1973, s. 61–76
- Koczerska M., *Mentalność Jana Długosza w świetle jego twórczości*, „Studia Źródłoznawcze” 15, 1970, s. 109–140.
- Koczerska M., *Związki kanoników katedry krakowskiej z mieszczaństwem Krakowa w XV wieku*, w: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 2002 (Colloquia Mediaevalia Varsoviensia, 3), s. 161–174

- Kolak W., *Jurydyki krakowskie*, „Archeion” 38, 1962, s. 219–240
- Komorowski W., *Krakowska Waga Wielka w średniowieczu*, RK, 72, 2005, s. 33–44
- Komorowski W., *Krakowski ratusz w średniowieczu i domniemany dwór Artusa w Krakowie*, RK, 64, 1998, s. 7–34
- Komorowski W., *Ratusz krakowski*, w: *Urbs celeberrima. Księga z okazji jubileuszu 750-lecia lokacji Krakowa*, red. T. Grzybkowska, A. Grzybkowski, Z. Żygulski, Kraków 2008, s. 173–201
- Komorowski W., *Średniowieczne domy krakowskie. Od lokacji miasta do połowy XVII wieku. Kamienice, pałace miejskie i rezydencje kanoniczne, trwałość gotyckiego modelu w nowożytności*, Kraków 2014 (Prace Naukowe Muzeum Narodowego w Krakowie, 4)
- Komorowski W., Łukacz M., *Bursa węgierska w okresie średniowiecza i renesansu*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury” 19, 1985, s. 175–183
- Komorowski W., Sudacka A., *Rynek Główny w Krakowie*, Wrocław 2008
- Konczewski P., *Działki mieszczańskie w południowo-wschodniej części średniowiecznego i wczesnonowożytnego Wrocławia*, Wrocław 2007
- Kopicki W., *Monety z napisem „[U]LADIZLAUS”*, „Wiadomości Numizmatyczne” 39, 1995, 1–2, s. 77–81
- Kowalska B., *Bolesław Wstydlawy i św. Kinga a ruch franciszkański*, w: *Mendykanci w średniowiecznym Krakowie*, red. K. Ożóg, T. Gałuszka, A. Zajchowska, Kraków 2008 (Studia Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, 4), s. 97–112
- Kowalska B., *Święta Kinga – rzeczywistość i legenda. Studium źródłoznawcze*, Kraków 2008
- Kowalski M.D., *Uposażenie krakowskiej kapituły katedralnej w średniowieczu*, Kraków 2000
- Kozłowska-Budkowa Z., *Przyczynki do życiorysu Jana Muskaty*, w: *Ars historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski*, red. M. Biskup, Poznań 1976, s. 445–453
- Kozłowska-Budkowa Z., *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, Kraków 2006
- Kozłowska-Budkowa Z., *Założenie klasztoru OO. Dominikanów w Krakowie*, RK, 20, 1926, s. 1–19
- Kraków romański. Materiały sesji naukowej odbytej 13 kwietnia 2013 roku*, red. M. Bochenek, Kraków 2014
- Krasnowolski B., *Lokacje i rozwój Krakowa, Kazimierza i Okołu. Problematyka rozwiązań urbanistycznych*, w: *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2007, s. 355–426
- Krasnowolski B., *Lokacyjne układy urbanistyczne na obszarze ziemi krakowskiej w XIII i XIV wieku*, cz. 1: *Miasta Ziemi Krakowskiej. Chronologia procesów osadniczych i typologia układów urbanistycznych*, cz. 2: *Katalog lokacyjnych układów urbanistycznych*, Kraków 2004
- Krasnowolski B., *Młynówka Królewska – geneza i przekształcenia*, RK, 69, 2003, s. 25–33

- Krasnowolski B., *Rynek Główny w Krakowie – kompozycja i funkcja na tle regularnych układów urbanistycznych średniowiecznej Europy*, „Krzysztofor” 28, 2010, 1, s. 53–74
- Krasnowolski B., *Układ urbanistyczny Krakowa Wielkiej Lokacji 1257 roku na tle średniowiecznej urbanistyki środkowoeuropejskiej*, w: *Mecenat artystyczny a oblicze miasta. Materiały LVI Ogólnopolskiej Sesji Naukowej Stowarzyszenia Historyków Sztuki, Kraków 8–10.XI.2007*, red. D. Nowacki, Kraków 2008, s. 11–32
- Krasnowolski B., *Uposażenie ziemskie lokacyjnego Krakowa a uposażenie wójtowskie*, „Krzysztofor” 26, 2008, s. 41–56
- Krasnowolski B., *Z badań nad rynkami i placami w planach urbanistycznych i programach lokacyjnych miast małopolskich*, w: *Ulica, plac i cmentarz w publicznej przestrzeni średniowiecznego i wczesnonowożytnego miasta Europy Środkowej*, Wrocław 2011, s. 163–178
- Krasnowolski B., Niewalda W., *Układy urbanistyczne Okołu – próba rekonstrukcji*, „Teki Komisji Urbanistyki i Architektury” 15, 1981, s. 69–83
- Krasnowolski B., Niewalda W., *Układy urbanistyczne krakowskiego Okołu*, w: *Kraków przedlokacyjny. Materiały sesji naukowej z okazji Dni Krakowa w 1984 roku*, red. J. Małecki, Kraków 1987, s. 59–83
- Krause P., *Magdeburger Stadtbücher*, w: *Zur Geschichte und Kultur des Elb-Saale-Raumes. Festschrift für Walter Möllenberg*, red. O. Korn, Burg bei Magdeburg 1939, s. 136–151
- Kriegseisen W., *Główne nurty badań nad dziejami nowożytnymi w Instytucie Historycznym Uniwersytetu Warszawskiego w latach 1930–1990*, w: *Historia na Uniwersytecie Warszawskim. Materiały konferencji naukowej z okazji jubileuszu 80-lecia Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 21 października 2010*, red. M. Koczerska, J. Adamczyk, Warszawa 2012, s. 37–52
- Kroeschell K., *Rechtsaufzeichnung und Rechtswirklichkeit. Das Beispiel des Sachsen-spiegels*, w: *Recht und Schrift im Mittelalter*, red. P. Classen, Sigmaringen 1977 (Vorträge und Forschungen, 23), s. 349–380
- Krzyżanowski J., *Polityka miejska Bolesława Wstydliwego*, w: *Studia historyczne ku czci Stanisława Kutrzeby*, t. 2, Kraków 1938, s. 381–430
- Kubinyi A., *Die Anfänge Ofens*, Berlin 1972
- Kubinyi A., *Der ungarische König und seine Städte im 14. und am Beginn des 15. Jahrhunderts*, w: *Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert. Entwicklungen und Funktionen*, red. W. Rausch, Linz 1972, s. 192–228
- Kucner A., *Byłe Archiwum miasta Wrocławia oraz najstarsze wrocławskie księgi miejskie*, „Archeion” 21, 1952, s. 202–218
- Kučera M., *Najstarszy tłok pieczętny żupnika polskiego*, „Studia Źródłoznawcze” 19, 1974, s. 75–83
- Kuhn W., *Die deutschrechtliche Siedlung in Klempolen*, w: *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte. Reichenau Vorträge 1970–1972*, red. W. Schlesinger, Sigmaringen 1975 (Vorträge und Forschungen, 18), s. 225–261

- Kuhn W., *Die Stadtdörfer der mittelalterlichen Ostsiedlung*, „Zeitschrift für Ostsiedlung” 20, 1971, 1, s. 1–69
- Kunkel R., Mrozowski P., *Kościół św. Piotra w Sandomierzu. Analiza historyczno-architektoniczna*, w: *Sandomierz: badania 1969–1973*, t. 2: *Wzgórze Collegium Gostomianum*, red. S. Tabaczyński, Warszawa 1996, s. 144–156
- Kuraś S., *Przywileje prawa niemieckiego miast i wsi małopolskich XIV–XV wieku*, Wrocław 1971
- Kürbisówna B., *Żywot bł. Salomei jako źródło historyczne*, w: *Studia historica: w 35-lecie pracy naukowej Henryka Łowmiańskiego*, red. A. Gieysztor i in., Warszawa 1958, s. 145–154
- Kurowski R., *Ogólna charakterystyka zbioru kartograficznego Muzeum Żup Krakowskich (Problemy inwentaryzacji map górniczych)*, w: *Z dziejów kartografii*, red. J. Janczak, Z. Rzepa, Wrocław 1980, s. 131–162
- Kurtyka J., *Elita małopolska XIII i XIV w. – przerwa czy kontynuacja (na przykładzie Toporów: potomstwo Żegoty wojewody i kasztelana krakowskiego)*, w: *Genealogia. Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1999, s. 35–60
- Kurtyka J., *Kariera wojewody krakowskiego Andrzeja z Tęczyna na tle rywalizacji stronnictw za panowania Kazimierza Wielkiego*, w: *Cracovia, Polonia, Europa. Studia z dziejów średniowiecza ofiarowane Jerzemu Wyrozumskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. W. Bukowski i in., Kraków 1995, s. 255–292
- Kurtyka J., *Odrodzone Królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*, Kraków 2001
- Kurtyka J., *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997
- Kutrzeba S., *Finanse Krakowa w wiekach średnich*, w: tenże, *Finanse i handel średniowiecznego Krakowa*, wyd. M. Starzyński, Kraków 2009, s. 7–168
- Kutrzeba S., *Handel Krakowa w wiekach średnich*, w: tenże, *Finanse i handel średniowiecznego Krakowa*, wyd. M. Starzyński, Kraków 2009, s. 169–394
- Kutrzeba S., *Historia źródeł dawnego prawa polskiego*, cz. 2, Lwów–Warszawa–Kraków 1926
- Laberschek J., *Anfänge und territoriale Entwicklung der Krakauer Agglomeration im 13–14 Jahrhundert*, „Quaestiones Medii Aevi Novae” 16, 2011, s. 385–410
- Laberschek J., *Rola rzeki Rudawy w gospodarce średniowiecznego Krakowa. Próba syntezy*, w: *Memoria viva. Studia historyczne poświęcone pamięci Izabeli Skierskiej (1967–2014)*, red. G. Rutkowska, A. Gąsiorowski, Warszawa–Poznań 2015, s. 332–346
- Laberschek J., *Rozwój przestrzenny krakowskiego zespołu osadniczego extra muros w XIII–XVIII w.*, w: *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2007, s. 297–354.
- Laberschek J., *Sieć wodna średniowiecznego Krakowa i jej gospodarcze wykorzystanie*, Warszawa 2016

- Laberschek J., *W średniowieczu*, w: J. Laberschek, K. Tunia, M. Wyżga, *Pod Krakowem. Monografia historyczna gminy Michałowice*, t. 1: *Do schyłku XVIII wieku*, Kraków 2014, s. 51–87
- Labuda G., *Gdzie pisano najdawniejsze roczniki polskie?*, RH, 23, 1957, s. 79–97
- Labuda G., *Kto był fundatorem-założycielem klasztoru franciszkanów w Krakowie*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, t. 1: *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 1: *Franciszkanie na ziemiach polskich*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1983, s. 369–381
- Labuda G., *Kraków w początku działalności dominikanów w Polsce*, w: *Dominikanie w środkowej Europie w XIII–XIV w. Aktywność duszpasterska i kultura intelektualna*, red. J. Kłoczowski, J.A. Spież, Poznań 2002 (*Studia nad Historią Dominikanów w Polsce*, 3), s. 17–24
- Labuda G., *Miasta na prawie polskim*, w: *Studia historica: w 35-lecie pracy naukowej Henryka Łowmiańskiego*, red. A. Gieysztor i in., Warszawa 1958, s. 181–197
- Lalik T., *Lokacja Sandomierza w roku 1286*, w: *Dzieje Sandomierza*, t. 1: *Średniowiecze*, red. S. Trawkowski, Warszawa 1993, s. 99–114
- Lalik T., *Sandomierz w świetle źródeł pisanych*, w: *Sandomierz: badania 1969–1973*, t. 1, red. S. Tabaczyński, Warszawa 1993, s. 49–72
- Lalik T., *Stare miasto w Łęczycy. Przemiany w okresie poprzedzającym lokację – schyłek XII i początek XIII w.*, KHKM, 4, 1956, 4, s. 631–678
- Lasek P., *Turris fortissima nomen Domini. Murowane wieże mieszkalne w Królestwie Polskim od 1300 r. do połowy XVI w.*, Warszawa 2013
- Lasota C., Wiśniewski Z., *Badania fortyfikacji miejskich Wrocławia z XIII w.*, „Silesia Antiqua” 39, 1998, s. 9–32
- Leist W., *Landesherr und Landfrieden in Thüringen im Spätmittelalter, 1247–1349*, Köln 1975
- Lepiarczyk J., *Fazy budowy kościoła Mariackiego w Krakowie, wieki XIII–XV*, RK, 34, 1959, 3, s. 181–252
- Lesiński B., *Kupno renty w średniowiecznej Polsce na tle ówczesnej doktryny i praktyki zachodnioeuropejskiej*, Poznań 1966
- Lichończak-Nurek G., *Dzieje jatek szewskich w Krakowie*, „Krzysztofor” 18, 1991, s. 29–49
- Liniecki T., *Dom wójta Henryka z wieku XIII w Krakowie*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 33, 1988, 4, s. 287–297
- Loenertz R.-J., *La vie de s. Hyacinthe du lecteur Stanislas envisagée comme source historique*, „Archivum Fratrum Praedicatorum” 27, 1957, s. 5–38 (tłum.: „Żywot świętego Jacka” autorstwa lektora Stanisława jako źródło historyczne, tłum. A. Zajchowska, w: *Święty Jacek Odrowąż. Studia i źródła. Skarby dominikańskie*, red. M. Zdanek, Kraków 2007 [*Studia Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie*, 2], s. 29–68)
- Lübke Ch., *Fremde im östlichen Europa. Von Gesellschaften ohne Staat zu verstaatlichten Gesellschaften (9.–11. Jahrhundert)*, Köln–Weimar–Wien 2001
- Ludat H., *Zum Stadtbegriff im osteuropäischen Bereich*, w: *Vor- und Frühformen der europäischen Stadt im Mittelalter*, t. 1, red. H. Jankuhn, W. Schlesinger, H. Steuer, Göttingen 1973, s. 77–91

- Lutterbeck M., *Der Rat der Stadt Lübeck im 13. und 14. Jahrhundert. Politische, personale und wirtschaftliche Zusammenhänge in einer städtischen Führungsgruppe*, Lübeck 2002
- Lukacz M., *Zabudowa pierzei Rynku Głównego w Krakowie w okresie średniowiecza*, „Krzysztofor” 28, 2010, 1, s. 75–112
- Łysiak L., *Ius supremum Maydeburgense castri Cracoviensis, 1356–1794. Organisation, Tätigkeit und Stellung des Krakauer Oberhofs in der Rechtssprechung Altpolens*, Frankfurt am Main 1990
- Łysiak L., *Małopolskie dokumenty lokacyjne w praktyce sądowej XIV–XVI wieku*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 15, 1964, 2, s. 45–66
- Maciakowska Z., *Kształtowanie przestrzeni Głównego Miasta w Gdańsku do początku XV w.*, Gdańsk 2011 (Fontes Commentationesque ad Res Gestas Gedani et Pomeraniae, 3)
- Maciakowska Z., *Położenie miasta lubeckiego w Gdańsku*, w: „Rzeź gdańska” z 1308 roku w świetle najnowszych badań. Materiały z sesji naukowej 12–13 listopada 2008 roku, red. B. Śliwiński, Gdańsk 2009 (Res Gedanenses. Studia i Materiały Muzeum Historycznego Miasta Gdańska, 3), s. 16–26
- Magdeburg 1200. *Mittelalterliche Metropole, preußische Festung, Landeshauptstadt. Die Geschichte der Stadt von 805 bis 2005*, red. M. Puhle, Stuttgart 2005
- Mägdefrau W., *Patrizische Rats Herrschaft, Bürgeropposition und städtische Volksbewegung in Erfurt. Von der Herausbildung des ersten bürgerlichen Rates um die Mitte des 13. Jahrhunderts bis zu den innerstädtischen Auseinandersetzungen von 1309 bis 1310*, w: *Stadt und Städtebürgertum in der deutschen Geschichte des 13. Jahrhunderts*, red. B. Töpfer, Berlin 1976, s. 324–371
- Mägdefrau W., *Der Thüringer Städtebund im Mittelalter*, Weimar 1977
- Maik J., *Cogs on Ellblag Seals Dating From 1242 and 1367*, „Fasciculi Archaeologiae Historicae” 24, 2011, s. 57–64
- Maisel W., *Poznańskie prawo karne do końca XVI wieku*, Poznań 1963
- Maisel W., *Pręgiarz poznański (studium archeologiczno-prawne)*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 23, 1971, 1, s. 1–32
- Maisel W., *Sądownictwo miasta Poznania do końca XVI wieku*, Poznań 1961
- Maisel W., *Związki sądownictwa miejskiego z sądownictwem królewskim w Polsce przedrozbiorowej*, w: *Czas, przestrzeń, praca w dawnych miastach. Studia ofiarowane Henrykowi Samsonowiczowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Wyrobisz, M. Tymowski, Warszawa 1991, s. 337–342
- Maleczyński K., *Kilka uwag nad procesem powstawania miejskich cechów na przykładzie miast śląskich*, PH, 48, 1957, 4, s. 642–654
- Maleczyński K., *Najstarsze targi w Polsce i stosunek ich do miast przed kolonizacją na prawie niemieckiem*, Lwów 1926 (Studia nad Historią Prawa Polskiego 10, 1)
- Małowist M., *Uwagi o roli kapitału kupieckiego w Europie Wschodniej w późnym średniowieczu*, PH, 56, 1965, 2, s. 220–231
- Manikowska H., *Geografia sakralna miasta*, w: *Animarum cultura. Studia nad kulturą religijną na ziemiach polskich w średniowieczu*, t. 1: *Struktury kościelno-publiczne*,

- red. H. Manikowska, W. Brojer, Warszawa 2008 (*Colloquia Mediaevalia Varsoviensia*, 4), s. 95–132
- Manikowska H., *Miasta i mieszczaństwo na ziemiach Polski w średniowieczu – postulaty i perspektywy badawcze*, w: *Pytania o średniowiecze. Potrzeby i perspektywy badawcze polskiej mediewistyki*, red. W. Fałkowski, Warszawa 2001, s. 99–127
- Manikowska H., *Od „domus civium” do pałacu komunalnego. Średniowieczne początki siedziby władz miejskich*, RDSG, 74, 2014, s. 15–35
- Marecki E., *Ugody Leszka Czarnego z biskupem Pawłem z Przemankowa*, „*Studia Historyczne*” 29, 1986, 2, s. 263–268
- Marszałska J.M., *Opactwo cystersów w Szczyrzycu od XIII do końca XX wieku. Dzieje, gospodarka, kultura*, Kraków 2011
- Martin Th.M., *Die Städtepolitik Rudolfs von Habsburg*, Göttingen 1976
- Marzec A., „*Domina terrae Sandecensis*”. Rola polityczna królowej Jadwigi Łokietkowej w kontekście jej związków z dostojnikami małopolskimi (1305–1339), KH, 107, 2000, 1, s. 3–23
- Marzec A., *Geneza stronnictwa „panów krakowskich” w późnośredniowiecznej Polsce*, w: *Kazimierz Wielki i jego państwo. W siedemsetną rocznicę urodzin ostatniego Piasta na tronie polskim*, red. J. Maciejewski, T. Nowakowski, Bydgoszcz 2011, s. 127–138
- Marzec A., *Między Przemysłem II a Władysławem Łokietkiem, czyli kilka uwag o Królestwie Polskim na przełomie XIII i XIV wieku*, RH, 78, 2012, s. 83–106
- Marzec A., *Urzednicy małopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006
- Matuszewski J., *Immunitet ekonomiczny w dobrach Kościoła w Polsce do roku 1381*, Poznań 1936
- Max Weber und die Stadt im Kulturvergleich*, red. H. Bruhns, W. Nippel, Göttingen 2000
- Mazur Z., *Studia nad kancelarią księcia Leszka Czarnego*, Wrocław 1975
- Mączka A., *Archiwum franciszkańskie w Krakowie*, w: *Studia z dziejów kościoła Franciszkanów w Krakowie*, red. Z. Kliś, Kraków 2006, s. 17–24
- Menzel J.J., *Die schlesischen Lokationsurkunden des 13. Jahrhunderts. Studien zum Urkundenwesen, zur Siedlungs-, Rechts- und Wirtschaftsgeschichte einer ostdeutschen Landschaft im Mittelalter*, Würzburg 1977 (Quellen und Darstellungen zur schlesischen Geschichte, 19)
- Menzel J.J., *Stadt und Land in der schlesischen Weichbildverfassung*, w: *Die mittelalterliche Städtebildung im südöstlichen Europa*, red. H. Stoob, Köln–Weimar–Wien 1977, s. 19–38
- Mieszowski K., *Studia nad dokumentami katedry krakowskiej XIII wieku. Początki kancelarii biskupiej*, Wrocław 1974
- Mikulski K., Kopiński K., *Z Westfalii przez Toruń i Kraków za węgierską miedzią. Rodzina von der Linde od XIV do pierwszej połowy XVI wieku*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyrozumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Z. Piech, Kraków 2008, s. 263–288

- Mikuła M., *Prawo miejskie magdeburskie (Ius municipale magdeburgense) w Polsce XIV – pocz. XVI w. Studium o ewolucji i adaptacji prawa*, Kraków 2018
- Mitkowski J., *Kraków lokacyjny*, w: *Kraków. Studia nad rozwojem miasta*, red. J. Dąbrowski, Kraków 1957, s. 117–139
- Młynarska-Kaletynowa M., *Wrocław w XII–XIII wieku. Przemiany społeczne i osadnicze*, Wrocław 1986
- Molenda D., *Górnictwo kruszcowe na terenie złóż śląsko-krakowskich do połowy XVI wieku*, Wrocław 1963
- Molenda D., *Miasta górnicze Europy środkowo-wschodniej w epoce feudalnej*, w: *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne*, red. A. Gieysztor, T. Roslanowski, Warszawa 1976, s. 189–215
- Molenda D., *Olkusz średniowieczny od połowy XIII do połowy XV wieku*, w: *Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, t. 1, red. F. Kiryk, R. Kołodziejczyk, Warszawa–Kraków 1978, s. 148–218
- Molenda D., *Polski ołów na rynkach Europy Środkowej w XIII–XVII wieku*, Warszawa 2001
- Molenda D., *Powstanie miast górniczych w Europie Środkowej w XIII–XVIII w.*, w: *Czas, przestrzeń, praca w dawnych miastach. Studia ofiarowane Henrykowi Samsonowiczowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Wyrobisz, M. Tymowski, Warszawa 1991, s. 157–175
- Molenda D., *Wywóz małopolskiego ołowiu przez Gdańsk do Europy Środkowej i Zachodniej w średniowieczu*, w: *Aetas media, aetas moderna. Studia ofiarowane profesorowi Henrykowi Samsonowiczowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. H. Manikowska, A. Bartoszewicz, W. Fałkowski, Warszawa 2000, s. 199–209
- Możejko B., *Najdawniejsze pieczęcie i herb miasta Elbląga*, w: *Z przeszłości Elbląga*, red. A. Groth, Koszalin 1999, s. 55–66
- Mrozowicz W., *Pieśń o wójcie krakowskim Albercie – przekaz historyczny w poetyckim sztafazu*, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, red. J. Rajman, Kraków 2013, s. 32–42
- Muczkowski J., *Dawny krakowski ratusz*, RK, 8, 1906, s. 1–50
- Münch H., *Kraków do roku 1257 włącznie*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 8, 1958, 1, s. 1–40
- Munzinger M.R., *The Text and Textualization of Codex BJ 168. Legal Culture in Transition at the High Court of Magdeburg Law at the Castle of Kraków*, „Krakowskie Studia z Historii Państwa i Prawa” 4, 2011, s. 21–41
- Mury miejskie, red. J. Wiesiołowski, „Kronika Miasta Poznania” 64, 1996, 1
- Musilek M., *Der Aufstand von Wiener, Krakauer und Prager Bürgern. Die Entwicklung der Stadteliten zu Beginn des 14. Jahrhunderts*, w: *Elita władzy miasta Krakowa i jej związki z miastami Europy w średniowieczu i epoce nowożytnej (do połowy XVII wieku)*. Zbiór studiów, red. Z. Noga, Kraków 2011, s. 379–400
- Myśliwski G., *Kościół katolicki a miasta między Odrą a górnym Bugiem i Pełtwią (połowa XIII–XVI w.)*. Stymulator czy przeszkoda ich rozwoju gospodarczego?, w: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*,

- red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 2002 (*Colloquia Mediaevalia Varsoviensia*, 3), s. 235–267
- Myśliwski G., *Strefa sudecko-karpacka i Lwów. Miejsce Śląska, Małopolski i Rusi Czerwonej w gospodarce Europy Zachodniej (połowa XIII – początek XVI wieku)*, w: *Ziemie polskie wobec Zachodu. Studia nad rozwojem średniowiecznej Europy*, red. S. Gawlas, Warszawa 2006, s. 247–319
- Myśliwski G., *Wrocław w przestrzeni gospodarczej Europy (XIII–XVI wiek). Centrum czy peryferie?*, Wrocław 2009
- Niemiec D., *Trzynastowieczne fortyfikacje Krakowa*, „*Studia nad Dawną Polską*” 5, 2017, s. 87–124
- Niewalda W., Rojkowska H., Zaitz E., *Średniowieczne fortyfikacje Krakowa. Odcinek północny w świetle ostatnich badań*, „*Krakowska Teka Konserwatorska*” 2, 2001, s. 3–68
- Niewalda W., Sławiński S., *Wielka Waga na Rynku w Krakowie – interpretacja odkryć i próba rekonstrukcji*, „*Krzysztofor*” 28, 2010, 1, s. 265–274
- Niewiński A., *Przestrzeń kościelna w topografii średniowiecznego Krakowa. Próba syntezy*, Lublin 2004
- Niwiński M., *Wójtostwo krakowskie w wiekach średnich*, Kraków 1938
- Noga Z., *Geografia imigracji do krakowskiej elity władzy w średniowieczu i epoce nowożytnej (do połowy XVII wieku)*, w: *Elita władzy miasta Krakowa i jej związki z miastami Europy w średniowieczu i epoce nowożytnej (do połowy XVII wieku). Zbiór studiów*, red. Z. Noga, Kraków 2011, s. 23–32
- Noga Z., *Grupy zawodowe i przepływy międzygrupowe w Krakowie i miastach województwa krakowskiego w średniowieczu*, w: *Człowiek w średniowieczu. Między biologią a historią*, red. A. Szymczakowa, Łódź 2009, s. 253–263
- Noga Z., *Krakowska rada miejska w XVI wieku. Studium o elicie władzy*, Kraków 2003
- Noga Z., *Między oligarchią a reprezentacją. Uwagi o ewolucji władz miejskich Krakowa w okresie przedrozbiorowym*, w: *Kraków. Studia z dziejów miasta: w 750 rocznicę lokacji*, red. J. Rajman, Kraków 2007, s. 101–109
- Noga Z., *Rola samorządu w rozwoju miasta w XIII–XVIII wieku*, w: *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2007, s. 439–527
- Noga Z., *Władze miejskie*, w: *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. 1, red. F. Kiryk, Warszawa–Kraków 1992, s. 121–139
- Nowacki B., *Czeskie roszczenia do korony w Polsce w latach 1290–1335*, Poznań 1987
- Nowakowski T., *Krakowska kapituła katedralna wobec panowania Przemysławów w Małopolsce w latach 1292–1306*, PH, 82, 1991, 1, s. 1–20
- Nowakowski T., *Małopolska elita władzy wobec rywalizacji o tron krakowski w latach 1288–1306*, Bydgoszcz 1992
- Nowakowski T., *Stosunki między Przemysławem II a Władysławem Łokietkiem w okresie walk o Kraków po śmierci Leszka Czarnego (1288–1291)*, RH, 54, 1988, s. 143–162
- Obara-Pawłowska A., *Polityka gospodarcza Władysława Łokietka*, Lublin 2014
- Okniński P., *Główne etapy formowania się miasta lokacyjnego w Sandomierzu w XIII–XIV wieku*, RH, 82, 2016, s. 79–106

- Okniński P., *Miasto, które „na górach ołowianych a miedzianych zasiadło”, czyli wokół XIV-wiecznej lokacji Chęciny*, w: *Chęciny przez stulecia*, red. L. Michalska-Bracha, J. Szczepański, Kielce 2018 [w druku]
- Okniński P., *Uwagi do dyskusji nad najstarszą pieczęcią Krakowa z XIII w.*, „*Studia Źródloznawcze*” 53, 2015, s. 163–168
- Okniński P., *Uwarunkowania początków rozwoju polskich kancelarii miejskich. Przykład Krakowa (do 1312 r.)*, w: *Loca scribendi. Miejsca i środowiska tworzące kulturę pisma w dawnej Rzeczypospolitej XV–XVIII stulecia*, red. A. Adamska, A. Bartoszewicz, M. Ptaszyński, Warszawa 2017, s. 27–45
- Die okcidentale Stadt nach Max Weber. Zur Problem der Zugehörigkeit in Antike und Mittelalter*, red. Ch. Meier, München 1994
- Opl F., *Stadt und Reich im 12. Jahrhundert (1125–1190)*, Graz–Wien 1986
- Oppitz U.-D., *Deutsche Rechtsbücher des Mittelalters*, t. 1–3, Köln–Wien 1990
- Orzechowski K., *Ogólnośląskie zgromadzenia stanowe*, Warszawa–Wrocław 1979
- Ossowski W., *Przemiany w skutnictwie rzecznym w Polsce. Studium archeologiczne*, Gdańsk 2010
- Ożóg K., *Klasztorna geografia średniowiecznego Krakowa*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w Turawie w dniach 6–8 V 1999 r. przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław 2000, s. 217–234
- Ożóg K., *Kultura umysłowa w Krakowie w XIV wieku. Środowisko duchowieństwa świeckiego*, Kraków 1987
- Ożóg K., *Relacje mendikantów ze środowiskiem dworskim oraz katedralnym na Wawelu do końca XV wieku*, w: *Mendykanci w średniowiecznym Krakowie*, red. K. Ożóg, T. Gałuszka, A. Zajchowska, Kraków 2008 (Studia Dominikańskiego Instytutu Historycznego w Krakowie, 4), s. 17–39
- Ożóg K., *Studium o „Roczniku Traski”*, „*Studia Historyczne*” 23, 1980, 4, s. 517–534
- Pachoński J., *Bractwo solarzy, czyli prasolów krakowskich*, w: *Krakowskie żupy solne na tle 1000-lecia Polski*, red. A. Długosz, Wieliczka 1965 (Studia i Materiały do Dziejów Żup Solnych w Polsce, 1), s. 190–260
- Pacuski K., *Mazowsze wobec walk o władzę w Polsce na przełomie XIII/XIV w. Sprawa przynależności kasztelanii sieciechowskiej na początku XIV w.*, KH, 85, 1978, 3, s. 587–604
- Pakulski J., *Siły polityczno-społeczne w Wielkopolsce w pierwszej połowie XIV wieku*, Toruń 1979
- Paskiewicz B., *Brakteaty polskie w 1. tercji XIV w.*, „*Wiadomości Numizmatyczne*” 38, 1994, 1–2, s. 2–55
- Paskiewicz B., *Kraków, Sandomierz i mennictwo Władysława Łokietka*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenii Wyrozumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Z. Piech, Kraków 2008, s. 765–788
- Paskiewicz B., *Mennictwo Władysława Łokietka*, „*Wiadomości Numizmatyczne*” 30, 1986, 1–2

- Paszkievicz B., *Minting Rights of Polish Cities in the 14th Century*, „Wiadomości Numizmatyczne” 40, 1996, 1–2, s. 97–115
- Paszkievicz B., *Nowy Sącz, Trzebiatów, „Uladzizlaus”. O interpretacji brakteatów guzickowych*, „Wiadomości Numizmatyczne” 41, 1997, 3–4, s. 137–165
- Paszkievicz B., *Pieniądz górnośląski w średniowieczu*, Lublin 2000
- Paszkievicz B., *Reforma monetarna króla Wacława II w Polsce*, „Wiadomości Numizmatyczne” 45, 2001, 1, s. 23–44
- Paszkievicz B., *Średniowieczne mennictwo nowosądeckie*, „Rocznik Sądecki” 22, 1994, s. 103–115
- Paszkievicz B., *Średniowieczne monety Nowego Sącza*, Nowy Sącz 1994
- Patkaniowski M., *Krakowska Rada Miejska w średnich wiekach*, Kraków 1934
- Patkaniowski M., *Od prawa niemieckiego do powszechnej historii prawa: Lotar Dargun (1853–1893), Stanisław Estreicher (1869–1939)*, w: *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. M. Patkaniowski, Kraków 1964, s. 223–239
- Patkaniowski M., *Rozkwit nauk historycznoprawnych na Uniwersytecie Jagiellońskim*, w: *Studia z dziejów Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. M. Patkaniowski, Kraków 1964, s. 127–132
- Pauk M.R., *Funkcjonowanie regale fortyfikacyjnego w Europie Środkowej w średniowieczu*, KHKM, 51, 2003, s. 3–16
- Pauk M.R., *Her Lechschît heizt der eine, her Wüeschof der ander hiez. Stronniczy Henryka IV Probusa w Małopolsce?*, RH, 69, 2003, s. 91–98
- Pauk M.R., *Moneta episcopalis. Mennictwo biskupie w Europie Środkowej X–XIII w. i jego zachodnioeuropejski kontekst*, PH, 101, 2010, 4, s. 539–570
- Paulewicz M., *Chęcińskie górnictwo kruszcowe od XIV do połowy XVII wieku*, Kielce 1992
- Pauli L., *Trzy kierunki badań naukowych profesora Michała Patkaniowskiego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” 408, „Prace Prawnicze” 70, 1976, s. 15–30
- Pauli Z., *Starożytności galicyjskie*, Lwów 1838
- Perzanowski Z., *Dokument i kancelaria sądu ziemskiego krakowskiego do połowy XV wieku*, Kraków 1968
- Petter A., *Schriftorganisation, Kulturtransfer und Überformung – drei Gesichtspunkte der Entstehung, Funktion und Struktur städtischer Amtsbücherüberlieferung aus dem Mittelalter*, w: *Verwaltung und Schriftlichkeit in den Hansestädten*, red. J. Sarnowsky, Trier 2006 (Hansische Studien, 16), s. 17–65
- Pęcowski Z., *Miechów. Studia z dziejów miasta i Ziemi Miechowskiej do roku 1914*, Kraków 1967
- Piech Z., *Święty Stanisław szafarzem korony Królestwa Polskiego. Ze studiów nad średniowieczną sfragistyką miasta Krakowa*, RK, 57, 1991, s. 5–17
- Piekalski J., *Klasztor jako element wczesnych miast na ziemiach polskich w świetle źródeł archeologicznych*, w: *Klasztor w kulturze średniowiecznej Polski. Materiały z ogólnopolskiej konferencji naukowej zorganizowanej w Dąbrowie Niemodlińskiej w dniach 4–6 XI 1993 przez Instytut Historii WSP w Opolu i Instytut Historyczny*

- Uniwersytetu Wrocławskiego, red. A. Pobóg-Lenartowicz, M. Derwich, Opole 1995, s. 127–140
- Piekalski J., *Od Kolonii do Krakowa. Przemiana topografii wczesnych miast*, Wrocław 1999
- Piekalski J., *Policentryczne struktury protomiast Europy Środkowo-Wschodniej*, KHKM, 63, 2015, 2, s. 201–217
- Piekalski J., *Praga, Wrocław i Kraków. Przestrzeń publiczna i prywatna w czasach średniowiecznego przełomu*, Wrocław 2014
- Piekalski J., *Przemiany topografii miast Europy Środkowej w XII–XIII wieku. Aktualne problemy badawcze*, w: *Civitas Cholbergiensis. Transformacja kulturowa w strefie nadbałtyckiej w XIII w.*, red. L. Leciejewicz, M. Rębkowski, Kołobrzeg 2005, s. 73–83
- Piekalski J., *Przyczynek do kwestii spożycia i dystrybucji mięsa w średniowiecznym Wrocławiu*, KHKM, 39, 1991, 2, s. 139–152
- Piekalski J., *Wczesne domy mieszczan w Europie Środkowej. Geneza, funkcje, forma*, Wrocław 2004 (*Acta Universitatis Wratislaviensis*, 2623)
- Piekalski J., *Wrocław średniowieczny. Studium kompleksu osadniczego na Ołbinie w VII–XIII w.*, Wrocław 1991
- Piekarczyk S., *Początki miejskiej opieki społecznej w średniowiecznym Krakowie*, RK, 32, 1952, 4, s. 99–140
- Piekosiński F., *Pieczenie polskie wieków średnich*, cz. 1: *Dobra piastowska*, Kraków 1899
- Pieradzka K., *Garbary, przedmieście Krakowa (1363–1587)*, Kraków 1931
- Pieradzka K., *Przedsiębiorstwa kopalniane mieszczan krakowskich w Olkuszku od XV do początków XVII wieku*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Historia” 3, 1958, s. 35–80
- Pierzak J., *Dzieje Olkusza w świetle badań wykopaliskowych*, „*Ilcusiana*” 2012, 2 (7), s. 109–150
- Pietras T., *„Krwawy wilk z pastorałem”. Biskup krakowski Jan zwany Muskatą*, Warszawa 2001
- Pietras T., *W kwestii pochodzenia biskupa krakowskiego Jana Muskaty*, „*Acta Universitatis Lodziensis. Folia Historica*” 72, 2001, s. 5–25
- Pietrzak J., *Umocnienia średniowiecznego Poznania. Stan i perspektywy badań nad umocnieniami miasta lokacyjnego*, w: *Civitas Posnaniensis. Studia z dziejów średniowiecznego Poznania*, red. Z. Kurnatowska, T. Jurek, Poznań 2005, s. 305–324
- Piirainen I.T., *Frühneuhochdeutsche Handschriften in Schlesien*, w: *Kulturgeschichte Schlesiens in der Frühen Neuzeit*, red. K. Garber, t. 1, Tübingen 2005, s. 777–792
- Piotrowicz J., *Dzieje miasta Wieliczki w wiekach średnich*, w: *Wieliczka. Dzieje miasta (do roku 1980)*, red. S. Gawęda, A. Jodłowski, J. Piotrowicz, Kraków 1990, s. 61–124
- Piotrowicz J., *Żupy krakowskie w pierwszych wiekach rozwoju od połowy XIII do początków XVI wieku*, w: *Dzieje żup krakowskich*, red. A. Jodłowski, Wieliczka 1988, s. 103–158
- Piskorski J.M., *Kolonizacja wiejska Pomorza Zachodniego w XIII i początkach XIV wieku na tle procesów osadniczych w średniowiecznej Europie*, Poznań 1990

- Pitz E., *Schrift- und Aktenwesen der städtischen Verwaltung im Spätmittelalter: Köln, Nürnberg, Lübeck. Beitrag zur vergleichenden Städteforschung und zur spätmittelalterlichen Aktenkunde*, Köln 1959
- Piwowarczyk E., *Dzieje kościoła Mariackiego (XIII–XVI w.)*, Kraków 2000
- Piwowarczyk E., *Legaty na kościół Panny Marii (Mariacki) w Krakowie (XIV–XV w.)*. Przyczynek do badań nad religijnością miejską, RK, 72, 2006, s. 5–23
- Piwowarczyk E., *Legaty testamentowe „ad pias causas” w XV-wiecznym Krakowie*. Z badań nad pobożnością miejską, Kraków 2010
- Poklewski T., *Przydatność tekstu „Quomodo regebat regnum et populum” do badania wielkości inwestycji obronnych Kazimierza Wielkiego*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki” 40, 1995, 1, s. 63–68
- Poklewski T., *Uwagi na temat stylistyki czternastowiecznego przekazu o inwestycjach obronnych Kazimierza Wielkiego*, „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Archaeologica” 16, 1992, s. 241–251
- Pokora P., *Rysunki pieczęci Kajetana Wincentego Kielisińskiego w zbiorach Biblioteki PAN w Kórniku*, w: *Zbiory pieczęci w Polsce*, red. Z. Piech, W. Strzyżewski, Warszawa 2009, s. 377–476
- Polak Z., *Historia poszukiwań trzynastowiecznego Gdańska*, w: *Civitas Cholbergiensis. Transformacja kulturowa w strefie nadbałtyckiej w XIII w.*, red. L. Leciejewicz, M. Rębkowski, Kołobrzeg 2005, s. 135–145
- Polski słownik biograficzny*, t. 1–52, Kraków–Wrocław–Warszawa 1935–2017
- Poppe D., *Pannus polonialis*. Z dziejów sukiennictwa polskiego w średniowieczu, KHKM, 36, 1988, 4, s. 617–636
- Preissner A., *Dokumenty Władysława Łokietka*. Chronologiczny spis, rejestry i bibliografia edycji, „Rocznik Biblioteki PAN w Krakowie” 11, 1965, s. 197–296
- Przybyłowicz O.M., *Spory klarysek starszadeckich o cło w epoce średniowiecza*, „Rocznik Sądecki” 39, 2011, s. 53–72
- Ptak M., *Zgromadzenia i urzędy stanowe księstwa głogowskiego od początku XIV w. do 1742 r.*, Wrocław 1991
- Ptaśnik J., *Denar świętego Piotra obrońcą jedności politycznej i kościelnej w Polsce*, „Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział Historyczno-Filozoficzny” 51, 1908, s. 133–218
- Ptaśnik J., *Kultura włoska wieków średnich w Polsce*, wyd. 2, Warszawa 1959
- Ptaśnik J., *Miasta i mieszczaństwo w dawnej Polsce*, wyd. F. Bujak, Kraków 1934
- Ptaśnik J., *Studia nad patrycjatem krakowskim wieków średnich*, RK, 15, 1913, s. 23–95 (cz. 1); 16, 1914, s. 1–90 (cz. 2)
- Puhle M., *Magdeburg im Mittelalter. Der Weg von der Pfalz Ottos des Großen bis zur Hansestadt um 1500*, Halle an der Saale 2005
- Quirini-Popławska D., Hryszko R., *Rola włoskich żupników w Polsce w XIV i w XV wieku*, w: *Kazimierz – sławny i z czynów Wielki*, red. M. Starzyński, Kraków 2011, s. 61–77
- Rabęcka-Brykczyńska I., *Jatki rzeźnicze w Polsce w XII–XIV w.*, w: I. Rabęcka-Brykczyńska, T. Sobczak, *Z problematyki badań nad produkcją i konsumpcją żywności w Polsce*, Wrocław 1984, s. 7–130

- Rabiej P., *Kilka uwag o dokumencie lokacyjnym miasta Krakowa z 1257 roku*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyrozumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Z. Piech, Kraków 2008, s. 487–500
- Radomski K., *Upięknienie gospodarstw kmiecych w Małopolsce w latach 1253–1370*, Warszawa 2012
- Radwańska T., *Umocnienia Okołu w Krakowie*, „Materiały Archeologiczne” 12, 1971, s. 15–40
- Radwański K., *Kraków przedlokacyjny. Rozwój przestrzenny*, Kraków 1975
- Radwański K., *Wyniki badań archeologicznych prowadzonych na terenie wczesnośredniowiecznej osady „Okół” w Krakowie*, „Biuletyn Krakowski” 2, 1960, s. 67–77
- Rady M.C., *Medieval Buda. A Study of Municipal Government and Jurisdiction in the Kingdom of Hungary*, New York 1985
- Rajman J., *Gdzie mieszkali rajcy krakowscy w XIV wieku?*, „Res Gestae. Czasopismo Historyczne”, 1, 2015, s. 46–89
- Rajman J., *Gmina miasta lokacyjnego w XIII i początkach XIV wieku*, w: *Kraków. Studia z dziejów miasta: w 750 rocznicę lokacji*, red. J. Rajman, Kraków 2007, s. 61–75
- Rajman J., *Klasztor Norbertanek na Zwierzyńcu w wiekach średnich*, Kraków 1993
- Rajman J., *Krakowska civitas sołtysów Piotra i Salomona, w: Społeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 12, red. S. Górzyński, Warszawa 2012, s. 57–68
- Rajman J., *Kraków. Zespół osadniczy, proces lokacji, mieszczanie do roku 1333*, Kraków 2004
- Rajman J., *Mieszczanie z Górnego Śląska w elicie Krakowa w XIV w.*, w: *Elita władzy miasta Krakowa i jej związki z miastami Europy w średniowieczu i epoce nowożytniej (do połowy XVII wieku)*. Zbiór studiów, red. Z. Noga, Kraków 2011, s. 49–80
- Rajman J., *O cenach nieruchomości w średniowiecznym Krakowie*, „Teka Komisji Urbanistyki i Architektury” 24, 1990, s. 7–13
- Rajman J., *Osadnictwo okolic Nowego Sącza*, w: *Dzieje miasta Nowego Sącza*, t. 1, red. F. Kiryk, Warszawa–Kraków 1992, s. 53–84
- Rajman J., *Przybysze z miast księstwa opolskiego w czternastowiecznym Krakowie*, w: *Bunt wójta Alberta. Kraków i Opole we wzajemnych związkach w XIV wieku*, red. J. Rajman, Kraków 2013, s. 107–118
- Rajman J., *Szpital i klasztor Św. Ducha w Nowym Sączu w późnym średniowieczu*, „Rocznik Sądecki” 20, 1992, s. 41–66
- Rajman J., *Średniowieczne patronia krakowskie*, Kraków 2002
- Rajman J., *Unsere liebe Fraue. Wspólnota miasta i kościoła w Krakowie w XIV wieku*, „Średniowiecze Polskie i Powszechne” 8, 2012, s. 150–201
- Rajman J., *Z badań nad mieszczanami górnośląskimi w średniowiecznym Krakowie*, „Studia Śląskie” 48, 1990, s. 205–221
- Rajman J., *Zywoty i cuda świętych jako źródła do dziejów Krakowa w XIII wieku*, w: *Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, red. A. Jureczko, F. Leśniak, Z. Noga, Kraków 2004, s. 177–186
- Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa. Sachsenspiegel und Magdeburger Recht. Internationale und interdisziplinäre Konferenz in Leipzig vom 31. Oktober bis 2. November 2003*, red. C. Wieland, E. Eichler, H. Lück, Berlin 2008

- Rehme R., *Über die Breslauer Stadtbücher. Ein Beitrag zur Geschichte des Urkundenwesens, zugleich der städtischen Verwaltung und Rechtspflege*, Halle 1909
- Reichert W., *Oberitalienische Kaufleute und Montanunternehmer in Ostmitteleuropa während des 14. Jahrhunderts*, w: *Hochfinanz, Wirtschaftsräume, Innovationen. Festschrift für Wolfgang von Stromer*, t. 1, red. U. Bestmann, F. Irsigler, Trier 1987, s. 269–356
- Reimers H.J., *Die Stadtdörfer der mittelalterlichen Ostsiedlung in Polen*, Marburg 1976
- Rębkowski M., *Greifswald – Stettin – Kolberg. Drei Modelle räumlicher Anknüpfungen in der Stadtgründungszeit in Pommern*, w: *Zentrum und Peripherie in der Germania Slavica. Beiträge zu Ehren von Winfried Schich*, red. D. Bulach, M. Hardt, Stuttgart 2008, s. 235–246
- Rogalanka A., *Poznań u progu lokacji*, w: *Dzieje Poznania*, t. 1, cz. 1: *Dzieje Poznania do roku 1795*, red. J. Topolski, Warszawa–Poznań 1988, s. 146–183
- Rojkowska H., Niewalda W., *Mury obronne Krakowa do czasu ich wyburzenia*, w: *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2007, s. 493–527
- Rozmus D., *Wczesnośredniowieczne zagłębie hutnictwa srebra i ołowiu na obszarach obecnego pogranicza Górnego Śląska i Małopolski (druga połowa XI–XII/XIII wiek)*, Kraków 2014
- Rutkowska-Płachcińska A., *Gmina miejska w początkach XIII wieku w Polsce*, w: *Wieki średnie – Medium aevum. Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60 rocznicę urodzin*, red. A. Gieysztor, Warszawa 1962, s. 143–150
- Rutkowska-Płachcińska A., *Sądcezyzna w XIII i XIV wieku. Przemiany gospodarcze i społeczne*, Wrocław 1961
- Rymar E., *Brandenburgia a Pomorze Gdańskie do początków XIV wieku*, w: *„Rzeź gdańska” z 1308 roku w świetle najnowszych badań. Materiały z sesji naukowej 12–13 listopada 2008 roku*, red. B. Śliwiński, Gdańsk 2009 (Res Gedanenses. Studia i Materiały Muzeum Historycznego Miasta Gdańska, 3), s. 50–63
- Rymaszewski Z., *Łacińskie teksty Landrechtu Zwierciadła Saskiego w Polsce: versio Vratislaviensis, versio Sandomiriensis, Łaski*, Wrocław 1975
- Rymut K., *Nazwy miejscowe północnej części dawnego województwa krakowskiego*, Wrocław 1967
- Salmeri A., *Aspetti dell'emigrazione italiana in Polonia nel Medioevo (sec. XI–XV)*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne. Studia Italo-Polonica” 86, 1987, s. 6–13
- Samsonowicz H., *Ideologia mieszczańska w Polsce XIII wieku*, w: *Sztuka i ideologia XIII wieku. Materiały Sympozjum Komitetu Nauk o Sztuce PAN*, Warszawa, 5 i 6 IV 1971, red. P. Skubiszewski, Wrocław 1974, s. 153–164
- Samsonowicz H., *Miasta wobec zjednoczenia Polski w XIII/XIV wieku*, w: *Ars historica. Prace z dziejów powszechnych i Polski*, red. M. Biskup, Poznań 1976, s. 425–436
- Samsonowicz H., *Początki Warszawy*, w: *Początki Warszawy. Spojrzenie po 700 latach*, red. H. Rutkowski, Warszawa 2015, s. 11–18

- Schejbal-Dereń K., Dereń M., *Wielka Waga na krakowskim Rynku w świetle badań archeologicznych*, „Krzysztofor” 28, 2010, 2, s. 7–30
- Schejbal-Dereń K., Garbacz-Klempka A., *Działalność krakowskiej Wielkiej Wagi w kontekście badań metaloznawczych*, „Krzysztofor” 28, 2010, 2, s. 31–50
- Schich W., *Das mittelalterliche Berlin (1237–1411)*, w: *Geschichte Berlins*, t. 1: *Von der Frühgeschichte bis zur Industrialisierung*, red. W. Ribbe, Berlin 1987, s. 137–248
- Schich W., *Die Rolle der Städte bei der Erfassung des Landes östlich der Elbe im 13. Jahrhundert*, w: *Das Bild und die Wahrnehmung der Stadt und der städtischen Gesellschaft im Hanseraum im Mittelalter und in der frühen Neuzeit*, red. R. Czaja, Toruń 2004, s. 91–114
- Schich W., *Zum Problem des Einstiegs der Zisterzienser in den Handel im 12. Jahrhundert unter besonderer Berücksichtigung des Ordensstatutes „De nundinis”*, w: *Historia i kultura cystersów w dawnej Polsce i ich europejskie związki*, red. J. Strzelczyk, Poznań 1987, s. 33–59
- Schich W., *Zur Größe der area in den Gründungsstädten im östlichen Mitteleuropa nach den Aussagen der schriftlichen Quellen*, w: *Vera lex historiae. Studien zu mittelalterlichen Quellen. Festschrift für Dietrich Kurze*, red. S. Jenks, J. Sarnowsky, M.-L. Laudage, Köln 1993, s. 81–115
- Schmidt-Wiegand R., *Rechtsbücher im städtischen Besitz und das Beispiel Leobschütz*, w: *Stadtgeschichte Oberschlesiens. Studien zur städtischen Entwicklung und Kultur einer ostmitteleuropäischen Region vom Mittelalter bis zur Vorabend der Industrialisierung*, red. Th. Wunsch, Berlin 1995, s. 129–170
- Schreiner K., *Die mittelalterliche Stadt in Webers Analyse und die Deutung des okzidentalens Rationalismus. Typus, Legitimität, Kulturbedeutung*, w: *Max Weber, der Historiker*, red. J. Kocka, Göttingen 1986, s. 119–150
- Schulz K., *„Denn sie lieben die Freiheit so sehr...” Kommunale Aufstände und Entstehung des europäischen Bürgertums im Hochmittelalter*, Darmstadt 1992
- Schulz K., *Stadtgemeinde, Rat und Rheinischer Städtebund. Das vorläufige Ergebnis des Prozesses der Kommunalisierung und Urbanisierung um 1250*, w: *Bünde – Städte – Gemeinden. Bilanz und Perspektiven der vergleichenden Landes- und Stadtgeschichte*, red. W. Freitag, P. Johaneck, Köln–Weimar–Wien 2009, s. 17–39
- Seroka H., *Herby miast małopolskich do końca XVIII wieku*, Warszawa 2002
- Seroka H., *W sprawie początków pieczęci miejskiej Krakowa. Ze studiów nad średniowieczną sfragistyką miast małopolskich*, w: *Drogą historii. Studia ofiarowane profesorowi Józefowi Szymańskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. P. Dymmel, K. Skupieński, B. Trelińska, Lublin 2001, s. 299–307
- Sikora F., *Wielkorządy krakowskie na przełomie XIV i XV wieku*, w: *Urzędy dworu monarszego Rzeczypospolitej i państw ościennych. Materiały sesji zorganizowanej przez Zamek Królewski na Wawelu, listopad 1993*, red. A. Gašiorowski, R. Skowron, Kraków 1996, s. 100–139
- Sikora F., *Wójtostwo wielickie w średniowieczu*, w: *Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, red. A. Jureczko, F. Leśniak, Z. Noga, Kraków 2004, s. 203–222

- Sikorski J., *Przywileje celne miasta Krakowa i kwestia autentyczności dyplomu Łokietka z roku 1306*, RK, 25, 1961, s. 57–90
- Skupieński K., *Dokument urzędniczy w piastowskiej Małopolsce*, w: *Memoriae amici et magistri. Studia historyczne poświęcone pamięci prof. Wacława Korty (1919–1999)*, red. M. Derwich, W. Mrozowicz, R. Żerelik, Wrocław 2001, s. 125–144
- Skupieński K., *Funkcje małopolskich dokumentów w sprawach prywatnoprawnych do roku 1306*, Lublin 1990
- Skupieński K., *Klasztory a początki dokumentu miejskiego w Polsce*, w: *Klasztor w mieście średniowiecznym i nowożytnym. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej zorganizowanej w Turawie w dniach 6–8 V 1999 r. przez Instytut Historii Uniwersytetu Opolskiego i Instytut Historyczny Uniwersytetu Wrocławskiego*, red. M. Derwich, A. Pobóg-Lenartowicz, Wrocław 2000, s. 93–102
- Skupieński K., *Zagadnienie „instytucji zaufania publicznego (wiary publicznej)” w Polsce średniowiecznej. Dyplomatyka w badaniach relacji między władzą a społeczeństwem*, w: *Genealogia. Władza i społeczeństwo w Polsce średniowiecznej*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1999, s. 333–357
- Ślawiński S., *Przyczynek do stanu badań nad zagadnieniem najstarszych kamienic krakowskich i ich lokalizacji na działce modularnej*, „Krzysztofor” 28, 2010, 2, s. 77–96
- Śłoń M., *Fundacja Poznania. Dominikanie, fara, szpital i lokacja miasta*, w: *Ambona. Teksty o kulturze średniowiecza ofiarowane Stanisławowi Bylinie*, red. K. Bracha, W. Brojer, Warszawa 2016, s. 81–106
- Śłoń M., *Fundatio civitatis. Program fundacyjny procesu lokacyjnego na przykładzie Wrocławia, Karkowa i Poznania*, w: *Procesy lokacyjne miast w Europie Środkowo-Wschodniej. Materiały z konferencji międzynarodowej w Łądku Zdroju 28–29 października 2002 roku*, red. C. Buśko, M. Goliński, B. Krukiewicz, Wrocław 2006 (Acta Universitatis Wratislaviensis, 2985), s. 227–245
- Śłoń M., *Miasta podwójne i wielokrotne w średniowiecznej Europie*, Wrocław 2010
- Śłoń M., *Sukiennictwo w Europie Środkowej i wrocławskie Nowe Miasto*, „Śląski Kwartalnik Historyczny »Sobótka«” 61, 2006, 2, s. 211–223
- Śłoń M., *Zur Edition der Grundbücher einer mittelalterlichen Grosstadt. Die Breslauer Schöffnenbücher*, w: *Historiographie, Briefe und Korrespondenzen. Editorische Methoden. Editions-wissenschaftliche Kolloquien 2003/2004*, red. M. Thumser, J. Tandecki, Toruń 2005, s. 309–321
- Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średniowieczu*, cz. 1, oprac. Z. Leszczyńska-Skrętowa, F. Sikora, J. Wiśniewski, J. Laberschek, Wrocław 1980–1986; cz. 3, oprac. F. Sikora i in., Kraków 1994–2003; cz. 4, oprac. W. Bukowski, Kraków 2006–2014
- Sobańska A., *Kodeks Baltazara Behema. Komentarz kodykologiczny*, Kraków 2007
- Sosnowska A., *Zrozumieć zacofanie. Spory historyków o Europę Wschodnią (1947–1994)*, Warszawa 2004
- Sowina U., *Woda i ludzie w mieście późnośredniowiecznym i wczesnonowożytnym. Ziemie polskie z Europą w tle*, Warszawa 2009

- Spors J., *Motywy polityczne represji krzyżackich wobec miast pomorskich na prawie lubeckim w 1308 roku*, w: *Balticum. Studia z dziejów polityki, gospodarki i kultury XII–XVII wieku ofiarowane Marianowi Biskupowi w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, red. Z.H. Nowak, Toruń 1992, s. 291–300
- Sroka S.A., *Andegaweńska reorganizacja Węgier w świetle nowszych badań*, KH, 103, 1996, 2, s. 23–34
- Sroka S.A., *Kontakty Władysława Łokietka z Węgrami w świetle nowych dokumentów*, „*Studia Historyczne*” 38, 1995, 3, s. 299–307
- Starnawska M., *Między Jerozolimą a Łukowem. Zakony krzyżowe na ziemiach polskich w średniowieczu*, Warszawa 1999
- Starzyński M., *Breviculi – czyli co Jan Długosz postanowił utrwalić w „Rocznikach” z dziejów XV-wiecznego Krakowa*, w: *Klasztory, miasta, zamki w życiu i twórczości Jana Długosza*, red. J. Rajman, D. Żurek, Kraków 2016, s. 241–252
- Starzyński M., *Budżet Krakowa na przełomie XIV i XV w.*, RDSG, 70, 2010, s. 63–78
- Starzyński M., *Civitas nostra Cracoviensis. Szkic do polityki miejskiej Kazimierza Wielkiego*, w: *Kazimierz Wielki. Historia i tradycja*, red. M. Jaglarz, Niepołomice–Kraków 2010 (Rocznik Niepołomicki, 2), s. 37–100
- Starzyński M., *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010
- Starzyński M., *Kto był pisarzem „Kodeksu Behema”?*, RK, 73, 2007, s. 61–71
- Starzyński M., *Nad średniowiecznymi księgami rachunkowymi miasta Krakowa*, RH, 74, 2008, s. 165–178
- Starzyński M., *Patrycjat krakowski w aktach Kamery Papieskiej z XIV wieku (Ze studiów nad udziałem kupiectwa krakowskiego w międzynarodowym transferze finansów)*, w: *Elita władzy miasta Krakowa i jej związki z miastami Europy w średniowieczu i epoce nowożytnej (do połowy XVII wieku)*. Zbiór studiów, red. Z. Noga, Kraków 2011, s. 333–378
- Starzyński M., *Uwagi w sprawie genezy najstarszej pieczęci Krakowa z XIII wieku (na marginesie ostatnich badań)*, „*Studia Źródłoznawcze*” 50, 2012, s. 25–40
- Steinführer H., *Urkunden- und Kanzleiwesen der sächsischen Städte im Spätmittelalter*, w: *Diplomatische Forschungen in Mitteleuropa*, red. T. Graber, Leipzig 2006, s. 163–184
- Stoksik J., *Powstanie i późniejszy rozwój uposażenia klasztoru klarysek w Krakowie w XIII i XIV wieku*, RK, 35, 1961, s. 91–128
- Stromer W. von, *Die ausländischen Kammergrafen der Stephanskronen – unter den Königen aus den Häusern Anjou, Luxemburg und Habsburg – Exponenten des Grosskapitals*, „*Hamburger Beiträge zur Numismatik*” 27–29, 1973–75, s. 85–106
- Stromer W. von, *Nürnberger Unternehmer im Karpatenraum. Ein oberdeutsches Buntmetall-Oligopol 1396–1412*, KHKM, 16, 1968, 4, s. 641–662
- Stromer W. von, *Oberdeutsche Hochfinanz 1350–1450*, cz. 1–3, Wiesbaden 1970.
- Stróżyk P., *Systematyka średniowiecznych i nowożytnych pieczęci miejskich Poznania. Status causae et controversiae*, RH, 72, 2006, s. 137–152
- Strzyżewski W., *Treści symboliczne herbów miejskich na Śląsku, Ziemi Lubuskiej i Pomorzu Zachodnim do końca XVIII wieku*, Zielona Góra 1999

- Studien zur Geschichte des sächsisch-magdeburgischen Rechts in Deutschland und Polen*, red. D. Willoweit, W. Schich, Frankfurt am Main 1980
- Suchodolski S., *Skąd pochodzili mincerze mennicy krakowskiej na przełomie XIV i XV wieku?*, w: *Problematika mincovníctva Jagelovcov*, red. E. Kolníková, Nitra–Svit 1988, s. 98–106
- Sudacka A., *Sukiennice – świadek dziejów Krakowa*, w: *Urbs celeberrima. Księga z okazji jubileuszu 750-lecia lokacji Krakowa*, red. T. Grzybowska, A. Grzybowski, Z. Żygulski, Kraków 2008, s. 203–233
- Sudacka A., *Wyniki kwerendy archiwalnej dotyczącej zabudowy handlowej na Rynku, „Krzysztoforzy”* 26, 2008, s. 77–102
- Suproniuk J., *Miejskie służby porządkowe a społeczeństwo w Polsce XIV–XVI w.*, PH, 90, 1999, 2, s. 117–130
- Suproniuk J., *Policja miejska i przepisy policyjne w Polsce XIII–XVI w.*, RDSG, 66, 2006, s. 25–88
- Synowiec D., Barcik S., *Źródła do dziejów Franciszkanów w Polsce średniowiecznej w archiwach zakonnych Krakowa i Rzymu*, w: *Zakony franciszkańskie w Polsce*, t. 1: *Franciszkanie w Polsce średniowiecznej*, cz. 2–3: *Franciszkanie na ziemiach polskich*, red. J. Kłoczowski, Kraków 1989, s. 49–63
- Szczygielski W., *Obowiązki i powinności wojskowe miast i mieszczaństwa w Polsce od XIII do połowy XV wieku*, „*Studia i Materiały do Historii Wojskowości*” 5, 1960, s. 425–457
- Szyma M., *Kościół Franciszkanów w Krakowie na przełomie XIII i XIV wieku*, w: *Artifex doctus. Studia ofiarowane profesorowi Jerzemu Gadomskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, t. 1, red. W. Bałus, W. Walanus, M. Walczak, Kraków 2007, s. 257–161
- Szyma M., *Kościół i klasztor dominikanów w Krakowie. Architektura zespołu klasztornego do lat dwudziestych XIV wieku*, Kraków 2004
- Szyma M., *Zanim powstała uczelnia – historia Okołu w murach Collegium Iuridicum*, w: W. Bałus, A. Betlej, A. Dworzak, S.A. Sroka, M. Szyma, *Collegium Iuridicum*, Kraków 2015, s. 29–35
- Szymańska M., *Wójtostwo poznańskie 1253–1386. Od lokacji miasta do wykupu wójtostwa przez miasto*, „*Przegląd Zachodni*” 9, 1953, 6–8 (z. specj. *Studia ku uczczeniu 1000-lecia miasta i 700-lecia samorządu miejskiego*), s. 167–193
- Szymczak J., *Koszty mурowanego budownictwa obronnego w Polsce do XVI w.*, KHKM, 36, 1988, 2, s. 233–275
- Śliwiński B., *Leszek książę inowrocławski (1274/1275 – po 27 kwietnia 1339)*, Kraków 2010
- Śliwiński B., *Nowa hipoteza o początkach godła Krakowa*, w: *Księga jubileuszowa Profesora Feliksa Kiryka*, red. A. Jureczko, F. Leśniak, Z. Noga, Kraków 2004, s. 155–164
- Śliwiński B., *Podstęp sandomierski Prandota i małopolscy Odrowążowie w II połowie XIV wieku*, w: *Ludzie, władza, posiadłości*, red. J. Powierski, B. Śliwiński, Gdańsk 1994, s. 217–244
- Śliwiński B., *Pomorze Wschodnie w okresie rządów księcia polskiego Władysława Łokietka w latach 1306–1309*, Gdańsk 2003

- Śliwiński B., *Wydarzenia w Gdańsku i w okolicach w okresie od września do 12/13 listopada 1308 roku*, w: „Rzeź gdańska” z 1308 roku w świetle najnowszych badań. Materiały z sesji naukowej 12–13 listopada 2008 roku, red. B. Śliwiński, Gdańsk 2009 (Res Gedanenses. Studia i Materiały Muzeum Historycznego Miasta Gdańska, 3), s. 79–114
- Świechowska H., *Przedmieście Wesola*, w: *Studia nad przedmieściami Krakowa*, red. J. Dąbrowski, Kraków 1938, s. 126–174
- Świszczowski S., *Gródek i mury miejskie między Gródkiem a Wawelem*, RK, 32, 1950, 1
- Tandecki J., *Dokumenty i kancelarie miejskie*, w: *Dyplomatyka staropolska*, red. T. Jurek, Warszawa 2015, s. 407–446
- Tandecki J., *Pozazawodowe źródła dochodów mieszkańców miast pruskich w średniowieczu*, w: *Miasta, ludzie, instytucje, znaki. Księga jubileuszowa ofiarowana Profesor Bożenie Wyrozumskiej w 75. rocznicę urodzin*, red. Z. Piech, Kraków 2008, s. 161–172
- Tandecki J., *Die Stadtschreiber und ihre Rolle bei der Vereinheitlichung der Arbeitsformen der städtischen Kanzleien in Preußen*, w: *Die Rolle der Stadtgemeinden und bürgerlichen Genossenschaften im Hanseraum in der Entwicklung und Vermittlung des gesellschaftlichen und kulturellen Gedankengutes im Spätmittelalter*, red. J. Tandecki, Toruń 2000, s. 117–131
- Tęgowski J., *O włodarzach w Polsce XIII wieku*, „Studia i Materiały do Dziejów Wielkopolski i Pomorza” 15, 1985, 1, s. 5–17
- Tęgowski J., *Zabiegi księcia kujawskiego Władysława Łokietka o tron krakowski w latach 1288–1292*, „Zapiski Kujawsko-Dobrzyńskie” 6, 1987, s. 43–67
- Thieme A., *Die Burggrafschaft Altenburg. Studien zu Amt und Herrschaft im Übergang vom hohen zum späten Mittelalter*, Leipzig 2001
- Tomkowicz S., *Ulice i place Krakowa w ciągu dziejów. Ich nazwy i zmiany postaci*, Kraków 1926
- Trawkowski S., *Olbin wrocławski w XII wieku*, RDSG, 20, 1958, s. 69–106
- Trawkowski S., *Taberny plockie na przełomie XI i XII wieku*, PH, 53, 1962, s. 731–744
- Třeštlík D., *Formularze czeskie XIII wieku. Rękopisy i filiacje*, „Studia Źródłoznawcze” 7, 1962, s. 43–56
- Trzciniński M., *Miecz katowski, przęgierz, szubienica. Zabytki jurysdykcji karnej na Dolnym Śląsku (XIII–XVIII w.)*, Wrocław 2001
- Turoń B., „*Liber Antiquus*” kopiaż biskupstwa krakowskiego, Wrocław 1965 (Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia, 9), s. 65–97
- Turoń B., *Najstarszy kopiaż miasta Wrocławia*, „Śląski Kwartalnik Historyczny »Sobótka«”, 15, 1960, 2, s. 183–191
- Tymowski M., *Czy w historiografii polskiej istnieje „szkoła Małowista”?*, KH, 124, 2017, 1, s. 79–118
- Tyszka P., *Obraz przestrzeni miejskiej Krakowa XIV–XV wieku w świadomości jego mieszkańców*, Kraków 2001
- Tyszka P., *Ulica Szewska w Krakowie – miejsce rozboju dokonanego wiosną roku 1497*, KHKM, 47, 1999, 1–2, s. 103–111

- Uitz E., *Der Kampf um kommunale Autonomie in Magdeburg bis zur Stadtverfassung von 1330*, w: *Stadt und Städtebürgertum in der deutschen Geschichte des 13. Jahrhunderts*, red. B. Töpfer, Berlin 1976, s. 288–323
- Urzednicy dawnej Rzeczypospolitej XII–XVIII wieku. Spisy, t. 4: *Małopolska: województwa krakowskie, sandomierskie i lubelskie*, z. 1: *Urzednicy malopolscy XII–XV wieku. Spisy*, red. A. Gąsiorowski, Wrocław 1990
- Urzednicy miejscy Nysy do 1618 roku*, oprac. E. Wólkiewicz, Toruń 2013 (Spisy Urzedników Miejskich z Obszaru Dawnej Rzeczypospolitej, Śląska i Pomorza Zachodniego, t. 1: Śląsk, z. 3: Nysa)
- Wałkówski A., *Obecność cech kancelaryjnych mogilskiego skryptorium w dokumentach królów i książąt polskich oraz ich urzedników do końca XIII wieku*, w: *Kościół i państwo w dziejach, źródłach i studiach nad przeszłością*, red. M. Stawski, Warszawa 2008, s. 19–46
- Warszawa średniowieczna*, z. 2, red. A. Gieysztor, Warszawa 1975 (Studia Warszawskie, 19)
- Wasser W., *Die Edition von zwei oberschlesischen Sachsenspiegelhandschriften aus der Universitätsbibliothek zu Krakau*, „Oberschlesisches Jahrbuch” 9, 1993, s. 272–276
- Wasser W., *Der Sachsenspiegel aus Oppeln und Krakau*, „Oberschlesisches Jahrbuch” 11, 1995, s. 11–33
- Weber M., *Die Stadt*, „Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik” 47, 1921, s. 621–772 (przedruk w pol. tłum. w: tenże, *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*, tłum. D. Lachowska, Warszawa 2002, s. 923 n.)
- Weltin M., *Das österreichische Landrecht des 13. Jahrhunderts im Spiegel der Verfassungsentwicklung*, w: *Recht und Schrift im Mittelalter*, red. P. Classen, Sigmaringen 1977 (Vorträge und Forschungen, 23), s. 381–424.
- Wędzki A., *Początki reformy miejskiej w środkowej Europie do połowy XIII wieku* (Słowiąższczyzna Zachodnia), Poznań 1974
- Wędzki A., *Uwagi nad problemem kształtowania się granicy polsko-węgierskiej na Spiszu w średniowieczu na marginesie najnowszych prac J. Beňko*, „Slavia Antiqua” 20, 1973, s. 197–209
- Widawski J., *Miejskie mury obronne w państwie polskim do początku XV wieku*, Warszawa 1973
- Wien. *Geschichte einer Stadt*, t. 1: *Von den Anfängen bis zur Ersten Türkenbelagerung (1529)*, red. P. Csendes, F. Oppl, Wien 2001
- Wiencierz P., *Kodeks Baltazara Behema jako kopiarusz. Nowe dyskusje i nowe ustalenia*, RK, 84, 2018, s. 17–32
- Wiśniowski E., *Rozwój sieci parafialnej w średniowiecznym Poznaniu*, w: *Początki i rozwój Starego Miasta w Poznaniu w świetle badań archeologicznych i urbanistyczno-architektonicznych*, red. W. Błaszczyk, Warszawa–Poznań 1977, s. 391–404
- Witkowska A., *Miracula malopolskie z XIII i XIV wieku. Studium źródłoznawcze*, „Roczniki Humanistyczne” 19, 1971, 1, s. 29–160

- Witkowska A., *Przestrzeń sakralna późnośredniowiecznego Krakowa*, w: *Ecclesia et civitas. Kościół i życie religijne w mieście średniowiecznym*, red. H. Manikowska, H. Zaremska, Warszawa 2002 (Colloquia Mediaevalia Varsoviensia, 3), s. 37–48
- Witkowska M.H., Kinga – Kunegunda, w: *Hagiografia polska. Słownik bio-bibliograficzny*, t. 1, red. R. Gustaw, Poznań 1971, s. 757–772
- Witkowska M.H., „*Vita sanctae Kyngae ducisse Cracoviensis*” jako źródło hagiograficzne, „*Roczniki Humanistyczne*” 10, 1961, 2, s. 41–164
- Włodarski B., *Polityka Jana Luksemburczyka wobec Polski za czasów Władysława Łokietka*, Lwów 1933
- Wojciechowski P.K., *Ugrupowania polityczne w ziemiach krakowskiej i sandomierskiej w latach 1280–1286*, PH, 70, 1979, 1, s. 57–72
- Wójcik M.L., *Ród Gryfitów do końca XIII w. Pochodzenie, genealogia, rozszedlenie*, Wrocław 1993
- Wólkiewicz E., „*Viri docti et secretorum conscii*”. Personel kancelaryjny Wrocławia w późnym średniowieczu, „*Śląski Kwartalnik Historyczny »Sobótka«*” 61, 2006, 1, s. 21–43
- Wyrozumska B., *Kancelaria miasta Krakowa w średniowieczu*, Kraków 1995
- Wyrozumska B., *Sądownictwo miejskie w średniowiecznym Krakowie*, RK, 67, 2001, s. 5–11
- Wyrozumski J., *Hodowla w średniowiecznym Krakowie*, w: *Czas, przestrzeń, praca w dawnych miastach. Studia ofiarowane Henrykowi Samsonowiczowi w sześćdziesiątą rocznicę urodzin*, red. A. Wyrobisz, M. Tymowski, Warszawa 1991, s. 431–435
- Wyrozumski J., *Kraków – miasto na prawie polskim i jego lokacja na prawie magdeburskim*, „*Krzysztofor*” 26, 2008, s. 9–20
- Wyrozumski J., *Kraków do schyłku wieków średnich*, Kraków 1992
- Wyrozumski J., *Kraków średniowieczny jako ośrodek produkcji i handlu tekstylnego*, w: *Z przeszłości Krakowa*, red. J. Małecki, Warszawa–Kraków 1989, s. 25–49
- Wyrozumski J., *Lokacja czy lokacje Krakowa na prawie niemieckim?*, w: *Kraków. Nowe studia nad rozwojem miasta*, red. J. Wyrozumski, Kraków 2007, s. 121–151
- Wyrozumski J., *Miasta w życiu politycznym Polski średniowiecznej*, w: *Studia nad dziejami miast i mieszczaństwa w średniowieczu. Studia ofiarowane Profesorowi Antoniemu Czacharowskiemu w sześćdziesiątą piątą rocznicę urodzin i czterdziestolecie pracy naukowej*, red. R. Czaja, J. Tandecki, Toruń 1996, s. 29–42
- Wyrozumski J., *Państwowa gospodarka solna do schyłku XIV wieku*, Kraków 1968
- Wyrozumski J., *Przemiany w organizacji wytwórczości tekstylnej do schyłku XIII wieku*, w: *Zarys historii włókiennictwa na ziemiach polskich do końca XVIII wieku*, red. J. Kamińska, I. Turnau, Wrocław 1966, s. 54–61
- Wyrozumski J., *Roman Grodecki o średniowiecznym Krakowie*, RK, 49, 1978, s. 5–26
- Wyrozumski J., *Rozwój sieci miejskiej w Małopolsce w średniowieczu i u progu czasów nowożytnych*, KHKM, 28, 1980, 3, s. 363–372
- Wyrozumski J., *Tkactwo małopolskie w średniowieczu*, Warszawa–Kraków 1972

- Wysmułek J., *Przejawy religijności mieszczan krakowskich na podstawie XIV-wiecznych testamentów i zapisów pobożnych*, „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 54, 2010, s. 85–126
- Wysmułek J., *Testamenty mieszczan krakowskich (XIV–XV wiek)*, Warszawa 2015
- Zaitz E., *Badania archeologiczne w Sukiennicach i na Rynku Głównym w Krakowie*, „Krzysztofory” 28, 2010–2011, 1, s. 199–264
- Zaitz E., *Osadnictwo wczesnośredniowieczne na terenie Krakowa*, w: *Kraków w chrześcijańskiej Europie X–XIII w. Katalog wystawy*, red. E.M. Firlet, Z. Miśtał, Kraków 2006, s. 221–272
- Zajchowski S., *Bolko I, książę opolski – próba rysu biograficznego*, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Opolu. Historia Śląska” 1, 1966, s. 23–60
- Zakrzewski S., rec.: Zachorowski S., *Kraków biskupi*, RK, 8, 1906, s. 103–128, w: KH, 21, 1907, 2–3, s. 448–456
- Załęska M., *Wójtostwa dziedziczne w miastach Małopolski w późnym średniowieczu (studium historyczno-prawne)*, Warszawa 2005
- Zander H., *Das Rote Buch der Stadt Görlitz (1305–1416)*, Leipzig 1929
- Zaremska H., *Miejsca kaźni w Krakowie w XIV–XVI wieku*, KHKM, 40, 1992, 3, s. 305–312
- Zaremska H., *Żydzi w średniowiecznej Polsce. Gmina krakowska*, Warszawa 2011
- Zdanek M., *Proces implantacji opactwa cystersów w Mogile*, „Nasza Przeszłość” 96, 2001, s. 515–549
- Zdanek M., *Szkoły i studia dominikanów krakowskich w średniowieczu*, Warszawa 2005
- Zdanek M., *W sprawie procesu fundacyjnego opactwa w Mogile*, „Nasza Przeszłość” 94, 2000, s. 85–118.
- Zientara B., *Die deutsche Einwanderer in Polen vom 12. bis zum 14. Jahrhundert*, w: *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte. Reichenau Vorträge 1970–1972*, red. W. Schlesinger, Sigmaringen 1975 (Vorträge und Forschungen, 18), s. 333–348
- Zientara B., *Das Deutsche Recht (ius Teutonicum) und die Anfänge der städtischer Autonomie*, w: *Autonomie, Wirtschaft und Kultur der Hansestädte. Johannes Schildhauer zum 65. Geburtstag*, red. K. Fritze, Weimar 1984 (Hansische Studien, 6), s. 94–100
- Zientara B., *Działalność lokacyjna jako droga awansu społecznego w Europie środkowej XII–XIV w.*, „Śląski Kwartalnik Historyczny »Sobótka«” 36, 1981, 1, s. 43–57
- Zientara B., *Henryk Brodaty i jego czasy*, wyd. 3, Warszawa 2006
- Zientara B., *Konflikty narodowościowe na pograniczu niemiecko-słowiańskim w XIII–XIV w. i ich zasięg społeczny*, PH, 59, 1968, 2, s. 197–213
- Zientara B., *Przełom w rozwoju miast środkowoeuropejskich w pierwszej połowie XIII w.*, PH, 67, 1976, 2, s. 219–243
- Zientara B., *Przemiany społeczno-gospodarcze i przestrzenne miast w dobie lokacji*, w: *Miasta doby feudalnej w Europie środkowo-wschodniej. Przemiany społeczne a układy przestrzenne*, red. A. Gieysztor, T. Rosłanowski, Warszawa 1976, s. 67–97

- Zientara B., *Z dziejów organizacji rynku w średniowieczu. Ekonomiczne podstawy „weichbildów” w arcybiskupstwie magdeburskim i na Śląsku w XII–XIII wieku*, PH, 64, 1973, s. 681–696
- Zientara B., *Źródła i geneza „prawa niemieckiego” („ius Teutonicum”) na tle ruchu osadniczego w Europie zachodniej i środkowej w XI–XII w.*, PH, 69, 1978, 1, s. 47–74
- Žemlička J., *Die Städtepolitik Johans von Luxemburg im Königreich Böhmen*, w: *Johann der Blinde. Graf von Luxemburg, König von Böhmen 1296–1346*, red. M. Pauly, Luxemburg 1997, 255–262
- Żerelik R., *Najstarsze godło Wrocławia. O pieczęci miejskiej z 1261/1262 roku i symbolice dwugłowego orła*, w: *Z Gorzanowa w świat szeroki... Studia i materiały ofiarowane profesorowi Arno Herzigowi w 70-lecie urodzin*, red. K. Ruchniewicz, M. Zybura, Wrocław 2007, s. 131–138
- Żerelik R., *Uposażenie i stan majątkowy urzędników kancelarii miejskich na Śląsku (do 1350 r.)*, „Acta Universitatis Wratislaviensis. Historia” 82, 1991, s. 93–110
- Żmudzki P., *Studium podzielonego Królestwa. Książę Leszek Czarny*, Warszawa 2000
- Żukowski P.M., *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*, t. 2: 1780–2012, red. D. Malec, Kraków 2014

THE BIRTH OF COMMUNAL TOWN.
POLITICAL STRUCTURES, SPATIAL FRAMEWORK
AND ECONOMIC BASES OF CRACOW
IN THE THIRTEENTH CENTURY

ABSTRACT

This study presents the process of formation of a municipality in Cracow in the thirteenth century. The author defines the title communal town in reference to the definition of so-called Western city formulated by Max Weber. According to this popular concept, the most important distinction between the Western (or Occidental) and Eastern (or Oriental) city is its political autonomy. Usually, the Polish literature on the subject indicates as the actual opening of the process of forming a municipality in Cracow the suppression of the so-called rebellion of Mayor Albert of 1311–1312, or a rebellion of Cracow townsmen against Duke Władysław I the Short. It was accepted that only the abolition of hereditary mayoralty after the suppression of Mayor Albert's mutiny made it possible to politically strengthen the position of Cracow self-government, that is the municipal council. Contrary to this stance, the author argues that the rebellion of 1311–1312 marked the final rather than initial date of the first, dimly lit by the sources, stage of the formation of communal town in Cracow. The first germs of Cracow self-governing community were established as early as the first half of the thirteenth century, and their consolidation was made when the town was chartered under the Magdeburg Law in 1257. The development of the urban community accelerated at times of weakened supreme authority in Lesser Poland (Małopolska) region in the last quarter of the thirteenth and early fourteenth century, and was brought to an abrupt halt due to consolidation of territorial power by Duke Władysław the Short. The title transformations were interpreted from three mutually complementary perspectives. Chapter one discusses the crystallisation in Cracow of an urban community as a legal political entity with its own judicial and self-governing system, with definite political aspirations. Chapter two presents the process of territorial shaping of chartered community, with clearly defined borders and its own characteristic church topography and urban tissue. Chapter three is devoted to the genesis of the communal town as a peculiar "enterprise", that is

the centre of autonomous commercial and manufacturing activities, the centre of capital concentration, and an institutions with its own wealth and fiscal system. The last chapter reconstructs the course and consequences of Mayor Albert's rebellion. The author demonstrates that the suppression of the revolt resulted not only in the breaking of communal aspirations of Cracow burghers but also determined Cracow place within the socio-political structures of the Polish monarchy for a long time.

Translated by Grazyna Waluga

INDEKS OSÓB*

- Abraham Władysław* 54, 56, 138
Adam z Komorowa, sędzia klasztoru miechowskiego 115
Adam, prepozyt krakowski 83
Adam, proboszcz, kanonik wrocławski 83
Adamczewski Marek 39
Adamczyk Jacek 8
Adamska Anna 38, 135, 144
Albert, wójt krakowski 10, 12, 28, 29, 32, 41–43, 46, 52, 54, 57, 59–62, 74, 83, 84, 92, 104, 106, 111–114, 120, 121, 129, 131, 133, 136, 137, 140, 144, 145
Albert, żupnik 119
Albrecht, abp Magdeburga 39
Am Ende Bernhard 38
Ameisenowa Zofia 13
Amylej z Muchowa, rajca krakowski 134
Andrulewicz Henryk 48
Andrzej, rajca krakowski 35
Antonín Robert 129
Antosiewicz Klaudia 76, 81
Appelt Heinrich 79
Arnold, kupiec (krakowski?) 21
Arnold, prepozyt klasztoru Norbertanek w Zwierzyńcu 40, 109
- Balińska Grażyna* 64, 87, 94
Bałuk-Ulewiczowa Teresa 22
Balus Wojciech 136, 137
Banaszkiewicz Jacek 15, 16
- Barański Marek* 54, 121
Barcik Symeon Józef 84
Bardach Juliusz 9
Bartel Wojciech M. 8
Bartoszewicz Agnieszka 38, 93, 105, 126
Barycz Henryk 7, 103
Bąkowski Klemens 66
Behem Baltazar, pisarz miejski krakowski 13, 29, 33, 53, 107
Beiersdorf Zbigniew 82, 127
Bela IV, król Węgier i Chorwacji 102, 104
Beňko Ján 22
Bestmann Uwe 120
Betlej Andrzej 136
Białkowski Leon 114
Bicz-Suknarowska Maria 74
Bielińska Maria 116
Bielowski August 15, 49, 50, 90, 129, 133, 143
Bieniak Janusz 28, 29, 50, 91, 97, 132, 142
Biskup Marian 11, 20, 91
Błaszczak Włodzimierz 26, 79
Błaziak Maria 16
Bobowski Kazimierz 87
Bobrzyński Michał 10, 29, 131
Bochenek Marta 65
Boecjusz (Anicius Manlius Severinus Boethius), filozof 66
Boguchwał, spowiednik św. Kingi 103
Bogucka Maria 10, 138
Bogucki Ambroży 53, 73, 113

* Ponieważ nie ukazała się jeszcze pierwsza część *Urzędników miejskich Krakowa* przyjęto pisownię imion i nazwisk mieszczan krakowskich za: M. Starzyński, *Krakowska rada miejska w średniowieczu*, Kraków 2010.

- Bolesław, książę opolski, starosta czeski 81, 129, 133, 134
- Bolesław II, książę mazowiecki 50, 107, 108
- Bolesław V Wstydlivy, książę krakowski i sandomierski 21–23, 28, 32–34, 36, 40, 42, 46, 48, 55, 67–71, 76–78, 97, 102, 105, 111, 116, 117
- Boockmann Hartmut* 140
- Borowiejska-Birkenmajerowa Maria* 86
- Borus Filip, syn Gerarda, sołtys modlnicki 111
- Borus Gerard (Gerald), mieszczanin i rajca krakowski, zasadzca i wójt miechowski 53, 104, 109–111, 113–115
- Borus Henryk, brat Gerarda, mieszczanin krakowski 53, 109, 110, 113, 114
- Borus Jan (Jaśko), syn Gerarda, sołtys modlnicki, ławnik krakowski 110, 111, 114, 134
- Borus Mikołaj, syn Henryka, sołtys prandociński 114
- Borus Piotr, syn Gerarda, sołtys modlnicki 111, 114
- Bracha Krzysztof* 79
- Brant Hejnczko, mieszczanin krakowski 106, 121
- Brant Tyłman, mieszczanin krakowski, żupnik olkuski 106, 121
- Brojer Wojciech* 64, 79
- Bruhns Hinnerk* 7
- Bruździński Andrzej* 78
- Buchel, rzeźnik, ławnik krakowski 52
- Buchel Hencze, rzeźnik, ławnik krakowski 52
- Bucichowski Waclaw* 35
- Buczek Karol* 8, 9, 95
- Budka Włodzimierz* 37
- Budkowa Zofia* zob. *Kozłowska-Budkowa Zofia*
- Bujak Franciszek* 8, 25
- Buko Andrzej* 77, 80
- Bukowski Marcin* 94
- Bukowski Waldemar* 11, 31, 35, 36, 61, 111
- Bulach Doris* 63
- Burchard, kupiec (krakowski?) 21
- Buschmann Peter* 138
- Buško Cezary* 19, 63, 65, 79, 86, 87, 97, 124, 127, 141
- Callies Horst* 7
- Carter Francis W.* 95
- Cetwiński Marek* 114
- Chmiel Adam* 13, 37, 48, 49, 137
- Chrzanowski Tadeusz* 74
- Chudziakowa Jadwiga* 124
- Cieśla Irena* 95, zob. też *Rabęcka-Brykczyńska Irena*
- Classen Peter* 30
- Csendes Peter* 140
- Czaja Roman* 20, 34, 46, 48, 79, 96, 106
- Czerner Rafał* 64, 87
- Ćwikliński Ludwik* 16, 35, 113
- Dąbrowski Jan* 10, 14, 16, 55, 56, 66, 83, 98, 113, 132
- Dąbrówka Andrzej* 15
- Debus Friedhelm* 43
- Dekański Dariusz Aleksander* 75, 77
- Deptuła Czesław* 15, 54
- Dereń Marek* 124
- Derwich Marek* 42, 43, 75, 77, 97
- Dilcher Gerhard* 139
- Dionizy, kupiec krakowski 21, 97
- Distler Eva-Marie* 138
- Długopolski Edmund* 10, 32, 55–57, 61, 83, 110, 113, 129–134
- Długosz Alfons* 105
- Długosz Jan* 15, 52, 68, 69, 74–76, 78, 80, 82, 111, 112, 127, 131–133
- Dobechin Dobiesław 73
- Dobiesław, komes 73, zob. też Dobiesław, skarbnik krakowski, podsędek i sędzia krakowski
- Dobiesław, skarbnik krakowski, podsędek i sędzia krakowski 73
- Domagala Tadeusz* 46
- Donat Eliusz* 84
- Drabota, mieszczanin krakowski 21
- Drelicharz Wojciech* 15, 16, 48–50, 56
- Dryja Sławomir* 86
- Dworzaczek Włodzimierz* 115

- Dworzak Agata 136
Dygo Marian 46, 125
Dymmel Piotr 38
Dytmar Wolk, mieszczanin wrocławski, zasadzca Krakowa i Skaly 24, 33, 71, 110, 116
Dytryk, krawiec, rajca krakowski 52
Dzierzwa, franciszkanin krakowski, kronikarz 15, 143
Dziwik Kazimierz 104
- Ebel Friedrich 30
Eckhardt Karl August 47
Eichler Ernst 24
Emler Joseph 118, 127
Emleta, żona Rinera, kupca krakowskiego 21
Engel Evamaria 11, 106, 138
Engelbert, opat klasztoru Cystersów w Mogile 37, 43, 99
Emmen Edith 11
Estreicher Stanisław 7, 8, 13, 24, 25, 27–29, 107, 116, 117, 137
Eufrozyna, księżna kujawska 127, 128
Ewald Wilhelm 47
- Fabijański Władysław 59
Falkowski Wojciech 12, 20, 64, 105
Fijalek Jan Nepomucen 85
Filip, rajca krakowski 36
Firlet Elżbieta Maria 65
Florek Marek 30, 50, 80, 81
Fokt Krzysztof 45
Follprecht Kamila 86
Franciszek, kanclerz katedry krakowskiej 43
Freitag Werner 139
Fried Johannes 115
Friedberg Marian 22, 75
Frise Hanusz, mieszczanin krakowski 98
Fritze Konrad 10, 106, 138
Fritze Wolfgang H. 26
Fryczko Kurzwurst, mieszczanin krakowski 106
Fryderyk, komornik Królestwa Polskiego 140
Fryderyk, mieszczanin i mincerz krakowski 117, 119
Fryderyk I Barbarossa, cesarz 115
Fryderyk I Nieuustraszony, landgraf Turynii 139
Fryderyk II Hohenstauf, cesarz 38, 138
Fryderyk III Piękny, książę Austrii i Styrii 140
- Gall Eberhard 51
Gall Szymon 51
Galczyński Radosław S. 109, 132
Galuszka Tomasz OP 16, 35, 37, 82, 113
Garbacz Józef 102
Garbacz-Klempka Aldona 124
Garber Klaus 30
Gawęda Stanisław 104
Gawlas Sławomir 9, 11, 16, 19, 20, 28, 29, 31, 39, 53–58, 63, 64, 67, 69, 71, 76, 79, 80, 82, 86, 87, 91, 95, 96, 99, 102, 113, 127, 129, 130, 132, 133, 136, 138, 139, 141–144
Gąsiorowska Patrycja 136
Gąsiorowski Antoni 11, 60, 66, 73, 99, 109, 114, 137, 142
Gedko Stilvoyt, mieszczanin i ławnik wrocławski, wójt wrocławskiego Nowego Miasta, zasadzca krakowski 24, 116
Gieras, mieszczanin krakowski 104, zob. też Borus Gerard
Gerlach von Culpen, wójt wielicki 61, 120, 138
Gesselen Konrad 15, 49, 56, 133, 143
Geuenich Dieter 43
Giergiel Tomisław 30, 81, 100
Gierszewski Stanisław 34
Gieysztor Aleksander 9, 19, 26, 64, 95, 104, 108
Gliński Waldemar 81
Głowa Wojciech 65, 86, 87, 97
Główka Dariusz 20
Goćwin, mieszczanin krakowski 33, 71
Goerlitz Theodor 39, 41, 45
Goetze Jochen 38
Golachowski Kazimierz 14

- Goliński Mateusz* 12, 17, 19, 23, 24, 42, 51, 63, 87, 94, 96, 100, 105, 106, 115, 116, 123, 126–128, 141
Golembnik Andrzej 77
Gotubiewowa Zofia 80
 Gośław, kupiec krakowski 21
 Gotfryd z Nysy 42
 Gotfryd, syn Arnolda ze Ślesina, mieszczanin krakowski 109
Górzyński Sławomir 21
Graber Tom 45
Grabowska Anna 10
 Grabowski Ambroży 13, 29, 107
Grabowski Janusz 108
Grafsmann Antjekathrin 38, 44
Grodecki Roman 10, 25, 36, 47, 101, 105, 107, 112, 113, 116, 118, 119
Grodziski Stanisław 8
Groth Andrzej 34
Grubka Marek 77
Grulkowski Marcin 43
Grünhagen Colmar 94
 Gryfina Halicka, księżna krakowska 49, 112, 121
 Grzegorz IX (Ugolino di Conti di Segni), papież 68
 Grzegorz Żegocic z Toporów, dziedzic Mydlnik 72, 83
Grzybkowska Teresa 86
Grzybkowski Andrzej 86
Grzybowski Stanisław 14
 Grzymisława, księżna krakowska 22
Guglielmotti Paola 139
Gumowski Marian 34, 49, 58, 59, 118, 137
 Gumpert, kuśnierz, ławnik krakowski 52
Gustaw Romuald 103
 Gwidon, legat papieski 84

Hadamik Czesław 55, 67
Haisig Marian 91, 93
Halaga Ondrej R. 106, 141
 Hanko z Zawichostu, mieszczanin krakowski 106
Hardt Matthias 63
 Hartlib, rajca krakowski 37
Hasse Claus-Peter 38

Hauziński Jerzy 28, 142
 Heineman z Muchowa, mieszczanin krakowski 74
 Hejnuś Winrych, mieszczanin krakowski 106
Helbig Herbert 26
 Hencze ze Świdnicy, rzeźnik, ławnik krakowski 52
 Henryk, mieszczanin krakowski 121
 Henryk, mieszczanin olkuski, zasadźca Zimnodotu 121
 Henryk, mieszczanin poznański 99
 Henryk, pisarz miejski krakowski 40, 41, 43
 Henryk, prepozyt klasztoru Bożogrobców w Miechowie 111, 113, 117
 Henryk, rajca krakowski 37
 Henryk, wójt krakowski, brat wójta Alberta 28, 92, 110, 112, 113, 120
 Henryk, wójt krakowski, ojciec wójta Alberta 111, 112
 Henryk z Brücken 42
 Henryk z Dornburga, rajca krakowski 134
 Henryk z Hohenhausen, rajca krakowski 47, 134
 Henryk z Mülheim 42
 Henryk ze Słupa, mincerz książęcy 115
 Henryk I Brodaty, książę śląski 21, 76, 87
 Henryk III, książę głogowski i wielkopolski 141
 Henryk III Biały, książę wrocławski 115
 Henryk IV Prawy (Probus), książę wrocławski i krakowski 30, 40, 50, 51, 53, 90, 104, 110, 113, 116, 117, 126, 129
 Henryk Italik 127
 Henryk Suderman, mieszczanin krakowski 47, 92, 106, 110
 Herbord, dziekan sandomierski 60
Herlihy David 96
 Herman z Raciborza, rajca krakowski 134
Hertel Gustav 38
Hoffmann Erich 38
Hoffmann Richard C. 70, 96, 141

- Homeyer Carl Gustav* 27, 45
Hryszko Rafał 120
- Idzi (Gilles) z Tuskulum, bp, legat pa-
 pieski 68
Inglot Stefan 120
 Innocenty IV (Sinibaldo Fieschi), papież
 78
Irgang Winfried 25
Irsigler Franz 7, 120
Isenmann Eberhard 11
 Isinbolt, zasądca i wójt wielicki 98,
 104, 110
 Iwo Odrowąż, kanclerz Leszka Białego,
 bp krakowski 65, 67, 75, 76, 78, 80
- Jacek Odrowąż św. 35
 Jadwiga, księżna kaliska, królowa Polski
 132
Jaglarz Maria 57, 93, 103
Jahnke Carsten 38
 Jakub, mieszczanin krakowski 110
 Jakub, mieszczanin nyski, zasądca
 krakowski 24, 116
 Jakub, rajca krakowski 36
 Jan (Jaśko), wójt krakowski, zasądca
 wielicki 74, 83
 Jan, rajca krakowski, brat wójta Alberta
 46, 112
 Jan, syn Gerarda (Borusa?) 110
 Jan, wójt krakowski, brat wójta Alberta
 (?) 46, 111, 112
 Jan z Dąbrówki 15, 49, 56, 133, 143
 Jan zw. Bogaczem, mieszczanin i rajca
 Nowego Sącza 121, 122
 Jan I Luksemburski, król Czech 118,
 129, 140
 Jan Grotowic, bp krakowski 77
 Jan Palec, pisarz miejski krakowski 40
Janczak Julian 105
Janeczek Andrzej 19
Janicke Karl 39
 Janicki Marek 17
Jankuhn Herbert 7, 34
Jasiński Kazimierz 79, 115, 116, 142
Jasiński Tomasz 44, 80, 106, 108
- Jaśko, mieszczanin krakowski, zasądca
 i wójt wielicki 46, 61, 98, 104, 110
 Jaśko, rajca krakowski 37
Jaworska Aleksandra 43
Jaworski Tomasz 115
Jecht Richard 45
Jelonek-Litewka Krystyna 86
Jenks Stuart 93
Jodłowski Antoni 104
Johanek Peter 7, 47, 139
Jop Robert 22, 30, 43, 81, 100
Jureczko Andrzej 16, 21, 78, 104, 115, 138
Jurek Tomasz 9, 31, 38, 39, 42, 47, 49–51,
 53, 55, 63, 71, 79, 95, 128, 141–143
- Kaczmarczyk Kazimierz* 14
Kaczmarczyk Zdzisław 26, 67
Kaczmarek Michał 79
Kaeber Ernst 25
Kajzer Leszek 55, 63
Kamińska Janina 102
Kamińska Krystyna 24, 47
Karczewski Dariusz 37, 84
 Karol I Robert, król Węgier i Chorwacji
 141
 Kasjodor (Flavius Magnus Aurelius
 Cassiodorus) 26
 Katon Starszy (Marcus Porcius Cato) 84
Kazimierski Józef 108
 Kazimierz, książę bytomski 117, 119
 Kazimierz III Wielki, król Polski 27, 61,
 92, 114, 122, 125, 127, 129, 140
 Keczer Dytmar, patrycjusz krakowski,
 zasądca Bronowic Wielkich i Małych
 83, 109
 Keczer Gotfryd, mieszczanin krakowski
 105, 106
 Keczer Henryk, rajca krakowski 111
 Keczer Krystyn, patrycjusz krakowski,
 zasądca Bronowic Wielkich i Małych
 83, 109
Kejř Jiří 140
Kętrzyński Wojciech 16, 21, 91, 103, 132
 Kielisiński Kajetan Wincenty 37, 59
Kiersnowski Ryszard 125
Kierst Władysław 137

- Kinga św., księżna krakowska i sandomierska 16, 22, 33, 70, 78, 117, 132
 Kiryk Feliks 22, 23, 30, 55, 58, 59, 67, 81, 82, 100, 102, 103, 105, 109, 121, 122
 Kizik Edmund 96
 Klemens V (Bertrand de Got), papież 132
 Kliś Zdzisław 78, 84
 Kłoczowski Jerzy 75, 76, 84
 Kłodziński Adam 56, 57, 129
 Köbler Gerhard 34
 Kocka Jürgen 7
 Koczerska Maria 8, 15, 74
 Kolak Waclaw 74
 Kolníková Eva 118
 Kołodziejczyk Ryszard 105
 Komorowski Waldemar 92–94, 124
 Konczewski Paweł 93
 Konrad, mieszczanin krakowski 21
 Konrad, rycerz, syn Witka, zasadczy i wójta sandomierskiego 57, 115
 Konrad de Wide, mieszczanin wrocławski 34
 Konrad z Opola, notariusz bpa wrocławskiego Tomasa II 29, 45
 Konrad Spycymir, mieszczanin krakowski 115
 Kopicki Wiesław 101
 Kopiński Krzysztof 106
 Korn Georg Anton Werner 84, 126
 Korn Otto 44
 Korta Waclaw 51, 115
 Kowalenko Władysław 95
 Kowalewicz Henryk 119, 144
 Kowska Barbara 82, 103
 Kowalski Gerard 14
 Kowalski Krzysztof Maciej 91
 Kowalski Marek Daniel 74
 Kozłowska-Budkowa Zofia 14–16, 28, 43, 54, 56, 57, 68, 75, 116, 132, 133
 Kras Paweł 15, 80
 Krasnowolski Bogusław 66, 71, 72, 82, 85, 86, 88, 93, 127, 136
 Krause Paul 44
 Kriegseisen Wojciech 8
 Kroeschell Karl 30
 Krukiewicz Barbara 19, 63
 Krzyzaniakowa Jadwiga 31
 Krzyżanowski Józef 22
 Kubinyi András 141
 Kučera Matúš 119
 Kucner Alfred 41, 45
 Kuczyński Stefan Krzysztof 55, 87, 97, 136, 142
 Kuhn Walter 22, 70
 Kunkel Robert 81
 Kuraś Stanisław 22, 26
 Kürbis Brygida 71
 Kuropatnicki Ewaryst 15, 49, 56, 133, 134, 143
 Kurowski Robert 104
 Kurtyka Janusz 56, 61, 72, 131, 141
 Kusternig Andreas 140
 Kutrzeba Stanisław 30, 100, 103, 107, 122, 125, 126
 Laberschek Jacek 65, 66, 70, 72, 73, 109–111
 Labuda Gerard 9, 16, 75, 76, 95
 Lachowska Dorota 7
 Lalik Tadeusz 30, 50, 63, 80
 Lasek Piotr 92
 Lasota Czesław 87, 127
 Laudage Marie-Luise 93
 Lazzarini Isabella 139
 Leciejewicz Lech 63
 Lehr-Splawiński Tadeusz 95
 Leist Winfried 139
 Lepiarczyk Józef 83
 Lesiński Bogdan 109
 Leszczyńska-Skrętowa Zofia 65, 66, 74, 109, 110
 Leszek Biały, książę polski 20, 67, 69, 70, 763
 Leszek Czarny, książę sieradzki, krakowski, sandomierski 30, 34, 36, 38–40, 47–53, 55, 59, 71–73, 81–83, 88, 89, 91, 98, 100, 101, 104, 110, 112, 117, 123, 126, 129, 141, 143
 Leśniak Franciszek 16, 21, 78, 104, 138
 Lichończak-Nurek Grażyna 11, 24, 86
 Liniecki Tomasz 92, 93

- Loenertz Raymond-Joseph* 35
Lohman Wanda 101
Lübke Christian 20
Lück Heiner 24
Ludat Herbert 34
Ludwik, opat klasztoru Norbertanów na
 Ołbinie 115
Lupold, rajca krakowski 37
Lutko z Tokar, wielkorządca krakowski
 72
Lutterbeck Michael 38
- Łukacz Marek* 92, 93
Łysiak Ludwik 22, 27
- Maciakowska Zofia* 79
Maciejewski Jacek 141
Mägdefrau Werner 139
Maik Jerzy 34
Maisel Witold 25, 26, 32, 123, 139, 140
Majewski Kazimierz 91
Malec Dorota 8
Maleczyński Karol 9, 71, 100
Małgorzata, córka Rinera, kupca kra-
 kowskiego 21
Małowist Marian 96
Manikowska Halina 12, 17, 63, 64, 94, 105
Marcin z Krakowa, sołtys Michałowic
 111
Marcin, lekarz, syn Rinolda z Krakowa
 110, 117
Marecki Edward 49
Marek, mieszczanin krakowski, wójt
 sandomierski, syn mincerza Marka,
 brat Ruperta 42, 58, 110, 118,
 119
Marek, mincerz krakowski, ojciec Marka
 i Ruperta 57, 58, 118, 119
Marek, wojewoda krakowski 21, 76, 97
Marszalska Jolanta Małgorzata 76
Martin Thomas Michael 139, 140
Marzec Andrzej 28, 42, 56, 57, 60, 61, 110,
 111, 114, 119, 131, 132, 141
Matuszewski Józef 67
Maurer Helmut 138
Mazur Zygmunt 34, 48, 82, 89
- Mączka Adam* 84
Meier Christian 7
Menzel Josef Joachim 26, 70
Michalska-Bracha Lidia 55
Michałowski Roman 54, 67
Mieszkowski Karol 22
Mikołaj Manente z Genui, wójt wielicki
 120
Mikołaj Rusin 121
Mikołaj z Mikołowa, kapelan wojewody
 sandomierskiego Tomisława z Mokr-
 ska 114
Mikołaj z Zawichostu, rajca krakowski
 134
Mikulski Krzysztof 106
Mikula Maciej 24, 27, 30, 45
Miroslaw zw. Rożen 43, 57, 74
Miskimin Harry Alvin 96
Miśtał Zuzanna 65
Mitkowski Józef 46, 66, 74, 111, 112
Młynarska-Kaletynowa Marta 79, 87
Molenda Danuta 67, 103–106
Moryc Piotr, mieszczanin i rajca krakow-
 ski 40, 109, 134
Mostert Marco 144
Możejko Beata 34
Mroczek Rafał 108
Mrozowicz Wojciech 42, 97, 119
Mrozowski Przemysław 81, 108
Mściwój, sędzia ziemski 114
Muczkowski Józef 94
Müller-Luckner Elisabeth 141
Münch Henryk 68
Munzinger Mark R. 27
Musilek Martin 140
Muskata Jan, bp krakowski 43, 54,
 56–58, 60, 61, 73, 74, 81, 88, 109,
 112, 120, 129, 135, 138, 143
Myśliwski Grzegorz 64, 88, 96, 103
- Nanker, bp krakowski i wrocławski 74,
 84, 85
Niemiec Dariusz 55, 64, 72
Niewalda Waldemar 54, 74, 86, 124
Niewiński Andrzej 75
Nippel Wilfried 7

- Niwiński Mieczysław* 8, 22, 23, 32, 111, 137
Noga Zdzisław 11, 16, 17, 21, 25, 35, 36, 46, 67, 78, 100, 104, 107, 122, 138, 140
Nowacki Bronisław 129
Nowacki Dariusz 85
Nowak Zenon Hubert 142
Nowakowski Tomasz 42, 46, 50, 53, 113, 129, 135, 141

Obara-Pawłowska Anna 118
Okniński Piotr 30, 37, 38, 40–42, 44, 50, 55, 58, 80, 93
Oldrzych z Boskovic, starosta czeski 112, 120
Opll Ferdinand 7, 115, 140
Oppitz Ulrich-Dieter 27, 30, 45
Orzechowski Kazimierz 31, 140
Ossowski Waldemar 107
Ożóg Krzysztof 14–16, 37, 56, 75, 82, 85

Pachoński Jan 105
Pacuski Kazimierz 50, 108
Pakulski Jan 139, 142
Paner Henryk 91
Paszkievicz Borys 101, 118, 119, 125
Patkaniowski Michał 7, 8, 25, 36, 47
Pauk Marcin Rafał 17, 53, 67, 91
Paulewicz Marian 55
Pauli Lesław 8
Pauli Żegota 58
Pauly Michel 141
Paweł de Primucow (z Przemysłowa?), rycerz 112
Paweł z Brzegu, mieszczanin i rajca krakowski 118, 134
Paweł z Przemankowa, bp krakowski 143
Pawłowski Krzysztof 16, 49, 143
Peczold z Rożnowa, mieszczanin krakowski 110, 121
Perzanowski Zbigniew 42, 110
Petry Ludwig 41
Petter Andreas 43
Pęckowski Zbigniew 31, 60, 110, 111, 132
Pianowski Zbigniew 58
Piech Zenon 23, 37, 48, 68, 96

Piekalski Jerzy 63, 77, 87, 92, 93, 95
Piekarczyk Stanisław 83
Piekosiński Franciszek 13, 41, 59, 114
Pieradzka Krystyna 24, 72, 116, 120
Pierzak Jacek 105
Pietras Tomasz 54, 56, 57, 60, 61, 120, 135, 138, 143
Pietrzak Janusz 128
Piirainen Ilpo Tapani 30
Piotr, mieszczanin krakowski 110
Piotr, rajca krakowski 35
Piotr, sołtys krakowski 20, 21, 97, zob. też *Piotr, włodarz*
Piotr, włodarz 21, zob. też *Piotr, sołtys krakowski*
Piotr, wójt krakowski, brat wójta Alberta (?) 112, zob. też *Piotr Gwis*
Piotr z Paniów 117
Piotr Gwis, wójt sądowy krakowski 32, 112, 131
Piotrowicz Józef 23, 104, 119
Piskorski Jan Maria 23
Pitz Ernst 44
Piwowarczyk Elżbieta 75, 82, 83
Planitz Hans 11
Pobóg-Lenartowicz Anna 43, 75, 77
Poklewski Tadeusz 127
Pokora Piotr 37
Polak Zbigniew 79
Poppe Danuta 102
Post Franz-Joseph 7
Powierski Jan 114
Preissner Alojzy 56, 133
Prędota, bp krakowski 67, 68, 76
Przemko, wójt poznański 142
Przemysł, syn Ubelina, mieszczanina puzdrskiego 116
Przemysł I, książę wielkopolski 79, 80
Przemysł II, książę wielkopolski, król Polski 31, 39, 53, 99, 104, 110, 112–117, 120, 128, 139
Przemysł II Ottokar, król Czech 140
Przybyłowicz Olga Miriam 60, 61, 102
Przybyłowa, córka Rinera, kupca krakowskiego 21
Ptak Marian 31, 140

- Ptaszyński Maciej* 38
Ptaśnik Jan 8, 25, 51, 106, 113, 114, 117,
119–121, 134, 144
Puhle Matthias 38, 39
- Quirini-Popławska Danuta* 120
- Rabęcka-Brykczyńska Irena* 69, 95, zob. też
Cieśla Irena
Rabiej Piotr 27, 68, 110
Racibor, komes 97
Raclaw, kanonik krakowski 42, 118, 119
Radomski Kamil 99
Radosława, żona Rinera, kupca krakow-
skiego 21
Radwańska Teresa 64
Radwański Kazimierz 64, 65, 77, 97
Rady Martyn C. 141
Radziwiński Andrzej 44, 72, 96
Rajman Jerzy 10, 11, 15, 16, 21, 22, 24, 25,
33, 35, 42, 48, 51, 56, 65, 66, 69–71,
74–78, 83, 85, 86, 92, 98, 100, 104,
106, 108, 109, 111–113, 115–117, 119,
121, 122, 129
Raszko, wójt krakowski 35, 36, 111,
112, 117
Rausch Wilhelm 141
Rehme Paul 41, 45
Reichert Winfried 120
Reimers Hans Jürgen 70
Rejnold, kuśnierz, ławnik krakowski 52
Rejnold, pleban krakowskiego kościoła
Mariackiego 83
Rejnold, rajca krakowski 37
Rejnold, wójt dziedziczny poznański 39
Rejnold ze Strzegomia, mieszczanin
wrocławski 116
Rębkowski Marian 63
Ribbe Wolfgang 26
Riedel Adolph F.J. 25, 100
Riner, kupiec krakowski 21
Rinold, mieszczanin krakowski 33, 70,
110, 117
Rogalanka Anna 71
Roger, pisarz krakowski 41
Rojkowska Halina 54, 74
- Roman*, prepozyt klasztoru Norbertanek
w Zwierzyńcu 40, 112
Rosenbaiger Kazimierz 103
Rosik Stanisław 12, 19
Roslanowski Tadeusz 9, 19, 64, 104
Rozmus Dariusz 104, 105
Rożek Michał 77
Ruchniewicz Krzysztof 39
Rudolf I Habsburg, król Niemiec 139,
140
Rupert, mieszczanin krakowski, syn
mincerza Marka, brat Marka 42,
118, 119
Ruta Zygmunt 23
Rutkowska Grażyna 66
Rutkowska-Płachcińska Anna 16, 19, 49,
59, 62, 121, 122, 133
Rutkowski Henryk 108
Rymar Edward 142
Rymaszewski Zygfryd 30
Rymut Kazimierz 112
Rzepa Zbigniew 105
- Saage Johann Martin* 34
Salmeri Riccardo 120
Salomea bł. 16
Salomon, mieszczanin krakowski 33, 71,
zob. też *Salomon*, sołtys krakowski
Salomon, sołtys krakowski 21, 33, zob.
też *Salomon*, mieszczanin krakowski
Samsonowicz Henryk 10, 20, 108, 138
Sarnowsky Jürgen 43, 93
Sąd, kasztelan sandomierski 114
Schejbal-Dereń Katarzyna 124
Schelling Renate 30
Schich Winfried 24, 26, 48, 93, 97
Schildhauer Johannes 106
Schlesinger Walter 7, 20, 34
Schmidt-Wiegand Ruth 46
Schreiner Klaus 7
Schulz Knut 11, 138
Schwalm Jakob 31
Seroka Henryk 38, 49, 58, 93
Sikora Franciszek 33, 61, 73, 74, 104, 109,
114, 137, 138
Sikorski Janusz 28

- Skowron Ryszard 137
 Skrzyński Ryszard 109, 132
 Skubiszewski Piotr 20
 Skupiński Krzysztof 38, 42–44, 97
 Sławiński Stanisław 86, 92, 124
 Smoniewski Jan Wincenty 59
 Snel Sander, mieszczanin toruński 121
 Sobańska Anna 13
 Sobczak Tadeusz 69, 95
 Sonnlechner Christoph P. 7
 Sosnowska Alina 124
 Sosnowska Anna 8
 Sowina Urszula 66, 71, 72
 Speer Christian 45
 Spież Jan Andrzej 75
 Spors Józef 142
 Spytko z Melsztyna, łowczy krakowski 144
 Sroka Stanisław Andrzej 55, 136, 141
 Stala Klaudia 86
 Stanisław z Krakowa 16, 35, 36, 113, 119
 Stanisław ze Szczepanowa św. 16, 21, 22, 48, 49, 68
 Starnawska Maria 77, 81
 Starzyński Marcin 11, 13, 15, 17, 24, 25, 27, 28, 33–38, 40–42, 46–48, 57, 68, 93, 100, 103, 107, 111–113, 116, 120–122, 125, 131, 133, 137
 Stawski Marek 69
 Stefan, proboszcz krakowskiego kościoła Mariackiego 65
 Steinführer Henning 45
 Steuer Heiko 7, 34
 Stoksik Janina 136
 Stoob Heinz 70
 Stromer Wolfgang von 96
 Stróżyk Paweł 39
 Strzelczyk Jerzy 97, 106
 Strzyżewski Wojciech 37, 91
 Suchodolska Ewa 107
 Suchodolski Stanisław 118
 Sudacka Aldona 86, 94
 Sulisława, testatorka 83
 Suproniuk Jarosław 127, 128
 Sybota z Będzina, mieszczanin krakowski 106
 Synowiec Damian 84
 Szamotulski Piotr 15, 49–51, 56, 133, 143
 Szczepański Jerzy 55
 Szczur Stanisław 112
 Szczygielski Wojciech 58, 127
 Szujski Józef 13, 55, 73
 Szyma Marcin 43, 136, 137
 Szymańska Maria 31
 Szymański Józef 74
 Szymczak Jan 126, 127
 Szymczakowa Alicja 100
 Śliwiński Błażej 38, 79, 91, 114, 142
 Świechowska Helena 98
 Świętopetek II Wielki, książę pomorski 79
 Świszczowski Stefan 90, 93, 129, 136
 Tabaczyński Stanisław 80, 81
 Tandecki Janusz 20, 38, 41, 79, 96, 126
 Teodoryk, opat klasztor Cystersów w Mogile 24, 89, 94, 125
 Teodor Gryfita, wojewoda krakowski 76
 Tęgowski Jan 21, 50
 Thieme André 139
 Thumser Matthias 41
 Timo, słodownik, ławnik krakowski 52
 Tomasz I, bp wrocławski 115
 Tomasz II, bp wrocławski 29
 Tomasz z Gubina, zasadzca i mieszczanin poznański 71
 Tomkowicz Stanisław 90, 136
 Töpfer Bernhard 39, 139
 Trawkowski Stanisław 30, 61, 69, 80, 95, 120, 138
 Trelńska Barbara 38
 Třeštík Dušan 127
 Trzciniński Maciej 25
 Tunia Krzysztof 110
 Turnau Irena 102
 Turoń Bronisław 45, 72
 Tymowski Michał 8, 32, 65, 104, 139
 Tyszką Przemysław 64, 69, 72, 75, 86, 87, 89

- Ubelin, mieszczanin pyzdrowski, mincerz książęcy 116
Udovitch Abraham L. 96
Uitz Erika 39
Ulryk Tatar, mieszczanin krakowski 106
Varanini Gian Maria 139
Wachowski Krzysztof 50, 87
Wacław I Święty 48, 49, 68
Wacław II, król Czech i Polski 28, 42, 51, 54, 55, 69, 72, 73, 81, 82, 88, 101, 105, 109, 117, 118, 125, 127, 129, 140
Wacław III, król Czech i Polski 55, 57
Walanus Wojciech 137
Walczak Marek 137
Walter, kuśnierz, ławnik krakowski 52
Walter, mieszczanin krakowski 109, 111
Wałkowski Andrzej 69
Wasser Winfried 30
Wawrzyniec, bp wrocławski 78
Weber Max 7
Weltin Maximilian 48, 140
Wenzel Gusztáv 102
Wenzel-Homecka Zofia 27
Węcowski Piotr 15
Wędzki Andrzej 9, 22
Widawski Jarosław 49, 54, 127, 128
Wieland Carls 24
Wiencierz Patrycja 13
Wierzynek Mikołaj, mieszczanin krakowski 106
Wierzynek Peszko, mieszczanin krakowski 106
Wiesiołowski Jacek 128
Wigand z Głubczyc, rajca krakowski 134
Wilamowski Maciej 42, 111
Wilhelm Pisarz, rajca krakowski 134
Wilibrand, abp Magdeburga 39
Wilkin, kupiec krakowski 21
Willoweit Dietmar 24
Wierzbicka, kasztelan krakowski 120
Wiśniewski Jerzy 72, 90
Wiśniewski Zdzisław 127
Wiśniowski Eugeniusz 79
Witko, żupnik, zasadzca i wójt sandomierski 57, 61, 110, 115, 117, 119, 132, 134
Witkowska Aleksandra 16, 75
Witkowska Maria Helena 103
Władysław I Łokietek, król Polski 28, 31, 51, 54, 55, 57, 73, 89, 92, 98, 99, 102, 105, 106, 108, 110, 118, 121, 122, 124, 125, 128, 131, 139, 142, 144, 145
Władysław Odonic, książę wielkopolski 79
Włodarski Bronisław 129
Woelky Carl P. 34
Wojciechowski Piotr K. 49
Wojstław, duchowny krakowskiego kościoła Mariackiego 76
Wolrad, rajca krakowski 37
Wójcik Marek L. 76
Wólkiewicz Ewa 24, 116, 126
Wroniszewski Jan 44, 72, 96
Wünsch Thomas 46
Wyrobisz Andrzej 32, 65, 104, 139
Wyrozumska Bożena 13, 14, 22, 23, 35, 40, 41, 45, 49, 93, 94, 105, 106, 121, 122, 126, 144
Wyrozumski Jerzy 10, 11, 20–22, 27, 28, 32, 36, 40, 49, 50, 54, 56–58, 61, 65, 69, 75–77, 85, 88, 90, 93, 99, 100, 102–104, 107, 111, 112, 120, 124, 125, 131, 136, 138
Wysmulek Jakub 82
Wyżga Mateusz 110
Zachorowski Stanisław 21, 67
Zaitz Emil 54, 65
Zajchowska Anna 35, 37, 82
Zajchowski Stanisław 130
Zakrzewski Stanisław 21
Zalęska Marta 10
Zander Herbert 45
Zaremba Andrzej, bp poznański 84, 128
Zaremska Hanna 17, 64, 90, 136
Zdanek Maciej 16, 35, 69, 78, 89, 97, 113, 117, 138
Zdrenka Joachim 91

- Zdrójkowski Zbigniew 8
Zdzisław, podkanclerzy krakowski
i kanonik katedralny 135
Zientara Benedykt 9, 10, 19, 20, 23, 64,
70, 87, 96, 143
Ziółkowska Hanna 128
Zlat Mieczysław 94
Zybura Marek 39
Zydorek Danuta 143
Zygryd, szewc, ławnik krakowski 52
Zygryd z Sącza, mieszczanin krakowski,
wójt sandomierski 61, 132, 134
- Žemlička Josef 141
Žegota, kasztelan krakowski 81
Žerelik Rościsław 39, 42, 51, 97, 126
Žmudzki Paweł 17, 49, 50, 72, 73, 89,
101, 143
Žukowski Przemysław Marcin 8
Žurek Dorota 15
Žygulski Zdzisław 86

INDEKS GEOGRAFICZNO-TOPOGRAFICZNY

- Altenburg 139
Austria 140
- Bałtyckie Morze 106, 107
Berlin 25, 100
Bezden 33, 70, 71, 117
Bibice 109
Biecz 73, 88
Biegonice 58
Bochnia 22, 23, 103, 116
Boturzyn 65
Brandenburgia 142
Brema 138
Bronowice Polskie (Małe) 42, 83, 109
Bronowice Niemieckie (Wielkie) 109
Brzesko 109, 112
Brześć 91
Brzezie 32
Brzostek 65
Buda 141
- Chełm 42
Chemnitz 139
Chęciny 55
Czarna Wieś 66
Czechy 105, 140
- Dania 38
Darczyce 112, 120
Dortmund 106
- Elbląg 34, 46
Erfurt 139
Europa Środkowa 103, 106, 120
- Facimiech, las 66
Flandria 106, 107
Frankfurt nad Odrą 25, 36, 100
- Gdańsk 79, 91, 142
– kościół św. Katarzyny 79
– kościół św. Mikołaja 79
Gdańskie Pomorze 142
Głogów 140
Gniezno 31, 32, 139
Góra 140
Górczyn 99, 128
Górne Węgry zob. Słowacja
- Halle 100
Hildesheim 51
- Jaszkotle 116
Jeżyce 31
Jędrzejów, klasztor Cystersów 33, 69, 89, 132
- Kacice 97
Kalisz 31, 32, 139
Kamienica 59, 73, 88
Kaszów 110
Kawiory 90
Klemencice 117
Kolonia 44
Koprzywnica 117
Koszyce 141
Kožuchów 140
Kraków *passim*
– Biała Wieża 74
– Biskupie (jurydyka) 74

- Garbary 72
- Mały Rynek 86, 90
- Okół 64, 74
- Wawel 35, 56, 58, 68, 74, 85, 112, 131, 136
- cmentarz Mariacki 77, 84
- cmentarz żydowski 90
- Brama Floriańska 89, 108
- Brama Mikołajska 89, 92, 108, 136
- Brama Rzeźnicza 90, 92, 129, 136
- Brama Sławkowska 43, 74, 90
- Brama Szewska 66, 72, 73, 78, 90, 98, 108
- klasztor Dominikanów 35, 43, 71, 72, 81, 82
- klasztor Franciszkanów 76, 82
- klasztor Świętego Ducha 72, 76, 78, 143
- klasztor Świętego Krzyża 76, 83
- kolegiata św. Floriana 33, 65, 69
- kolegiata św. Michała Archanioła 34–36, 68
- kościół Mariacki 22, 65, 75–78, 83, 84, 86, 87, 109
- kościół św. Andrzeja 136
- kościół św. Marka 77
- kościół św. Mikołaja 90, 98, 136
- kościół św. Szczepana 77
- kościół św. Wojciecha 65
- kościół Świętego Krzyża 76, 77, 89
- kościół Świętej Trójcy 75
- kościół Wszystkich Świętych 56, 76, 77
- przedmieście przed Bramą Szewską 72, 73, 78, 90, 98
- szpital Świętego Ducha 82, 121
- ul. Bracka 92
- ul. Franciszkańska 113
- ul. Grodzka 86, 90
- ul. Kanonicza 74
- ul. Mikołajska 136
- ul. Poselska 64
- ul. Rzeźnicza 136
- ul. Sławkowska 90
- ul. Szewska 90, 92, 113, 120
- ul. Świętego Krzyża 83, 89, 132
- ul. Żydowska 90, 121
- Krowodrza 65, 68, 70–72
- Krzesławice 111
- Krzywa Dąbrowa 110
- Kurdwanów 42, 110, 118, 119
- Kutná Hora 140
- Lipowiec, zamek 138
- Lubeka 38, 44, 46
- Lubin 140
- Lublin 131
- Lubocza 109
- Ludźmierz 76
- Łętkowice 111
- Łobzów 66
- Łużyce 46
- Magdeburg 23–25, 27, 38, 39, 44, 45
- Małopolska 28, 30, 40, 44, 51, 53–55, 58–60, 62, 67, 76, 80, 96, 102, 104, 105, 121, 135, 138, 141, 145
- Mazowsze 108
- Michałowice 110, 111, 117
- Miechów 30, 53, 60, 69, 110, 113, 115, 132
- Mieszków 109
- Mogiła 14, 69, 97, 98
 - klasztor Cystersów 20, 24, 37, 51, 66, 78, 89, 94, 125, 138
- Moguncja 138
- Morawy 42
- Mühlhausen 139
- Mydlniki 71, 72
- Nordhausen 139
- Nowa Wieś 66
- Nowe 142
- Nowy Sącz 14, 28, 54, 55, 58–60, 81, 82, 88, 101, 103, 121, 122, 124, 125, 127, 132
 - kościół św. Małgorzaty 81, 82, 101
 - kościół św. Wojciecha 81
- Ocin 60
- Odra rz. 78
- Olkusz 14, 105, 112, 120, 121
- Ołomuniec 57

- Opatowiec 28
 Opole 133
 Orzech 117
- Pleißerland 139
 Pobiednik 109
 Pobrzeże 66
 Podhale 76
 Podoliniec 22, 127
 Połaniec 102
 Poznań 11, 26, 31, 39, 71, 79, 80, 84, 99, 123, 128, 139
 – Śródka 71, 79, 80, 100
 – klasztor Dominikanów 128
 – kościół św. Gotarda 79
 – kościół św. Małgorzaty 80
 – kościół św. Marcina 80
 – kościół św. Marii Magdaleny 79, 80, 84
 – kościół św. Wojciecha 80
 Praga 73, 76, 78, 140
 Prandocin 37, 99, 109, 114
 Prądnik rz. 65, 66, 69, 98
 Prądnik Biały (Wielki) 66, 76
 Prądnik Czerwony 110
Primucow (Przemyków?) 112, 120
 Przyłek 101
 Przypust 128
 Psary 110
 Pyzdry 31, 32, 139
- Radoszki 60
 Radziszów 110
 Ratzbona 138
 Rogoźnik 40, 109
 Rudawa rz. 42, 71, 72, 73, 83, 98
 Rudniki 33
 Ruś 102
 Rybitwy 65, 70
 Rytro 122, 132
 Rzesza Niemiecka 38, 115, 138, 145
- Saksonia 46, 105
 Sandomierz 14, 22, 30, 34, 50, 59, 61, 78, 80–82, 89, 100, 107, 108, 110, 115, 117, 119, 125, 132, 138
 – Wzgórze Miejskie 81
 – Wzgórza Staromiejskie 80
 – klasztor Dominikanów 82, 89
 – klasztor braci Ducha Świętego 81
 – kolegiata Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny 101
 – kościół św. Jakuba 80, 81
 – kościół św. Pawła 80
 – kościół św. Piotra 81
 Santok 39
 Sądeckczyzna 54
 Sądowel 116
 Schwerin 38
 Sedlec, klasztor Cystersów 118
 Siewierz 51
 Skała 110, 117
 Sławków 60, 67, 90
 – kościół św. Jana Chrzciciela 81
 – szpital Świętego Ducha 81
 Słowacja 102, 119
 Spisz 127
 Stara Warszawa 108
 Stary Sącz 58–60, 62, 103, 121, 132, 133
 – klasztor Klarysek 54, 55, 82
 Sudół 33
 Syrachów 97
 Szczyrzyc 76
 Szczytniki 32
 Szprotawa 140
- Ścinawa 140
 Śląsk 24, 41, 46, 51, 70, 100, 102, 105, 115, 116
 Śmierdząca 110
 Świebodzino 110
 Świecie 107
 Świętokrzyskie Góry 67
- Tczew 142
 Toruń 107
 Trąbki 112, 120
 Trusinów 20, 97
 Turek 110
 Turynia 139
 Twardoszyn 102, 104

- Tyniec 134
– klasztor Benedyktynów 33, 68, 110
- Warta rz. 71, 79, 80
- Welehrad, klasztor Cystersów 42
- Westfalia 106
- Węgry 102, 105, 140, 141
- Wiedeń 140
- Wieliczka 46, 50, 53, 61, 98, 104, 110,
112, 117, 120, 138
- Wielkopolska 31, 139–142
- Wilków 110
- Wiśła rz. 66, 98, 107
- Wiślica 60
- Wola 42
- Wola Radziszowska 110
- Wormacja 138
- Wrocław 23, 24, 25, 27, 33, 34, 36, 39,
41, 45, 47, 51, 78, 84, 87, 94, 115,
116, 123, 126, 128, 141, 143
– Nowe Miasto 116
– kościół św. Elżbiety 84
– kościół św. Marii Magdaleny 79, 84
– kościół św. Wojciecha 78
- Wschowa 140
- Zgorzelec 45
- Zimnodół 112, 121
- Zurych 138
- Zwickau 139
- Zwierzyniec 66, 98
– klasztoru Norbertanek 40
- Żagań 140

Piotr Okniński (ur. 1989) – adiunkt w Instytucie Historii im. Tadeusza Manteuffla Polskiej Akademii Nauk. Absolwent Instytutu Historycznego Uniwersytetu Warszawskiego. W 2016 r. obronił pracę doktorską poświęconą genezie miasta komunalnego w Krakowie w XIII w. Specjalizuje się w historii porównawczej miast i mieszczaństwa Europy Środkowej w średniowieczu.

